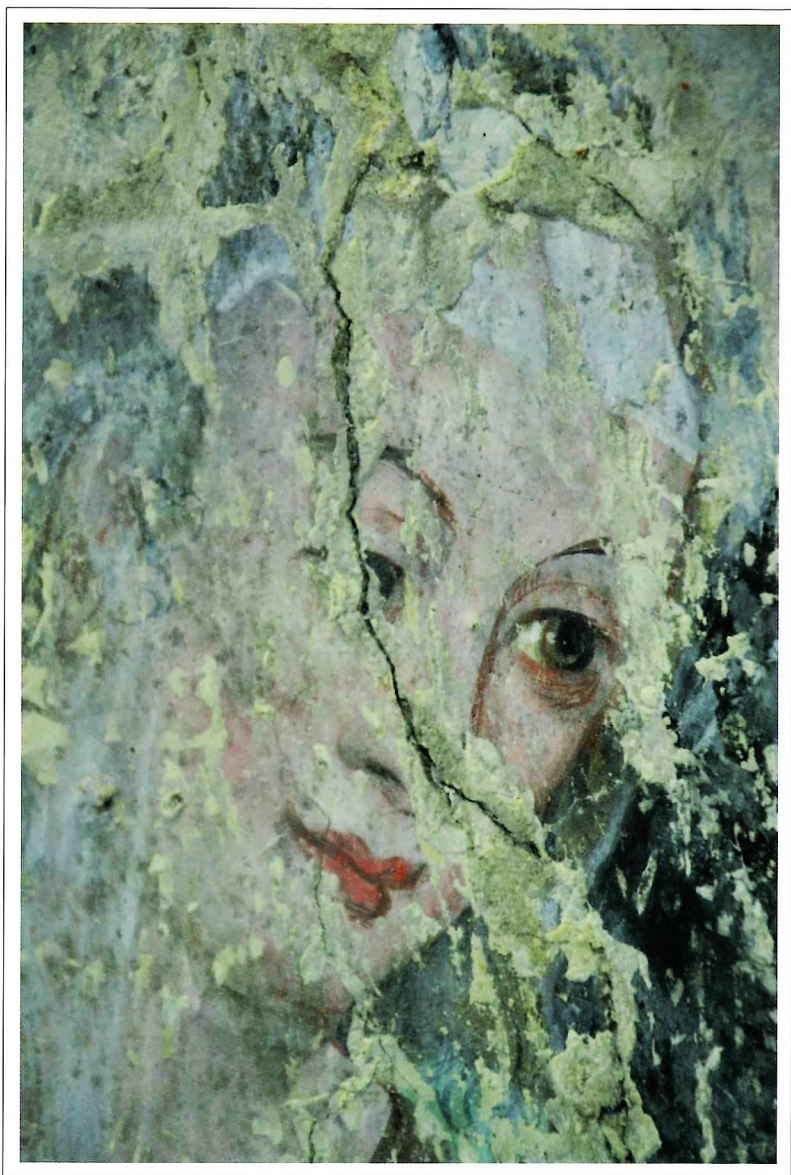

ROK 2019

WIADOMOŚCI KONSERWATORSKIE

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

WIADOMOŚCI KONSERWATORSKIE

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

ZESPÓŁ REDAKCYJNY
Dariusz Kopciowski
Anna Frąckiewicz
Barbara Stolarz

WYDAWCA:
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie

FOTOGRAFIA NA OKŁADCE:
Fragment sceny zwiastowania odkryty na ścianie Łuku tęczowego
w bazylice oo dominikanów w Lublinie, fot. Barbara Stolarz, 2018

ISSN 1642-7130

SKŁAD, DRUK I OPRAWA:
Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”
20-075 Lublin, ul. Ogrodowa 12
tel. 81 442 19 19, faks 81 442 19 16
e-mail: drukarnia@gaudium.pl
www.gaudium.pl

Nakład 650 egzemplarzy

SPIS TREŚCI

Od redakcji	5
-----------------------	---

I. Przegląd prac konserwatorskich w województwie lubelskim w roku 2018

Iwona Gołub, Wiesław Koman, Dariusz Włodarczyk, Paweł Zieniuk <i>Sprawozdanie z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie woj. lubelskiego w 2018 roku</i>	7
Dorota Dzięga, Beata Lechocka, Barbara Stolarz, Grażyna Żurawicka, <i>Prace konserwatorskie prowadzone przy zabytkach ruchomych w 2018 roku.</i>	87
Kinga Doraczyńska-Dziuba, Maria Fornal, Monika Kurczewicz, Lech Kuśmierz, Joanna Matys, Iga Pałka, Monika Pędzińska, Elżbieta Podkościelny, Aneta Semeniuk, Klaudia Zarzycka – Goliszek, <i>Prace konserwatorskie i remontowe przy zabytkowych obiektach i zespołach architektonicznych w 2018 roku.</i>	127
Agata Dąbrowska, Urszula Nowakowska, Barbara Olszak, Michał Wilk, Karolina Karkuszewska, <i>Prace konserwatorskie na terenach zabytkowych założeń ogrodowych i cmentarzy w 2018 roku</i>	158
Anna Frąckiewicz, <i>Sprawozdanie Wydziału Rejestru Zabytków i Dokumentacji Zabytków WUOZ w Lublinie z działalności w 2018 roku</i>	171

II. Studia i materiały

Dariusz Kopciowski, <i>Stary cmentarz żydowski w Lublinie.</i>	175
Mieczysław Kseniak, <i>Zapomniana Reduta gen. Tadeusza Kościuszki w Ogrodzie Botanicznym UMCS na Sławinku w Lublinie</i>	181
Barbara Stolarz, <i>Cykl obrazów Apostołów w kościele parafialnym pw. św. Anny w Lubartowie</i>	193
Dariusz Kopciowski, <i>Historyczne pokrycia dachowe w województwie lubelskim</i>	202
Marzena Gałęcka, <i>Zmodernizowana kaplica w Kozłowiec jako przykład nowych trendów w budownictwie przełomu wieków XIX i XX.</i>	213
Renata Sarzyńska-Janczak, <i>Kaplica przy pałacu biskupa w Lublinie na tle materiałów archiwalnych</i>	222
Katarzyna Tur-Marciszek, <i>Ołtarz główny, obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem i witraże w kościele pw. św. Michała Archaniola w Lublinie</i>	237

Renata Sarzyńska-Janczak, <i>Pomniki zasłużonego Lublinianina Jana Reinbergera</i>	256
Dariusz Kopciowski, „Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej”. <i>Obchody 450-lecia Unii Lubelskiej w Lublinie. Komunikat</i>	268
Anna Frąckiewicz, <i>Zabytki nieruchome objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków „A” woj. lubelskiego w 2018 roku</i>	273
Katarzyna Tur-Marciszek, <i>Zabytki ruchome objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków „B” woj. lubelskiego w 2018 roku</i>	278

III. Realizacje

Barbara Stolarz, <i>Wystrój malarski kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Kraśniku</i>	294
Barbara Stolarz, <i>Realizacja prac konserwatorskich i restauratorskich przy wyposażeniu i wystroju kaplicy Matki Bożej kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Kraśniku</i>	310
Alicja Wiśniewska, Iga Pałka, „Starożytna” polichromia w sali gimnastycznej w zespole pobrygidzkowskim (obecnie siostr urszulanek) przy ul. Narutowicza 8-10 w Lublinie	319
Barbara Stolarz, <i>Prace konserwatorskie i restauratorskie przy wybranych elementach wyposażenia kościoła klasztoru dominikanów w Lublinie</i>	324
Alicja Wiśniewska, <i>Zagadnienia związane z wymianą posadzek podczas rewaloryzacji bazyliki Św. Stanisława w zespole OO. Dominikanów przy ul. Złotej 9 w Lublinie</i>	336
Dariusz Kopciowski, Andrzej Kasiborski, Jan Maraśkiewicz, <i>Laur Konserwatorski 2018</i>	342

IV. Kronika

Dariusz Kopciowski, Jan Maraśkiewicz, Andrzej Kasiborski, Paweł Wira <i>Kalendarium ważniejszych wydarzeń z udziałem urzędu konserwatorskiego – rok 2018</i>	357
---	-----

OD REDAKCJI

Szanowni Czytelnicy,

oddajemy w Państwa ręce kolejny, już dwudziesty pierwszy tom Wiadomości Konserwatorskich Województwa Lubelskiego. Popularyzacja tematyki ochrony i konserwacji zabytków to jeden z licznych obszarów aktywności Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie, w większości zdefiniowanych przepisami obowiązującego prawa. Żywimy nadzieję, że „Wiadomości” spełniają nadal rolę upowszechniania wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym naszego regionu, przybliżając czytelnikom aktualne realizacje i odkrycia.

W „Wiadomościach” oprócz informacji sprawozdawczych za rok ubiegły, pojawiają się także aktualności. W związku z ważną 450. rocznicą zawarcia unii polsko-litewskiej i uznaniem 2019 roku uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej – rokiem Unii Lubelskiej, zamieszczamy komunikat o wydarzeniach, które już miały miejsce w ramach trwających przez cały rok obchodów rocznicowych. Ich częścią była sesja naukowa pt. „Lublin z czasów Unii lubelskiej”, zorganizowana przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Oddział Lubelski Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków.

Wzorem lat ubiegłych, w pierwszej części „Wiadomości” znajdują się sprawozdania z prac wykonanych w 2018 roku przy zabytkach archeologicznych, nieruchomych (z wyodrębnieniem zieleni), zabytkach ruchomych, oraz z zakresu prowadzenia wojewódzkiego rejestru zabytków i dokumentacji. Części druga i trzecia zawierają artykuły i komunikaty poświęcone w większości tematom szczegółowym. Historia wielu zabytków jest wciąż badana poprzez odkrycia w trakcie prac remontowych, jak też poprzez kwerendy archiwalne. W tym roku można dowiedzieć się między innymi o realizacjach konserwatorskich w bazylice oo dominikanów na Starym Mieście w Lublinie, w kościele parafialnym w Kraśniku (to kolejne artykuły o tych zabytkowych świątyniach), o odnalezionych pierwotnych graficznych przedstawień Apostołów w lubartowskim kościele parafialnym, o starym cmentarzu żydowskim w Lublinie, a także o lubelskich pamiątkach po Janie Reinbergerze. Wyniki badań niepublikowanych dotąd dokumentów przybliżają nam historię kaplicy usytuowanej pomiędzy dwoma pałacami biskupimi w Lublinie. Odnalezienie żeliwnego pieca w oficynie pałacowej w Kozłowiec prezentowane było wśród „newsów” w lokalnej telewizji, zaś artykuł w „Wiadomościach” poszerza wiedzę nie tylko o tym odkryciu lecz również o nowoczesnym wówczas systemie niskoprężnego ogrzewania parowego.

Jak co roku prezentujemy także realizacje konserwatorskie w zabytkach architektury, które zostały nagrodzone „Laurami Konserwatorskimi 2019”.

W bieżącym roku w gronie autorów artykułów znajdujemy dr inż. Mieczysława Kseniaka, członka Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków działającej jako organ doradczy Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Autor podzielił się z nami wiedzą

o nieznanym a interesującym obiekcie związanym z historią Lublina, jakim jest Reduta generała Tadeusza Kościuszki.

Zapraszamy do lektury, pozostając z wyrazami szacunku.

Zespół redakcyjny

I. Przegląd prac konserwatorskich w województwie lubelskim w roku 2018

Iwona Gołub, Wiesław Koman, Dariusz Włodarczyk, Paweł Zieniuk

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJ. LUBELSKIEGO W 2018 ROKU

W 2018 roku Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał 342 pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych, nieinwazyjnych – geofizycznych oraz poszukiwań z użyciem wykrywaczy metali na terenie województwa lubelskiego. W WUOZ w Lublinie wydano 190 pozwoleń, w Delegaturze w Białej Podlaskiej – 41, w Delegaturze w Chełmie – 68, w Delegaturze w Zamościu – 43.

Najwięcej pozwoleń udzielonych przez LWKZ dotyczyło badań archeologicznych towarzyszących pracom ziemnym przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, w układach urbanistycznych miast oraz na stanowiskach archeologicznych objętych ochroną ewidencyjną.

Badania archeologiczne realizowano przy pracach ziemnych związanych z różnorodnymi inwestycjami w obszarach zabytkowych układów urbanistycznych Lublina, Chełma, Białej Podlaskiej, Zamościa, Krasnegostawu, Kraśnika, Hrubieszowa, Szczepieszyna, Tomaszowa Lubelskiego, Włodawy, Wojsławic, Łęcznej, Łukowa, Łaszczowa, Lubartowa, Końskowoli, Czemiernik, Urzędowa, a także w zespołach kościelnych, cerkiewnych i klasztornych w Białej Podlaskiej, Lublinie, Dysie, Baranowie, Janowie Lubelskim, Puchaczowie, Puławach, Kazimierzu Dolnym, Łańcuchowie, Annopolu, Dubience, Uhrusku, Gorzkowie, Buśnie, Różance i Kosyniu. Badania archeologiczne towarzyszyły również inwestycjom realizowanym w zespołach dworskich i pałacowo – parkowych w Wygodzie, Kijanach, Rejowcu, Dorohusku, Tarnogórze, Łęcznej i Annopolu.

W granicach stanowisk archeologicznych pozostających pod ochroną konserwatorską prowadzono badania archeologiczne w zakresie inwestycji budowlanych takich jak realizacje drogowe, sieciowe czy ogólnie pojęte budownictwo mieszkaniowe.

Badania archeologiczne często skutkowały wykonaniem eksploracji ratowniczej obiektów archeologicznych oraz ich pełnej dokumentacji. Od kilku już sezonów obserwujemy powiększającą się liczbę wykonanych badań nieinwazyjnych nieistniejących obiektów architektonicznych, cmentarzy, mogił, stanowisk archeologicznych i całych kompleksów osadniczych metodami geofizycznymi i towarzyszącą im weryfikację powierzchniową osadzoną w systemie AZP.

Badania archeologiczne o charakterze nieinwazyjnym przeprowadzono m.in. na cmentarzach w Krasnymstawie i Chełmie oraz grodzisku w Żmijowiskach. W ten sposób przebadane zostały również mogiły w Kraśniku i Polichnej.

Badania archeologiczne w formie odwiertów sondażowych przeprowadzone na terenie cmentarza tatarskiego w Studziance, gm. Łomazy. Pozwoliły one wykazać usunię-

cie założeń fundamentowych niezachowanej do czasów obecnych budowli, znajdującej się w jego środkowej części.

Kontynuowano, rozpoczęte w poprzednich latach, badania powierzchniowe w Kotlinie Chodelskiej, Janowicach oraz Żmijowiskach.

Wykonano badania georadarowe w kościołach w Kraśniku. Za pomocą badań metodą magnetyczną i powierzchniową przeprowadzono rozpoznanie grodzisk w Posadowie i Machnowie Starym. W ich wyniku zarejestrowano anomalie punktowe i powierzchniowe (najprawdopodobniej odpowiadające pozostałościom obiektów oraz jam gospodarczych i osadniczych), co potwierdziła obecność ruchomych zabytków archeologicznych na powierzchni gruntu.

Należy także zwrócić uwagę na efektowne wyniki prospekcji powierzchniowej z użyciem wykrywaczy metali, weryfikującej stan zachowania stanowisk archeologicznych w dolinie rzek Sieniochy i Łabuńki, w wyniku których zweryfikowano pozytywnie 20 stanowisk i odkryto ponad blisko 50 zabytków metalowych.

Dzięki poszukiwaniom z użyciem wykrywacza metali odkryte zostało nowe stanowisko kultury wielbarskiej w Krasieninie Kolonii. W trakcie tych poszukiwań pozyskano m.in. dwa denary rzymskie (Antoninus Pius) oraz dwie fibule wykonane z brązu.

W czasie poszukiwań prowadzonych w lasach Nadleśnictwa Kraśnik natrafiono na interesujący zabytek w postaci odznaki Strażnika Leśnego Ordynacji Zamojskich.

W lasach tych prowadzono również poszukiwania z użyciem wykrywaczy metali, których celem było ustalenie i pozyskanie artefaktów związanych z Bitwą Kraśnicką oraz potyczkami z 2 września 1914 r. pod miejscowością Chodel. W trakcie poszukiwań znajdowano m.in. przedmioty będące wyposażeniem żołnierskim typu guziki mundurowe oraz fragment pałatki austro-węgierskiej. Pozyskano także dużą ilość monet używanych w okresie Wielkiej Wojny – kopieiki, hallery, fillery. Do najciekawszych znalezisk związanych z bitwą należy zaliczyć znaki tożsamości żołnierza carskiego i żołnierza austro-węgierskiego.

W 2018 roku prowadzono prace badawcze w ramach kilku wieloletnich programów realizowanych przez zespoły badaczy z różnych ośrodków naukowych. Kontynuowano m.in. archeologiczne badania wykopaliskowe w związku z realizacją projektu naukowo-badawczego „Północna część księżęcego zespołu rezydencjonalnego na Górze Katedralnej w Chełmie”. Prowadzono również wykopaliskowe badania archeologiczno-architektoniczne w kryptach i zakrystii północnej w bazylice pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Kontynuowane były również badania wykopaliskowe na terenie grodziska wczesnośredniowiecznego w miejscowości Andrzejów Nowy, gm. Urszulín, u podnóża umocnień obronnych. Miały one za cel weryfikację lokalizacji cerkwi unickiej. W ich trakcie natrafiono na pozostałości cmentarza grzebalnego od XIII w. Prowadzono badania archeologiczne na terenie Byłego Hitlerowskiego Obozu Zagłady w Sobiborze w związku z przebudową drogi oraz budową linii kablowej. Zakończono wykopaliskowe badania archeologiczne w Krasnymstawie w związku z planowaną zabudową kwartału między ulicami Mostową – Zamkową – Czystą – Kościuszki. Również w 2018 r. kontynuowano badania stanowiska archeologicznego w miejscowości Dobużek Kolonia, gdzie rozpoznano neolityczną osadę kultury trypońskiej i kultury pucharów lejewatych. Prace wykopaliskowe o charakterze ratowniczym realizowano także na kilku stanowiskach archeologicznych w Ulowie, gdzie poza cmentarzyskiem ciałopalnym i szkieletowym z okresu rzymskiego, odnotowano obecność kilku wielokulturowych

osad pradziejowych. Kontynuowano badania cmentarzyska kultury wielbarskiej z okresu rzymskiego w Swaryczowie na st. 1, gdzie odkryto kolejne groby ciałopalne oraz liczne ozdoby w warstwie ciałopalenia.

Badania ratownicze realizowane przez Muzeum im. ks. St. Staszica w Hrubieszowie doprowadziły do zadokumentowania kolejnych grobów kultury strzyżowskiej w Rogalinie i Horodle oraz wczesnośredniowiecznych pochówków w Gródku, gm. Hrubieszów.

W trakcie archeologicznych badań sondażowych prowadzonych w m. Kostomłoty, gm. Kodeń odkryto miejsca ciałopalenia na cmentarzysku z okresu wpływów rzymskich (paleniska z fragmentami przepalonych ludzkich szczątków kostnych).

Na terenie m. Witoroż, gm. Drelów, natrafiono na cmentarzysko – 19 jam grobowych z elementami stopionych przedmiotów srebrnych i brązowych oraz fragmenty fibul, paciorki szklane z okresu wpływów rzymskich.

W Lublinie przeprowadzone zostały w okresie od maja do lipca 2018 r. badania archeologiczne w związku z rewitalizacją Placu Łokietka w Lublinie. Początkowo w zakresie inwestycji, a następnie o charakterze sondażowo-weryfikacyjnym. W ich trakcie odsłonięto m.in. pełny zarys fundamentów nieistniejącego już barbakanu. Rozpoznano również relację barbakanu z pobliską fosą. Odkrycie na tym etapie badań dwóch, częściowo zachowanych, szkieletów zdecydowało o przeprowadzeniu badań sondażowo-weryfikacyjnych, których celem było potwierdzenie obecności w tym rejonie cmentarza wczesnośredniowiecznego. W wykopie badawczym zarejestrowano m.in. obecność 9 pochówków o chronologii wstępnie ustalonej na schyłek XI i początek XII wieku.

Planowanym działaniem w zakresie ochrony zabytków było przygotowanie w 2018 roku z urzędu przez Wydział Inspekcji Archeologicznej WUOZ w Lublinie trzech decyzji administracyjnych wpisu do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego zespołów zabytkowych, które dotychczas pozostawały poza ochroną konserwatorską:

- założenia rezydencjalno-obronnego w Krynicach, gm. Krynice, pow. tomaszowski – C/170;
- cmentarzyska kurhanowego w m. Widniówka (d. Białka) gm. Krasnystaw – C/171;
- cmentarzyska kurhanowego w m. Widniówka (d. Białka) gm. Krasnystaw – C/172.

W ramach prac związanych z prowadzeniem wojewódzkiej ewidencji stanowisk archeologicznych wykonano 15 kart dla stanowisk nowo odkrytych i zweryfikowanych.

Kontynuowano prace związane z dygitalizacją dokumentacji kart stanowisk archeologicznych – uzupełniono bazę danych w standardzie GIS o 363 stanowisk na 4 obszarach AZP na terenie powiatu lubartowskiego.

Wykonano opinie konserwatorskie w oparciu i badania terenowe dla stanowisk archeologicznych:

- cmentarzysko kurhanowe w m. Wólka Tuczępska, gm. Grabowiec;
- cmentarzysko kurhanowe w m. Lasoń, gm. Ryki;
- grodziska w m. Machnów Stary, gm. Lubycza.

Poniżej przedstawiamy, zgodnie z zasadą przyjętą w poprzednich tomach Wiadomości Konserwatorskich, wykaz w podrozdziałach badań nieinwazyjnych – powierzchniowych i poszukiwań, badań wykopaliskowych ratowniczych, przedinwestycyjnych wraz z krótkim omówieniem wyników oraz badań archeologicznych w zakresie inwestycji budowlanych (określanych w poprzednich latach jako nadzory).

I. POSZUKIWANIA I BADANIA NIEINWAZYJNE

CHEŁM, gm. loco, pow. chełmski

ul. Mickiewicza 1 – Lubelska 46

Wykryto anomalie o charakterze struktur budowlanych, z których część stanowić może relikty fundamentów kościoła pw. Św. Ducha, wzniesionego w XV w. i rozebranego w 1935 r. Stwierdzono obecność głębokich tzw. struktur sklepionych, które mogą być wyrobiskami kredowymi; zasypany wykop, który może być miejscem zdeponowania szczątków ludzkich pochodzących z cmentarza przykościelnego.

Dokumentacja: Teresa Mazurek: „Wyniki nieinwazyjnych badań archeologicznych z użyciem georadaru w obrębie działki nr 759, położonej przy ul. Mickiewicza 1 – Lubelskiej 46 w Chełmie”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie.

KĄKOLEWNICA POŁUDNIOWA, KĄKOLEWNICA PÓŁNOCNA, gm. Kąkolewnica, pow. radzyński

dz. nr ewid. 4-9, 155-157, 871 obręb 0005 w miejscowości Kąkolewnica Północna i 0006 Kąkolewnica Południowa, gm. Kąkolewnica

obszar AZP 63-82

Poszukiwania mające na celu odnalezienie miejsca pochówków ofiar sądów doraźnych funkcjonujących przy sztabie formującej się armii Ludowego Wojska Polskiego w okolicach miejscowości Kąkolewnica gm. loco, pow. radzyński. Prace przeprowadzone będą w oparciu o przeprowadzoną kwerendę źródłową

Kierownik: mgr Michał Siemiński.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

KLUCZKOWICE, gm. Opole Lubelskie, pow. opolski

dz. nr ewid. 130

Dokumentacja: Marcin Bartnik, *Sprawozdanie z badań poszukiwawczych z użyciem wykrywaczy metalu w lasach nadleśnictwa Kraśnik*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków własnych.

KRASEW, gm. Borki, pow. radzyński

Dz. geod. 221/4, 851-857, 838/1, 838/2, 304, 305/1, 305/2, 306/4, 740,

obszar AZP 66-80

Poszukiwania mające na celu zlokalizowanie i usunięcie z pola wszystkich przedmiotów metalowych stanowiących zagrożenie dla maszyn rolniczych, zostały zwieńczone wydobyciem i przekazaniem WUOZ D/Biała Podlaska, drobnych fragmentów ceramiki nowożytniej oraz łusek karabinowych natrafionych podczas poszukiwań.

Dokumentacja: Mariusz Kryjak „Sprawozdanie z poszukiwań” mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

KRASIEININ-KOLONIA, gm. Niemce, pow. lubartowski

Poszukiwania z wykorzystaniem detektora metali. W trakcie poszukiwań natrafiono na dwa denary rzymskie (Antoninus Pius), dwie fibule wykonane z brązu oraz trzy szelągi Jana Kazimierza.

Dokumentacja: Artur Wdowiak, *Sprawozdanie z poszukiwań prowadzonych na terenie miejscowości Krasienin-Kolonia*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków własnych.

KRASNYSTAW, gm. loco, pow. krasnostawski
ul. Rejowiecka

Przeprowadzono badania nieinwazyjne z zastosowaniem prospekcji magnetycznej oraz danych LIDAR. Wyznaczono granicę nekropoli żydowskiej. W północno-wschodniej części cmentarza uchwycono pozostałości architektury – obiektu w kształcie prostokąta o wymiarach ok. 20x18m, zorientowanego w kierunku południowo-wschodnim – północno-zachodnim, który jest prawdopodobnie pozostałością domu przedpogrzebowego. Uchwycono również macewy oraz pozostałości przyziemi nagrobków, niejednokrotnie uporządkowanych.

Zadokumentowano także leje po bombach oraz ślady okopów niemieckich z czasów II wojny światowej.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Patrycja Piotrowska: „*Badania archeologiczne w rejonie cmentarza żydowskiego w Krasnymstawie w 2018 roku*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie.

KRAŚNIK, gm. loco, pow. kraśnicki

Lasy Nadleśnictwa Kraśnik

dz. nr geod. 434

Poszukiwania z wykorzystaniem detektora metali. Podczas poszukiwań natrafiono na odznakę Strażnika Leśnego Ordynacji Zamojskich.

Dokumentacja: Marcin Bartnik, *Częściowe sprawozdanie z badań poszukiwawczych z użyciem wykrywacza metalu w lasach nadleśnictwa Kraśnik*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Poszukiwania sfinansowano ze środków własnych Stowarzyszenia Towarzystwa Historycznego Czarcia Łąpa z Lublina.

KRAŚNIK, gm. loco, pow. kraśnicki

Lasy Nadleśnictwa Kraśnik

Poszukiwania z wykorzystaniem detektora metali. Celem poszukiwań było ustalenie i pozyskanie artefaktów związanych z I Wojną Światową, której ważnym epizodem była Bitwa Kraśnicka oraz potyczki z 2 września 1914 r. pod miejscowością Chodel. W trakcie poszukiwań znajdowano m.in. przedmioty mogące być wyposażeniem żołnierskim typu guziki mundurowe oraz fragment pałatki austro-węgierskiej. Pozyskano także dużą ilość monet używanych w okresie Wielkiej Wojny oraz poprzedzającym bezpośrednio w tym kopiejki, hallery oraz fillery odpowiadające monetom emitowanym przez członków konfliktu. Do najciekawszych znalezisk związanych z bitwą należy zaliczyć znaki tożsamości żołnierza carskiego odnalezione w Leśnictwie Rutki oraz znak tożsamości żołnierza austro-węgierskiego, niestety bez kartki papierowej identyfikującej żołnierza. Ponadto odnaleziono, także będącą na wyposażeniu carskich żołnierzy odznakę za wzorowe strzelanie nr 21. Znaleziska w większości odnajdywane były wzdłuż szlaków komunikacyjnych. Na uwagę zasługują też fakt odnalezienia srebrnego gwoździa sztandarowego z inskrypcją w języku polskim *W.I.L Brzozowski Kas.brow* oraz ciekawych monet min. szóstaka Jana Kazimierza, szeląga Gustawa Adolfa czy monet 10 groszowych z Króle-

stwa Polskiego. Z analizy planigraficznej można wywnioskować, że lokalizacja potyczki pod Chodlem miała miejsce w dużej mierze m.in. w oddziale 174 gdzie znaleziono większość przedmiotów związanych z potyczką. Natomiast jeśli chodzi o Leśnictwo Rudki największa koncentracja była wzdłuż drogi Rudki – Kraśnik oraz w bezpośrednim sąsiedztwie leśniczówki. Ogółem w trakcie poszukiwań pozyskano 85 przedmiotów.

Dokumentacja: Marcin Bartnik, *Sprawozdanie z prowadzonych poszukiwań dotyczących pozwolenia 3/2018*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Poszukiwania sfinansowano ze środków własnych Stowarzyszenia Towarzystwa Historycznego Czarcia Łąpa z Lublina.

LEJNO, PIESZOWOLA, gm. Sosnowica, pow. parczewski

dz. nr ewid. 2014, 2019/2, m. Lejno, 1816, 1791, 3006, 3007 m. Pieszowola, gm. Sosnowica

obszar AZP 72-87

Poszukiwania mające na celu kwerendę terenową miejsc osadnictwa historycznego XVIII-XX w. na obszarze Polesia Lubelskiego

Kierownik: prof. dr hab. Bernard Staniec.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

LUBLIN, gm. loco, pow. lubelski

ul. Zamkowa

dz. nr ewid. 41

Dokumentacja: Krzysztof Janus, Wojciech Kocki, *Działka nr 41, przed budynkiem zamku lubelskiego, ul. Zamkowa, Lublin. Badania georadarowe*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków własnych Politechniki Lubelskiej.

MACHNÓW STARY, gm. Lubycza Królewska, pow. tomaszowski

stan. archeologiczne nr AZP 96-91/76-46

Grodzisko

Wykonano pomiary do planu sytuacyjno-wysokościowego dla grodziska posiadającego dwa pierścienie wałów ziemnych z fosami, rozlokowanego na powierzchni 4,2 ha w obrębie łąk. Wały zachowane w formie szczątkowej, o wysokości do ok. 0,5 m i szerokości przy podstawie sięgającej ok. 6–10 m. Fosi to płytkie zakłębienia terenu o szerokości ok. 6 m i zagłębieniu do 0,3 m. Chronologię grodziska można wstępnie określić na wczesne średniowiecze (VIII-X w.), na podstawie ceramiki zebranej z rozryć na grodzisku. Ponadto, na podstawie numerycznych danych wysokościowych wykupionych w Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii przygotowany został dokładny plan warstwiczny, cieniowany plan plastyczny oraz model 3D grodziska i jego otoczenia. Wygenerowano również przekroje terenowe wzdłuż wybranych osi. Przygotowany materiał kartograficzny stanowi podstawę analizy topograficznej i środowiskowej badanego obiektu, a także podkład, na który nanoszone będą wyniki przyszłych badań archeologicznych. Prócz wymienionych działań przeprowadzono próbną prospekcję geofizyczną (magnetyczną). Wyniki okazały się bardzo interesujące, ujawniając zarysy obiektów, które należy interpretować jako pozostałości zabudowy na majdanie grodziska.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Jolanta Bagińska, Łukasz Wyszyński. *Sprawozdanie ze wstępnego nieinwazyjnego rozpoznania grodziska w Machnowie Starym, gm. Lubycza Królewska, pow. tomaszowski*. Zbigniew Zacharski „STEP”, *Operat Techniczny. Pomiary sytuacyjno-wysokościowe. Grodzisko w miejscowości Machnów Stary, gm. Lubycza Królewska, stanowisko nr AZP 96-91/76-46*. Prace realizowane na zlecenie WUOZ Lublin.

**PERESPA, gm. Tyszowce, pow. tomaszowski
stan. archeologiczne nr AZP 90-92/199-82**

Wykonano szczegółowe rozpoznanie powierzchniowe terenu z użyciem wykrywacza metali, w miejscu zeszłorocznego odkrycia skarbu wczesnośredniowiecznego, celem uściślenia kontekstu kulturowego odkrycia. W wyniku poszukiwań odkryto jedynie nowożytnie znaleziska (m.in. obrączkę brązową i nieśmiertelnik austriacki z I wojny światowej).

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, Łukasz Wyszyński. *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych na działce nr 1132, obręb Perespa, gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski*. Prace realizowane przez Muzeum regionalne im. Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim.

PNIÓWEK – SZOPINEK, gm. Zamość, ŚNIATYCZE – SWARYCZÓW – ZUBOWICE, gm. Komarów, pow. zamojski oraz PODBÓR – MARYSIN – PERESPA – ZAMEŁYNIE, gm. Tyszowce, pow. tomaszowski

Obszary AZP nr 88-88, 89-88, 89-89, 89-90, 90-89, 90-90, 90-91

Prace prowadzone przez dra Sylwestra Sadowskiego z IA UMCS w Lublinie, miały nieinwazyjny charakter prospekcji powierzchniowej znanych już stanowisk archeologicznych. Badania przeprowadzono w celu weryfikacji stanu ich zachowania oraz rejestracji nowych stanowisk, odkrytych w strefach intensywnej penetracji przez „eksploratorów”. Dokonano rozpoznania około 20 stanowisk tworzących duże skupiska osadnicze w rejonie Szopinka, Zubowic, Swaryczowa, Śniatycz, Podboru i Zamłynia. Podczas prospekcji pozyskano blisko 50 zabytków metalowych, pojedyncze narzędzia krzemienne oraz kilkadziesiąt ułamków ceramiki naczyniowej. Największą grupę znalezisk stanowią zabytki datowane na okres rzymski i okres wędrowek ludów. Stosunkowo dużą ilość metalowych znalezisk związanych jest z epoką brązu i okresem halsztackim. Znacznie mniej jest artefaktów datowanych na średniowiecze. Zabytki są dokumentowane, analizowane i konserwowane.

Dokumentacja: Sylwester Sadowski, *Wstępne sprawozdanie z badań powierzchniowych z użyciem wykrywaczy metali w dolinie rzeki Sieniocha i Łabuńka w 2018 roku*. Badania realizowane i finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

**POLICHNA I, gm. Szastarka, pow. janowski
mogila ludności żydowskiej
dz. nr ewid. 39/2**

Wyznaczony obszar pod nieinwazyjne badania został wyselekcjonowany wg zeznań świadków. Nie wskazali oni jednak precyzyjnej lokalizacji zbiorowego grobu ludności żydowskiej zamordowanej w trakcie II wojny światowej. Wszyscy świadkowie wskazywali przybliżony obszar, gdzie miała się znajdować wyżej wspomniana mogiła. Badania georadarowe jedynie potwierdziły obecność różnych anomalii. Należy jednak wziąć pod uwagę, że badany obszar jest gęsto porośnięty drzewami, których system korze-

niowy utrudnia interpretację geofizyczną. Obszar ten może zawierać również wkopy śmietnikowe. Zgromadzone podczas bezinwazyjnych badań dane nie dały jednoznacznej odpowiedzi, co do faktycznej lokalizacji zbiorowego grobu.

Dokumentacja: Aleksander Schwarz, *Sprawozdanie z bezinwazyjnych badań zbiorowej mogiły ludności żydowskiej zamordowanej w trakcie II wojny Światowej, położonej w miejscowości Polichna I (Podlesie), gm. Szastarka, pow. janowski, woj. lubelskie*, mps w pos. WUOZ w Lublinie. Badania finansowano ze środków własnych Komisji Rabinicznej do spraw Cmentarzy.

PONIATOWA, gm. loco, pow. opolski

kompleks leśny

dz. nr geod. 472, 475, 476

Poszukiwania z wykorzystaniem detektora metali. Celem poszukiwań było wzbogacenie wiedzy na temat polskiej Fabryki Urządzeń Telekomunikacyjnych działającej od 1936 r. oraz niemieckich zakładów tekstylnych Waltera Többensa działających od 1943 r. W ramach prac pozyskano 318 przedmiotów metalowych, z tego 41 szt. stanowiło przedmioty wydzielone, a pozostałe 277 szt. materiał masowy – głównie pociski pochodzące z rosyjskich karabinów typu mosin ewentualnie karabinu maszynowego typu maxim. Część przedmiotów można było pośrednio powiązać z w/w zakładami oraz z obozami przeznaczonymi dla jeńców rosyjskich i żydowskich pracowników fabryki Waltera Többensa. Spora część materiału związana była z okresem I wojny światowej. Natrafiono również na monety z początku XIX w., które można powiązać z funkcjonującym na tym terenie młynem.

Dokumentacja: Krzysztof Sałamacha, Nadia Sola-Sałamacha, *Dokumentacja z poszukiwań wraz z opracowaniem wyników poszukiwań dot. pozwolenia nr 48/2018*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Poszukiwania sfinansowano ze środków własnych.

POSADÓW, gm. Telatyn, pow. tomaszowski

stan. archeologiczne nr AZP 93-93/1-1

Grodzisko

Badania archeologiczno-historyczne grodziska w Posadowie i jego otoczenia prowadzone w 2018 roku stanowiły część większego projektu pod nazwą roboczą „*Transdyscyplinarne badania nad ziemią bełską*”, realizowanego przez Katedrę Historii Średniowiecznej przy Instytucie Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kierownikiem projektu jest Marcin Piotrowski, opiekunem merytorycznym prof. dr hab. Leszek Wojciechowski. Ze względu na mniejsze niż przewidywane środki finansowe w roku 2018, zrealizowano tylko część założonego planu. Poszerzono kwerendę archiwalną oraz zdigitalizowano odnalezione źródła pisane. Punktem wyjścia był artykuł przygotowany przez Marcina Piotrowskiego: *Grodzisko w Posadowie i jego kontekst*, „Rocznik Tomaszowski” nr 4, 2015, s. 7-48. Ponadto, na podstawie numerycznych danych wysokościowych wykupionych w Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii przygotowany został dokładny plan warstwiczny, cieniowany plan plastyczny oraz model 3D grodziska i jego otoczenia. Wygenerowano również przekroje terenowe wzdłuż wybranych osi. Przygotowany materiał kartograficzny stanowi podstawę analizy topograficznej i środowiskowej badanego obiektu, a także podkład, na który nanoszone będą wyniki przyszłych badań archeologicznych. Wyniki analizy zostaną opublikowane

w osobnym artykule. Prócz wymienionych działań przeprowadzono próbną prospekcję geofizyczną (magnetyczną), podjętą głównie w celu sprawdzenia skuteczności metody oraz kierunku prowadzenia pomiarów (zastosowano próbkowanie o gęstości 800 punktów na ar). Wyniki okazały się bardzo interesujące, ujawniając zarysy obiektów, które należy interpretować jako pozostałości zabudowy na majdanie grodziska. Uchwycony został również ślad obiektu, który stanowi najpewniej ślad stanowiska strzelniczego z okresu II wojny światowej. W roku 2019 planowane jest przeprowadzenie pełnej prospekcji magnetycznej grodziska i jego najbliższego otoczenia, stosując gęstsze próbkowanie (3200 pomiarów na ar). Także pozostałe prace, których nie udało się zrealizować w 2018 roku, a więc badania powierzchniowe wokół grodziska, odwierty geologiczne wzdłuż wybranych osi oraz sondażowe badania wykopaliskowe, zostaną podjęte w najbliższej przyszłości.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski. *Sprawozdanie z badań archeologiczno-historycznych grodziska w Posadowie, gm. Telatyn, pow. tomaszowski*. Prace realizowane przez Katedrę Historii Średniowiecznej przy Instytucie Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

SIEMIEN, gm. loco, pow. parczewski

Staw Siemień, gm. Siemień, obszar AZP 69-83

Poszukiwania mające na celu zlokalizowanie i wydobyć elementów wodnosamolotu CANT Z-506B, zniszczonego we wrześniu 1939 roku. Poszukiwania na wytypowanym fragmencie stawu Siemień pozwoliły na zlokalizowanie szczątków samolotu i wydobyć jego drobnych fragmentów.

Kierownik: Ireneusz Makowski.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

SZCZAŁB, gm. Krzywda, pow. łukowski

dz. geod. 49/1

obszar AZP 66-78

Poszukiwania mające na celu zlokalizowanie i pozyskanie zabytków z okresu II wojny światowej na rzecz Muzeum Czynu Bojowego Kleberczyków w Woli Gułowskiej oraz weryfikację stref osadnictwa na terenie miejscowości Szczalb.

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

ŚWIECIECHÓW, gm. loco, pow. kraśnicki

dz. nr geod. 1033, 1351

Poszukiwania z wykorzystaniem detektora metali. Na działkach objętych poszukiwaniami odnaleziono duża ilość monet pochodzących z różnych okresów dziejowych. Odnaleziono m.in. monety, ołowiane plomby, guziki, biżuterię. Najwięcej numizmatów pochodziło z XVII i XVIII w. Obok monet polskich znaleziono również monety szwedzkie, rosyjskie i austriackie z okresu zaborów. Do najciekawszych znalezisk należy srebrny szeląg Zakonu Najświętszej Marii Panny z XV w. oraz prawdopodobnie rzymski denar. Na uwagę zasługuje również spora ilość dewocjonałów w postaci krzyżyków

i medalików, związanych z sąsiadującym z działkami pobliskim kościołem. W trakcie poszukiwań zebrano łącznie 61 przedmiotów zabytkowych.

Dokumentacja: Stow. Mieszk. Gminy Annopol „Szansa”, *Sprawozdanie z poszukiwań z użyciem wykrywaczy metali w Świeciechowie w miesiącach sierpień–grudzień 2018 r.*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Poszukiwania sfinansowano ze środków własnych Stowarzyszenia Mieszkańców Gminy Annopol „Szansa”.

TRZCINIEC, gm. Łaziska, pow. opolski

dz. geod. 584

obszar AZP 66-78

Dokumentacja: Łukasz Miechowicz, *Sprawozdanie z badań powierzchniowych realizowanych z zastosowaniem detektora metali w ramach pozwolenia LWKZ w Lublinie nr 99/2018*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków własnych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

ŻMIJOWISKA, gm. Wilków, pow. opolski

stan. archeologiczne AZP 78-75/79-10

Badania na stanowisku nr 10 w Żmijowiskach przeprowadzono w obrębie części zwanej „osadą północną”. Celem badań było nieinwazyjne uzupełnienie obrazu obiektów archeologicznych pozostających w bezpośredniej bliskości odkrytych w trakcie badań wykopaliskowych w latach 2015-2016 relikwów zabudowy osadowej. Zbadano wówczas w całości chatę typu półziemiankowego. Od strony południowej, w bezpośredniej bliskości chaty I, odsłonięto narożnik chaty II. Badania nieinwazyjne zmierzały do określenia zasięgu chaty II i ewentualnie związanych z nią obiektów. Obszar prospekcyjny ustalono na 6 arów. Prospekcja wykonana przy pomocy georadaru jednokanałowego pozwoliła na uzyskanie przekrojów radarowych terenu oraz na opracowanie planu rozkładu anomalii georadarowych. Na jego podstawie, na badanym obszarze, wytypowanych zostało 12 miejsc do ewentualnej weryfikacji metodą odwiertów.

Dokumentacja: Piotr Wroniecki, Paweł Lis, *Sprawozdanie z nieinwazyjnych badań archeologicznych na stanowisku Żmijowiska 10 w roku 2018*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków własnych Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym.

II. BADANIA WYKOPALISKOWE

ANDRZEJÓW NOWY, gm. Urszulin, pow. włodawski

stan. archeologiczne nr AZP 74-87/1-1

Celem badań wykopaliskowych przeprowadzonych na terenie grodziska wczesnośredniowiecznego, u podnóża umocnień obronnych, była weryfikacja lokalizacji cerkwi unickiej. Wytyczono 5 wykopów sondażowych o łącznej powierzchni 26 m². Nie udało się potwierdzić istnienia cerkwi. Eksplorację ograniczono do pierwszej warstwy grobów.

W wykopach sondażowych zadokumentowano natomiast stropy 29 grobów szkieletowych. Niektóre były częściowo zniszczone poprzez wkopywanie nowych grobów. W kilku przypadkach stwierdzono obecność trumien bądź kłód drewnianych. Większość grobów nie miała wyposażenia intencjonalnego. Na podstawie pozyskanych zabytków

ruchomych ustalono, iż u podnóża grodziska funkcjonował od XIII-XIV do XIX w. cmentarz grzebalny.

Pozyskano liczne zabytki ruchome w postaci wyrobów szklanych (paciorki), fragmentów enkolpionów, medalików, monet, ceramiki.

Dokumentacja: Marta Kaczmarek: „*Sprawozdanie z sondażowych badań wykopaliskowych w miejscowości Andrzejów Nowy, gmina Urszulín, przeprowadzonych w dniach 19 kwietnia – 1 maja oraz 7-8 listopada 2018 r.*”; „*Dokumentacja sondażowych badań wykopaliskowych w miejscowości Andrzejów Nowy, gmina Urszulín, przeprowadzonych w dniach 19 kwietnia – 1 maja oraz 7-8 listopada 2018 r.*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

CHEŁM, gm. loco, pow. chełmski grodzki

ul. Lubelska 2

Wysoka Górka

stan. archeologiczne nr AZP 80–90/1-1

Kontynuowano badania wykopaliskowe w związku z realizacją projektu naukowo – badawczego „Północna część książęcego zespołu rezydencjonalnego na Górze Katedralnej w Chełmie”, który objął północną część plateau Wysokiej Górki. Prowadzono eksplorację w wykopie badawczym nr 46, który przedłużono. Założono również wykop nr 48/48A w celu rozpoznania rodzaju i czasu powstania obecnego wjazdu na Wysoką Górkę. W wykopie nr 46 pod budowlą D zadokumentowano ślady starszego osadnictwa z XI–XII w. z pozostałościami konstrukcji drewnianych w postaci negatywów dołów posłupowych oraz dużą ilością zabytków ruchomych – ceramiki, kości zwierzęcych, fragmentów bransolet szklanych, zniszczonego podczas budowy platformy. Eksploracja wnętrza budowli D pozwoliła na odsłonięcie pozostałości intensywnego użytkowania; pozostałości kilku podłóg z drewna (?), okna – co sugerują kształtki z cegieł i duże ilości szkła; detali z białego i zielonego kamienia; fragmentów płytek szklawionych oraz dużej ilości zabytków ruchomych. Od strony południowej równoległe do muru południowego D zadokumentowano wąski mur z bloków glaukonitytowych, którego narożnik wschodni licował z murem wschodnim budowli. Wokół budowli wystąpiły duże ilości spalonych konstrukcji drewnianych – belek, desek, słupów. Wstępnie ustalono, iż budowla D miała przynajmniej dwie fazy użytkowania: reprezentacyjną i starszą z licznym materiałem zabytkowym i zwiększonym udziałem kości zwierzęcych.

W wykopie 48 uchwycono pełny zasięg obecnej drogi oraz warstwy zasypowe z zabytkami nowożytnymi zalegające na humusie. W wykopie 48A zadokumentowano również warstwy nasypowe z dużą ilością zabytków ruchomych: szkła naczyniowego, ceramiki, gwoździ żelaznych, datowanych na XVII–XVIII w. Pod nimi wystąpiły: warstwa destruktu muru zachodniego palatium oraz warstwy przekładkowe, zawierające ceramikę datowaną na XIII w.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Chełm – Wysoka Górka, ul. Lubelska 2, stanowisko 1. Wstępna dokumentacja z badań archeologicznych przeprowadzonych w sezonie 2018*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie oraz Urzędu Miasta Chełm.

CHEŁM, gm. loco, pow. chełmski grodzki

ul. Lubelska 2

krypty pod bazyliką pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny

stan. archeologiczne nr AZP 80-90/1-1

W związku z realizacją projektów: *„Prace restauratorskie, budowlane i konserwatorskie związane z badaniami archeologiczno-architektonicznymi w kryptach bazyliki pw. Narodzenia NMP w Chełmie”* kontynuowano archeologiczno-architektoniczne badania wykopaliskowe.

Badania wykopaliskowe prowadzono w krypcie nr 2 i 3 pod świątynią, przebito przejście z krypty nr 1 do 11 (pod zakrystią południową), zbadano i udostępniono kryptę nr 10. Odkryto cztery groby, z których dwa to jamowe trumienne wkopane w kredowy całec, datowane na XVIII w. Jeden grób, pochodzący prawdopodobnie z wczesnego średniowiecza/średniowiecza został zniszczony podczas rozbudowy świątyni. Zlokalizowano również w pobliżu dawnego ołtarza grób, przeznaczony do badań w roku 2019 r. Ustalono, że krypty ulegały znacznym przekształceniom architektonicznym. Relikty architektury cerkwi katedralnej z XIII w. zostały wykorzystane przy nadbudowywaniu fundamentów i ścian nowych konstrukcji. W XIX i XX w. krypty przesklepiono, dodano wzmocnienia w postaci dodatkowych lub grubszych ścian oporowych, filarów, o czym świadczy posadowienie konstrukcji na jednym z grobów z końca XVIII w., czy centralnego filara pod ołtarzem w krypcie nr 1.

Pozyskano bardzo dużą ilość zabytków ruchomych w postaci monet, ceramiki z XV-XIX w., kafli, pasyjek, metali, szkła.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: *„Bazylika pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Ul. Lubelska 2, stanowisko 1. Dokumentacja z prac archeologiczno-architektonicznych przeprowadzonych w sezonie 2018”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Urzędu Miasta Chełm.

CHEŁM, gm. loco, pow. chełmski grodzki

ul. Pijarska 7-9

Badania archeologiczne przeprowadzono w związku z planowanym zagospodarowaniem terenu. Nie natrafiono na pozostałości lokalizowanego w tym rejonie muru miejskiego. Zadokumentowano nawarstwienia niwelacyjno-wyrównawcze oraz zasypisko zejścia do podziemi. Stwierdzono, iż skarpa, stanowiąca północną granicę działki nr 808, powstała po likwidacji obiektów murowanych, z których pozostały tylko fundamenty. Zebrano zabytki ruchome po chronologii pod XVI do XX w. w postaci m.in. ceramiki, fragmentów kafli, szkła.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *„Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych o charakterze sondażowym wykonanych dla potrzeb weryfikacji obecności nowożytnego muru miejskiego w miejscu powstania budynku usługowo-mieszkalnego, planowanego na działkach 808 i 809 przy ulicy Pijarskiej w Chełmie”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

CHEŁM, gm. loco, pow. chełmski grodzki**ul. Obłońska – Kolejowa**

Po rozpoczęciu robót budowlanych przy modernizacji sieci wodociągowej natrafiono na ludzkie szczątki kostne, w związku z czym przeprowadzone zostały badania archeologiczne.

Potwierdzono, iż przebadane groby związane są z cmentarzem szkieletowym o nieznanym zasięgu, lokalizowanym przy ul. Mickiewicza – Sienkiewicza – Kolejowej, odkrytym w 2006 r. Zadokumentowano cztery pochówki szkieletowe, które poddano analizie antropologicznej (pochówki kobiece i męskie, w ogólnym przedziale wiekowym adultus i matus). Pochówki wkopane były w calej, bez trumien, nie miały wyposażenia, poza jedną zausznicą metalową z XIII w. Utrudnia to precyzyjne datowanie cmentarza, dla którego przyjęto szeroką chronologię od XIII do XVIII w. Stwierdzono, iż odkryte groby mogą wyznaczać północny lub północno-wschodni zasięg cmentarza. Natrafiono także na jeden fragment ceramiki, datowany na epokę brązu.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Beata Borowska-Strugińska „*Chełm, ul. Obłońska, Kolejowa. Wstępna dokumentacja z badań archeologicznych*”; Stanisław Gołub, Monika Maziarzduk: „*Chełm, ul. Obłońska, Kolejowa. Dokumentacja z badań archeologicznych przy modernizacji sieci wodociągowej. Sezon 2018*”, mpsy w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Chełmie.

DOBUŻEK KOLONIA, gm. Łaszczów, pow. tomaszowski**stan. archeologiczne nr AZP nr 91-92/96-1**

Badania prowadzone w sierpniu 2018 roku miały na celu ukończenie eksploracji trzech obiektów (numer 5, 6 i 8) odsłoniętych w obrębie wykopu III/2016. W tym celu w obrębie wspomnianej jednostki eksploracyjnej na nowo otwarta została powierzchnia około 0,6 ara. Zaplanowane prace wykopaliskowe zakończono z sukcesem, a przebieg i wyniki badań nie doprowadziły do poszerzenia ich zakresu. Odroczenie eksploracji przydennych partii wspomnianych jam pozwoliło, przede wszystkim, na dokładniejsze i metodyczne rozpoznanie zarówno relacji intra – jak i inter-stratygraficznych w obrębie zespołu obiektów o numerach 5 i 6. W trakcie procesu badawczego udało się uchwycić tak istotne epizody w „biografii” wspomnianych jam, jak pochówek przy dnie jamy 6, czy późniejszy od niego etap wykorzystania jamy w charakterze produkcyjnym (do wytwarzania dziegiu?). Zakończono również badania wykopaliskowe jamy 8. Wszystkie trzy badane obiekty dostarczyły bogatego materiału ruchomego, na podstawie którego należy je łączyć z kulturą pucharów lejkowatych. Wiele wskazuje na to, że wyniki badań nad jamami stratyfikowanymi, po zakończeniu analiz kameralnych i laboratoryjnych (m.in. chronometrycznych), będą miały kluczowe znaczenie dla zrozumienia chronologii osadnictwa kultury pucharów lejkowatych zarówno w skali osady, tak zwanego mikroregionu Skarpy Dobużańskiej, jak i zachodniej części Wyżyny Wołyńskiej.

Dokumentacja: Tomasz J. Chmielewski, *Wstępne sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2018 roku na Skarpie Dobużańskiej – Dobużek Kolonia, gm. Łaszczów, realizowane w ramach projektu p.n. „Mikroregion Skarpy Dobużańskiej jako część fizjograficznego i biokulturowego pogranicza między strefą bałtycką i pontyjską (od VI do II tysiąclecia przed Chrystusem)”*. Badania sfinansowane zostały przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu SONATA BIS 5 (UMO 2015/18/E/HS3/00754).

Badania kierowane przez dra Tomasza J. Chmielewskiego (Instytut Archeologii i Etnologii, Uniwersytet Gdański).

DOROHUSK, gm. Dorohusk, pow. chełmski ziemski

Zespół pałacowo-parkowy

Badania archeologiczne prowadzono w związku z budową linii kablowej. Zadokumentowano zachodni mur ogrodzeniowy zespołu, którego wschodni przebieg rozpoznano w 2001 r. oraz zasypisko rozebranej zachodniej oficyny. Rozpoznano fragment zabudowy na północ od pałacu, prawdopodobnie relikty murów fundamentowych tarasu widokowego, być może w dolnym poziomie piwnic z zejściem do rzeki. Rozpoznano elementy architektury z innym rozplanowaniem głównego wejścia do pałacu, w postaci ceglanego postumentu, prawdopodobnie podstawy pod kolumnę, datowanej na XVIII-XIX w. oraz podmurówki tarasu wejściowego z XIX-XX w. do budynku pałacu. Zlokalizowano i częściowo rozpoznano nieznana zabudowę rezydencjonalną na wschód od pałacu w postaci narożnika południowo-zachodniego odrębnego nieznanego budynku z XVII-XVIII w. bądź wysuniętego wschodniego skrzydła pałacu oraz relikty zabudowy gospodarczej we wschodniej części założenia. Potwierdzono wzmiankowane w źródłach archiwalnych pożary i zniszczenia oraz przebudowy pałacu i jego otoczenia. Potwierdzono również obecność najstarszego osadnictwa pradziejowego, datowanego głównie na epokę brązu – kulturę łużycką.

Zebrało liczne zabytki ruchome w postaci fragmentów naczyń i kafli, datowane na XVII-XIX w. oraz 5 fragmentów naczyń, datowanych na epokę brązu.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Monika Maziarczuk: *„Dorohusk Osada, pałac Sucho-dolskich, stanowisko nr 16. Dokumentacja z badań archeologicznych. Sezon 2018”*. Badania archeologiczne wykonano ze środków Gminy Dorohusk.

GRÓDEK, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski

stan. archeologiczne nr AZP nr 86-94/205-24

Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Gródku nad Bugiem odkryto w 2017 i 2018 roku, dokumentując 4 groby zlokalizowane w granicach dwóch sąsiadujących stanowisk – 29/205 i 35/38 oraz obiekty pradziejowe i średniowieczne. Badania realizowali wówczas B. Bartecki i A. Hyrczała z Muzeum im. ks. S. Staszica w Hrubieszowie. W 2018 roku podjęto ponowne prace wykopaliskowe pod kierunkiem M. Wołoszyna i T. Dzieńkowskiego, w których brali udział K. Kuźniarska (antropolog) i M. Dziekański (student archeologii IA UMCS) oraz studenci IA UR. Badania miały na celu odkrycie kolejnych pochówków, a w dalszej perspektywie kontynuowanie wykopalisk na niszczone corocznie stanowisku. Został założony wykop 3 uwzględniający numerację z poprzednich prac o powierzchni 12,91 m² (3 x 4 m) z docinkami 3A (0,7 x 0,8 m) i 3B (0,5 x 0,7 m). W wyniku badań archeologicznych odkryto 2 groby (nr 5 i 6) – osoby dorosłej i dziecka oraz obiekty – dolki posłupowe (nr 5 i 6) i fragment odsłoniętej w 2017 roku jamy nr 3. Wydzielono 10 jednostek stratygraficznych, w tym warstwy ciągle jak ziemia orna (1, 1a), nadcalcowa (2) i less calcowy (3). Pozostałe jednostki 4-10 stanowiły wypełniska grobów i jam. Grób dziecka (nr 5) jak i osoby dorosłej (nr 6) ułożone były na linii E-W z głową od zachodu. Szkielet grobu 6 częściowo naruszono w wyniku działalności rolnej. Był ułożony na wznak. Kości ręki lewej zalegały wzdłuż ciała, natomiast zarówno prawa ręka jak i noga zostały przesunięte lub zniszczone. Jama grobowa miała

zarys prostokątny. Nie stwierdzono wyposażenia zmarłego poza fragmentami ceramiki znalezionymi w wypełniku jamy. Szkielet dziecka złożono na prawym boku z podgiętymi nogami. Został wkopany w less a zarys jamy był słabo czytelny. Brak wyposażenia. Obiekty 5 i 6 były niedużymi powierzchniowo dołkami posłupowymi o średnicach 24 cm i 32 cm, które udokumentowano w południowej i północnej części wykopu 3. Ze względu na brak zabytków trudno określić ich chronologię. Obiekt 3 odkryto we fragmencie i nie eksplorowano go pozostawiając do przyszłego sezonu. Pozyskane z warstwy ornej zabytki w postaci ceramiki, głównie wczesnośredniowiecznej, wskazywały na taką proveniencję grobów. Potwierdziły ją wykonane datowania ¹⁴C. Odkrycie cmentarzyska wczesnośredniowiecznego przy grodzie w Gródku identyfikowanym z historycznym Wołyniem jest niezwykle ważne badawczo ze względu na ubogie jak dotąd dane w tej materii. Poza zbadanym cmentarzem na grodzisku nie zlokalizowano miejsca pochówków społeczności użytkujących osady zespołu grodowego Gródka/Wołynia.

Dokumentacja: Tomasz Dzieńkowski, *Sprawozdanie wstępne z badań wykopaliskowych wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Gródku nad Bugiem, realizowanych w 2018 roku*. Badania realizowane i finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie i Muzeum Regionalne w Tomaszowie Lubelskim.

stan. archeologiczne nr AZP nr 87-95/38-35

Badania ratownicze zrealizowano po zgłoszeniu przez właściciela pola obecności kości ludzkich oraz fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej na powierzchni gruntu. W trakcie badań wykopaliskowych założono 6 wykopów w miejscach występowania znalezisk, łącznej powierzchni 84 m². Odkryto i zadokumentowano dwa zniszczone szkieletowe pochówki ludzkie bez wyposażenia, w których zmarli złożeni byli na osi W-E, co sugerowałoby ich wczesnośredniowieczną chronologię. Ponadto odkryto 2 inne zespoły obiektów. W jednym przypadku był to zespół obiektów osadowych z dwoma piecami garncarskimi, datowany na okres wczesnego średniowiecza, a drugi zespół obiektów o nieokreślonej funkcji, nie zawierał materiałów zabytkowych umożliwiających określenie chronologii i przynależności kulturowej.

Dokumentacja: Anna Hyrchała, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych w 2018 roku na stanowisku 35 w Gródku*. Badania realizowane i finansowane przez Muzeum im. ks. St. Staszica w Hrubieszowie.

HORODŁO, gm. loco, pow. hrubieszowski

Stanowiska nr 11 i 12 w Horodle, badane w bieżącym sezonie, znane były z dawnych badań powierzchniowych realizowanych w 1984 roku przez KA UMCS w Lublinie. W ostatnich latach rolnicy zgłaszali do Muzeum w Hrubieszowie obecność licznych fragmentów ceramiki i kości ludzkich na powierzchni pól w obrębie tych stanowisk.

stan. archeologiczne nr AZP nr 85-95/33-11

Badania ratownicze zrealizowano w obrębie trzech wykopów o łącznej powierzchni 63 m². Pod warstwą oraniny natrafiono na zarysy 6 obiektów osadowych datowanych na wczesną epokę brązu. W ich wypełniskach znajdowały się fragmenty ceramiki, ułamki kości zwierzęcych, a z zabytków wydzielonych kościana igła i zawieszka z muszli. Na podstawie zebranej ceramiki można je przyporządkować kulturze strzyżowskiej.

stan. archeologiczne nr AZP nr 85-95/34-12

Badania ratownicze prowadzono w obrębie jednego wykopu o powierzchni 30 m², wytyczonego w miejscu dużego skupiska kości ludzkich i fragmentów naczyń kultury strzyżowskiej oraz sztybla kościanego i 2 fragmentów ozdób z brązu, odnalezionych na powierzchni pola. Niestety pod warstwą oraniny nie natrafiono na zarysy obiektów. Całość materiału zabytkowego kumulowała się w warstwie humusowej, co świadczy o bardzo dużym stopniu zniszczenia stanowiska, wraz z jego nawarstwieniami kulturowymi i obiektami ziemnymi.

Dokumentacja: Anna Hyrczała, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych w Horodle na stanowiskach 11 i 12, prowadzonych w 2018 roku*. Badania finansowane i realizowane przez Muzeum im. ks. St. Staszica w Hrubieszowie.

KOSTOMŁOTY, gm. Kodeń, pow. bialski

dz. geod. 383

stan. archeologiczne nr AZP 62-103/103-63

Badania archeologiczne przeprowadzone miały charakter sondażowy, ich celem było potwierdzenie śladów osadnictwa z okresu wpływów rzymskich. Przeprowadzone na terenie leśnym w formie czterech wykopów sondażowych o łącznej powierzchni 0,3 ara. Jednym w wykopów natrafiono na pozostałości dużego paleniska, pozostałe wykopy potwierdziły obecność mniejszych palenisk (łącznie 3 paleniska). Natrafiono na fragmenty przepalonych szczątków ludzkich, monetę rzymską o słabym stanie zachowania, nożyk, 2 fragmenty fibul, klamrę od pasa, zawieszki toporkowate, fragmenty ceramiki datowane na okres wpływów rzymskich.

Kierownik badań: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

KRASNYSTAW, gm. loco, pow. krasnostawski

ul. Mostowa, Zamkowa, Czysa, Kościuszki

W obszarze nieruchomości nr 888, 886/2, 887/2 i 885 przeprowadzono wykopaliskowe badania archeologiczne w związku z planowaną zabudową kwartału. W piwnicach nieistniejącej kamienicy w latach 1945-56 funkcjonował areszt Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego.

Zrealizowano cztery wykopy badawcze. Odkryto relikty murów zabudowy miejskiej nieznanej oraz widocznej na planie miasta z 1922 r. Zadokumentowano ich rozwarstwienia i zachowaną w ich pobliżu stratygrafię oraz przekształcenia siedmiu działek, wytyczonych w średniowieczu o granicach zachowanych co najmniej do XVI w. Odsłonięto czytelny w rzucie i partii fundamentowej częściowo podpiwniczony budynek datowany na XVI w., usytuowany w południowej części działki nr 885 oraz kolejne etapy jego rozbudowy. Na działce nr 887/2 natrafiono na wczesnonowożytną zabudowę murowaną, datowaną na XVI w., nieznane wcześniej relikty podpiwniczonej zabudowy z XVIII/XIX w. oraz zrębową konstrukcję drewnianą o rzucie prostokątnym i wymiarach 2,0 x 1,7 m, głębokości ok. 3 m, interpretowaną jako dół kloaczny. Zabudowa murowana działki nr 888, datowana na co najmniej XVIII w., niemal w całości przetrwała do lat 70. XX w. Istniejące tu odrębne budynki w 1885 r. połączone zostały w jedną narożną kamienicę, w której funkcjonował areszt PUBP. Zadokumentowano piwnice tej kamienicy oraz zej-

ście do drugiej kondygnacji piwnic, mieszczących się poza granicami inwestycji. Kolejną z piwnic drugiej kondygnacji ujawniono na tyłach działki nr 888.

Zadokumentowano również obiekty ziemne, pełniące prawdopodobnie funkcję gospodarczą piwniczek lub spiżarni, datowane od XV-XV/XVI w do XVIII w.

Pozyskano bardzo dużą ilość zabytków ruchomych w postaci fragmentów ceramiki naczyńowej, wyrobów szklanych, kafli piecowych, monet (denary XV-wieczne), plomb handlowych, pozostałości rosyjskiej szabli kawaleryjskiej, datowanych od XV i XVI w. po czasy współczesne.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, Jadwiga Jóźwiak, Łukasz Pawłowski: „*Dokumentacja z badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 2017-2018 na terenie nieruchomości nr: 885, 886/2, 887/2 i 888, położonych w rejonie ulic: Mostowej, Zamkowej, Kościuszki i Czystej – w obszarze układu urbanistycznego Krasnegostawu*”, cz. 1, 2, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Towarzystwa Budownictwa Społecznego Sp. z o. o. w Krasnymstawie.

LASOŃ, gm. Ryki, pow. rycki

cmentarzysko kurhanowe

stan. archeologiczne nr AZP 70-76/70-1

Opinia wykonana na wniosek Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie. Sporządzono ją w oparciu o badania terenowe. W ich ramach wykonano badania sondażowe kopca wchodzącego w skład domniemanego cmentarzyska kurhanowego. Badania miały na celu rozpoznanie charakteru obiektów i określenie ich przynależności kulturowo-chronologicznej. Terenowe rozpoznanie kopca potwierdziło jego antropogeniczną genezę. Nie stwierdzono występowania obiektu grobowego, lub innych obiektów towarzyszących. Natrafiono na nieliczny materiał ruchomy, który jednak nie pozwolił na jednoznaczne określenie chronologii obiektu. Zebrane zabytki to wyłącznie fragmenty glinianych naczyń – datowane na okres nowożytny i w jednym przypadku na ogólnie pojęty okres pradziejowy. Łącznie pozyskano ich 10 egzemplarzy.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Dokumentacja z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku nr AZP 70-76/70-1 w m. Lasoń, gm. Ryki (cmentarzysko kurhanowe)*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Opinię wykonano ze środków WUOZ w Lublinie.

LUBLIN, gm. loco, pow. lubelski

ul. Grodzka 17

W ramach badań wykonano trzy wykopy, które eksplorowano do głębokości ok. 3,20 m. W wykopie 1, usytuowanym prostopadłe do tylnej ściany kamienicy, uchwycono przekrój z widocznym nachyleniem, kształtem pierwotnego stoku Wzgórza Staromiejskiego. W wykopie 2 starano uzyskać się przekrój poprzeczny wąwozu rozpoznanego przy pomocy odwiertów w 1988 r. Na profilu zachodnim wykopu zarejestrowano zachowany układ stratygraficzny, który zidentyfikowano jako górne warstwy wypełniska wąwozu. Wykop 3 miał na celu uzyskanie przekrojów poprzecznych obrazujących kształt dna wąwozu w wyższej partii stoku oraz układ wypełniających go nawarstwień. W toku prac archeologicznych pozyskano materiał zabytkowy w postaci fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na tyłach kamienicy Grodzka 17A w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Fabryki Elementów, Podzespołów, Urzędzeń Elektronicznych TEWA-TERMICO Spółka z o.o.

LUBLIN, gm. loco, pow. lubelski

Plac Władysława Łokietka

dz. nr ewid. 122/2

Na zlecenie Urzędu Miasta Lublin wykonane zostały sondażowo-weryfikacyjne badania archeologiczne na Placu Władysława Łokietka w Lublinie. Celem badań była weryfikacja obecności wczesnośredniowiecznego cmentarza szkieletowego. Na dwa, częściowo zniszczone szkielety natrafiono już podczas badań archeologicznych prowadzonych w zakresie prac budowlanych związanych z remontem placu. W ich trakcie odsłonięty został pełny rzut barbakanu. Pod jego stopą fundamentową natrafiono na grób z wyposażeniem w postaci denara krzyżowego z XI w. W założonym wykopie badawczym zarejestrowano poziomy użytkowe historycznego Krakowskiego Przedmieścia. Odsłonięto m.in. nawierzchnie układane z drewnianych bali układanych na legarach. Zidentyfikowano także warstwy faszyny i mierzwy. Centralna i zachodnia partia wykopu badawczego zdominowana była przez obiekty produkcyjne. Obecność w ich wypełniku brył rudy darniowej i żużli może wskazywać na lokalizację w tym miejscu warsztatu metalurgicznego. Za taką interpretacją może świadczyć odnaleziona w tym miejscu forma odlewnicza. Niemal na całej powierzchni badawczej rejestrowany był poziom humusu pierwotnego. W trakcie badań odkryto 9 jam grobowych. Wśród pochowanych w nich osób wyróżniono 3 osobników dorosłych lub młodocianych. Pozostałe groby należały do dzieci. Przy niektórych pochówkach odnotowano obecność wyposażenia grobowego, takiego jak np. denar krzyżowy czy krzesiwo z krzemieniem. Cmentarz wstępnie został datowany na schyłek XI i początek XII w.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, *Wstępne sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych podjętych na Placu W. Łokietka w Lublinie, działka 122/2*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Urzędu Miasta Lublin.

ŁĘCZNA-PODZAMCZE, gm. Łęczna, pow. łęczyński

zespół dworsko-pałacowy

stan. archeologiczne nr AZP 76-78/1-2

Badania archeologiczne podjęto w związku z odkryciem obiektów archeologicznych podczas rewitalizacji północnej części parku zespołu dworsko-pałacowego w Łęcznej. Badania wykonano na powierzchni 1,2 ara. W ich toku zarejestrowano dobrze zachowane relikty domostwa wczesnośredniowiecznego (10 obiektów) oraz towarzyszących mu jam gospodarczych (3 obiekty). Chronologię tych obiektów określono na IX-X w. Dodatkowo odnotowano obecność jednego obiektu z XIX wieku. Wystąpienie obiektów archeologicznych poza dotychczas wyznaczonym zasięgiem stanowiska AZP 76-84/1-2 pozwala rozszerzyć jego granice w kierunku północnym na teren dawnego folwarku. W trakcie badań pozyskano 62 fr. ceramiki, 6 przedmiotów krzemiennych, 3 kamienne tłuki-rozcieracze oraz jeden żelazny nożyk.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Opracowanie końcowe wyników badań wykopaliskowych prowadzonych na terenie parku Łęczna-Podzamcze na stanowisku AZP*

76-84/1-2, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Łęczna.

**MACHNÓW STARY, gm. Lubycza Królewska, pow. tomaszowski
stan. archeologiczne nr AZP 96-91/76-46**

Opinia wykonana na wniosek Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie. Sporządzono ją w oparciu o badania terenowe. Dzięki połączeniu wyników fotografii lotniczych z obrazem, jaki udało się wygenerować na podstawie numerycznych danych wysokościowych z lotniczego skaningu laserowego (LIDAR) oraz z informacjami uzyskanymi w wyniku prospekcji magnetycznej udało się uchwycić i potwierdzić zasięg grodziska, jego położenie w terenie oraz ogólną konstrukcję i topografię. Prospekcja magnetyczna dostarczyła dodatkowo informacji, że w przestrzeni między wałami oraz na majdanie w części położonej bezpośrednio przy wale znajdują się interesujące obiekty archeologiczne, które wymagają rozpoznania. Forma terenowa grodziska (ob. 46) zbliżona do grodzisk wczesnośredniowiecznych z terenu Lubelszczyzny sugeruje, że stanowisko to najprawdopodobniej należy uznać za nizinny gród jednoczłonowy, otoczony wielokrotną linią wałów (kategoria IA2 w typologii J. Poleskiego), którego chronologia zamyka się w okresie wczesnego średniowiecza. Nieliczna znaleziona na grodzisku ceramika wskazuje na okres X-XIII wiek, ale analogie grodzisk z Lubelszczyzny sugerują, że analizowany obiekt może być także starszy. Wątpliwości mogą zostać rozstrzygnięte tylko poprzez przeprowadzenie wykopaliskowych badań weryfikacyjnych. Po stronie południowo-wschodniej grodziska widoczny jest ob. 47 w postaci szerokiego rowu. Obiekt ten zakreślający przestrzeń o średnicy ok. 50–60 m sugeruje funkcję obronną, ale w tym stanie zachowania brak jest śladów wału. Być może był to tylko rów z palisadą. Nie wiadomo jednak, co było chronione – osada ludzka?, kraal?, a może cmentarz? Również chronologia jest trudna do ustalenia. W rowie znaleziono kilka fragmentów ceramiki datowanej na VIII–X wiek. Ceramika, ta biorąc pod uwagę istniejące w pobliżu grodzisko, nie musi być związana z tym obiektem (może być od niego starsza). Na wschód od obu obiektów od co najmniej końca XVIII w. znajdował się dwór. Nie można wykluczyć, że obiekt nr 47 związany jest z działalnością gospodarczą właścicieli owego dworu. Wątpliwości dotyczące funkcji i chronologii tego założenia mogą rozstrzygnąć wyłącznie badania wykopaliskowe.

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, Łukasz Wyszyński, *Opinia w zakresie funkcji i chronologii stanowiska nr 46 w Machnowie Starym, gm. Lubycza Królewska (AZP 96-91/76-46) wykonano w ramach umowy nr KE.273.2.5.2018 z dnia 24.04.2018 r.*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Opinię wykonano ze środków WUOZ w Lublinie.

**NADOLCE, gm. Łaszczów, pow. tomaszowski
stan. archeologiczne nr AZP nr 92-92/60-3
Zespół dworski**

Badania posiadały charakter sondażowy, a ich celem było zweryfikowanie istnienia fundamentów dworu w zarysie przedstawionym na planach historycznych. W tym celu założono 10 wykopów przy ścianach obecnego budynku i na ich przedłużeniu w obu kierunkach. Fundamenty dawnego dworu uchwycono w pełnym zarysie, choć pewne jego odcinki zostały zniszczone lub uszkodzone, podczas dawnych prac remontowych lub rozbiórkowych. Zachowane fundamenty wykonane były z cegły na zaprawie wa-

pienno-piaskowej. W połączeniu z badaniami architektonicznymi ustalono chronologię murów fundamentowych i kolejne fazy przebudowy dworu. W trakcie prac wykopaliskowych pozyskano 45 zabytków ruchomych – 23 fragmenty ceramiki naczyniowej, 6 fragmentów dachówek, 3 fragmenty kafli, 9 fragmentów wyrobów szklanych oraz 4 przedmioty metalowe. Znaleźiska te można datować na okres od połowy XVIII w. do połowy XIX w.

Dokumentacja: Ewa Niedźwiedź i Józef Niedźwiedź, *Dokumentacja z archeologicznych badań sondażowych przeprowadzonych w związku z planowanym remontem dawnego dworu w Nadolcach, gm. Łaszczów, pow. tomaszowski*. Badania realizowane na zlecenie inwestora prywatnego.

NAŁĘCZÓW, gm. Nałęczów, pow. puławski

Pałac Małachowskich

Badania archeologiczne miały na celu zweryfikowanie charakteru anomalii uchwyconych w trakcie prospekcji georadarowej. W trakcie badań nie stwierdzono obecności piwnic pod budynkiem pałacu. W wykopach uchwycono ślady wcześniejszego użytkowania badanego terenu. W wykopie 8 zarejestrowano relikty kamiennego muru oraz być może ślady destrukcji wcześniejszej zabudowy.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, *Wstępne sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych we wnętrzu Pałacu Małachowskich w Nałęczowie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Nałęczów-Zdrój S.A.

ORCHÓWEK, gm. Włodawa, pow. włodawski

Celem badań archeologicznych była weryfikacja informacji ustnych o miejscu pochówku trzech ofiar terroru komunistycznego, zabitych 6.10.1951 r. W wykopie sondażowym nie stwierdzono obecności pochówków.

Dokumentacja: Jacek Milczarski: „*Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych na terenie działek nr 492 (obręb 0008) i 884/3 (obręb 0016) w Orchówku, województwo lubelskie, powiat włodawski, gmina Włodawa w dniach 15-19 października 2018 r.*”, mps archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Instytutu Pamięci Narodowej.

REJOWIEC, gm. Rejowiec, pow. chełmski ziemski

zespół pałacowo-parkowy

Badania archeologiczne prowadzono w związku z rewitalizacją zabytkowego parku. We wschodniej części parku oraz w najbliższym otoczeniu pałacu zadokumentowano obiekty oraz relikty architektury związanej z funkcjonowaniem zespołu pałacowo-parkowego. Zadokumentowano: pozostałości dużego paleniska; utwardzenie nawierzchni z płasko układanych kawałków opoki, interpretowane jako relikty alejki lub drogi dojazdowej do pałacu; konstrukcję kamiennie-opokową stanowiącą podwaliny budynku gospodarczego lub parkanu; nasyp drogi gruntowej; mur z gruzu ceglanego tworzący zarys ganku dostawionego do oficyny pałacowej; mur kamienny stanowiący prawdopodobnie podwalinę pod kapliczkę – rzeźbę ogrodową lub element ogrodzenia; mur fundamentowy (ob. 10) stanowiący relikty budynku starszego niż pałac, interpretowanego jako zbór kalwiński; utwardzenia nawierzchni; murki. W pobliżu ob. 10 (domniemanego

zboru) natrafiono na fragment grobu szkieletowego. Zebrano ruchomy materiał zabytkowy (ceramika, monety) z XV-XVII w.

Dokumentacja: Monika Maziarczuk, Stanisław Gołub: „*Rejowiec. Zespół pałacowo-parkowy. Sprawozdanie z badań archeologicznych. Sezon 2018*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Gminy Rejowiec.

ROGALIN, gm. Horodło, pow. hrubieszowski **stan. archeologiczne nr AZP nr 86-96/17-15**

Kontynuowano prace badawcze z lat ubiegłych w celu rozpoznania i przebadania zagrożonego przez orkę i erozję naturalną, cmentarzyska kultury strzyżowskiej z wczesnego okresu epoki brązu, kierowane przez Annę Hyrczałę z Muzeum w Hrubieszowie. W trakcie tegorocznych badań przebadano obszar o powierzchni 175m² w obrębie 9 wykopów. Efektem badań było odkrycie kontynuacji obiektów nr 15 i 20, z ubiegłego roku, w których odnotowano dużą ilość materiału zabytkowego z okresu neolitu. Ponadto odkryto nowe groby kultury strzyżowskiej nr 18, 19 i 20. Groby te w znacznym stopniu były zniszczone i nie posiadały wyposażenia. In situ zachowały się jedynie fragmenty kości nóg i czaszki.

Dokumentacja: Anna Hyrczała, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych w 2018 roku na stanowisku 15 w Rogalinie*. Badania finansowane przez Muzeum im. ks. St. Staszica w Hrubieszowie i IA UMCS w Lublinie.

SOBIBÓR, gm. Włodawa, pow. włodawski

Były Hitlerowski Obóz Zagłady w Sobiborze

Wykopaliskowe badania archeologiczne były prowadzone w dwóch etapach na terenie strefy ochronnej Pomnika Zagłady w Sobiborze w związku z przebudową drogi powiatowej nr1727L Sobibór – drogi wojewódzkiej 816. Przebadano powierzchnię ok. 6 arów. Rozpoznano 57 obiektów nieruchomych w postaci dołów posłupowych, z których część może być związana z funkcjonowaniem obozu zagłady, jam zasypiskowych, wkopów współczesnych i instalacyjnych. Odkryto również relikty rampy kolejowej, datowanej wstępnie na okres przed 1939 r., o przebiegu w linii N-S, w północnej części zniszczonej prawdopodobnie w wyniku budowy drogi powiatowej. Zarejestrowana szerokość ramy w obszarze badań wynosi 3 m (pozostała część wschodnia znajduje się pod płytami betonowymi drogi), zaś długość 50 m. Rampa wykonana została z kostki brukowej i kamienia polnego.

Zebrano zabytki ruchome w postaci łusek karabinowych produkcji radzieckiej i niemieckiej, łusek artyleryjskich, guzików, plomb kolejowych.

Dokumentacja: Mirosław Rudnicki, Urszula Wilkoszewska, Michał Grabowski, Łukasz Sarkowicz, Jakub Mrówczyński: „*Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w obszarze strefy ochronnej Pomnika Zagłady w Sobiborze, pow. włodawski*”; Mirosław Rudnicki: „*Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w obszarze strefy ochronnej Pomnika Zagłady w Sobiborze, pow. włodawski. Etap II*”. Badania archeologiczne sfinansowane ze środków inwestora – Zarządu Dróg Powiatowych we Włodawie.

STARA ROKITNIA, gm. Stężycza, pow. rycki
stan. archeologiczne AZP 70-74/16-2

W czasie wykopaliskowymi archeologicznymi badaniami prowadzonymi na stanowisku Stara Rokitnia 2 objęto powierzchnię 35 arów. Zarejestrowano na niej 238 obiektów: 7 o chronologii pradziejowej (epoka brązu); 69 datowanych na okres nowożytny oraz 162 nieokreślonych. Pozyskano 682 fragmenty ceramiki, 3 krzemienie, 3 kości, 1 fragment szkła i 19 fragmentów polepy.

Dokumentacja: Adam Olszewski, *Sprawozdanie z archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 2 w Starej Rokitni (AZP 70-74/16), gm. Stężycza, pow. Ryki*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Polskich Kolei Państwowych oraz firmy Mostostal Kraków S.A.

STOŁPIE, gm. Chełm, pow. chełmski ziemski
stan. archeologiczne nr AZP 79 – 89/1-1

Badania archeologiczne zrealizowano w związku z planowanym zagospodarowaniem terenu wokół wieży kamiennej w Stołpiu. Założono wykop badawczy w obrębie źródła i związanych z nim konstrukcji murowanych. Rozpoznano konstrukcję budowli kamienno-ceglano-drewnianej, częściowo tynkowanej, o nietypowym kształcie wycinka koła, z ułożoną wewnątrz posadzką z płytek ceglanych. Wokół źródła wykonana została z drobnej cegły z zaprawą wapienną, ziemią i kamieniami utwardzona nawierzchnia, datowana na XIV-XV w., która po zasypaniu źródła w XVII-XVIII w. funkcjonowała jako trakt.

Wstępnie stwierdzono, że mógł to być rodzaj kapliczki o konstrukcji murowanej, zadaszowej. Ustalono, że po możliwej katastrofie przewrócony mur naprawiono, zaś obudowane źródło funkcjonowało dalej w czasach nowożytnych. Uzyskano datę z belki drewnianej, wskazującą, że drewno ścięto w końcu XII w.

Znaleziono liczny materiał zabytkowy w postaci ceramiki z XIII w., naczyń średnio-wiecznych i nowożytnych.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Stołpie, gm. Chełm. Stanowisko 1. Dokumentacja z badań archeologicznych. Sezon 2018*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie.

SWARYCZÓW, gm. Komarów Osada, pow. zamojski ziemski
stan. archeologiczne nr AZP nr 90-91/4-1

Był to czternasty sezon badań o charakterze ratowniczym, na wielokulturowym stanowisku, niszczonego przez orkę, wybieranie piasku oraz penetrację eksploratorów. Prace wykopaliskowe skoncentrowano we wschodniej i południowo-wschodniej części stanowiska, w obrębie dwóch wykopów o łącznej powierzchni 63 m². W powierzchniowej warstwie cmentarzyska, interpretowanej jako ciałopalenie odkrywano liczne fragmenty przepalonych kości, fragmenty naczyń szklanych i zabytków metalowych. Poniżej odnotowano 14 obiektów, w tym 3 jamowe groby ciałopalne, 9 małych obiektów jamowych i 1 obiekt w postaci zakopanej misy glinianej, odwróconej do góry dnem – prawdopodobnie grób symboliczny (kenotaf). Wszystkie obiekty należy wiązać z okresem rzymskim i wczesną fazą okresu wędrówek ludów. W jednym z grobów (ob. nr 364) odkryto 3 naczynia gliniane i kilkanaście paciorków szklanych. Unikatowy charakter miał grób podwójny (ob. nr 263–264), z bardzo bogatym wyposażeniem. W jego stropie

odnotowano obecność fragmentów szklanych ozdób i naczyń oraz przedmioty metalowe (2 językowane okucia końców pasa, a także fragmenty glinianej wazy toczonej na kole garncarskim). Oba obiekty otoczone były przez sześć małych obiektów jamowych (prawdopodobnie o charakterze sepulkralnym), w których znajdowano fragmenty przepalonych kości oraz zabytki szklane i metalowe. Łącznie odnotowano 310 zabytków wydzielonych (gliniane naczynia, szklane i kamienne paciorki, drobne ozdoby metalowe). Badania pozwoliły uchwycić w kolejnym miejscu granicę pomiędzy starszą i młodszą częścią cmentarzyska kultury wielbarskiej oraz utwierdziły w przekonaniu o istnieniu w obrębie warstwy ciałopalenia młodszej części cmentarzyska, wydzielonej przestrzeni, w której szczególnie intensywnie koncentrują się zabytki zdeponowane na powierzchni nekropolii.

Dokumentacja: Sylwester Sadowski, *Wstępne sprawozdanie z badań wykopaliskowych realizowanych w 2018 roku na stanowisku Swaryczów 1, gm. Komarów Osada, pow. zamojski*. Badania realizowane i finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

TARNOSZYN, gm. Ulhówek, pow. tomaszowski **stan. archeologiczne nr AZP nr 95-93/55-41**

W dniach 19-20 lipca 2018 roku Muzeum Regionalne w Tomaszowie Lubelskim przeprowadziło sondażowe badania wykopaliskowe na stanowisku nr 41 w Tarnoszynie, celem sprawdzenia informacji o odkryciu podczas wykopów pod przyłączy wodociągowe glinianych naczyń wypełnionych spalonymi kośćmi. Według informacji uzyskanych od właściciela działki znalezione, potłuczone naczynia zostały z powrotem wrzucone do wykopu i zasypane. Postanowiono wstępnie rozpoznać stanowisko poprzez wydobywanie z w/w wykopu wrzuconej do niego ceramiki. W założonym wykopie natrafiono na fragment wykopu pod wodociąg oraz na 17 popielnic ze spalonymi szczątkami ludzkimi. Zniszczony wylew pierwszego naczynia zaobserwowano na głębokości 70cm. Dna popielnic znajdowały się na głębokości 80-104cm od powierzchni. Według właściciela działki przed budową obecnie istniejącego domu znajdowało się w tym miejscu pole orne. Część wylewów znalezionych popielnic wystąpiła na poziomie, który należy uznać za pierwotny poziom warstwy ornej. Prawdopodobnie orka zniszczyła wylewy części naczyń. Zarysy jam grobowych były nieczytelne. Naczynia stały w szaro-żółtym piasku. W dwóch popielnicach oprócz kości znaleziono odłupek krzemienisty i niewielki skręt brązowy. Według informacji pozyskanych od właściciela działki podczas budowy domu w latach 60-tych XX w. również znaleziono naczynia z kośćmi. Naczynia te trafiły do Katedry Archeologii UMCS i do Muzeum Lubelskiego.

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, Łukasz Wyszyński, *Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych na stanowisku nr 41 w Tarnoszynie, gm. Ulhówek, AZP 95-93/55*. Badania realizowane przez Muzeum Regionalne w Tomaszowie Lubelskim.

ULÓW, gm. Tomaszów Lubelski, pow. tomaszowski

W 2018 r. kontynuowano prace badawcze w obrębie wielokulturowego zespołu stanowisk archeologicznych w okolicach Ułowa na Roztoczu Środkowym. Działania te realizowano w ramach projektu „Roztocze – starożytna *terra incognita?* (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne)”, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyzna-

nych na podstawie decyzji numer DEC-2013/09/B/HS3/03352, a kierowane przez dr Barbarę Niezabitowską – Wiśniewską z Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie.

stan. archeologiczne nr AZP nr 94-88/10-3

Celem badań wykopaliskowych na stanowisku 3 było rozpoznanie niebadanego dotąd obszaru w jego południowo-wschodniej części, na SE od nasypu kurhanu II badanego w roku 2006 i otoczonego z każdej strony wykopami sondażowymi z ubiegłych sezonów badawczych. Wytyczono 3 stykające się ze sobą wykopy o numerach 75, 76 i 77 – dwa zorientowane na osi E-W i jeden na osi N-S. Orientacja ta różniła się od orientacji wszystkich wcześniej badanych wykopów i w terenie niezwykle silnie porośniętym młodymi drzewami i obfitym runem leśnym była celowa oraz niezbędna do uchwycenia krawędzi starych wykopów. Zbadano obszar o łącznej powierzchni 77 m². Odkryto liczny materiał zabytkowy w warstwie humusu i podhumusowej, w tym serię fragmentów ceramiki wykonanej na kole garncarskim oraz kamienny paciorek. Oprócz zabytków z okresu rzymskiego odnotowano również śladowe materiały ceramiczne i krzemienne z okresu neolitu (kultura pucharów lejkowatych) i epoki brązu. Odkryto 3 obiekty archeologiczne o numerach 110, 111 i 112, przy czym obiekt 110 uznać można za zniszczony grób ciałopalny kultury wielbarskiej, być może związany z grobem 74 znajdującym się i zbadanym w sezonach wcześniejszych tuż obok obiektu 110. Obiekt 111 był dołkiem posłupowym o nieustalonej chronologii. Najwięcej problemów przysparza interpretacja obiektu 112, którego charakter i wypełnisko mogłyby wskazywać na zasadność uznania go za grób ciałopalny jamowy z bardzo licznymi pozostałościami stosu pogrzebowego i pozbawiony wyposażenia. Z niemal bliźniaczego obiektu 66 odkrytego kilka lat wcześniej około 2 m na N od obiektu 112 pozyskano jednak datę radiowęglową pozwalającą na łączenie go z okresem mezolitu. Tym samym jedyną możliwością ustalenia chronologii opisywanego obiektu jest jego datowanie radiowęglowe. Poza trzema odkrytymi obiektami w wytyczonych wykopach uchwyciono również kontynuację obiektu 34, częściowo zbadanego w sezonach wcześniejszych, którego chronologię najprawdopodobniej łączyć można z wczesną epoką brązu.

stan. archeologiczne nr AZP nr 94-88/13-6

Prace skupiały się na obszarze pomiędzy stanowiskami 3 i 6, tuż przy samej drodze śródlęsnej biegnącej nieopodal południowej granicy stanowiska 3, w sąsiedztwie wykopów sondażowych z 2017 r. Wytyczono 2 wykopy sondażowe oznaczone jako wykop S5 i S6 zorientowane na osi N-S (wykop S5) i E-W (wykop S6). Zbadano obszar o łącznej powierzchni 32 m². W obu wykopach odnotowano obecność warstwy kulturowej z bardzo licznymi materiałami zabytkowymi, w tym głównie fragmentami ceramiki kultury wielbarskiej, ciężarkiem tkackim oraz zabytkami krzemiennymi z okresu neolitu i prawdopodobnie mezolitu. Odkryto 2 obiekty archeologiczne, przy czym jeden z nich był dołkiem posłupowym zarejestrowanym pod spągiem warstwy kulturowej o chronologii niemożliwej do ustalenia. Drugi z obiektów, uchwyciony fragmentarycznie, to z bardzo dużym prawdopodobieństwem część obiektu o charakterze mieszkalnym z paleniskiem z brukiem kamiennym. W jego obrębie odkryto silnie zniszczoną fibulę żelazną, liczne fragmenty ceramiki kultury wielbarskiej, a przy jego krawędzi niewielkie i silnie uszkodzone naczynie gliniane odwrócone do góry dnem, które również łączyć można z kulturą wielbarską podobnie jak i cały obiekt. W chwili obecnej trudno jest jednoznacznie

stwierdzić czy zbadany obszar łączyć należy z wielokulturowym stanowiskiem 3 oddzielonym od niego jedynie przez drogę śródleśną, czy też ze znajdującym się nieopodal i po tej samej stronie wspomnianej drogi stanowiskiem 6. Bardziej prawdopodobna wydaje się pierwsza z hipotez. W celu jej uwiarygodnienia w kolejnych sezonach zbadany zostanie obszar pomiędzy południową krawędzią rozpoznanej części stanowiska 3, a opisywanym tu miejscem badań. Bardzo prawdopodobnym jest, że istnienie drogi śródleśnej spowodowało sztuczne rozdzielenie stanowiska 3 i nieznaczne zniekształcenie rzeźby terenu. Tym samym do momentu wyjaśnienia powyższych wątpliwości celowo zastosowano oznaczenie – stanowisko 3/6. Podkreślić należy również, że cały obszar wokół doliny ciekłu nazywanego przez miejscowych Zierąbką, szczególnie w jej górnym odcinku, w rzeczywistości jest jednym, bardzo dużym i wielokulturowym stanowiskiem archeologicznym, w chwili obecnej, głównie w celach porządkowych, rozdzielonym na stanowiska o numerach 3, 6, 7 i 9.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych wielokulturowego zespołu stanowisk w Ułowie, gm. Tomaszów Lubelski, pow. tomaszowski, woj. lubelskie, w 2018 roku.*

WITOROŹ, gm. Drelów, pow. bialski ziemski

dz. geod. 382

stan. archeologiczne nr AZP 63-85/26-5

Badania archeologiczne w formie wykopalisk stanowiące kontynuację badań przeprowadzonych w 2017 r. W wykopie o powierzchni 1,5 ara natrafiono na 41 obiektów jamowych z czego 19 z nich stanowią jamy grobowe z materiałem ruchomym, na który składają się stopki srebrne i brązowe prawdopodobnie fibul, 2 całe fibule, 12 paciorków szklanych

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

WÓŁKA TUCZĘPSKA, gm. Grabowiec, pow. zamojski

stan. archeologiczne nr AZP nr 85-91/111-5

Badaniami wykopaliskowymi objęto dwie naprzeciwległe ćwiartki kurhanu nr 5, znajdującego się w centralnej partii cmentarzyska liczącego 9 kopców. Ich celem było rozpoznanie nawarstwień kulturowych obiektu, potwierdzenie jego antropogenicznej genezy i pozyskanie materiałów zabytkowych umożliwiających datowanie i przynależność kulturową. Badany kopiec był wyraźnie widoczny w terenie i charakteryzował się owalnym nasypem o średnicy do ok 8 m i wysokością 50 cm. Prace ziemne prowadzono wyłącznie ręcznie warstwami mechanicznymi po 5-10 cm miąższości, z cięciem do „lustra wody”. Eksplorację zakończono na głębokości 90 cm poniżej najwyższego punktu nasypu, osiągając poziom skały macierzystej. Poszczególne poziomy oraz profile dokumentowano rysunkowo oraz fotograficznie, materiał ruchomy namierzano trójwymiarowo, nanosząc miejsca odkrycia na rysunkach obrazujących rzuty na poszczególnych poziomach eksploracji oraz na planie zbiorczym. Po zadokumentowaniu profili wykopy zasypano odtwarzając nasyp. Przebadana powierzchnia wyniosła 27,85 m². W nasypie wyróżniono: humus współczesny o miąższości ok. 10 cm, właściwy trzon nasypu kurhanu, na który składał się jasnobrązowy jednolity less i warstwa o strukturze plamisto-pasmo-

wej barwy pomarańczowo-popielatej (ok. 40 cm miąższości). Pod nasypem znajdowała się lessowa skała macierzysta. U podstawy nasypu zarejestrowano warstwę spływową, z której pochodzi największa ilość zabytków ruchomych, co świadczy o znacznej erozji kopca. W wykopach nie uchwycono obiektów grobowych i śladów rowu otaczającego pierwotnie nasyp kurhanu. Pozyskano zbiór ceramiki naczyniowej liczący 73 fragmenty (9 z partii wylewów, w tym kilka ułamków umożliwiających wyklejenie większej części wylewu jednego naczynia, 62 ułamki brzuśców i dwa z partii przydennych) oraz 4 ułamki przepalonych kości i 4 fragmenty węgla drzewnych. Materiał zabytkowy występował przeważnie tuż za podstawą kurhanu, co świadczy, że mamy do czynienia z ciałopalnym pochówkiem nakurhanowym, lub płytko wkopanym w nasyp. Wstępnie znaleziska i kurhan można datować na VIII-X w.

Dokumentacja: Anna Jączek, Michał Kubera, *Sprawozdanie z wykopaliskowych badań archeologicznych na terenie cmentarzyska kurhanowego w Wólce Tuczepskiej, gm. Grabowiec, stanowisko AZP 85-91/111-5, przeprowadzonych w 2018 roku*. Badania realizowane przez Pracownię Archeologiczną „Archelius” Michał Kubera, ul. Krańcowa 26a, 21-100 Lubartów, na zlecenie WUOZ Lublin.

ZAMOŚĆ, gm. loco, pow. zamojski grodzki

Zespół Starego Miasta Zamościa

Blok VIII – „Zielony Rynek”

Badaniami objęto teren pomiędzy ulicami – Zamenhofska, Bazyliarska, Łukasińskiego i istniejącą zabudową przy zbiegu ulic Zamenhofska i Łukasińskiego. W południowo-wschodnim narożniku badanego obszaru, przy ul. Zamenhofska, odsłonięto w całości i zadokumentowano dwie ceglano-kamienne piwnice oraz fragmenty ścian obwodowych i ścian działowych obiektu datowanego na XVIII w. Kolejny obiekt wyznaczają fragmentarycznie zachowane mury w pobliżu skrzyżowania ul. Zamenhofska i Bazyliarskiej. Technologia ich wykonania z gruzu zalanego zaprawą, przerwy w fundamentowaniu ścian i posadowienie na niestabilnym podłożu, skłaniają do uznania go za obiekt gospodarczy datowany na przełom XIX/XX w. W pobliżu omawianej konstrukcji odnotowano także obecność fragmentarycznie zachowanych posadzek ceglanych. Trzecim obiektem jest fragmentarycznie odsłonięta konstrukcja murowa ze śladami wewnętrznego i zewnętrznego tynkowania, usytuowana w centralnej części badanego terenu. Na północ od piwnic zadokumentowano mur o długości 3,8m, o przebiegu północ-południe, wykonany z łamanego wapienia zalanego zaprawą piaskowo-wapienną, zachowany do wysokości 1,6m i szerokości 0,5m. ponadto natrafiono na drewniane szambo o wymiarach 1,3m x 1,3m, zbudowane z desek i okrągłaków w narożach. Z dokonanych obserwacji wynika, że teren tzw. „Zielonego Rynku” nie był w przeszłości zagospodarowany zabudową murowaną. Nawet odkryte murowane piwnice stanowiły jedynie najniższą kondygnację drewnianego budynku. Świadczy o tym warstwa spalenizny zadokumentowana nad piwnicami. O braku zabudowy murowanej na tym terenie świadczy też brak warstw gruzowych, które powinny powstać po zniszczeniu lub rozbiórce obiektów murowanych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Blok VIII – Rynek Zielony. Wyniki przedinwestycyjnych badań archeologicznych*. Badania zlecone i finansowane przez BD Sp. z o.o. Sp. komandytowa.

ul. Lwowska 40, dz. nr 40/2 – „Pomnik Tatarski”

Celem badań było rozpoznanie kontekstu kulturowego miejsca gdzie usytuowany jest tzw. „Pomnik Tatarski”, który przypuszczalnie wiązany był z umiejscowieniem cmentarza Tatarów, poległych podczas oblężenia Zamościa w 1648 r. Niestety podczas badań nie ujawniono nawarstwień kulturowych, zabytków ruchomych, ani pochówków, które mogłyby datować powstanie obiektu.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – ul. Lwowska 40. Pomnik Tatarski. Wyniki badań archeologicznych*. Badania finansowane przez Miasto Zamość.

III. BADANIA W ZAKRESIE INWESTYCJI BUDOWLANYCH**ANNOPOL, gm. loco, pow. kraśnicki****zespół dworsko-parkowy****dz. nr ewid. 620/4, 620/5**

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową komisariatu policji wraz z budynkiem gospodarczym w Annopolu*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Annopol.

BARANÓW, gm. loco, pow. puławski**stan. archeologiczne nr AZP 71-77/62-43**

W trakcie prowadzenia badań zebrano materiał ruchomy w postaci: 11 fragmentów ceramiki, 3 fragmentów kafli i 2 fragmentów szkła.

Dokumentacja: Adam Olszewski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego sprawowanego przy realizacji inwestycji pn. Przebudowa sieci napowietrznej 0,4 kV „Baranów ST-3” na sieć kablową. Etap I*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Arkadiusz Lis.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela

Dokumentacja: Adam Olszewski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego sprawowanego przy realizacji inwestycji pn.: „Kompleksowy remont konserwatorski wnętrza kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Baranowie”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Parafii Rzymskokatolickiej św. Jana Chrzciciela w Baranowie.

BELŻYCE, gm. loco, pow. lubelski**ul. Kazimierska 3A****dz. nr ewid. 148**

Dokumentacja: Daniel Skoczylas, *Wstępne sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przy poszukiwaniu zabytków prowadzonych w granicach działki nr ew. 148 przy ul. Kazimierskiej 3A*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków prywatnych.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski
ul. Pocztowa, ul. Budkiewicza, ul. Piłsudskiego

dz. geod. 1408/2, 1409/3, 1409/2, 1410/1, 1410/5, 1410/6, 1411/3, 1418/2, 1419/2, 1410/4, 1410/7, 1411/4, 1412/2, 1411/1, 3252/2, 3310, 1726, 1325, 2063, 2111/3, 1304, 1328, 1419, 1478

teren historycznego układu urbanistycznego wpisany do rejestru zabytków pod nr A/656
Badania w formie nadzoru w trakcie których natrafiono na nawarstwienia kulturowe nowożytnie oraz piwnicę, udało się pozyskać około 2000 zabytków ruchomych w tym ceramikę, szkło, 23 butelki szklane, monety, fragmenty kafli nowożytnych.

Kierownik badań: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do przekazania do archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski
dz. geod. 2113/1

Zespół Zamkowy Radziwiłłów wpisany do rejestru zabytków pod nr A/134

Badania w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową amfiteatru prowadzone w warstwach przemieszanych, związanych z wcześniejszymi robotami przy budowie amfiteatru.

Kierownik badań: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja w trakcie opracowania, przewidziana do przekazania do archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski
dz. geod. 2940/24, 2940/25, 2940/13, 2940/32

na terenie zespołu dworca kolejowego w Białej Podlaskiej wpisanego do rejestru zabytków pod nr A/771

Nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi związanymi z inwestycją, ujawnił nowożytnie i współczesne warstwy przemieszania, w okolicach budynku dworca natrafiono na jamy zasypiskowe nowożytnie.

Kierownik badań: mgr Kamila Szajer.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do przekazania archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski ziemski
ul. Narutowicza

dz. geod. 3461, 2261/3

teren historycznego układu urbanistycznego miasta Biała Podlaska, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/656

Badania archeologiczne w formie nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową przyłącza gazowego, w trakcie prowadzenia których natrafiono na nawarstwienia kulturowe z XVI-XIX w. związane z rozwojem gospodarczym miasta (fragmenty ceramiki naczyniowej i kaflowej, dachówek, fragmenty pojemników szklanych). Natrafiono również na fragmenty ceramiki z XIII-XV wieku.

Dokumentacja: M. i M. Bienia i I. Maciszewski „*Opracowanie naukowe z prac archeologicznych przeprowadzonych w okresie 01-07.06.2018 roku nad wykopem ziemnym*”

pod budowę przyłącza gazowego do budynku przychodni lekarskiej”, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski ziemski

ul. Warszawska 12

dz. nr geod. 2113/1, 2116

zespół Zamkowy Radziwiłłów wpisany do rej. zab. A/134, historyczny układ urbanistyczny miasta Biała Podlaska, wpisanego do rejestru zabytków pod nr A/656

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie sieci wodociągowej w trakcie których natrafiono na nawarstwienia związane z osadnictwem historycznym i przed historycznym. Natrafiono na min. zgrzebło krzemienne, fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej oraz warstwy zawierające znaczne ilości ceramiki z XVI-XVIII w. oraz dwa obiekty jamowe.

Dokumentacja: M. i M. Bienia „Opracowanie naukowe z prac archeologicznych przeprowadzonych w okresie w lipcu 2018 roku nad wykopem ziemnym pod budowę sieci wodociągowej na terenie Zespołu Zamkowego Radziwiłłów w Białej Podlaskiej”, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski ziemski

ul. Łomaska

dz. geod. 994/26, 994/12, 994/19, 994/10, 994/23

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie centrum handlowego. Nadzorem archeologicznym objęto wykopy ziemne pod zespół budynków centrum rozrywkowo-handlowego, w związku z informacjami o możliwym pochówku ofiar zbrodni hitlerowskich na terenie objętym inwestycją. Przeprowadzony nadzór uwidoczniał dawne warstwy zasypiskowe związane z funkcjonującą w tym miejscu fabryką Raabego i zakładami meblowymi, nie natrafiono na pozostałości szczątków ludzkich w wykopach ziemnych.

Dokumentacja: Krzysztof Starzyński „Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową centrum handlowo-usługowego „Galeria Karuzela w Białej podlaskiej”, na dz. o nr ew. 994/26, 994/12, 994/19, 994/10, 994/23 w m. Biała Podlaska”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski

dz. geod. 1411/3, 1411/4, 1410/6, 1410/7

ul. Piłsudskiego, ul. Budkiewicza, ul. Pocztowa

teren historycznego układu miasta Biała Podlaska

Nadzór archeologiczny na inwestycję budowlaną w trakcie prowadzenia której, natrafiono na przemieszane warstwy nowożytnie.

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIAŁA PODLASKA, gm. loco, pow. bialski ziemski

ul. Janowska

dz. geod. 1462/6, 375/16

teren historycznego układu miasta Biała Podlaska, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/656.

Nadzór nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza, ujawnił nawarstwienia kulturowe nowożytnie i współczesne wraz z materiałem ruchomym – 12 zabytków o XX-wiecznej chronologii. W obrębie wykopów stwierdzono obecność warstw niwelacyjnych oraz reliktyw murów. Ze względu na fragmentaryczny zakres obserwowanego terenu nie możliwe było określenie funkcji poszczególnych warstw. W trakcie przyszłych inwestycji należy przeprowadzić badania wykopaliskowe, które pozwolą dokonać takiej interpretacji. Pojedynczy odłupek z krzemienia czekoladowego o prawdopodobnie neolitycznej chronologii skłania do przeprowadzenia w przyszłości również obserwacji pod kątem materiałów przedziejowych.

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: założona w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

BIŁGORAJ, gm. loco, pow. biłgorajski

Kościół parafialny pw. Trójcy Świętej i Wniebowzięcia NMP.

Nadzorem objęto wąskie wykopy instalacyjne wokół kościoła, w których odnotowano jedynie nasyp próchniczno-gruzowy, bez obecności treści zabytkowych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Biłgoraj. Kościół parafialny pw. Trójcy Świętej i Wniebowzięcia NMP. Wykopy budowlane i instalacyjne. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez Parafię Rzymskokatolicką pw. Trójcy Świętej i Wniebowzięcia NMP w Biłgoraju.

BOCHOTNICA KOLONIA, gm. Kazimierz Dolny, pow. puławski;

dz. nr ewid. 298/23

WOJCIECHÓW, gm. loco, pow. puławski

dz. nr ewid. 1392

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru związanych z wymianą słupów napowietrznej linii energetycznej w Bochoćnicy Kolonii na działce nr ew. 298/23 oraz w Wojciechowie na działce nr ew. 1392*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy TEHMAR Energetyka i Budownictwo.

BRZEZICE, gm. Piaski, pow. świdnicki

zespół dworsko-parkowy

dz. nr ewid. 74/2, 152, 312

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na budowie zjazdu z drogi powiatowej oraz drogi dojazdowej do siedliska w miejscowości Uniszowice, gm. Konopnica, dz. nr 74/2, 152, 312*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

BRZEŹNICA BYCHAWSKA, gm. Niedźwiada, pow. lubartowski
stan. archeologiczne nr AZP 71-83/12-2, nr AZP 71-83/17-7
dz. nr ewid. 464/2, 578, 480, 448, 429/2, 266/1, 402, 474

Dokumentacja: Kamila Szajer, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego. Miejscowość Brzeźnica Bychawska, gm. Niedźwiada, dz. ew. nr 464/2; 578; 480; 448; 449/2; 462; 266/1; 402; 474. AZP 71-83/12-2, AZP 71-83/17-7*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano na zlecenie Wójta Gminy Niedźwiada.

stan. archeologiczne nr AZP 71-83/12-2

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad robotami ziemnymi związanymi z budową budynku mieszkalnego na działce nr ew. 403 i 404 w m. Brzeźnica Bychawska, gm. Niedźwiada, pow. lubartowski na stanowisku archeologicznym AZP 71-83/12-2*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

BUŚNO, gm. Białopole, pow. chełmski ziemski

kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

Dokumentacja: Andrzej Bronicki: „Buśno, gm. Białopole. Kościół rzymsko-katolicki pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Dokumentacja archeologiczna z prac ziemnych przy wzmacnianiu fundamentów świątyni, budowie nowej zakrystii, doprowadzeniu centralnego ogrzewania i obniżaniu poziomu gruntu na cmentarzu przykościelnym. (sen 2016; 2017 i 2018)” – mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Parafii rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.

BYCHAWKA DRUGA, gm. Bychawa, pow. lubelski

kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych

dz. nr ewid. 322/6

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie inwestycji – budowa przyłącza gazowego do kościoła parafialnego w Bychawce Drugiej, gm. Bychawa, dz. nr 322/6*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Polska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o.

CHEŁM, gm. loco, pow. chełmski grodzki

ul. Lubelska 79

Zadokumentowano nawarstwienia nasypowe i niwelacyjne z XIX-1 poł. XX w. oraz nieliczne zabytki ruchome nowożytne.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: „*Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego zrealizowanego do budynku mieszkalnego, położonego przy ulicy Lubelskiej 79 w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o. o. w Chełmie.

ul. Krzywa 23

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Monika Maziarczuk: „*Chełm, ul. Krzywa 23. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu przy awarii sieci wodociągowej. Sezon*

2018", mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Lubelska 2

zespół d. katedry grekokatolickiej

W wykopie budowlanym głębokości ok. 1 m zadokumentowano nawarstwienia niwelacyjno-wyrównawcze. Zebrano liczne zabytki ruchome od XVII do XIX w. (ceramika, szkło witrażowe, kafle).

Dokumentacja: Monika Maziarczuk: „*Chełm, ul. Lubelska 2, bazylika pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Dokumentacja z badań archeologicznych – nadzoru nad budową przyłącza gazowego do budynku bazyliki. Sezon 2018*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Parafii rzymskokatolickiej pw. Narodzenia NMP w Chełmie.

ul. Pocztowa 42

Zadokumentowano nawarstwienia nasypowe i niwelacyjne z okresu nowożytnego i XX w. oraz nieliczne zabytki ruchome.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: „*Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego zrealizowanego do budynku mieszkalnego, położonego przy ulicy Pocztowej 42 w Chełmie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o. o. w Chełmie.

ul. Mickiewicza 3

Zadokumentowano nawarstwienia niwelacyjne związane z budową kamienicy w l. 20. XX w. oraz dużą ilość materiału zabytkowego od XVI w. Dwa fragmenty kości ludzkich w warstwie nasypowej pochodzić mogą z cmentarza grzebalnego przy kościele Św. Ducha.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Monika Maziarczuk: „*Chełm, ul. Adama Mickiewicza 3. Dokumentacja z badań archeologicznych wykopów pod izolację fundamentów. Sezon 2018*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Reformacka 7

Zadokumentowano relikty fundamentów muru z opoki budynku z XVIII lub pocz. XIX w.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Chełm, ul. Reformacka 7. Dokumentacja z badań archeologicznych wykopów pod wymianę podłoża na kostkę brukową. Sezon 2018*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Młodowskiej, Sienkiewicza i Kopernika

Dokumentacja: Andrzej Bronicki: „*Chełm. Skwer pomiędzy ulicami Młodowskiej, Sienkiewicza i Kopernika (działka nr 786). Dokumentacja archeologiczna z prac budowlanych przy rewitalizacji skweru, w związku z budową pomnika Kazimierza Czernickiego*

(sezon 2018)", mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków wykonawcy robót budowlanych.

ul. Żwirki i Wigury/Hrubieszowska

Zadokumentowano relikty fundamentów budynku z XIX w. i pocz. XX w. Pozyskano liczne zabytki ruchome w postaci m.in. fragmentów naczyń, datowanych na XVI w.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „Chełm, ul. Żwirki i Wigury. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopów pod budowę sieci i przyłącza gazu. Sezon 2018", mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków PSG Sp. z o.o. Oddział Zakład Gazowniczy w Lublinie.

CZEMIERNIKI, gm. loco, pow. radzyński

dz. geod. 2856, 2855

zespół kościoła pw. Św. Stanisława BM w Czemiernikach, wpisany do rejestru pod nr A/126.

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza elektroenergetycznego do budynku Mansjonarii.

Kierownik: mgr Edmund Mitrus.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

CZEMIERNIKI, gm. loco, pow. radzyński

dz. geod. 2855

zespół kościoła pw. Św. Stanisława BM w Czemiernikach wpisany do rejestru pod nr A/126

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie gruntowych pomp ciepła, instalacji fotowoltaicznej i przyłącza kanalizacji sanitarnej, natrafiono na relikty murowanej z cegły piwnicy o wymiarach 2 na 5 m. oraz na warstwy humusu, oraz współczesne warstwy zasypiskowe składające się z gruzu ceglanego i kamieni. W sąsiedztwie kościoła nie natrafiono na ślady pochówków.

Dokumentacja: Edmund Mitrus „Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z budową: gruntowych pomp ciepła, instalacji fotowoltaicznej i przyłącza kanalizacji sanitarnej w zespole kościoła pw. Św. Stanisława BM w Czemiernikach", mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

DROGA EKSPRESOWA S17

Dokumentacja: Edmund Mitrus „Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad robotami ziemnymi związanymi z budową drogi ekspresowej S17 na odcinku węzeł „Skrudki” (bez węzła) – węzeł „Sielce” obecnie „Kurów Zachód” (bez węzła)", mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania archeologiczne wykonano ze środków wykonawcy robót budowlanych – firmy Mota-Engil Central Europe S.A.

**DOROHUSK, gm. Dorohusk, pow. chełmski ziemski
zespół pałacowo-parkowy**

W wykopach budowlanych nie odnotowano obiektów nieruchomych. Zebrano liczne zabytki ruchome w postaci fragmentów naczyń i kafla, datowane na XVII–XIX w. oraz 5 fragmentów naczyń, datowanych na epokę brązu.

Dokumentacja: Monika Maziarczuk: „*Dorohusk Osada, pałac Suchodolskich, stanowi-sko nr 16. Dokumentacja z badań archeologicznych przy przebudowie linii niskiego napięcia. Sezon 2018*”. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

**DUB, gm. Komarów Osada, pow. zamojski
Cmentarz parafialny**

Nadzorem objęto wykopy na 6 mogiłach, w których zadokumentowano pochówki szkieletowe oraz przedmioty stanowiące osobiste przybory pochowanych tu żołnierzy oraz elementy wyposażenia wojskowego.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Dub, gm. Komarów Osada. Cmentarz parafialny. Ekshumacja żołnierzy polskich z września 1939 r. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania i dokumentacja wykonana na zlecenie Światowego Związku Żołnierzy AK Okręg Zamość.

**DUBIENKA, gm. Dubienka, pow. chełmski ziemski
Cerkiew prawosławna pw. Trójcy Przenajświętszej**

Badania archeologiczne prowadzono przy wykonywaniu remontu cerkwi. Zadokumentowano duże ilości kości ludzkich na złożu wtórnym, pochodzące ze zniszczonych grobów. Natrafiono na ślady 31 pochówków, orientowanych w osi wschód-zachód. Wiele pochówków było naruszonych przez fundament świątyni, stąd można przypuszczać, iż związane są one ze starszą, mniejszą cerkwią, wzniesioną ok. XVI w., która spłonęła (zadokumentowano ślady pogorzeliska w obiektach).

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: „*Wyniki archeologicznych nadzorów prac ziemnych przy remoncie zabytkowej cerkwi prawosławnej pw. Trójcy Przenajświętszej w miejscowości Dubienka, pow. chełmski, woj. lubelskie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Fundacji Dialog Narodów.

**DYS, gm. Niemce, pow. lubelski
stan. archeologiczne nr AZP 76-81/48-2
dz. nr ewid. 367/3**

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie budowy domu jednorodzinnego na działce o nr ew. 367/3 w miejscowości Dys, gmina Niemce*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

**ul. Źródłana
dz. nr ewid. 33, 38**

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Dys, gm. Niemce, ul. Źródłana 50, działki nr 33, 38. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową domu jednorodzinnego*,

mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

GARWOLIN – KURÓW

droga ekspresowa S17

W trakcie badań zarejestrowano zabytki archeologiczne w obrębie trzech stanowisk, w miejscach gdzie nie planowano badań ratowniczych. Na stanowiskach Młynki AZP 73-76/4-1, przebadano po 1/4 dwóch kopców. Łączna powierzchnia wykopów wynosiła ok. 16 m². Mimo braku materiałów datujących kopce, z dużym prawdopodobieństwem można łączyć z okresem nowożytnym lub współczesnym. Ponadto ze stanowiska pozyskano 4 fragmenty ceramiki datowane na okres kultury trzcinieckiej. Na drugim z badanych stanowisk Puławy – Zakłady Azotowe AZP 73-76/13-3 badaniami objęto powierzchnię 1 ara, z której pozyskano 35 zabytków krzemiennych.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych realizowanych w formie nadzoru przy budowie drogi ekspresowej S17 Garwolin-Kurów na odcinku granica województwa mazowieckiego i lubelskiego – węzeł „Sielce” obecnie „Kurów Zachód” (bez węzła). Część 3: odcinek dojazd do przeprawy mostowej na rz. Wiśle w m. Puławy*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Energopol-Szczecin S.A.

GARBÓW, PRZYBYŚLAWICE, WOLA PRZYBYŚLAWSKA, ZAGRODY PRZYBYŚLAWSKIE, gm. loco, pow. lubelski

stan. archeologiczne nr AZP 75-79/1-1

Dokumentacja: Tadeusz Wiśniewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji związanej z budową linii napowietrznej SN 15k, budową linii kablowej SN 15kV, budową słupowej stacji transformatorowej SN/nN (z wyłączeniem odcinka linii kablowej SN w pasie drogowym drogi krajowej nr 12) w m. Garbów, Przybyśławice, Wola Przybyśławska, Zagrody Przybyśławskie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

GRABANÓW, gm. Biała Podlaska, pow. bialski

dz. geod. 50/2

stan. archeologiczne nr AZP 60-86/2-1

Nadzorem archeologicznym objęto prace związane z inwestycją budowlaną, w wyniku których natrafiono na 14 obiektów jamowych i ich fragmentów, reprezentatywnych dla kultury trzcinieckiej i kultury łużyckiej (pozyskano 22 fragmenty ceramiki i krzemieni). Kierownik badań: mgr Tomasz Pietrzela.

Dokumentacja: w trakcie opracowania przewidziana do przekazania do archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

GRABANÓW, gm. Biała Podlaska, pow. bialski

dz. geod. 37/1, 37/2, 37/3, 37/4, 37/5, 37/6, 37/8, 37/10, 36/1, 35/1, 34/1, 320/1

stanowisko archeologiczne Zabencze 1/2, Zabencze 2/3 (obszar AZP 60-86)

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad budową wodociągu, ujawniły jeden obiekt jamę o wczesnośredniowiecznej chronologii, zawierający 2 fragmenty ceramiki.

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

GRÓDEK, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski
stan. archeologiczne nr AZP nr 86-94/9-1A

Grodzisko

Podczas prac instalacyjnych natrafiono na luźne znaleziska zabytków archeologicznych w postaci fragmentów ceramiki pradziejowej, w miejscu dawnych wykopów ekspedycji milenijnej.

Dokumentacja: Anna Hyrczała, *Wyniki nadzoru archeologicznego podczas robót ziemnych związanych z realizacją projektu pt. „Zmniejszenie presji na gatunki i siedliska poprzez kanalizację ruchu turystycznego na obszarze Błoni Nadbużańskich i utworzenie punktu widokowego na grodzisku w Gródku oraz odtworzenie elementów ścieżki przyrodniczo-historycznej Królewski Kąt z pawilonami wystawienniczymi*. Badania finansowane przez Gminę Hrubieszów.

GORZKÓW, gm. Gorzków

kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika

Zadokumentowano pozostałości dwóch posadzek w prezbiterium: starszej, datowanej wstępnie na XVII-XVIII w. z prostokątnych płytek ceglanych i opokowych na podłożu lessowym oraz młodszej, wstępnie datowanej na 2 po. XVIII w., z desek przybijanych gwoździami żelaznymi do legara. Zebrano liczne zabytki ruchome w postaci monet, ceramiki naczyniowej i dużych ilości szkła naczyniowego – pucharków dzwonowatych, datowanych na XVII w.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „Gorzków, gm. Gorzkow. Kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych przy pracach remontowych ołtarza głównego w 2018 roku”. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora – Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Gorzkowie.

HOSTYNNE, gm. Werbkowice, pow. hrubieszowski

stan. archeologiczne nr AZP 88-92/33-16 i nr AZP 88-92/27-11

Nadzorem objęto wąskie wykopy instalacyjne, w których odnotowano jedynie naturalne nawarstwienia glebowe, bez obecności obiektów ziemnych i zabytków ruchomych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hostynne, gm. Werbkowice. Wykopy instalacyjne – wodociąg. Stanowiska AZP 88-92 – 16/33 i 11/27. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez wykonawcę robót inwestycyjnych – ZRB Adam Kustra, ul. Wyszynskiego 55/19, 22-400 Zamość.

HRUBIESZÓW, gm. loco, pow. hrubieszowski

historyczny układ urbanistyczny Śródmieścia Hrubieszowa

ul. Czerwonego Krzyża – pas drogowy

Roboty ziemne wykonano głównie metodą przewiertu. Niewielki wkop do wprowadzenia wiertnicy nie ujawnił zabytków ruchomych i nawarstwień kulturowych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hrubieszów – woj. lubelskie, ul. Czerwonego Krzyża. Budowa sieci gazowej. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez wykonawcę robót – INSTALGAZ s.c.

ul. 3 Maja 6
Stara Plebania
dz. nr 224/2

Wąskoprzestrzenny wykop pod budowę kanalizacji deszczowej ujawnił jedynie przemieszane nawarstwienia glebowe, bez zabytków ruchomych.

Dokumentacja: Bartłomiej Bartecki, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przy budynku plebanii w Hrubieszowie*. Badania finansowane przez inwestora – Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Hrubieszowie.

ul. 3 Maja 10
Syndykat Rolniczy
dz. nr 199/1, 198/27, 203/2.

Wkop ciepłowniczy ujawnił jedynie przemieszane nawarstwienia glebowe z odpadami budowlanymi, bez zabytków ruchomych.

Dokumentacja: Bartłomiej Bartecki, *Wyniki nadzoru archeologicznego podczas prac ziemnych związanych z realizacją inwestycji przy budynku dawnego Syndykatu Rolniczego w Hrubieszowie*. Badania finansowane przez inwestora – Gminę Miejską Hrubieszów.

ul. 3 Maja 11
Dwór du Cateau
dz. nr 400/7.

Wkop ciepłowniczy ujawnił jedynie przemieszane nawarstwienia glebowe z odpadami budowlanymi, bez zabytków ruchomych.

Dokumentacja: Bartłomiej Bartecki, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego podczas remontu Dworu du Cateau w Hrubieszowie*. Badania finansowane przez inwestora – Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie.

ul. Grabowiecka,
stan. archeologiczne nr AZP 86-94/67-5
dz. nr 1013/4 i 1497/3.

W wykopie budowlanym ujawniono jedynie naturalne nawarstwienia glebowe, bez zabytków ruchomych i obiektów archeologicznych.

Dokumentacja: Anna Jączek, *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych podczas budowy budynku mieszkalnego jednorodzinnego w Hrubieszowie na działkach nr 1013/4 i 1497/3*. Badania finansowane przez inwestora prywatnego.

JANÓW PODLASKI, gm. loco, pow. bialski

ul. Nadrzeczna
dz. geod. 857

historyczny układ urbanistyczny osady Janów Podlaski, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/669

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie drogi gminnej w trakcie których natrafiono na pozostałości osadnicze, w tym dwie jamy, wraz z ceramiką datowaną na średniowiecze (XIII–XV w.) i okres nowożytny (XVI–XVIII w.).

Dokumentacja: M. i M. Bienia i S. Żółkowski „Opracowanie naukowe z prac archeologicznych przeprowadzonych w czerwcu – lipcu 2018 roku nad wykopami ziemnymi pod przebudowę odcinka drogi gminnej nr 100096L przy ulicy Nadrzeczej w Janowie Podlaskim”, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

JANÓW PODLASKI, gm. loco, pow. bialski

ul. Garbarska

dz. geod. 857

historyczny układ urbanistyczny osady Janów Podlaski, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/669

Prace archeologiczne prowadzono w związku z budową odcinka drogi gminnej. Na całej długości wykopu zalegały nawarstwienia związane z dawnym zagospodarowaniem terenu. Natrafiono na liczne fragmenty ceramiki średniowiecznej i nowożytnej, w tym fragmenty kafli, naczyń fajansowych, dwie całe butelki, fragmenty szkła oraz kości zwierzęcych.

Dokumentacja: M. i M. Bienia i S. Żółkowski „Opracowanie naukowe z prac archeologicznych przeprowadzonych w czerwcu – lipcu 2018 roku nad wykopami ziemnymi pod przebudowę odcinka drogi gminnej przy ulicy Garbarskiej w Janowie Podlaskim”, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

JANÓW LUBELSKI, gm. loco, pow. janowski

Zespół parafialny w Janowie Lubelskim

dz. nr ewid. 1053

Dokumentacja: Sabina Stempniak-Kusy, *Dokumentacja i sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji budowlanej pn.: „Przebudowa istniejącej wiaty wraz z rozbudową na budynek wystawowy przy zespole parafialnym w Janowie Lubelskim” przy ul. Szewskiej 1 w Janowie Lubelskim, gm. loco na działce nr ewid. 1053 obr. 4 Janów Lubelski w roku 2018*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Parafii Rzymsko-Katolickiej pw. św. Jana Chrzciciela.

JANÓW PODLASKI, gm. loco, pow. bialski ziemski

ul.1 Maja

dz. geod. 422/2

teren historycznego układu urbanistycznego osady Janów Podlaski, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/669

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie placu zabaw.

W wyniku przeprowadzonego nadzoru natrafiono na nawarstwienia z XV oraz XVI–XVIII w.

Dokumentacja: M. i M. Bienia „Opracowanie naukowe z prac archeologicznych przeprowadzonych w okresie od 26 sierpnia do 3 września 2018 roku nad wykopami ziemnymi pod budowę placu zabaw przy przedszkolu samorządowym w Janowie Podlaskim” mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

JANÓW PODLASKI, gm. loco, pow. bialski ziemski

ul. 1 Maja

dz. geod. 415/2, 422/2

teren historycznego układu urbanistycznego osady Janów Podlaski, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/669

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie placu zabaw.

W wyniku przeprowadzonego nadzoru natrafiono na nawarstwienia z XVI-XVIII w. z materiałem ceramicznym.

Dokumentacja: M. i M. Bienia „Opracowanie naukowe z prac archeologicznych przeprowadzonych w okresie od 20 do 30 września 2018 roku nad wykopami ziemnymi pod budowę instalacji oświetlającej elewację budynku szkoły przy ul. 1 Maja w Janowie Podlaskim” mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

JANÓW PODLASKI, gm. loco, pow. bialski

dz. geod. 499/1

historyczny układ urbanistyczny osady Janów Podlaski, wpisanego do rejestru zabytków pod nr A/669

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad inwestycją budowy przyłącza gazowego. Podczas prac ziemnych natrafiono na nawarstwienia kulturowe nowożytnie zawierające 300 fr. ceramiki.

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

JANÓW PODLASKI-WYGODA, gm. Janów Podlaski, pow. bialski

dz. geod. 26/1, 28/1, 10/2, 44, 20, 34, 19/1, 19/2, 31, 21, 48, 32, 43, 37/2, 36, 35/3, 41/2, 47, 37/8, 27, 28/1

teren założenia krajobrazowo-przestrzennego Wygoda – Janów Podlaski, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/76

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z inwestycją ujawniły obiekt pradziejowy bez materiału, obiekt nowożytny z materiałem (23 fr. ceramiki), nadto natrafiono na przemieszane szczątki ludzkie należące do trzech żołnierzy niemieckich (zachowane wyposażenie niemieckie wojskowe), które zostały pochowane na cmentarzu parafialnym w Pratulinie.

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

KACZÓRKI, gm. Krasnobród, pow. zamojski

stan. archeologiczne nr AZP 92-87/11-1

Badaniami objęto wąskie wykop o wymiarach 3,5m x 3m, w których odnotowano jedynie naturalne nawarstwienia glbowe.

Dokumentacja: Józef Niedźwiedź, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z budową oczyszczalni ścieków przy zajeździe „Kalin-*

ka" w Kaczórkach, gm. Krasnobród, pow. zamojski. Badania finansowane przez właściciela zajazdu „Kalinka”.

KAZIMIERZ DOLNY, gm. loco, pow. puławski

dz. nr ewid. 993, 924

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych w formie nadzoru prowadzonych w związku z inwestycją pn. „Budowa przyłącza energetycznego nn do zasilania budynku jednorodzinnego na działkach nr ewid. 993 oraz 924 w m. Kazimierz Dolny*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy OKTAN.

ul. Nadrzeczna 7

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na budowie przyłącza energetycznego do budynku przy ul. Nadrzecznej 7 w Kazimierzu Dolnym*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Robót Elektroenergetycznych „ELEKTROMAR”.

ul. Nadwiślańska

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na przebudowie ul. Nadwiślańskiej w Kazimierzu Dolnym*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Kazimierz Dolny.

ul. Rynek 12

kamienica „Pod św. Mikołajem”

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na remoncie dziedzińca i klatki schodowej oraz przebudowie przyłączy kanalizacji deszczowej w kamienicy „Pod św. Mikołajem”, przy ul. Rynek 12 w Kazimierzu Dolnym*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Kazimierz Dolny.

ul. Senatorska 11–13

kamienica Celejowska

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie prac konserwatorskich i robót budowlanych związanych z przebudową, remontem i rozbudową (odbudową galerii) w kamienicy Celejowskiej wraz z przebudową budynku gospodarczego i zagospodarowania terenu przy ul. Senatorskiej 11-13 w Kazimierzu Dolnym*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Przedsiębiorstwo Budowlane RYSTAL-BUD Sp. z o.o.

ul. Szkolna

dz. nr ewid. 1221

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji polegającej na budowie odcinka kanalizacji deszczowej od ul. Szkolnej przez działkę 1221 do rzeki Grodarz w Kazimierzu Dolnym*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Kazimierz Dolny.

KIERZKÓWKA, gm. Kamionka, pow. lubartowski
stan. archeologiczne nr AZP 72-80/40-16
dz. nr ewid. 764

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w związku z planowaną eksploatacją złoża piasku na działce 764 w m. Kierzkówka, gm. Kamionka – na stanowisku archeologicznym nr AZP 71-80/40-16*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

KOCK, gm. loco, pow. lubartowski
ul. Ogrodowa
dz. nr ewid. 440/1

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie inwestycji – budowa sieci gazowej z przyłączami w Kocku, ul. Ogrodowa dz. nr 440/1*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o. o. Oddział Zakład Gazowniczy w Lublinie.

KODEŃ, gm. loco, pow. bialski ziemski
dz. geod. 715/2, 715/1, 1362, 617, 716, 715/3

obszar historycznego układu urbanistycznego Kodnia objęty ochroną ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kodeń

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad inwestycją budowlaną (budowa Domu Pielgrzyma)

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

KODEŃ, gm. loco, pow. bialski ziemski
dz. geod. 716, 618, 645, 619, 623, 624,

teren Zespołu Zamkowego wpisany do rejestru zabytków pod nr A/57 oraz obszar historycznego układu urbanistycznego Kodnia objęty ochroną ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kodeń

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi budową sieci światłowodowej kablowej. W trakcie prac natrafiono na pozostałości osadnictwa historycznego z materiałem ruchomym z XIV-XVIII w. (ceramika fragmenty kafla, medaliaki, monety).

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

KODEŃ, gm. loco, pow. bialski ziemski
dz. geod. 700, 1360, 1361
ul. Nadbrzeźna

obszar historycznego układu urbanistycznego Kodnia objęty strefą ochrony konserwatorskiej miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kodeń

W trakcie badań w wykopach budowlanych przy budowie drogi, w trakcie których natrafiano na nawarstwienia nowożytnie, część terenu inwestycji w warstwie nasypowej. Pozyskano materiał nowożytny w postaci min. monet i fragmentów ceramiki naczyniowej oraz kafli.

Kierownik: mgr Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

KOŃSKOWOLA, gm. loco, pow. puławski

dawny ratusz

stan. archeologiczne nr AZP 74-76/83-13

Prace ziemne, stanowiące początkowy etap przebudowy, obejmowały usunięcie do niewielkiej głębokości struktur ziemno-gruzowych z pomieszczeń budynku, a także wykonanie kilku wykopów pod słupy żelbetonowe i urządzenie wentylacyjne. W wyniku ich realizacji odkryto w pomieszczeniu 0.11, w dziale północnym relikty siedmiu elementów architektury murowanej/ceglanej, odzwierciedlającej etapowy rozwój tej części budynku, przede wszystkim w zakresie partii fundamentowej i przyziemia ścian w ramach jego starszego podziału. Mury/obiekty: 1, 2, 7 i 8 identyfikowano z wewnętrznym układem I fazy rozwoju ratusza po pożarze z 1706 roku, a datowanej na ok. 1775 rok. W utworzonym poprzez wymienione mury/obiekty 1 i 2 narożu odsłonięto relikty pieca (mur/obiekt 4) z wnętrza którego pozyskano zabytki ruchome o XVIII wiecznej chronologii. Mury/obiekty 3a i 3b, jakie stanowiły pozostałość jednej ściany z wyodrębnionym w nich otworem komunikacyjnym, wiązano już z młodszym etapem rozwoju i podziału budynku w zakresie jego północnej części. Mur/obiekt 5 łączono z pewną tylko dozą prawdopodobieństwa z elementem konstrukcyjnym w zakresie wzmocnienia partii sklepieniowej znajdującego się w tym rejonie wschodniego pomieszczenia piwnicznego, w postaci wypełnienia ponad nią pachy dla stabilizacji poziomu użytkowego pomieszczenia parteru. Zakres obecnego rozpoznania nie pozwalał na jednoznaczne określenie funkcji niewielkiego muru/obektu 6 odkrytego w południowo-zachodniej części pomieszczenia 0.11, choć wydaje się prawdopodobne, iż stanowił on relikty ściany oddzielającej dawne zejście do piwnic od wąskiego przedsionka, z którego przejście do głównej sieni wykazano w trakcie badań architektonicznych. W dwóch wykopach zrealizowanych w pomieszczeniu 0.11 odsłonięto zbliżone do siebie miąższością i składem nawarstwienia związane z poziomami użytkowymi wyróżnianymi dla tej części budynku, być może także łączone ze starszym ratuszem, tj. sprzed jego zniszczenia pożarem w 1706 roku (wykop 1, jednostka stratygraficzna 8 wyodrębniona ponad stropem geologicznego podłoża). Z budynkiem tym zapewne identyfikować należy także negatywy po legarach wzmacniających nie przetrwałą do dziś drewnianą podłogę, na co wskazywałoby porównanie wartości wybranych elementów architektury, tj. stopy fundamentowej muru/obektu 2 z poziomem otworów okiennych. Zabytki ruchome (62 egz.) pozyskane w trakcie badań archeologicznych datowano w przedziale od XVI/XVI-XVII wieku do czasów współczesnych.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie realizacji przebudowy ratusza w Końskowoli*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Końskowola.

**KOSYŃ, gm. Wola Uhruska, pow. chełmski ziemski
kościół rzymskokatolicki pw. Św. Stanisława Kostki**

Badania archeologiczne prowadzono w związku z remontem kościoła. Zadokumentowano duże ilości kości ludzkich, pochodzące ze zniszczonych grobów szkieletowych, potwierdzające istnienie cmentarza grzebalnego wokół świątyni, będącej najpierw cerkwią unicką, a po kasacie unii brzeskiej – prawosławną.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *„Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy remoncie i otoczeniu kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Stanisława Kostki w Kosyniu, gm. Wola Uhruska, przeprowadzonych w latach 2017–2018”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Stanisława Kostki w Kosyniu.

**KRASNYSTAW, gm. loco, pow. krasnostawski
ul. Mostowa-Zamkowa-Czysta-Kościuszki**

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski: *„Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie prowadzonych robót ziemnych związanych z budową linii kablowych SN i nn oraz stacji transformatorowej na działkach nr: 875, 884, 885, 886/2, 887/2, 888, 978/3, 3000 i 3001 w rejonie ulic: Mostowej, Czystej, Zamkowej i Kościuszki w Krasnymstawie”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

**KRAŚNIK, gm. loco, pow. kraśnicki
dz. nr ewid. 761**

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych w formie nadzoru prowadzonych w związku z inwestycją pn. „Budowa budynku mieszkalnego wraz z budową przyłączy oraz zbiornika na ścieki sanitarne na dz. nr ewid. 761 w miejscowości Kraśnik”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Festiwalowa, Oboźna, Zamkowa

Dokumentacja: Edmund Mitrus, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie realizacji ścieżki-gry edukacyjno-historycznej na terenie dawnego „Zamczyska” w obrębie ulic: Festiwalowa, Oboźna, Zamkowa w Kraśniku.*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Inwestprojekt Lublin S.A.

**ul. G. Narutowicza
kościół pw. Św. Ducha
dz. nr 449**

Dokumentacja: Krzysztof Janus, *Ekspertyza geofizyczna działki nr 449 przy kościele św. Ducha w Kraśniku oraz sformułowania wniosków i zaleceń konserwatorskich*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków kościoła pw. Św. Ducha w Kraśniku.

KREPIEC, gm. Mełgiew, pow. łączyński

dz. nr ewid. 512/5

stan archeologiczne nr AZP 78-83/31-1

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk, *Dokumentacja z badań archeologicznych wykonywanych w zakresie wykopów pod fundamenty budynku mieszkalnego na działce 512/5 przy ul. Szkolnej, gm. Mełgiew*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

KRĘŻNICA JARA, STRZESZKOWICE, gm. Niedrzwica Duża, pow. lubelski

droga powiatowa 2259L

stan. archeologiczne AZP: 79-80/59-5, 79-80/60-6, 79-80/73-17, 79-80/10-6

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru związanych z robotami ziemnymi związanymi z budową oświetlenia drogowego w m. Krężnica Jara oraz Strzeszkowice Duże, gm. Niedrzwica Duża wzdłuż drogi powiatowej 2259L*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy „ELEKTROMAR” Zbigniew Marczuk.

KRĘŻNICA JARA, gm. Niedrzwica Duża, pow. lubelski

stan. archeologiczne: nr AZP 79-80/4-4; nr AZP 79-80/73-17

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru związanych z budową wodociągu w m. Krężnica jara, gm. Niedrzwica Duża*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Niedrzwica Duża.

stan. archeologiczne nr AZP 79-80/59-5

dz. nr ewid. 511/2

Dokumentacja: Stanisław Żurawski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad wykonaniem stawu rybnego na działce nr 511/2 w Krężnicy Jarej, gm. Niedrzwica Duża*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

LUBARTÓW, gm. loco, pow. lubartowski

ul. Lubelska

dz. nr ewid. 753, 752

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lubartów. Ulica Lubelska 12 i 12A. Działki Nr 753, 752. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci gazowej i przyłącza*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Polska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o.

ul. Parkowa

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lubartów, ul. Parkowa. Badania archeologiczne w zakresie inwestycji – budowa sieci gazowej średniego ciśnienia*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. Oddział Zakład Gazowniczy w Lublinie.

ul. Parkowa, Słowackiego

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych przy przebudowie osiedlowej sieci ciepłowniczej n.p. przy ul. Parkowej i Słowackiego w Lubartowie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej w Lubartowie.

LUBLIN, gm. loco, pow. lubelski**al. Unii Lubelskiej**

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Badania archeologiczne w zakresie inwestycji – przebudowa kolektora sanitarnego „A” w al. Unii Lubelskiej w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy „TUREK JUNIOR”.

dz. nr ewid. 111 i 74/1

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, al. Unii Lubelskiej. Badania archeologiczne w zakresie inwestycji – budowa sieci wodociągowej wraz z odgałęzieniem do granicy posesji nr 23, działki ewid. nr 111 i nr 74/1*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy MASTER.

Plac Litewski 3**Pałac Lubomirskich****dz. nr ewid. 3/6**

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie rozpoznania stanu fundamentów i warunków posadowienia budynku pałacu Lubomirskich przy Placu Litewskim 3 w Lublinie, dz. nr 3/6*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy BUDOPROJEKT Biuro Usług Projektowych Janusz Fronczyk.

ul. I Armii Wojska Polskiego 4-6 (obecnie: Żołnierzy Niepodległej)**dz. nr ewid.: 72 i 73**

W trakcie badań odsłonięto relikty murowanego budynku. Zrekonstruowany zarys odkrytego gmachu miał formę zbliżoną do prostokąta o wymiarach 17,0 x 9,5 m zorientowanego na osi N-S. Funkcjonalnie obiekt posiadał podział 3-traktowy. Odkryte relikty związane są prawdopodobnie z obiektem usytuowanym na działce nr 88, zaznaczonej na planie z 1783 roku. Podpis zawarty w legendzie mapy wskazuje że był to „*Dworek JPW Łaskarzewskich*”. Budynek w niezmienionej formie przetrwał co najmniej do 1870 r.

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Dokumentacja z badań archeologicznych prowadzonych w granicach inwestycji podczas budowy usługowo-mieszkalnego budynku „Art Residence” przy ul. I Armii Wojska Polskiego 4-6 w Lublinie w obrębie ewidencyjnym 36, na działkach nr 72 i 73*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy „Art Residence”.

ul. 3 Maja 22

Dokumentacja: Stanisław Żurawski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad przebudowaną kanalizacją wodociągowej przy ul. 3 Maja 22 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy RURSAN Łukasz Sutryk.

ul. A. Grygowej

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych w formie nadzoru prowadzonych w związku z inwestycją pn. „Rozbudowa ul. A. Grygowej w Lublinie na odcinku od ronda będącego skrzyżowaniem z ul. Pancerniaków do łącznicy z ul. Metalurgiczną wraz z budową wiaduktów i łącznicy do ul. M. Rataja”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy BUDIMEX S.A.

ul. Bernardyńska 15

dz. nr ewid. 3

W trakcie badań zarejestrowano częściowo zniszczoną partię licową kolebkowego sklepienia, wykonanego z cegieł spajanych zaprawą cementową. Obiekt ten zinterpretowany został jako odcinek, tzw. podziemnego korytarza technicznego związanego z funkcją przemysłową nieruchomości, a łączącego przekształcony w latach 50. XIX w. dawny kościół z budynkiem usytuowanym wzdłuż ul. Bernardyńskiej.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na wykonaniu zewnętrznych instalacji elektrycznych w obrębie działki nr 3 przy ul. Bernardyńskiej 15 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Perła – Browary Lubelskie S.A.

ul. Cmentarna

dz. nr ewid. 6/2, 7, 3/13

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową kanalizacji deszczowej na dz. nr 6/2, 7, 3/13 przy ulicy Cmentarnej w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Granit Dulniak Sp. z o.o.

ul. Czechowska 3

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad budową przyłącza elektroenergetycznego do budynku przy ul. Czechowskiej 3 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy CORNER HOUSE Sp. z o.o.

ul. Dolna 3 Maja 3

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Dolna 3 Maja 3. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłącza elektroenergetycznego*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Usług Elektrotechnicznych i Handlowych „ELTO” Sp. z o.o.

ul. Droga Męczenników Majdanka

Państwowe Muzeum na Majdanku

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Państwowe Muzeum na Majdanku Były Niemiecki Obóz Koncentracyjny. Badania archeologiczne w zakresie inwestycji – budowa przyłącza c.o. do wiat garażowo-warsztatowych nr II i III*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Państwowego Muzeum na Majdanku.

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Państwowe Muzeum na Majdanku Były Niemiecki Obóz Koncentracyjny. Nadzory archeologiczne nad wykopem związanym z awarią sieci elektroenergetycznej*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy PGE Dystrybucja S.A.

ul. Dywizjonu 303

W trakcie prowadzonej badań archeologicznych w zakresie inwestycyjnym wyszczególniono trzy tematy, będącej szczególnymi obiektami zainteresowania. Pierwszy z nich stanowiła kapliczka znajdująca się u zbiegu ulic Kunickiego i Wyścigowej oraz w bezpośrednim sąsiedztwie planowanego wykopu liniowego pod montaż podziemnej instalacji. Drugim był odsłonięty i poddany eksploracji zbiorowy pochówek odkryty w pasie drogowym powstającej ul. Dywizjonu 303 na zachód od skrzyżowania z ul. Dunikowskiego. Natomiast trzeci z wyróżnionych dotyczył identyfikacji wewnątrz dawnej zajezdni szyn pochodzących z 1883 roku, przy zabezpieczeniu wybranych egzemplarzy w związku z likwidacją samego budynku.

W celu ochrony przed zniszczeniem kapliczki przeprowadzono rozbiórką postumentu, pozostawiając cokol *in situ*. Sam wykop wykonano w relatywnie bezpiecznej, ponad metrowej odległości od zabytku. Profil ziemny liniowej odkrywki od strony zachodniego lica ściany cokołu ukazywał warstwę humusu utworzonego bezpośrednio ponad lessowym, geologicznym podłożem. Nie stwierdzono w świetle wykopu szczątków kostnych, jakie mogły znajdować się w tym miejscu. Ostateczne pozostawienie na miejscu cokołu nie pozwala definitywnie rozstrzygnąć kwestii ewentualnej obecności pochówków w jego obrysie, choć same niewielkie wymiary tej części kapliczki (2,20 x 2,20 m) wydają się znacznie ograniczać taką możliwość.

Podczas prowadzenia prac niwelacyjnych pod podbudowę ul. Dywizjonu 303 w obrębie jej południowego pasa, na odcinku pomiędzy skrzyżowaniem z ulicami Dunikowskiego i Smoluchowskiego na wysokości km 1+350, odsłonięto ludzkie szczątki kostne. Po zgłoszeniu znaleziska policji i prokuratorowi oraz przy ich uczestnictwie dokonano wstępnej eksploracji, stwierdzając, iż jest to zniszczony w swej wierzchniej partii pochówek zbiorowy, choć o niemożliwym na tym etapie prac ustaleniu liczby pochowanych osób, jak i określeniu chronologii znaleziska. Następnego dnia, tj. 3.10.20198 roku, przeprowadzono eksplorację archeologiczną w obecności zainteresowanych stron, w tym wykonawcy prac drogowych, przedstawicieli Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie oraz Prokuratury Rejonowej, stwierdzając w owalnym wkopie o maksymalnych wymiarach 1,20 m x 2,20 m (kolejno osie N-S i E-W) szkielety pięciu osób. Znalezione fragmenty obuwia oraz inne przedmioty o charakterze wojskowym pozwalały wstępnie łączyć zbiorowy pochówek z okresem II wojny światowej. Artefakty te, podobnie jak pobrany przez biegłego śledczego materiał kostny, przekazane zostały prokuraturze. Na podstawie opinii pracownika prosektorium oraz analizy materiałów ruchomych dokonanej przez Piotra Kurowskiego z Sekcji Militariów Muzeum Lubelskiego w Lublinie, stwierdzono że grób zawierał szczątki pięciu osób. Jednej kobiety – na podstawie butów kobiecych na obcasie – cywila lub członkini niemieckich lub radzieckich służb pomocniczych kobiet. Jeden mężczyzna, żołnierz niemiecki – znaleziono przy nim hełm z okresu I wojny światowej M16/18 (używany przez II rzutowe formacje armii niemieckiej, np. bataliony forteczne, czy dywizje zabezpieczenia, także walczące w lipcu 1944 roku w Lublinie i puszkę na maskę przeciwgazową produkcji niemieckiej

oraz guzik bieliźniarski do spodni (regulaminowy) armii niemieckiej. Trzej mężczyźni, żołnierze Armii Czerwonej – znaleziono przy nich buty wojskowe produkcji radzieckiej, sprzączkę jednobolcową i fragment pasa używany w RKKA, dwie odznaki gwardyjskie (w lipcu 1944 roku o Lublin walczyła 2. Armia Pancerna Gwardii,) oraz sprzączkę do pasa nośnego karabinu Mauser kal. 98k (prawdopodobnie „zdobyczna”).

Wg autora powyższego opisu niemal pewne jest, iż osoby te zginęły podczas walk o Lublin w lipcu 1944 roku. Przypomnieć należy, iż w nocy z 22 na 23 lipca główne siły 8. Armii pancernej gen. Siemiona Bogdanowa oraz 28. Korpus piechoty gwardii gen. płk Wasyla Czujkowa podciągnęły pod miasto i przystąpiły do szturm. Komunikat dowództwa armii podawał m.in., że „*Wojska I Frontu Białoruskiego [...] opanowały miasto i wielki węzeł kolejowy Lublin*”, a więc nieodległy rejon od obecnie odkrytego miejsca zbiorowego pochówku. W tym czasie w mieście znajdowała się resztką rozbitych 26 i 213 dywizji niemieckich, 991 i 20 batalion obrony, 25 pułk policji SS oraz 309 samodzielna kompania łączności. Widoczny na fotografii lotniczej jasny, owalny fragment, znajdujący się w miejscu lub w pobliżu odkrycia zbiorowego pochówku, może być identyfikowany z lejem po bombie, tłumaczący wówczas pochowanie na niewielkiej przestrzeni ofiar ewentualnego wybuchu.

W pobliżu bocznic PKP przy ul. Smoluchowskiego, podczas robót wyburzeniowych dawnej zajezdni kolejowej, odkryto tory kolejowe oznakowane „cyrylicą” z datą 1883. Zgodnie z decyzją LWKZ w Lublinie, wymontowane dwa trzymetrowej długości odcinki szyn przekazane zostały w depozyt Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, gwarantującego ich trwałe przechowanie, przeprowadzenie odpowiednich prac. Obecnie szyny te przygotowywane są do ich prezentacji w ramach stałej ekspozycji tzw. *Miasteczka o nazwie Gra Edukacyjna*, mieszczącej się w sali obrad starego ratusza z Gluska, a co ma nastąpić po nowej aranżacji i wykonaniu niezbędnych prac konserwatorskich przekazanych zabytków. Podkreślić należy, iż szyny te, wyprodukowane zaledwie w sześć lat po wybudowaniu lubelskiej linii kolejowej w 1877 roku (połączenie z Warszawą i Kowlem w ramach Kolei Nadwiślańskiej), uważane są za najstarsze pośród dotychczas znanych. Pochodzące z czasów panowania cara Aleksandra III powstały w hucie żelaza na Uralu, w miejscowości Niżny Tagił.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z budową nowego odcinka ul. Dywizjonu 303 w Lublinie, łączącego ul. Kunickiego z ul. Wrotkowską*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Robót Drogowych Lubartów S.A.

ul. Erazma Plewińskiego

dz. nr ewid. 128/2

stan. archeologiczne nr 78-82/39-3

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie inwestycji – budowa hali magazynowych budynki C3, C4 oraz B na działce numer 128/2 przy ul. Erazma Plewińskiego 18 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy MPL Lublin Sp. z o.o.

ul. Głuska 1/6

zespół dworsko-parkowy

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji polegającej na budowie instalacji elektroenergetycznej na działce nr 1/6 przy ul. Głuskiej w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków PGE Dystrybucja S.A. Oddział Lublin.

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Abramowice, ul. Głuska 1, SPSK 1. Badania archeologiczne w zakresie inwestycji – budowa sieci elektroenergetycznej*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Techniczno-Elektryczne ELGRID.

ul. Hipoteczna 3

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji polegającej na budowie przyłącza telekomunikacyjnego do budynku usługowego, na terenie działki nr 8 przy ul. Hipotecznej 3*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy „VOLTKOM”.

ul. Jasna, Ewangelicka, Żołnierzy Niepodległej

dz. nr ewid. 78/3, 78/2

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie inwestycji – budowa elektroenergetycznej sieci kablowej w Lublinie na ulicach: Jasna, Ewangelicka, Żołnierzy Niepodległej, dz. nr ew. 78/3, 78/2*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Usług Elektrotechnicznych i Handlowych „ELTO” Sp. z o.o.

ul. Kalinowszczyzna 35

W trakcie badań zarejestrowano relikty kamiennych murów stanowiących pozostałości dawnej zabudowy ul. Kalinowszczyzna. Budynki te widoczne są na mapie wykonanej w Biurze Regulacji Magistratu w Lublinie w 1928 r.

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Ulica Kalinowszczyzna 35 (Niska 17, Tatarska 1-3). Badania archeologiczne w zakresie inwestycji – budowa pawilonu handlowo-usługowego*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Kapucyńska 1a, 5

dz. nr ewid. 67/2

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Lublin, ul. Kapucyńska 1a i 5. Dokumentacja z badań archeologicznych – w zakresie prac związanych z rozbiórką budynku usługowo-handlowego na działce nr ewid. 67/2 przy ul. Kapucyńskiej 1a oraz z rozbiórką budynku mieszkalnego na działce nr ewid. 68 przy ul. Kapucyńskiej 5*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków FH „Meblohurt”.

ul. Krężnicka 76

dz. nr ewid. 118/6

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie robót ziemnych związanych z budową budynku mieszkalnego jednorodzinnego*

z infrastrukturą techniczną na dz. nr 118/6 przy ul. Krężnickiej 76 przy Zalewie Zemborzyckim w Lublinie, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Królewska 9

kościół pw. św. Piotra Apostoła

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na awaryjnej wymianie przyłącza wodociągowego do kościoła pw. św. Piotra Apostoła przy ul. Królewskiej 9 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków kościoła rektoralnego pw. św. Piotra Apostoła

ul. Misjonarska

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w ramach inwestycji polegającej na wymianie telekomunikacyjnej kanalizacji kablowej przy ul. Misjonarskiej w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy TP TELETECH Sp. z o.o.

ul. Misjonarska 20

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Misjonarska 20. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłącza gazowego*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Polska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o.

ul. Narutowicza 4

Wojewódzka Biblioteka Publiczna

Podczas prowadzenia prac archeologicznych zarejestrowano trzy relikty murów wapiennych i wapienno-ceglanych. Zinterpretowane zostały jako pozostałość dwóch budynków usytuowanych w przeszłości po południowej stronie oficyn popijarskich. Nieruchomości te widoczne są na planie F. Bieczyńskiego, będącego kopią starszego dokumentu wykonanego przez S. J. N. Łackiego w 1783 r. Natomiast nie są już zaznaczone na młodszym planie pochodzącym z 1825 r.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na wykonaniu remontu elewacji wschodniej oficyny popijarskiej oraz gmachu dawnego Lubelskiego Związku Pracy Kulturalnej (obecnie siedziby Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej) przy ul. Narutowicza 4 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Usługowo-Handlowego „PIKREM”.

ul. Noworybna 3

dz. nr ewid. 34, 35/7

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań w zakresie budowy przyłącza kanalizacji sanitarnej do kamienicy przy ul. Noworybnej w Lublinie na dz. nr 34, 35/7*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków PGE Dystrybucja S.A. Oddział Lublin.

ul. Olejna 12

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Ul. Olejna 12. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłącza gazowego*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Polska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o.

ul. Podwale, Plac po Farze

dz. nr ewid. 48, 74, 50/1, 93/11

Dokumentacja: Paweł Zawiślak, *Wyniki nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w 2017 r. w związku z realizacją inwestycji pn. „Budowa elektroenergetycznego przyłącza kablowego nN 0,4 kV w rejonie ul. Podwale i Placu po Farze w Lublinie w obrębie działek nr ewid. 48, 74, 50/1 i 93/1”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy WOLTEKO Sp. z o.o.

ul. Północna 215d

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z przedinwestycyjnych badań archeologicznych w zakresie inwestycji związanej z budową domu jednorodzinnego przy ul. Północnej 215d w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Radziszewskiego

dz. nr ewid. 2/37 i 5

Dokumentacja: Marek Florek, *Wstępne sprawozdanie z nadzoru archeologicznego prowadzonego nad pracami ziemnymi związanymi z budową schodów zewnętrznych będących częścią inwestycji pn. „Przebudowa i rozbudowa budynków D.S. Amor i Babilon przy ul. Radziszewskiego wraz z dostosowywaniem do obowiązujących przepisów w zakresie p.poż i dostępności dla osób niepełnosprawnych”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy KONTAKT Konrad Dzieńkowski.

ul. Radziwiłłowska 13

Pałac Lubomirskich – SPSK nr 1 Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na remoncie fundamentów budynku dawnego pałacu Lubomirskich, przy ul. Radziwiłłowskiej 13 Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków SPSK nr 1 Uniwersytetu Medycznego w Lublinie.

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na przebudowie, nadbudowie i rozbudowie budynku kuchni i kotłowni na cele kuchni, kotłowni, pomieszczeń technicznych, socjalnych i biurowych na działce nr 22/4, przy ul. Radziwiłłowskiej 13 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy MEGA-THERM INSTALACJE Sp. z o.o.

Rondo im. R. Dmowskiego

Dokumentacja: Paweł Zawiślak, *Wyniki nadzoru archeologicznego związanego z inwestycją pn. „Budowa Masztu Niepodległości na Rondzie Dmowskiego w Lublinie”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Fundacji Ruchu Solidarności Rodzin.

ulice różne

W trakcie badań archeologicznych dokonano odkrycia szczątków ludzkich w ulicy Akademickiej. Szkielet znajdował się w płytkiej jamie, bez wyposażenia. Zmarły ułożony został na wznak z głową skierowaną na zachód. Pochówek powiązano z położoną nieopodal nowożytną nekropolą należącą do klasztoru oo. Dominikanów Obserwantów, datowaną na XVII–XVIII wiek.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, Piotr Zimny, *Dokumentacja z badań archeologicznych prowadzonych podczas przebudowy sieci kanalizacji ściekowej i sieci wodociągowej na terenie Lublina w latach 2012–2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy INFRA S.A.

ul. Rusałka

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Ul. Rusałka 7, dz. nr 71, ul. Rusałka 9, dz. nr 70. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłączy gazowych do budynków usługowych*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Polska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o.

ul. Rynek 3, Rynek 4

W wykopie odsłonięte fragment sosnowej kłody o kierunku przebiegu zgodnym z linią wytyczoną przez ul. Bramową – Rynek – Grodzką. W kłodzie widoczny był wzdłużny centralny otwór. Relikt zinterpretowany został jako pozostałość wczesno-nowożytnego wodociągu miejskiego.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie prac ziemnych związanych z wykonaniem węzła cieplnego do kamienic Rynek 3 i Rynek 4 na Starym Mieście w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Lubelskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej S.A. z siedzibą w Lublinie.

ul. Sienna 27

Dokumentacja: Paweł Zawislak, *Wyniki nadzoru archeologicznego związanego z inwestycją pn. Rozbudowa istniejącej stacji paliw o stanowisko autogazu (LPG) przy ul. Siennej 27 w Lublinie, w obrębie działki nr 23/1*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Handlowego „Kurzepa” Sp. J.

ul. Spokojna 2

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji związanej z budową przyłącza gazowego do budynku przy ul. Spokojnej 2 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Produkcyjno-Handlowego ORION.

ul. Staszica

SPSK nr 1 Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

stan. archeologiczne nr AZP 77-81/11-2a

dz. nr ewid. 14, 41/2

Dokumentacja: Piotr Zimny, *Dokumentacja z badań archeologicznych związanych z rozbudową SPSK nr 1 Uniwersytetu Medycznego przy ul. Staszica w Lublinie*, mps

w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy GEONEP GEO-TECHNIKA Nepelski Chymosz Sp. J.

ul. Szewska

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin. Ul. Szewska. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci gazowej i przyłączy do domów nr 6, 6a, 6b*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy MULTI-INSTAL s.c.

ul. Wesola 24

dz. nr ewid. 66

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Wesola 24. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci gazowej i przyłączy*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy ARGAZ Sp. J. R. i A. Niewiadomy.

ul. Wesola 24

dz. nr ewid. 66

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji polegającej na budowie instalacji gazowej dla budynku usługowego, położonego na działce nr 66 przy ul. Wesolej 24 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Wieniawska

dz. nr ewid. 46

Dokumentacja: Patrycja Piotrowska, Marcin Piotrowski, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych przy wykonywaniu przyłącz kanalizacji deszczowej do budynku TUiR „WARTA” w Lublinie na działce 46 przy ul. Wieniawskiej*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy TUiR „WARTA” S.A.

ul. Wyszyńskiego 15

Dokumentacja: Teresa Mazurek, Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza teleinformatycznego do budynku przy ul. Wyszyńskiego 15 w Lublinie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy SAN-TEL-BUD Przedsiębiorstwo Wielobranżowe s.c.

ŁABUNIE, gm. loco, pow. zamojski

Roboty ziemne wykonywano głównie metodą przewiertu w obrębie pasa dróg gminnych. W niewielkich wkopach do wprowadzenia wiertnic ujawniły się jedynie naturalne nawarstwienia glebowe.

Dokumentacja: Artur Witkowski, Łabunie, gm. loco, pow. Zamość. Wykopy inwestycyjne. Budowa kanalizacji sanitarnej. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego. Badania finansowane przez wykonawcę robót: Z.R.B. Adam Kustra, ul. Wyszyńskiego 55/19. 22-400 Zamość.

ŁABUŃKI, gm. Łabunie, pow. zamojski

Zespół pałacowo-parkowy

Badania archeologiczne objęły powierzchnię 249,34 m². Roboty ziemne odsłoniły nawarstwienia glebowe i kulturowe, w obrębie których odnotowano 14 artefaktów w postaci fragmentów ceramiki, szkła i kafla datowanych na XVIII wiek.

Dokumentacja: Ewa Prusicka, *Wyniki nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi przy rozbudowie oficyny zachodniej zlokalizowanej na terenie zespołu pałacowo-parkowego w Łabuńkach Pieruszych, gm. Łabunie*. Badania finansowane przez inwestora – Zgromadzenie Misjonarzy Krwi Chrystusa, ul. Św. Kaspra del Bufalo 2/18, 42-221 Częstochowa.

ŁAŃCUCHÓW, gm. Milejów, pow. łęczyński

kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na wymianie posadzki w kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela w Łańcuchowie, gm. Milejów*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Usługi Budowlane Tomasz Figiel.

ŁĘCZNA-PODZAMCZE, gm. Łęczna, pow. łęczyński

zespół dworsko-pałacowy

Przeprowadzony nadzór archeologiczny doprowadził do odkrycia reliktywów wczesnośredniowiecznej osady z IX–X wieku. Dodatkowo rozpoznano stratyfikację w północnej części parku. Ujawniono również pozostałości budynków i konstrukcji murowanych, zadokumentowanych jako mury I–VI. Ich chronologię określono na XIX wiek i zinterpretowano jako pozostałości zabudowy folwarcznej widocznej na archiwalnym planie majątku z lat 30. XX wieku. Relikty osady wczesnośredniowiecznej przebadano w ramach badań ratowniczych na podstawie odrębnej decyzji.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z rewitalizacją zespołu dworsko-pałacowego Łęczna-Podzamcze. (Etap II. Zabezpieczenie i adaptacja obiektów dawnego folwarku)*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Łęczna.

ŁOSINIEC, gm. Susiec, pow. tomaszowski.

Kościół pw. św. Michała Archanioła – dawna cerkiew unicka.

Badania archeologiczne objęły świątynię i teren dawnego cmentarza przycerkiewnego. Zadokumentowano 35 grobów, które były rozlokowane w środkowej i wschodniej części terenu zajętego pod współczesny kościół. Obiektów tych nie eksplorowano, gdyż roboty budowlane nie zagrażały ich istnieniu. Roboty ziemne odsłoniły nawarstwienia glebowe i kulturowe, w obrębie których odnotowano 14 fragmentów ceramiki i 2 fragmenty szkła, datowanych na XVII–XVIII wiek.

Dokumentacja: Ewa Niedźwiedź i Józef Niedźwiedź, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z remontem Dawnej cerkwi unickiej w Łosińcu, gm. Susiec, pow. tomaszowski*. Badania finansowane przez inwestora – Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Łosińcu.

ŁUKÓW, gm. loco, pow. łukowski

ul. Kozia

dz. geod. 8570, 8574/1,

strefa ochrony archeologicznej historycznej części miasta (mpzp miasta Łuków)

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi, natrafiono na materiał ceramiczny (35 fragmentów ceramiki), 2 fragmenty szkła, jedna buteleczka, 3 fragmenty przedmiotów żelaznych oraz 8 kości. Z uwagi na niewielką głębokość wykopów nie udało się dotrzeć do calca.

Dokumentacja: Adam Olszewski *„Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych w formie nadzoru prowadzonych w związku z inwestycją pn. „Budowa sieci gazociągu średniego ciśnienia z przyłączem gazowym na gaz ziemny na dz. Ew. 8570, 8574/1 w Łukowie, gm. Łuków”*, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

MICHÓW, gm. loco, pow. lubartowski

ul. Podwalna, Przechodnia, Magnoliowa

stan. archeologiczne nr AZP 71-79/69-12

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji – budowa sieci wodociągowej w ul. Podwalnej oraz przebudowa ul.: Podwalnej, Przechodniej, Magnoliowej w m. Michów, gm. Michów, pow. lubartowski na stanowisku archeologicznym nr AZP 71-79/69-12*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Michów.

MIRCZE, gm. loco, pow. hrubieszowski

stan. archeologiczne nr AZP 90-94/54-49

W wykopie budowlanym ujawniono jedynie naturalne nawarstwienia glebowe, bez zabytków ruchomych i obiektów archeologicznych.

Dokumentacja: Anna Jączek, *Wyniki nadzoru archeologicznego przeprowadzonego podczas budowy budynku mieszkalnego wraz z wewnętrznymi instalacjami i przyłączami w Mirczu na działce nr ewid. 1071/1*. Badania finansowane przez inwestora prywatnego.

NAŁĘCZÓW, gm. loco, pow. puławski

Pałac Małachowskich

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, *Wstępne sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych we wnętrzu Pałacu Małachowskich w Nałęczowie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy „Nałęczów Zdrój” S.A.

NASUTÓW, gm. Niemce, pow. lubelski

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Nasutów, gm. Niemce. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci elektroenergetycznej*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy A.W.D. Miedziocha Sp. J.

dz. nr 428/13

Dokumentacja: Stowarzyszenie Lubelska Grupa Poszukiwaczy, *Nasutów, gm. Niemce, działka nr 428/13. Dokumentacja z przebiegu poszukiwań wraz z opracowaniem wyników tych poszukiwań*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków własnych.

NIEDRZWICA DUŻA, gm. loco, pow. lubelski
stan archeologiczne nr AZP 80-79/9-13
dz. nr ewid. 1543

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie robót ziemnych związanych z budową budynku mieszkalnego jednorodzinnego z infrastrukturą techniczną na dz. nr 1543 w miejscowości Niedrzwica Duża, gm. Niedrzwica Duża*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

stan. archeologiczne nr AZP 80-83/4-3
dz. nr ewid. 600/1

Dokumentacja: Jadwiga Józwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na budowie przyłącza wodociągowego wraz z hydrantem na działce nr ew. 600/1 w miejscowości Niedrzwica Duża*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Komunalnego NAŁĘCZ Sp. z o.o.

OKRZEJA, gm. Krzywda, pow. łukowski
dz. geod. 2687, 2361/1

teren kościoła pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w m. Okrzeja, wpisany do rejestru pod nr A/557

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi inwestycyjnymi przeprowadzone w 2019 roku, ujawniły warstwy kulturowe nowożytnie wraz z licznymi fragmentami ceramiki (kilkadziesiąt fragmentów).

Kierownik: Mieczysław Bienia.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

OPOLE LUBELSKIE, gm. loco, pow. opolski
ul. Popijarska
dz. nr ewid. 410

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego sprawowanego przy realizacji inwestycji pn. Budowa sieci kanalizacji sanitarnej na dz. nr 410 w Opolu Lubelskim, na ul. Popijarskiej, gm. Opole Lubelskie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy Wod-Bud Sp. z o.o.

OSTRÓW LUBELSKI, gm. loco, pow. lubartowski
kościół parafialny pw. św. Niepokalanego Poczęcia NMP

Dokumentacja: Jadwiga Józwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z remontem zespołu kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Ostrowie Lubelskim, przy ul. Jana Pawła II*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Wielobranżowego „TUZ” Sp. z o.o.

PARCZEW, gm. loco, pow. parczewski

ul. Nadwałna

dz. geod. nr 1868/1,

historyczny układ urbanistyczny Parczewa, wpisanego do rejestru zabytków pod nr A/195

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie budynku mieszkalnego jednorodzinnego wraz z infrastrukturą w trakcie których natrafiono na warstwy kulturowe XVI-wieczne oraz młodsze zawierające ceramikę (48 fragmentów) oraz gruz ceglany i warstwy zasypiskowe.

Dokumentacja: Jadwiga Józwiak, *„Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z budową budynku mieszkalnego na działce nr ew. 1868/1 położone przy ul. Nadwałnej w Parczewie”*, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

PARCZEW, gm. loco, pow. parczewski

droga wojewódzka nr 815 na odcinku od km 26+662 do km 61+565,

sąsiedztwo stanowiska archeologicznego Parczew 24/28 (obszar AZP 69-84)

Prace archeologiczne w formie badań powierzchniowych oraz nadzorów nad wykopami przy przebudowie drogi wojewódzkiej – badania w toku.

Kierownik badań: mgr Tomasz Pietrzela.

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

PLISZCZYN, gm. Wólka, pow. lubelski

stan. archeologiczne nr AZP 76-82/23-5

dz. nr ewid. 437/3, 437/5, 437/6

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Patrycja Piotrowska, *Sprawozdanie i opracowanie wyników nadzoru archeologicznego w Pliszczynie (gmina Wólka) w roku 2018 na stanowisku AZP 76-82/23-5. Działki 437/3, 437/5, 437/6*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

POKRÓWKA, gm. Chełm, pow. chełmski ziemski

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *„Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie fundamentów domu mieszkalnego w Pokrówce, ul. Bazyłany 113, gm. Chełm, działka nr 1009/3 w 2018 r.”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

POKRÓWKA, gm. Chełm, pow. chełmski ziemski

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *„Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie fundamentów domu mieszkalnego w Pokrówce, gm. Chełm, działka nr 1009/4 w 2018 r.”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

PULAWY, gm. loco, pow. puławski
ul. Włostowicka 14

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji polegającej na wykonaniu kablowego przyłącza energetycznego niskiego napięcia do zasilania budynku usługowego przy ul. Włostowickiej 14 w Puławach*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy „ELEKTROMAR” Zbigniew Marczuk.

ul. Włostowicka
kościół pw. św. Józefa

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na remoncie ogrodzenia cmentarza przykościelnego i dzwonnicy w zespole kościoła parafialnego pw. św. Józefa, przy ul. Włostowickiej w Puławach*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Józefa w Puławach.

RADAWCZYK, gm. Niedrzwica Duża, pow. lubelski
stan. archeologiczne nr AZP 79-79/39-25
dz. nr ewid. 433

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie robót ziemnych związanych z budową budynku mieszkalnego jednorodzinnego z infrastrukturą techniczną na dz. nr ew. 433 w m. Radawczyk, gm. Niedrzwica Duża*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków prywatnych inwestora.

RADZYŃ PODLASKI, gm. loco, pow. radzyński
ul. Parkowa

dz. geod. nr 1661/8 i 1661/2

Radzyń Podlaski, historyczny układ rezydencjonalno-urbanistyczny wpisany do rejestru zabytków pod nr A/303

Badania prowadzone przy rozbiórce budynków współczesnych gospodarczych, na terenie zespołu dawnej zabudowy gospodarczej związanej z funkcjonowaniem pałacu Potockich.

Kierownik badań: mgr Tomasz Pietrzela.

Dokumentacja: w trakcie opracowywania, przewidziana do przekazania do archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

RADZYŃ PODLASKI, gm. loco, pow. radzyński

dz. geod. 1660/7, 1635, 1647/2, 1647/6, 1634, 1638/1, 1635, 1661/7, 1661/8, historyczny układ rezydencjonalno-urbanistyczny Radzyna Podlaskiego, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/303

Przeprowadzone badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie linii kablowej SN15kV wraz z kanalizacją światłowodową

Dokumentacja: Sylwester Bochyński „*Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych w formie nadzoru prowadzonych w związku z inwestycją pn. Budowa linii kablowej SN15kV wraz z kanalizacją światłowodową*”, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

RÓŻANKA, gm. Włodawa, pow. włodawski
kościół rzymskokatolicki pw. Św. Augustyna

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, „*Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza gazowego od instalacji zbiornikowej do kościoła rzymskokatolickiego w Różance, gm. Włodawa, działka nr 500 w 2018 r.*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Augustyna w Różance.

RZECZYCA, gm. Międzyrzec Podlaski, pow. bialski

dz. geod. 405/1, 405/2, 405/3, 408/29, 408/27, 408/30, 408/5, 408/6, 408/7, 408/8, 408/9, 408/10, 408/11, 408/12, 408/13, 408/15, 408/18, 408/19, 408/20, 408/21, 408/22, 408/23, 408/25,

stan. archeologiczne nr AZP 62-83/40-6 i AZP 62-83/41-7

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie sieci sanitarnej, podczas prowadzenia których natrafiono na nawarstwienia kulturowe typowe dla występowania osadnictwa pradziejowego i historycznego.

Dokumentacja: B. Bryńczak i M. i M. Bienia, „*Sprawozdanie z prac archeologicznych przeprowadzonych w formie nadzorów w czerwcu 2018 roku przy budowie sieci sanitarnej w miejscowości Rzeczyca w obrębie stanowisk archeologicznych Rzeczyca stan. 7/41 i Rzeczyca stan. 6/40, gm. Międzyrzec Podlaski*”, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

SIEDLIKA, gm. Kamionka, pow. lubartowski

stan. archeologiczne nr AZP 73-88/88-3

dz. nr ewid. 597/2

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad robotami ziemnymi związanymi z budową myjni samochodowej wraz z dodatkową infrastrukturą na działce nr ew. 597/2 w m. Siedliska, gm. Kamionka, pow. lubartowski na stanowisku archeologicznym AZP 73-80/88-3*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

SITANIEC, gm. Zamość, pow. zamojski

Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła

Wąskoprzestrzenne wykopy budowlane ujawniły jedynie przemieszane nawarstwienia glebowe, bez zabytków ruchomych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Sitaniec. Pow. Zamość. Kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła. Remont schodów wejściowych. Wykopy budowlane. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez Parafię Rzymskokatolicką pw. św. Bartłomieja Apostoła w Sitańcu.

SITNO, gm. loco, pow. zamojski

stan. archeologiczne nr AZP 88-89/9-48

Podczas robót ziemnych zadokumentowano nasyp próchniczno-gruzowy bez materiału zabytkowego.

Dokumentacja: Ryszard Pomarański, *Sitno 105, gm. loco, pow. zamojski, woj. lubelskie. Rozbudowa budynku inwentarskiego. Wykopy fundamentowe Dokumentacja z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane inwestora prywatnego.

SKRZYNICE PIERWSZE, gm. Jabłonna, pow. lubelski
stan. archeologiczne nr AZP 80-82/24-7
dz. nr ewid. 16/9

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w zakresie inwestycji polegającej na budowie budynku mieszkalnego jednorodzinnego z infrastrukturą techniczną na działce nr ew. 16/9 w Skrzynicach Pierwszych, gm. Jabłonna*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków prywatnych inwestora.

SŁAWACINEK STARY, gm. Biała Podlaska, pow. bialski
dz. geod. 117/25

stanowisko archeologiczne Sławacinek Stary 17/6 (obszar AZP 61-86)

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi inwestycyjnymi przeprowadzone w 2019 roku, ujawniły warstwy kulturowe nowożytnie wraz z nielicznymi fragmentami ceramiki.

kierownik: mgr Mieczysław Bienia

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

SŁAWACINEK STARY, gm. Biała Podlaska, pow. bialski ziemski
dz. geod. 117/16, 117/19, 117/21, 117/22

stanowisko archeologiczne Sławacinek Stary 17/6 (obszar AZP 61-86)

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad budową budynku produkcyjnego, w trakcie prowadzenia którego natrafiono na siedem obiektów osadniczych jamowych posiadających różnorodną metrykę: neolit, kulturę łużycką, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, trzy jamy nieokreślone chronologicznie. Natrafiono również na nawarstwienia typowe dla nawarstwień (wraz z materiałem ceramicznym) związanych z osadnictwem historycznym funkcjonującej w tym miejscu wsi w XVI-XIX wieku.

Dokumentacja: M i M. Bienia i T. Pietrzela „*Opracowanie naukowe z prac archeologicznych przeprowadzonych w maju 2018 roku nad wykopem ziemnym pod budowę budynku produkcyjnego w Sławacinku Starym*”, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

SŁAWATYCZE, gm. loco, pow. bialski ziemski
dz. geod. 870/1

obszar historycznego układu urbanistycznego Sławatycz objęty strefą ochrony konserwatorskiej miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sławatycze

W wyniku przeprowadzonych prac badawczych w części wykopu natrafiono na obiekt z epoki brązu z materiałem ruchomym, prace w toku.

Kierownik: mgr Teresa Mazurek

Dokumentacja: w trakcie opracowania, przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

SOBIANOWICE, gm. Wólka, pow. lubelski

stan. archeologiczne nr AZP 76-82/65-7

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych przy budowie budynku mieszkalnego na działce nr 808/2 w Sobianowicach gm. Wólka, pow. lubelski na stanowisku archeologicznym AZP 76-82/65-7*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

SOBIBÓR, gm. Włodawa, pow. włodawski

Były Hitlerowski Obóz Zagłady w Sobiborze

Zadokumentowano nowy obiekt – pozostałości kantyny oficerskiej w postaci fundamentów ceglano-drewnianych oraz fragmentów drewnianej podłogi. Zebrano dużą ilość przedmiotów użytku osobistego, związanych z więźniami obozu zagłady oraz z funkcjonowaniem obozu.

Dokumentacja: Stanisław Gołub: „*Sobibór, gm. Włodawa, obszar strefy ochronnej Pomnika Zagłady. Wstępna dokumentacja z badań archeologicznych przeprowadzonych w sezonie 2018 przy wykopach pod linię elektryczną*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne sfinansowane ze środków wykonawcy robót – firmy prywatnej.

STOCZEK KOCKI, gm. Jeziorzany, pow. lubartowski

stan. archeologiczne nr AZP 69-79/46-9

dz. nr ewid. 91/7

Badania przyniosły odkrycie jednego obiektu archeologicznego, z którego pozyskano materiał zabytkowy w ilości 33 fragmentów różnych części naczyń lub jednej dużej części górnej partii naczynia.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Opracowanie końcowe wyników nadzoru archeologicznego i ratowniczych badań wykopaliskowych prowadzonych podczas budowy budynku gospodarczego na stanowisku AZP 69-79/46-9 w m. Stoczek Kocki, gm. Jeziorzany, pow. lubartowski*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

STRÓŻA KOLONIA, gm. Kraśnik, pow. kraśnicki

dz. nr ewid. 210/62

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z budową budynku magazynowego w miejscowości Stróża Kolonia*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków FHU BINGO.

STRZESZKOWICE, gm. Niedzwica Duża, pow. lubelski

stan. archeologiczne nr AZP 79-80/81-35, nr AZP 79-80/11-7

dz. nr ewid. 74/2, 152, 312

W obrębie stanowiska AZP 79-80/81-35 czytelne są w terenie formy dawnych fortyfikacji związanych z nieistniejącym obecnie założeniem dworskim. Najlepiej zachowana jest

fosa na odcinku południowo-zachodnim i południowym. Jej zachodnie zbocze ulega degradacji na skutek pobliskiej działalności gospodarczej. W rejonie głównej drogi dojazdowej do gospodarstw fosa została zasypana, a teren wyrównany. Zatarciu uległo połączenie przekopu z dolina rzeki. Przekształceniom poddano północno-zachodnią strefę stanowiska, gdzie poziom terenu został podwyższony w związku z powstaniem tam nowej zabudowy. Pozostałości wałów również mogą ulec zniszczeniu z powodu ich lokalizacji na terenach ornych.

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową sieci elektroenergetycznej w Strzeszkowicach Dużych, gm. Niedrzwica Duża (AZP 79-80, rejon stanowisk 81-35 i 11-7)*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków firmy ELPE Łukasz Podstawka.

STUDZIANKA, gm. Łomazy, pow. bialski
cmentarz tatarski wpisany do rejestru zabytków pod nr A/242
dz. geod. 257

Badania archeologiczne w formie pełno rdzeniowych odwiertów sondażowych, w liczbie jedenastu odwiertów o głębokości 2m. każdy, w części centralnej cmentarza, wykazały iż struktura architektoniczna została całkowicie rozebrana a jej fundamentowanie w całości usunięte z rowów fundamentowych.

Dokumentacja: Fabian Welc, *„Rozpoznanie za pomocą wierceń pełnordzeniowych centralnej części obszaru cmentarza muzułmańskiego w Studziance”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej.

SUCHODOŁY, gm. Fajslawice
zespół dworsko-parkowy

Dokumentacja: Anna Jączek, *„Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych podczas realizacji zadania pod nazwą Budowa boiska sportowego w Suchodołach na działkach nr 1882 i 1884/12 w Suchodołach”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora – Gminy Fajslawice.

SUCHODOŁY, gm. Fajslawice
zespół dworsko-parkowy

Dokumentacja: Katarzyna Anna Oleszuk, *„Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad inwestycją: Przebudowa linii światłowodowej wraz z posadowieniem kontenera telekomunikacyjnego oraz przebudową linii zasilającej na terenie działki nr 1882 w Suchodołach”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Instytutu Chemii PAN.

SZCZEBRZESZYN, gm. loco, pow. zamojski ziemski
Historyczny układ urbanistyczny miasta.
Kościół pw. Św. Mikołaja.

Artur Witkowski nadzorował roboty ziemne z odsłonięciem fundamentów budynku obecnej szkoły muzycznej, dokumentując nasyp próchniczno-gruzowy o chronologii XIX-wiecznej, będący ówczesnym utwardzeniem poziomu użytkowego.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczebrzeszyn – Kościół pw. św. Mikołaja. Odkrywanie fundamentów. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez inwestora – Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Mikołaja w Szczebrzeszynie.

ul. Sobieskiego 12

Wykonano wykop szerokoprzestrzenny o wymiarach 8x7m pod budynek mieszkalny. W jego obrębie odnotowano naturalne nawarstwienia glebowe bez obecności znalezisk archeologicznych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczebrzeszyn, ul. Sobieskiego 12. Rozbudowa budynku mieszkalnego. Dokumentacja wykopu budowlanego*. Badania finansowane przez inwestora prywatnego.

ul. Zamkowa, Cmentarna, Stara Rozłopska, Krótka, Klukowskiego i Partyzantów.

Wykonano szereg wykopów wąskoprzestrzennych w pasach drogowych ulic miejskich. W ich obrębie odnotowano jedynie naturalne nawarstwienia glebowe i gruzowo-zasypiskowe, bez obecności znalezisk archeologicznych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczebrzeszyn. Śródmieście historyczne. Ulica Zamkowa, Cmentarna, Stara Rozłopska, Krótka, Klukowskiego i Partyzantów. Wykopy energetyczne. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez wykonawcę robót – Zakład Instalatorstwa Elektrycznego Lech Różański w Okrągłym k/Biłgoraja.

TARNOGÓRA, gm. Izbica

zespół pałacowo-parkowy

Dokumentacja: Stanisław Gołub, „*Tarnogóra, gm. Izbica. Sprawozdanie z badań archeologicznych. Sezon 2018*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków wykonawcy robót budowlanych – firmy prywatnej.

TOMASZÓW LUBELSKI, gm. loco, pow. tomaszowski

ul. Andersa

historyczny układ urbanistyczny

dz. nr 307, 310/3, 326/16.

W obrębie wykopów inwestycyjnych odnotowano naturalne nawarstwienia glebowe i współczesne warstwy użytkowe, bez zabytków i obiektów archeologicznych.

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, *Nadzór archeologiczny przy budowie sieci wodociągowej na terenie dz. ewid. nr 307, 310/3, 326/16 w ul. Andersa w Tomaszowie Lubelskim*. Badania finansowane przez Inwestora – PGKiM w Tomaszowie Lubelskim.

ul. Piekarska i Traugutta – pasy drogowe

Wykop inwestycyjny odsłonił naturalne nawarstwienia glebowe bez treści archeologicznych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Tomaszów Lubelski, ul. Piekarska i Traugutta. Wykop instalacyjny – gazociąg. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez wykonawcę robót – INSTALGAZ s.c. w Tomaszowie Lubelskim.

TOMASZÓW LUBELSKI – ULHÓWEK

droga powiatowa Nr 3521L

Podczas ziemnych robót inwestycyjnych odsłanianie naturalne nawarstwienia glebowe bez treści archeologicznych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Tomaszów Lubelski Ulhówek. Przebudowa drogi powiatowej 3521L. Przewłoka – Wierszyczka – Łubcze – Hubinek – Podlodów. AZP nr 94-91 i 94-92. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez inwestora – Zarząd Dróg Powiatowych w Tomaszowie Lubelskim.

UHRUSK, gm. Wola Uhruska, pow. chełmski ziemski

Cerkiew prawosławna pw. Zaśnięcia Przenajświętszej Marii Panny

Badania archeologiczne prowadzono przy wykonywaniu izolacji pionowej cerkwi, usuwaniu karp drzew oraz budowie ogrodzenia. Zadokumentowano 48 grobów szkieletowych bez wyposażenia i duże ilości kości ludzkich, pochodzące ze zniszczonych grobów, potwierdzając istnienie wokół świątyni cmentarza od co najmniej schyłku średniowiecza do XVII w. Natrafiono również na 6 obiektów nieruchomych w postaci dołków posłupowych, stanowiących pozostałości ogrodzenia świątyni oraz wzmocnione ceglami zejście do piwnicy i jej fragment.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, „Wyniki archeologicznych nadzorów prac ziemnych przy remoncie zabytkowej cerkwi prawosławnej pw. Zaśnięcia Przenajświętszej Marii Panny w Uhrusku, pow. włodawski, woj. lubelskie”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Fundacji Dialog Narodów.

UNISZOWICE, gm. Konopnica, pow. lubelski

dz. nr ewid. 74/2, 152, 312

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie inwestycji polegającej na budowie zjazdu z drogi powiatowej oraz drogi dojazdowej do siedliska w miejscowości Uniszowice, gm. Konopnica, dz. nr 74/2, 152, 312*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

WERBKOWICE, gm. loco, pow. hribieszowski

Zespół pałacowo-parkowy

W trakcie robót ziemnych odnotowano jedynie nawarstwienia glebowe ze śladami wcześniejszych robót instalacyjnych.

Dokumentacja: Artur Witkowski, Werbkowice, pow. Hrubieszów. Zespół pałacowo-parkowy. Wykopy kanalizacyjne. *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez wykonawcę robót – P.U.P. „CARPOL”.

WŁODAWA, gm. Włodawa, pow. włodawski

ul. Czerwonego Krzyża 7

Badania archeologiczne przeprowadzono w związku z wykonaniem izolacji i odwodnienia budynków zespołu pokahalnego we Włodawie. Zadokumentowano na zachód od „wielkiej” synagogi nieznaną studnię. Nie natrafiono na pozostałości cmentarza żydowskiego. Zebrano liczne zabytki ruchome w postaci ceramiki naczyniowej i dachówek, datowanych od XVI w. do współczesności.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, „Sprawozdanie wstępne z wykonania badań archeologicznych w postaci nadzorów prac ziemnych przy remoncie obiektów dawnego kabatu żydowskiego: Wielkiej Synagogi, Małej Synagogi i domu pokabalnego, które są siedzibą Muzeum Zespołu Synagogalnego we Włodawie, położonych na działce nr 646/6 przy ul. Czerwonego Krzyża 7 we Włodawie”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora: Muzeum – Zespołu Synagogalnego we Włodawie.

WŁODAWA, gm. Włodawa, pow. włodawski
ul. Klasztorna 7

Zadokumentowano narożniki południowy i północno-wschodni ściany zachodniej i część ściany południowej odsłoniętego częściowo w 2006 r. budynku prawdopodobnie gospodarczego, datowanego na 2 poł. XIX w. oraz utwardzoną nawierzchnię z kawałków cegieł od strony południowej budynku. Pozyskano liczne zabytki ruchome w postaci ceramiki z XIII-XIV w., nowożytniej z XVII-XVIII w. oraz XIX-XX w. oraz szeląg Jana Kazimierza z 1666 r.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, „Włodawa, ul. Klasztorna 7. Dokumentacja z prac archeologicznych przy zmianie nawierzchni. Sezon 2018”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora Parafii rzymskokatolickiej pw. św. Ludwika we Włodawie.

WŁODAWA, gm. Włodawa, pow. włodawski
ul. Mostowa 12

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak, „Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy realizacji przyłącza gazu ziemnego do budynku mieszkalnego na działce nr 1009 przy ulicy Mostowej we Włodawie”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

WŁODAWA, gm. Włodawa, pow. włodawski
ul. Mostowa

Dokumentacja: Anna Jączek, „Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych podczas realizacji zadania pod nazwą Przebudowa ulicy Mostowej w zakresie budowy ciągu rowerowego jako szlaku turystycznego na działkach nr 952 i 882 we Włodawie”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

WŁODAWA, gm. Włodawa, pow. włodawski
ul. ks. Andrzeja Sanguszki

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak, „Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy remoncie nawierzchni ulicy Andrzeja Sanguszki we Włodawie w 2018 roku”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

WŁODAWA, gm. Włodawa, pow. włodawski

ul. Spokojna

Zadokumentowano bruk kamienny, datowany na XIX w. Nie natrafiono nieruchome obiekty archeologiczne. Pozyskano nieliczne zabytki ruchome w postaci ceramiki nowożytnej, datowanej od XVII w. oraz kości zwierzęce.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak, „Wyniki archeologicznych nadzorów prac ziemnych przy przebudowie nawierzchni, wymianie słupów oświetleniowych ulicy Spokojnej we Włodawie”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

WŁODAWA, gm. Włodawa, pow. włodawski

ul. Sokołowa

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak, „Wyniki archeologicznych nadzorów prac ziemnych przy budowie ogrodzenia i zagospodarowania terenu na działce nr 593 przy ulicy Sokołowej we Włodawie w 2018 roku”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej – wykonawcy robót.

WOJCIECHÓW, gm. loco, pow. lubelski

Wieża Ariańska

W wykopie usytuowanym w rejonie północno-zachodniej przypory odsłonięto relikty dwóch murów. Pierwszy z nich (mur/obiekt 4) wykonany został z łamanego wapienia. Do muru/obiektu 4 przylegał od strony północnej ceglany mur/obiekt 5. Oba relikty niemal w całości zostały zniszczone w czasach współczesnych. Mury te, z pewną dozą ostrożności, wiązać można z procesem formowania partii narożnej muru obwodowego XVII-wiecznego założenia rezydencjonalnego Pawła Orzechowskiego.

W rejonie przypory północno-wschodniej natrafiono na kolejny relikty muru ceglano-wapiennego (mur/obiekt 6). Zinterpretowano go, na podstawie dokumentów kartograficznych, jako końcowy odcinek muru obwodowo-ogrodzeniowego dla rozległego założenia pałacowo-dworskiego zrealizowanego w latach 1612-32. W wykopie realizowanym stycznie do dwóch południowo-wschodnich przypór zarejestrowano poniżej współczesnej destrukcji naprzemienne lessowo-humusowe warstewki utwardzenia. Struktury te mogły stanowić treść modernizowanych późnośredniowiecznych umocnień *fortalicium*, przyjmujących w okresie wczesnonowożytnym postać wałów z wyprofilowanymi w narożach trzema bastionikami i wystawioną w miejscu czwartego wieżę, co wg I. Kutylowskiej mogło nastąpić jeszcze przed 1527 rokiem.

W wykopie usytuowanym wzdłuż fundamentu szczytowej, zachodniej ściany Wieży Ariańskiej, odkryto nieznana dotąd przyporę (mur/obiekt 3).

W trakcie trwania badań w zakresie inwestycji pozyskano 112 zabytków ruchomych.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja z badań archeologicznych w zakresie inwestycji związanej z naprawą i wykonaniem izolacji przeciwwilgociowej fundamentów Wieży Ariańskiej wraz z jej przyporami w miejscowości Wojciechów, gm. loco*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminnego Ośrodka Kultury w Wojciechowie.

WOLA SKROMOWSKA, gm. Firlej, pow. lubartowski
stan. archeologiczne nr AZP 69-80/50-14, nr AZP 69-80/51-15

Podczas nadzorów zarejestrowano 5 obiektów, z czego 2 (obiekty 3 i 4) przebadano metodami archeologicznymi. pozyskano materiał ruchomy w postaci 17 przedmiotów. W tym 10 fr. ceramiki, 1 fr. kafla oraz 6 okruchów krzemiennych. Na podstawie materiału zabytkowego można wskazać 2 fazy zasiedlenia tego terenu: pradziej (kultura łużycka? – okres rzymski?) oraz okres nowożytny.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w związku z przebudową sieci wodociągowej w m. Wola Skromowska, gm. Firlej, pow. lubartowski – na stanowiskach AZP 69-80/50-14, AZP 69-80/51-15*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Gminy Firlej.

WRONÓW, gm. Bełżyce, pow. lubelski
park dworski
dz. nr ewid. 379/1

Nadzory archeologiczne prowadzone były na terenie parku podworskiego. W ich trakcie odsłonięto i zarejestrowano relikty dawnej przesklepionej piwnicy. Wykonana ona była z kamieni wapiennych oraz cegieł połączonych zaprawą piaskowo-wapienną. Fragment piwnicy prawdopodobnie pełnił również funkcję fundamentu alkierza, który wzmiankowany jest w źródłach dotyczących opisu dawnego dworu.

Dokumentacja: Tomasz Pietrzela, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego we Wronowie przeprowadzonego w dniach 03.07. – 06.07.2018 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków inwestora prywatnego.

WYGODA, gm. Wisznice, pow. bialski
stan. archeologiczne nr AZP 66-87/56-7
dz. geod. 128/14

Nadzór został przerwany z powodu skrajnie niekorzystnych warunków atmosferycznych (silny mróz) i niepodjęty z powodu zakończenia ważności pozwolenia.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, *„Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego prowadzonego przy budowie budynku garażowego przy komisariacie policji w Wisznicach”*, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie wiaty garażowej, kontynuacja badań z marca 2018 r. W trakcie nadzoru natrafiono na masywny mur z kamieni narzutowych i cegieł ceramicznych, który został prześledzony w granicach wykupu inwestycyjnego przebiegającego na osi wschód zachód (wysokość konstrukcji około – 80 cm). Prace prowadzono na obszarze lokalizacji dawnego dworu obronnego Sapiehów.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, *„Wisznice-Wygoda, stan.66-87/56-7. Dokumentacja z nadzoru archeologicznego przy budowie wiaty garażowej przy komisariacie Policji, działka przekazana do archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej”*, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej.

ZAMOŚĆ, pow. zamojski grodzki

Zespół Starego Miasta Zamościa

Wikarówka w zespole Katedry

W wykopie zaobserwowano jedynie współczesne próchniczno-gruzowe i glebowe.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Wikarówka – ul. Kolegiacka 3. Przyłącze gazowe. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez wykonawcę robót – Zakład Instalacji Sanitarnych CO i Gaz s.c. R. Książek, Sz. Książek w Zamościu.

Placu Wolności 3 – Blok XIV.

W wykopach zaobserwowano jedynie nawarstwienia nasypów ziemnych, ukształtowane w trakcie robót budowlanych w XX w.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Blok XIV – Plac Wolności 3. Wykopy budowlane. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez inwestora prywatnego.

ul. Zamenhofska 20 – Blok XI.

W wykopie zaobserwowano jedynie współczesne nawarstwienia zasypiskowe.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Zamenhofska 20. Przyłącze gazowe. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez inwestora prywatnego.

Blok VIII – „Zielony Rynek”.

Nadzorem objęto roboty ziemne związane ze wzmocnieniem ścian wykopu budowlanego. W odwiertach wykonanych pod pale wzmacniające zaobserwowano nawarstwienia glebowe świadczące o lokalizacji w tym miejscu szamba oraz odcinka muru z kamienia wapiennego.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Blok VIII – Rynek Zielony. Wzmocnienie ścian wykopu palowaniem. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania zlecone i finansowane przez BD Sp. z o.o. Sp. Komandytowa.

Kojec i Kurtyna VI-VII.

W płytkich wykopach budowlanych zaobserwowano jedynie zadokumentowane wcześniej relikty architektoniczne fortyfikacji.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Kurtyna VI-VII. Remont kładki przy kojcu. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez Miasto Zamość.

ul. Kiepury – pas drogowy.

Nadzór realizowany ze względu na sąsiedztwo starego cmentarza żydowskiego. W wykopach odnotowano jedynie ślady współczesnego kształtowania terenu z lat 60. i 70., XX w., w postaci przemieszanego nasypu próchniczno-gruzowego.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Ulica Kiepury. Przebudowa jezdni i budowa kanalizacji deszczowej. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Badania finansowane przez Zarząd Dróg Grodzkich w Zamościu.

ul. Partyzantów 13, Zamojski Dom Kultury, dz. nr 40/2.

Nadzór realizowany przy rozbudowie budynku Zamojskiego Domu Kultury o klatkę schodową, ze względu na sąsiedztwo starego cmentarza żydowskiego. W wykopach odnotowano jedynie współczesne nawarstwienia zasypiskowe, ukształtowane w latach 60. i 70., XX w., podczas budowy tego obiektu.

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość – Ul. Partyzantów 13. Działka nr ewid. 40/2. Zamojski Dom kultury. Wykopy budowlane. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego.* Badania finansowane przez Zamojski Dom Kultury.

IV. BADANIA DAWNE**CHODLIK, gm. Karczmiska, pow. opolski****cmentarzisko kurhanowe****stan. archeologiczne nr AZP 78-75/117-25**

W dniach 11-21 maja oraz 19.07-18.08 2010 r. przeprowadzono pierwsze wykopaliskowe badania weryfikacyjne wytypowanego kurhanu (nr 1) w grupie II. Podjęte badania archeologiczne miały na celu zweryfikowanie stanowiska i ustalenie jego przynależności kulturowej. Badania zostały sfinansowane ze środków własnych.

Wytypowany kurhan badany był w dwóch etapach. W sezonie majowym zostały przebadane dwie ćwiartki – NW oraz SE (I i IV), wraz z rowami przykurhanowymi oraz przestrzenią bezpośrednio do nich przylegającą. Wykopaliska wznowiono w lipcu, objęły one pozostałe dwie ćwiartki kurhanu NE oraz SW (II i III) wraz z rowami i przestrzenią bezpośrednio przylegającą do kurhanu. Badania zakończono 14 sierpnia rekonstrukcją nasypu kurhanu. Wyeksplorowano pochówek ciałopalny, na który składało się przeszło 4400 słabo przepalonych kości. Analizy antropologiczne i archeozoologiczne wykazały obecność kości ludzkich (jeden dorosły osobnik) oraz kości konia (ok. 97% wszystkich szczątków). Kości człowieka zalegały po zachodniej i północnej stronie nasypu (ćw. I i II), kości konia po stronie zachodniej, północnej, wschodniej i południowej. Znalezione poza tym 53 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, cztery nity brązowe, dwie wykonane z brązu blaszki (jedna w fragmentach), guz brązowy. Rowy otaczające kurhan od północy i wschodu w dolnej partii były dodatkowo zaakcentowane poprzez wąskie podłużne wkopy. Układ nawarstwień wskazuje iż pierwotnie kurhan usypano na planie kwadratu o wymiarach ok. 5x5 m. Na dnie nasypu kurhanowego, na poziomie humusu pierwotnego, zaobserwowano warstwę spalenizny, przepalonego piasku oraz węgla drzewnych. Znajdowały się w niej regularnie układające się w kształt prostokąta zaciemnienia oraz ślady spalenizny. Niewykluczone, że są to pozostałości po drewnianej konstrukcji, spalonej przed usypaniem w tym miejscu kopca.

Wykonane w 2018 r. analizy radiowęglowe pobranych z nasypu kopca węgla drzewnych wykazały że pochówek ten należy datować na VIII–IX w. W 2012 r. wykopaliskowo przebadano kurhan nr 2 znajdujący się w „I grupie” kurhanów. Założono również cztery sondáže w przestrzeniach pomiędzy nasypami, w celu uchwycenia ew. pochówków płaskich, stosów pogrzebowych lub innych obiektów archeologicznych. Kurhan badany był w dniach 01 lipca – 07 sierpnia oraz 21-28 września 2012 r. Był to duży, samotnie stojący kopiec o średnicy 10 metrów i wysokości 120 cm w najwyższym punkcie. Należy go zaliczyć do największych z nasypów kurhanowych tworzących cmentarzisko. Nasyp kopca był mocno niszczonej poprzez wybieranie piasku oraz znajdujące się w nim nory

zwierzęce. Znaczna część pierwotnych nawarstwień została zniszczona przez korzenie drzew. Na poziomie stropu kurhanu uchwycono pochówek ciałopalny, nakurhanowy, prawdopodobnie złożony pierwotnie na szczycie nasypu następnie rozgarnięty na jego stoki. Największe skupisko szczątków kostnych zanotowano wzdłuż północnego oraz wschodniego profilu, miąższość warstwy ze szczątkami kostnymi wyniosła do 20 cm. W warstwie pochówków odkryto kilkanaście ułamków naczyń glinianych. Większość fragmentów naczyń glinianych, w tym w dużym stopniu zachowane, odkryto u podstawy kopca oraz w rowie przykurhanowym. Analizy wykazały, że stanowią one pozostałości pięciu naczyń.

W trakcie badań kurhanu nr 20 pozyskano przeszło 1050 fragmentów przepalonych szczątków kostnych. W większości przypadków ich stan zachowania nie pozwolił na przeprowadzenie dokładniejszych analiz. Wśród szczątków ludzkich zidentyfikowano dwóch dorosłych osobników, w tym jeden płci żeńskiej. W materiale kostnym wystąpiły również szczątki kilku gatunków zwierząt, w tym kości konia oraz mniejszych ssaków, których przynależności gatunkowej nie udało się określić. W trakcie badań pozyskano 219 fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, w tym 16 fragmentów wylewów, 10 fragmentów den oraz 193 fragmenty brzuśców. Ustalono, że fragmenty ceramiki pochodzą łącznie z 4 naczyń, które da się w częściowo wykleić, oznaczonych w sprawozdaniu numerami I-IV. Ponadto w warstwie pochówku wystąpiło kilka fragmentów ceramiki należących do trzech innych naczyń. Wszystkie fragmenty naczyń, z wyjątkiem naczynia nr 4, znajdują analogię wśród tzw. *ceramiki chodlikowskiej*. W warstwie z przepalonymi kośćmi odkryto również trzy zabytki metalowe: dwie sprzączki wykonane z brązu i żelaza, brązowe okucie rzemienia o analogiach karolińskich.

Bartosiowa Górka to lokalna nazwa wydmy położonej na południowym krańcu stano-wiska, granicząca z I grupą kurhanów. W miejscach wybierania piasku przez miejscową ludność zaobserwowano fragmenty wczesnośredniowiecznych i pradziejowych naczyń glinianych. W 2012 r. założono na wzniesieniu niewielki sondaż badawczy w celu zwer-yfikowania i rozpoznania ewentualnych nawarstwień kulturowych.

W sondażu oznaczonym nr VII odsłonięto fragment obiektu datowanego na podsta-wie materiału zabytkowego na okres wczesnego średniowiecza. Jego głębokości sięga 1,50 m szerokości przekracza 2,5 m. W wypełniku obiektu odkryto fragmenty wcze-snośredniowiecznych naczyń glinianych, przepalone szczątki kostne, ludzkie i zwierzę-ce. Ponadto fragmenty ceramiki pradziejowej, wióry krzemienne, krzemienną siekierkę (fragment). Przebadany częściowo obiekt zinterpretowano jako wczesnośredniowieczny pochówek ciałopalny, jamowy, w formie zbliżonej do tzw. grobów typu *Alt Käbelich*.

Sondaż nr VII o wymiarach 2,5 x 2,5 m został założony w NW części wydmy. Uchwycono w nim zarówno wspomniany obiekt wczesnośredniowieczny jak też starsze nawarstwie-nia. Obiekt wkopany został w warstwy z epoki brązu oraz neolitu. Materiał zabytkowy był częściowo przemieszany, dotyczy to również nawarstwień kulturowych. Jest to spe-cyfika prowadzenia badań archeologicznych na piaszczystych wydmach, które nierzadko w znacznym stopniu ulegały erozji poprzez działalność wiatru i wody. Często były rów-nież rozwiewane i przewiewane, co zakłóciło ich pierwotny układ stratygraficzny.

Odkrycie nawarstwień kulturowych oraz wczesnośredniowiecznego pochówku o nie-typowej, niezaobserwowanej dotychczas w tej części Polski formie były bezpośred-nią przyczyną podjęcia w tym miejscu dalszych prac wykopaliskowych, kontynuowanych w sezonach badawczych 2013-2018.

Na kulminacji wydmy odkryto kolejne trzy mocno zniwelowane nasypy kurhanowe, z czego jeden przebadano wykopaliskowo.

W centralnej części wydmy przebadano kurhan oznaczony jako kurhan nr 3. Jego nasyp był praktycznie niewidoczny na powierzchni gruntu. Badania wykopaliskowe ujawniły jego kwadratową podstawę o wymiarach ok. 5 x 5 m. oraz trzy jamy przykurhanowe. W trakcie badań odkryto pochówek nakurhanowy, materiał kostny zalegał na powierzchni kopca oraz na jego stokach. Materiał archeologiczny stanowią poza tym fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych oraz zabytki metalowe: trzy aplikacje z brązu, dwa żelazne nity, fragment żelaznego noża, tordowany naszyjnik z żelaznego drutu. Ponadto u podstawy kopca odkryto półksiężycowatą oselkę z piaskowca. Szczegółowe wyniki prac wykopaliskowych, które zakończono w sezonie 2018 znajdują się obecnie w opracowaniu. Bez wątpienia jest to najbogatszy w zabytki pochówek odkryty w trakcie dotychczasowych badań.

Niecałe 20 metrów na zachód od wspomnianego kurhanu natrafiono na warstwę wypełnioną szczątkami kostnymi oraz fragmentami wczesnośredniowiecznej ceramiki, którą wstępnie zinterpretowano jako miejsce tzw. pochówków warstwowych, rozsypywanych bezpośrednio na powierzchni gruntu. Uchwycono również trzy pochówki płaskie jamowe o prostokątnych kształtach i wymiarach ok. 1,8 x 1 m. W ich wypełnisku wystąpiły szczątki kostne, węgle drzewne, ułamki wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych. W jednym z grobów znaleziono nóż żelazny.

Najciekawszego odkrycia dokonano w sezonie 2018, gdy w badanej części wydmy uchwycono zarys dużego kwadratowego obiektu o wymiarach ok. 4,5 x 4,5 m. Po przebadaniu jego fragmentu okazało się, że jest to pochówek w typie tzw. grobów Alt-Käbelich. Kontynuację badań tego obiektu zaplanowano na sezon 2019.

Wyniki badań wczesnośredniowiecznych pochówków odkrytych na tzw. „Bartosiuwej górze” należy je uznać za najciekawsze nie tylko w obrębie chodlikowskiej nekropolii ale i na szerszym tle Małopolski. Na uwagę zasługuje bogate wyposażenie znalezione w kurhanie zajmującym centralną część wydmy oraz nietypowe pochówki płaskie.

W 2018 r. badania wykopaliskowe prowadzono w dniach 15 lipca – 15 sierpnia. Stanowiły one kontynuację prac podjętych w poprzednich sezonach prowadzonych na działce nr 1448. W latach 2013-2014 przebadano 1 ćwiartkę (ćwiartka C – sondaż X) kurhanu (nr 3) ułożonego w środkowej części wydmy oraz zachodni skraj kulminacji, gdzie uchwycono warstwę ciałopalenia oraz pochówki płaskie jamowe (sondaże nr VI, VII, VIII, IX). W kolejnych sezonach 2015 oraz 2016 kontynuowano badania kurhanu nr 3, badając kolejne ćwiartki oznaczone A oraz D (sondaż XI oraz XII). W sezonie 2018 założono dwa sondaże: sondaż nr XIII – objął on ostatnią ćwiartkę kurhanu nr 3 oznaczoną symbolem B – oraz sondaż nr XIV, przylegający do sondażu nr VI (badania 2012). Wykopy orientowane są wg kierunków geograficznych świata. Zostały domierzone i wyznaczone z pomocą Tachimetru laserowego.

W sondażu nr XI (o wymiarach 5x5 m) zbadano N-W część nasypu kurhanu nr 3 oraz dwie jamy przykurhanowe. Pozyskano przeszło 200 fragmentów przepalonych szczątków kostnych i kilkadziesiąt fragmentów naczyń glinianych.

Sondaż nr XII (o wymiarach 5x5 m) objął S-E część nasypu kurhanu. Uchwycono w niej tworzące go nawarstwienia archeologiczne, odkryto kilkaset fragmentów szczątków kostnych oraz fragmenty naczyń glinianych.

W sondażu nr XIII (o wymiarach 6x6 m) uchwycono N-E część nasypu kurhanu oraz dwie jamy przykurhanowe. Odkryto przeszło 200 fragmentów przepalonych szczątków ludzkich, kilkadziesiąt fragmentów wczesnośredniowiecznych i pradziejowych naczyń glinianych, ośelkę z piaskowca oraz nóż żelazny. Wydzielono nawarstwienia archeologiczne składające się na nasyp kopca.

W sondażu nr XIV uchwycono fragmentarycznie trzy pochówki ciałałpalne płaskie jamowe. W każdym odkryto przepalone szczątki kostne oraz fr. ceramiki naczyniowej z okresu wczesnego średniowiecza.

Dokumentacja: Łukasz Miechowicz, *Chodlik, gm. Karczmiska, woj. Lubelskie. Cmentarzysko ciałałpalne. Stanowisko nr 25/117 AZP 78-75 „Bartosiowa górką”. Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w sezonach 2015-2018*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków własnych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

**GRÓDEK, gm. Jarczów, pow. tomaszowski
grodzisko**

stan. archeologiczne nr AZP 93-92/144-16

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, Halina Taras, Łukasz Wyszynski, *Sondażowe badania wykopaliskowe na stanowisku n 16 w Gródku, gm. Jarczów, pow. Tomaszów Lubelski, woj. Lubelskie (AZP 93-92/144-16)*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

**JANÓW LUBELSKI, gm. loco, pow. janowski
cmentarz rzymskokatolicki
ul. Bialska 92**

Dokumentacja: Adam Golański, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego pełnionego podczas prac sondażowych i ekshumacyjnych na cmentarzu rzymskokatolickim w Janowie Lubelskim*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Fundacji „Pamięć”.

**KAZIMIERZ DOLNY, gm. loco, pow. puławski
kościół pw. Św. Ducha i św. Anny**

W trakcie nadzorów wydobyto z remontowanej krypty szesnaście trumien zawierających szczątki ludzkie. Trumny zawierały szczątki zmarłych o różnym stopniu ich zachowania – zarówno poddane mumifikacji, jak i w postaci luźnych kości bez układu anatomicznego. Wykonana została przez Wandę Kozak-Zychman i Annę Szarlip-Mysliwiec analiza antropologiczna poszczególnych pochówków i szczątków kostnych. Stwierdzono, że pochodzące z krypty i znajdujące się zarówno w trumnach jak i poza nimi szczątki ludzkie należały do co najmniej 88 osobników, w tym: 44 dorosłych, 1 młodocianego, 37 dzieci i 1 noworodka. Zbiór ten uzupełniały fragmenty kości przypisywane co najmniej 7 osobnikom, jakie odkryto pod posadzką w warstwie cmentarnej ujawnionej w świetle archeologicznego wykopu sondażowego, wykonanego w rejonie południowego naroża tzw. krypty zachodniej. Z warstwy tej pozyskano 8 fragmentów zabytkowych. Warstwę cmentarną zinterpretowano jako fragment cmentarza funkcjonującego przy dawnej kaplicy Św. Ducha, który „wchłonięty” został ok. poł. XVII wieku w obrys kościoła św. Anny. Funkcjonowanie cmentarza związanego z obiema świątyniami szacuje się na co najmniej cztery stulecia, tj. począwszy od XV aż do końca XVIII w.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, Edmund Mitrus, *Sprawozdanie z badań archeologicznych zespołu kościoła szpitalnego pw. Św. Ducha i św. Anny w Kazimierzu Dolnym w formie nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z remontem i aranżacją krypty pod prezbiterium kościoła (część I). Pochówki z krypty kościoła św. Anny w Kazimierzu Dolnym*. Wanda Kozak-Zychman, Anna Szarlip-Myśliwiec, *Pochówki z krypty kościoła św. Anny w Kazimierzu Dolnym – analiza antropologiczna (część II)*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Parafii Rzymskokatolickiej Jana Chrzciciela i Bartłomieja Apostoła.

LUBLIN, gm. loco, pow. lubelski

ul. Złota 9

klasztor oo. Dominikanów

Podczas rozbiórki drewnianej podłogi, w skrzydle północnym i zachodnim klasztoru, odkryto kolejną, wykonaną z szerokich desek, ułożonych na legarach. Pod nią znajdowała się warstwa pyłu, w której odkryto monety z okresu od XVII do 1 poł. XX wieku. Poniżej, w niektórych miejscach, natrafiono na zachowaną najstarszą posadzkę z XVII wieku. Składała się głównie z cegieł ułożonych na blatach w równoległych rzędach. Występowały w niej też wstawki z pojedynczych ciosów wapiennych.

W wykopach usytuowanych na Wirydarzu Małym odkryto sekwencję nawarstwień niwelacyjnych, świadczących o sukcesywnym podwyższaniu powierzchni dziedzińca oraz śladów prac budowlanych – związanych ze wzniesieniem i remontowaniem skrzydła północnego klasztoru. Chronologia utworzenia tych poziomów odnosi się do okresu pomiędzy XVII a XIX stuleciem. W narożniku południowo-zachodnim, w dnie wykopu, wykonano trzy odwierty. Umożliwiło to zarejestrowanie podłoża lessowego na głębokości od 3,65 do 4,20 m, poniżej obecnej powierzchni terenu. Około 0,50 m powyżej calca odkryto poziom humusu pierwotnego. Nad nim znajdowały się nawarstwienia użytkowe, niwelacyjne oraz destrukcyjne, zawierające liczne bryły polepy lub gruz wapienny. Te, najstarsze warstwy zostały zdeponowane prawdopodobnie w XIII wieku, natomiast młodsze w okresie późnego średniowiecza oraz w okresie wczesnostaropolskim. Poświadczają obecność w tym miejscu konstrukcji murowanych jak również drewniano-glinianych.

W północnej części dziedzińca, pośród nowożytnych warstw niwelacyjnych odkryto zgliszcza spalonych budynków o konstrukcji drewniano-glinianej, nie posiadających podpiwniczenia. Ich chronologia zamyka się w ramach XV-XVI wieku. Analogiczne sekwencje nawarstwień destrukcyjnych zaobserwowano również w innych partiach Wirydarza Dużego. Prawdopodobnie teren ten, przed rozbudową klasztoru w XVII wieku, zajmowały budynki o konstrukcji drewniano-glinianej, które ulegały pożarom, a następnie w ich miejsce powstawały kolejne – o podobnej konstrukcji.

Na Dziedzińcu Gospodarczym podczas nadzorowania robót ziemnych związanych z budową nowej nawierzchni placu oraz zakładaniem przyłączy wodociągowych, natrafiono na pozostałości zabudowy gospodarczej z okresu XVII-XVIII, XIX i 1 poł. XX wieku. W celu potwierdzenia przebiegu linii muru miejskiego, wykonano dwie odkrywki o głębokości 1,80 i 2,70 m. Odsłonięto w nich koronę XIV-wiecznego muru obronnego, wzniesionego z kamienia wapiennego o szerokości około 2,20 m.

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego realizowanego w 2011–2012 roku na terenie konwentu dominikańskiego przy ul. Złotej 9 w Lu-*

blinie, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano ze środków Przeora klasztoru OO. Dominikanów.

SUMMARY

In 2018 the Historic Preservation Officer of the Lublin Province issued 342 permits for archaeological surveys, non-invasive – geophysical, and searches with metal detectors in the area of the Lublin Province. In the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin 190 permits were issued, in the branch in Biała Podlaska – 41, in the branch in Chełm – 68, and in the branch in Zamość – 43. The majority of the permits granted by the Historic Preservation Officer of the Lublin Province pertained to archaeological surveys accompanying earth works at objects entered in the register of monuments, at historical urban layouts of cities and at the archaeological sites covered by the registered protection. Within the areas under the restorer's protection, archaeological surveys were carried out at construction sites of roads, grids or generally understood housing developments. There were also non-invasive surveys conducted with the use of geophysical methods at individual sites, entire settlements, non-existent architectural objects, cemeteries and graves. These works were accompanied by the surface verification based on the AZP system (Polish Archaeological Record). Such surveys were carried out e.g. in cemeteries in Krasnystaw and Chełm, at a fortified settlement in Żmijowiska, and at burial sites in Kraśnik and Polichna. Fortified settlements in Posadów and Machnów Stary were surveyed with the magnetic method. As a result of legal searches with metal detectors, a valuable collection of movable historical monuments was obtained. Another result of the searches was the discovery of new sites, including remains of a settlement of the Wielbark culture in Krasienin Kolonia. Furthermore, in 2018 research was carried out within the framework of several long-term projects implemented by teams of researchers from various scientific centres. For instance, the archaeological excavation surveys were continued under the project: "The Northern Part of the Duke's Residential Complex on the Cathedral Hill in Chełm" which covered the northern part of the High Hill plateau. Moreover, architectural and archaeological excavation surveys were conducted in the crypts and the northern sacristy of the Basilica of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Chełm. Excavation surveys were continued at an early mediaeval fortified settlement in Andrzejów Nowy, Urszulin district. Furthermore, the surveys at the archaeological site in Dobużek Kolonia were continued in 2018, where a Neolithic settlement of the Tripolye culture and the Funnelbeaker culture was discovered. The surveys carried out during construction works connected with revitalization of the Łokietka Square in Lublin produced crucially important results. During these works, full outlines of the former barbican's foundations were uncovered in front of the Cracow Gate. The relation between the barbican and the nearby town moat was identified, too. The exploratory and verification excavations revealed, among others, nine burial sites dated at the end of the 11th or the beginning of the 12th c. According to researchers, the burial sites discovered were a part of a vast early mediaeval burial ground. A planned event in the area of the protection of archaeological monuments in 2018 was preparation ex officio by the Department of Archaeological Inspection of three administrative decisions to enter valuable archaeological monuments

in the register. The residential and defensive complex in Krynice, Krynice district and two burial grounds with burial mounds in Widniówka (formerly: Białka), Krasnystaw district, were provided with the strict restorer's protection. As part of the works connected with maintaining the provincial register of archaeological sites, 75 record cards were prepared for the newly discovered and verified sites. Furthermore, the works connected with digitalization of data contained in the record cards of archaeological sites were continued. The database in the GIS file format was extended to include further 363 sites. At the request of the Office for the Protection of Monuments, restorer's opinions were prepared on the basis of the field research on burial grounds with burial mounds in Wólka Tuczepska, Grabowiec district and in Lasoń, Ryki district, and on the fortified settlement in Machnów Stary, Lubycza Królewska district.

1. Chełm, Bazylika pw. Narodzenia NMP. Grób osoby duchownej w krypcie pod bazyliką, fot. St. Gołub

2. Chodlik. W trakcie badań na ciałopalnym wczesnośredniowiecznym cmentarzysku, fot. Ł. Miechowicz

3. Czemierniki. Przypadkowo odkryty sztylet z brązu, fot. D. Włodarczyk

4. Dobużek Kolonia, stan. 1. Pochówek kultury lubelsko-wołyńskiej ceramiki białą malowanej, fot. T. Chmielewski

5. Dys. Późnośredniowieczny pochówek odkryty w pomieszczeniach zakrystii kościoła parafialnego, fot. R. Niedźwiadek

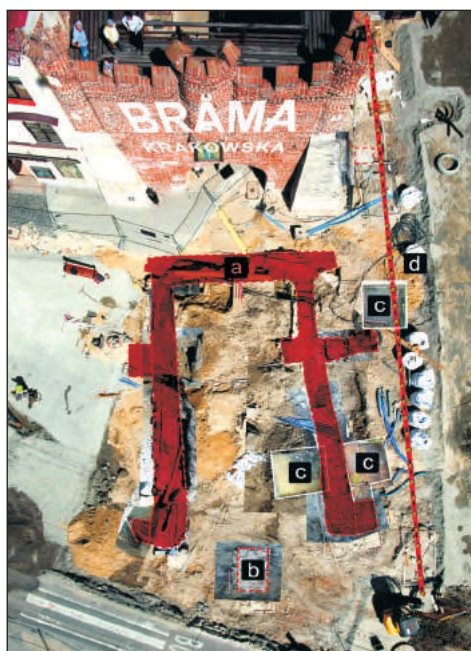
6. Gródek, stan. 35. Badania przygodowego zespołu osadniczego, Ceramiczna podstawa pieca do wypału, fot. A. Hyrczał

7. Końskowola, Pozostałości pieca odsłonięte podczas badań archeologicznych w Ratuszu, fot. M. Matyjaszewski

8. Kraśnik, Odznaka strażnika leśnego z XIX w. odkryta w kompleksie leśnym w okolicy miasta podczas poszukiwań detektorem metali, fot. D. Włodarczyk

9. Lublin, Plac Władysława Łokietka, Relikty Barbakanu odsłonięte podczas badań ratowniczych, fot. R. Niedźwiadek

a

b

c

10. Lublin, Plac Władysława Łokietka. Odkryte w otoczeniu Bramy Krakowskiej i Barbakanu archeologiczne zabytki ruchome, fot. R. Niedźwiadek

12. Lublin, Plac Władysława Łokietka. Zawieszka w kształcie toporka datowana na X-XI w. odkryta podczas badań ratowniczych, fot. R. Niedźwiadek

13. Łęczna – Podzamcze. Badania pólziemianki z okresu wczesnego średniowiecza, fot. M. Kubera

11. Lublin, Plac Władysława Łokietka. Jeden z pochówków na cmentarzysku z XI-XII w., fot. R. Niedźwiadek

14. Machnów Stary, Dwupierścieńcowate grodzisko z lotu ptaka, fot. M. Piotrowski

16. Stółpie, Otoczenie wieży kamiennej. Widok na odkryte obiekty związane z zabudową źródła, fot. St. Gołub

15. Rogalin, stan. 15. Pradziejowy pochówek krowy, fot. A. Hyrchała

17. Ulów, stan. 3. Profil ciałałopalnego grobu kultury wielbarskiej, fot. B. Niezabitowska – Wiśniewska

18. Ulów, stan. 3. Naczynie z wyposażenia grobu kultury wielbarskiej, fot. B. Niezabitowska – Wiśniewska

19. Wólka Tuczępska, Badanie sondażowe przy wczesnośredniowiecznym kurhanie, fot. M. Ku-bera

PRACE KONSERWATORSKIE PROWADZONE PRZY ZABYTKACH RUCHOMYCH W ROKU 2018

Przedstawiony wykaz realizacji konserwatorskich w zakresie zabytków ruchomych obejmuje teren woj. lubelskiego podległego działalności WUOZ Lublin i delegatur w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Sprawozdanie z realizacji konserwatorskich – z konieczności w wersji skrótowej – jest próbą przybliżenia i zilustrowania działań, jakie są podejmowane przez właścicieli obiektów zabytkowych, wpisanych do rejestru, pod nadzorem urzędu konserwatorskiego. Przedstawiony wykaz obejmuje prace zakończone w całości lub ich etapy zrealizowane w roku 2018. Czasokres jest wyznaczony przez cykl wydawniczy Wiadomości Konserwatorskich, jak również roczne okresy rozliczeń finansowych w przypadku prac dotowanych z różnych źródeł zewnętrznych. Nawet przy ograniczonych funduszach właścicieli ale dużym zaangażowaniu lokalnych społeczności udaje się co roku uratować wiele ruchomych zabytków, co potwierdza poniższe zestawienie.

ADAMÓW, GM. LOCO, POW. ŁUKOWSKI

Obraz „Św. Antoni z Dzieciątkiem” z kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego

XVIII-wieczny obraz olejny na zetałalym i kruchym płótnie nieznanego autora, przemity, z zaślepiętym werniksem poddano zabiegom konserwatorskim. Obiekt oczyszczono i przygotowano do dublażu. Usunięto wtórne werniksy i pociemniałe retusze oraz prze-malowania w obrębie tła. W miejscach ubytków uzupełniono kity i je opracowano. Zdecydowano o naciągnięciu obrazu na nowe krosno. Wykonano retusz naśladowczy warstwy malarskiej i werniksowanie. Celem prac było przywrócenie obrazowi pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych.

Kierujący pracami: Monika Konkolewska.

BATORZ, GM. LOCO, POW. JANOWSKI

Ołtarz główny, dwa ołtarze boczne z kościoła parafialnego pw. Św. Stanisława BM

W 2018 r. rozpoczęto prace przy ołtarzach pochodzących z końca XIX w., stanowiących wyposażenia neogotyckiego kościoła z fundacji Tomasza Zamoyskiego. Ołtarze boczne wykonane zostały w stylistyce neogotyckiej, natomiast ołtarz główny jest eklektyczny i swej formie nawiązuje do ikonostasu. W pierwszym etapie wykonano prace techniczne przy ołtarzach z elementami snycerskimi, obejmujące oczyszczenie z zabrudzeń, wtórnych nawarstwień i przemalowań, reperacje stolarskie, wzmocnienie strukturalne, przygotowujące zabytki do prac estetycznych.

Kierujący pracami: Aneta i Maciej Filip.

BELŻEC, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Królowej Polski

Ołtarz drewniany z ok. 1912 r., z wystrojem snycerskim złożonym, wykonany przez warsztat Piotra Wołoszyńskiego z Kańczugi. Konserwacja w pełnym zakresie techniczno-es-

tetycznym objęła następujące zabiegi: demontaż elementów, dezynsekcja i dezynfekcja konstrukcji ołtarza oraz ruchomych elementów drewnianych, usunięcie wtórnych prze-malowań i przełóceń, oczyszczenie, wzmocnienie, podklejenie odspojień oryginalnej warstwy malarskiej i złóceń. Następnie wykonano impregnację strukturalną osłabionych elementów drewnianych, uzupełniono ubytki drewna i zaprawy, wykonano podkłady pod złocenia z częściowym zachowaniem oryginalnych podkładów, zabezpieczono powierzchnię złóceń, wykonano retusz naśladowczy w obrębie ubytków warstwy malarskiej.

Kierujący pracami: Danuta Majewska.

BIALĄ PODLASKA, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Portal z piaskowca w kruchcie kościoła pw. Św. Antoniego

Portal XVII-wieczny, o silnie zabrudzonej powierzchni kamienia, ze spękaniem w górnej części belkowania, licznymi ubytkami i rozwarstwieniami kamienia poddano zabiegom konserwatorskim. Opisywane zniszczenia były już w przeszłości uzupełniane gruboziarnistą zaprawą z dodatkiem cementu portlandzkiego oraz zacierką z zaprawy cementowej. Występowały ponadto miejscowe tłuste zaplamienia kamienia. Na wstępie wykonano badania sondażowe stratygraficzne w obrębie portalu oraz zdecydowano o usunięciu niekorzystnych efektów wcześniejszych reparacji. Powierzchnię kamienia oczyszczono, przeprowadzono zabiegi impregnacji, stabilizacji spękań i uzupełnienia powierzchniowych ubytków z dopasowaniem kolorystyki i faktury uzupełnień. Na zakończenie całość zahydrofobizowano.

Kierujący pracami: Agnieszka Andryszczak.

XIX-wieczne nagrobki: A. Budziszewskiego, J. Łotockiego, M. Gies, zlokalizowane na terenie cmentarza parafialnego

Nagrobek A. Budziszewskiego: obiekt zdemontowano rozebrano starą i wykonano nową podstawę pod płytę. Zdezynfekowano marmurową płytę nagrobną, którą następnie doczyszczono i ręcznie wypolerowano, przeprowadzając rekonstrukcję ubytku w obrębie narożnika. Powierzchnię na zakończenie zabezpieczono mikrowoskiem. Nagrobek Michaliny Gies zdemontowano. Wykonano nowy fundament z izolacją a następnie pełny zakres prac konserwatorskich przy kamiennych elementach obiektu (oczyszczenie, odsolenie, wzmocnienie, klejenia pęknięć usunięcia nawarstwień, uzupełnienia ubytków, uczytelnienia inskrypcji, osadzenie nowego krzyża w zwieńczeniu, scalenie estetyczne oraz zabezpieczenia całości z zaimpregnowaniem hydrofobowym). Nagrobek Łotockiego: zdemontowano krawężniki i słupki, usunięto zniszczoną wylewkę betonową, zdemontowano trzon i obelisk obiektu, przeprowadzono pionowanie, wykonano izolację, usunięto wtórne powłoki malarskie; obiekt zdezynfekowano, oczyszczono, uzupełniono ubytki, wykonano impregnację strukturalną. Prace miały na celu zahamowanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnej estetyki obiektów

Kierujący pracami: Agnieszka Andryszczak.

BOŃCZA, GM. KRAŚNICZYN, POW. KRASNOSTAWSKI

Ikona „św. Serafin Sorowski” z XIX w. z cerkwi prawosławnej pw. Opieki Matki Bożej

Prace konserwatorskie przy ikonie rozpoczęto od przeprowadzenia badań obiektu. Podklejono odspojone fragmenty warstwy malarskiej. Oczyszczono odwrocie ikony i zatruto

drewno od odwrocia. Oczyszczono warstwę malarską z zabrudzeń i pociemniałego werniksu. Położono werniks retuszerski, wykonano kity a następnie scalenie kolorystyczne malatury. Warstwę malarską zabezpieczono werniksem końcowym. Drewnianą ramę ikony oczyszczono z zabrudzeń oraz usunięto elementy zwęglone powstałe w wyniku miejscowego przypalenia najprawdopodobniej świecą. Wykonano uzupełnienia drewna w miejscach pęknięć, a następnie korektę uzupełnień drewna. Położono politurę szelakową na powierzchni ramy.

Kierujący pracami: Małgorzata Podgórska-Makal.

BORÓW, GM. BORÓW, POW. JANOWSKI

Ołtarz boczny z obrazami: „Św. Józef” i „Św. Tekla” z kościoła parafialnego pw. Św. Andrzeja Ap.

W kolejnym etapie realizacji prac przy wyposażeniu kościoła paraf. w Borowie konserwacji i restauracji poddano lewy ołtarz przytęczowy. Prace przy strukturze obejmowały wykonanie prac technicznych oraz renowację warstwy malarskiej i złocień. W pełnym zakresie przeprowadzono prace konserwatorskie i restauratorskie przy obrazach ołtarzowych, wykonanych w technice olejnej, na płótnie.

Kierujący pracami: Marek Trocha.

BUKOWINA, GM. BISZCZA, POW. BIŁGORAJSKI

Malowidła ściennie z kościoła filialnego pw. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny

Wnętrze kościoła wypełnia dekoracja malarska datowana na podstawie wyników badań odkrywkowych na 2 poł. XIX w. i 1904 rok, zniekształcona nieudolnymi i amatorskimi przemalowaniami z 1966 roku, które całkowicie dewaluowały wnętrze XVII-wiecznego obiektu. W 2001 r. przeprowadzono odkrywkowe badania nawarstwień ściennych w prezbiterium i nawy kościołka, których celem było ustalenie stratygrafii dekoracyjnych, malarskich nawarstwień ściennych, ich charakteru kompozycyjnego, zasięgu występowania, stanu zachowania, datowanie nawarstwień, opracowanie programu prac przy nawarstwieniach ściennych zasadnych z konserwatorskiego punktu widzenia. W latach 2010-2017 zrealizowano prace konserwatorskie dekoracji malarskiej w prezbiterium i na sklepieniu nawy, przy dekoracji malarskiej ściany zachodniej oraz części ściany południowej w nawie. W 2018 r. zakres zrealizowanych prac obejmował ścianę północną nawy. Wykonano w pełnym zakresie techniczno-estetycznym następujące zabiegi konserwatorskie: usunięcie przemalowania olejnego z doczyszczaniem odsłoniętych dekoracji, dezynfekcję całych powierzchni, dezynsekcję drewna – podłoża malowideł, lokalną impregnację strukturalną drewna, stabilizację ruchomych części drewnianego podłoża, klejenie pęknięć, uzupełnienie większych ubytków drewnem, uzupełnienie powierzchniowych ubytków drewna, uzupełnienie ubytków zaprawy, wykonanie utrwalenia – izolację całych powierzchni malowideł. Następnie wykonano konserwację estetyczną z uzupełnieniem wierzchniej warstwy malarskiej wraz z pokryciem dekoracji warstwą zabezpieczającą półmatową.

Kierujący pracami: Antoni Guzik.

BUŚNO, GM. BIAŁOPOLE, POW. CHEŁMSKI

Polichromia z przedstawieniem św. Antoniego z Dzieciątkiem na suficie w prezbiterium kościoła rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP

Prace rozpoczęto od przeprowadzenia badań stratygraficznych. Powierzchnie sufitu oczyszczono z powierzchniowych zabrudzeń kurzu i brudu. Usunięto wtórne warstwy malarskie, które nie przedstawiały wartości artystycznej. Wzmocniono połączenia między tynkiem a trzciną. Wykonano uzupełnienia tynków w miejscach ubytków. Przeprowadzono zabiegi odgrzybiania w strukturze tynku z sufitu a następnie przeprowadzono zabiegi impregnacji malowidła. Uzupełniono drobne złuszczenia i ubytki malowidła. Wykonano scalenie kolorystyczne przedstawienia św. Antoniego z Dzieciątkiem oraz partii tła wokół malowidła.

Kierujący pracami: Wojciech Wdowski.

CHEŁM, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI GRODZKI

Ikostas wraz z ikonami z cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa

W 2018 r. został przeprowadzony I etap prac konserwatorskich przy architekturze ikonostasu i ikonach. Zdemontowano ikony z ikonostasu. Wstępnie oczyszczono powierzchnie ikonostasu z powierzchniowych zabrudzeń i kurzu. Przeprowadzono badania stratygraficzne w celu ustalenia pierwotnej kolorystyki. Następnie przeprowadzono zabiegi dezynfekcji oraz impregnacji zniszczonych fragmentów drewna. Wykonano uzupełnienia najbardziej zniszczonych fragmentów konstrukcji nośnej ikonostasu. Ikony oczyszczono z powierzchniowych zabrudzeń. Usunięto stare werniksy.

Kierujący pracami: Małgorzata Podgórska-Makal.

Baldachim wraz z boazerią w części ołtarzowej cerkwi pw. św. Jana Teologa

W 2018 r. przeprowadzony został I etap prac konserwatorskich. Przeprowadzono badania stratygraficzne na podstawie, których ustalono pierwotną kolorystykę obiektu. Oczyszczono z powierzchniowych zabrudzeń, usunięto przemalowania.

Kierujący pracami: Małgorzata Podgórska-Makal.

Polichromia ścienna w cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa

W 2018 r. kontynuowano prace konserwatorskie przy polichromii ściennej we wnętrzu cerkwi. Usunięto przemalowania oraz najbardziej zdegradowane wyprawy w obszarach monochromii oraz zapraw cementowych w przyziemiu. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji polichromii. Wykonano mineralne opaski konserwatorskie zabezpieczające oraz kompresy odsalające. Przeprowadzono zabiegi konsolidacyjne osłabionych partii wypraw. Podklejono warstwy malarskie, spęcherzenia i rozwarstwienia tynku. Założono w miejscach ubytków wielowarstwowe kity konserwatorskie oraz łąty. Wykonano uzupełnienia warstwy podkładowej pod polichromię a następnie retusz naśladowczy warstwy malarskiej.

Kierujący pracami: Katarzyna Braun.

CZERNIECIN, GM. TUROBIN, POW. BIŁGORAJSKI

Grupa Ukrzyżowania z kościoła parafialnego pw. Św. Katarzyny

Grupa Ukrzyżowania składa się z drewnianej rzeźby Chrystusa Ukrzyżowanego na tle obrazu malowanego olejno na płótnie przedstawiającego stojących pod krzyżem Matkę

Boską i św. Jana, datowana jest na XVIII wiek, umieszczona w ramie ołtarzowej. Konserwacja w pełnym zakresie techniczno-estetycznym objęła następujące zabiegi: demontaż obrazu i rzeźby z ołtarza, dezynfekcję, usunięcie wtórnych przemalowań olejnych, usunięcie pociemniałego werniksu, oczyszczenie oryginalnej warstwy malarskiej i elementów złożonych rzeźby, zdublowanie na nowe podobrazia płóciennego, uzupełnienie ubytków podobrazia płóciennego, uzupełnienie gruntów w miejscach ubytków. Wykonano rekonstrukcję brakujących fragmentów warstwy malarskiej, retusz oryginalnej warstwy malarskiej, położono werniks końcowy. Przy rzeźbie wykonano wzmocnienie połączeń drewnianych z wypełnieniem ubytków w miejscach szczelin i spękań, uzupełnienie ubytków gruntów pod polichromię i złocenia, następnie zrekonstruowano złocenia na mat i poler, uzupełniono polichromię.

Kierujący pracami: Mariusz Bubicz.

Grobowiec rodziny Bramskich na cmentarzu parafialnym

Grobowiec datowany na XIX/XX w., wykonany z piaskowca z obeliskiem ujęty wokół kamiennymi słupkami połączonymi żeliwnym łańcuchami. Zrealizowane prace konserwatorskie i restauratorskie polegały na odczyszczeniu z nawarstwień i zabrudzeń atmosferycznych, korozyjnych oraz mikroorganizmów, usunięciu wtórnych ubytków farb, nawarstwień cementowych, klejowych, dezynfekcji, odsoleniu, uzupełnieniu drobnych ubytków kamienia, wzmocnieniu osłabionych elementów kamienia. Następnie wykonano scalenie kolorystyczne i strukturalne powierzchni. Słupki kamienne, elementy stalowe i żeliwne oczyszczono, uzupełnione ubytki, wzmocniono i zabezpieczono antykorozyjnie oraz zabezpieczono powierzchnię grobowca poprzez hydrofobizację.

Kierujący pracami: Andrzej Pysz.

DOROHUSK, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI

Feretron z przedstawieniami „Matka Boska z Dzieciątkiem” i „Św. Jakub” z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jana Nepomucena

Prace konserwatorskie przy XIX-wiecznym feretrze rozpoczęto od demontażu ruchomych elementów snycerki i konstrukcji. Oczyszczono poszczególne elementy z brudu i kurzu, a także przeprowadzono wstępną dezynfekcję. Podklejono odpadające i łuszczące się warstwy gruntów, malatury i złocień. Wykonano badania stratygraficzne na podstawie, których ustalono pierwotną kolorystykę obiektu. Wykonano niezbędne prace stolarskie, wzmocniono połączenia, ustabilizowano konstrukcję feretronu. Wykonano nową podstawę. Usunięto przemalowania i retusze. Oczyszczono malaturę, przeprowadzono właściwą dezynfekcję oraz wzmocniono osłabioną tkanę drewnianą. Uzupełniono głębsze ubytki drewna, stare grunty i nałożono nowe w partiach złożonych i malatury. Oczyszczono fragmenty polichromowane i założono kity w miejscach ubytków. Założono na powierzchni polichromii buforową warstwę werniksu. Wykonano złocenia na poler i mat zgodnie z ich zakresem występowania. Wykonano retusze polichromii a następnie położono werniks końcowy. Zabezpieczono fragmenty złocień narażone na ścieranie.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

GRODYŚLAWICE, GM. RACHANIE, POW. TOMASZOWSKI

Ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. MB Królowej Świata

Ołtarz datowany na 1 poł. XX w., wykonany z drewna dębowego. Zrealizowane w pełnym zakresie techniczno-estetycznym prace konserwatorskie objęły strukturę ołtarza. Wykonano demontaż elementów snycerskich, usunięcie wtórnych warstw lakieru, wzmocnienie strukturalne drewna poprzez impregnację wraz z podklejeniem powierzchni odspojonych gruntów. Następnie uzupełniono zniszczone i osłabione mechanicznie elementy snycerskie, sklejono pęknięcia drewna wraz z wypełnieniem szczelin, uzupełniono ubytki drewna, zrekonstruowano brakujące fragmenty struktury ołtarza, scalono kolorystycznie warstwę malarską.

Kierujący pracami: Adam Pragłowski.

GRÓDEK, GM. JARCZÓW, POW. TOMASZOWSKI

Ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Św. Anny

Ołtarz polichromowany, złożony o strukturze datowanej na XIX wiek, z obrazem NMP Niepokalanie Poczętej z XVII/XVIII w., i rzeźbami z XVIII w. Pełny zakres techniczno-estetyczny konserwacji objął: demontaż elementów snycerskich i struktury ołtarza, usunięcie wtórnych warstw malarskich i zapraw struktury ołtarza, wzmocnienie strukturalne ołtarza poprzez impregnację, doczyszczanie powierzchni oryginalnych srebrzeń i złocen, wymianę zniszczonych i osłabionych mechanicznie elementów drewnianych, sklejanie pęknięć drewna, uzupełnienie ubytków drewna, rekonstrukcja zapraw kredowo-klejowych na snycerze i rzeźbach, wykonanie złocen i srebrzeń, scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej, werniksowanie partii polichromowanych. Obraz wraz z koszulką metalową poddano konserwacji w pełnym zakresie techniczno-estetycznym.

Kierujący pracami: Adam Pragłowski.

GORZKÓW, GM. LOCO, POW. KRASNOSTAWSKI

Ołtarz główny (zwieńczenie z belkowaniem i łukami odcinkowymi wraz z dekoracją rzeźbiarską) z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława BM

W 2018 r. przeprowadzono I etap prac konserwatorskich przy architekturze XVIII-wiecznego ołtarza. Wykonano zabiegi dezynsekcji, usunięto wtórne przemalowania olejne oraz oczyszczono elementy złożone z przemalowań. Następnie wykonano niezbędne naprawy stolarskie, wzmocniono połączenia elementów drewnianych oraz impregnację strukturalną elementów drewnianych. Wykonano nową konstrukcję nośną gzymsu i zwieńczenia, która uległa całkowitej degradacji. Uzupełniono zniszczone fragmenty detalu architektonicznego oraz zrekonstruowano zniszczone fragmenty dekoracji rzeźbiarskiej. Wypełniono ubytki w miejscach szczelin i spękań, uzupełniono ubytki gruntów pod polichromię i złocenia. Następnie wykonano rekonstrukcje złocen, uzupełniono i zrekonstruowano polichromię na elementach dekoracji rzeźbiarskiej i architekturze ołtarza. Zamontowano wszystkie elementy ołtarza.

Kierujący pracami: Mariusz Bubicz.

Chrzcielnica z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława BM

Prace przy chrzcielnicy z XVIII w. rozpoczęto od oczyszczenia z brudu i kurzu. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji drewna. Wykonano nową podstawę pod chrzcielnicę

oraz zwieńczenie pokrywy. Po przeprowadzeniu badań, usunięto wtórne przemalowania z powierzchni polichromowanych, złożonych. Wzmocniono połączenia elementów drewnianych oraz wykonano impregnację strukturalną drewna. Wykonano rekonstrukcję zniszczonych elementów dekoracji rzeźbiarskiej. Uzupełniono ubytki drewna w miejscach działania drewnojadów oraz uszkodzeń mechanicznych. Uzupełniono ubytki gruntów pod polichromię i złocenia. Zrekonstruowano złocenia na poler i mat. Wykonano rekonstrukcję zniszczonych elementów dekoracji rzeźbiarskiej. Zamontowano elementy chrzcielnicy. Założono werniks końcowy.

Kierujący pracami: Mariusz Bubicz.

HANNA, GM. LOCO, POW. WŁODAWSKI

Ruchome wyposażenie z XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła (ołtarze, prospekt organowy, balustrada chóru, obrazy, rzeźby, polichromie na płótnach ok. 50 obiektów).

W 2018 roku przeprowadzono II etap prac konserwatorskich przy wyposażeniu ruchomym świątyni. Dokończono prace badawcze przy wszystkich zabytkach, na podstawie których ustalono pierwotne kolorystyki oraz skorygowano wstępne programy prac konserwatorskich.

Usunięto przemalowania z powierzchni malatury obrazów, polichromii ołtarzy, polichromii na płótnach oraz złocień. Wykonano niezbędne naprawy stolarskie, wzmocniono konstrukcje elementów architektury wyposażenia. Wykonano niezbędne uzupełnienia ubytków drewna, warstwy zapraw. Opracowano powierzchnie gruntów pod malatury i złocenia. Wykonano scalenia kolorystyczne, retusze naśladowcze oraz niezbędne rekonstrukcje warstwy malarskiej i złocień. Wykonano konserwacje oryginalnych dobrze zachowanych złocień. Prace wykonano w ok. 65 % wszystkich przewidzianych do wykonania prac konserwatorskich. Pozostałe prace zostaną przeprowadzone w 2019 r.

Kierujący pracami: Sabina Szkodlarska.

HOROSTYTA, GM. WYRYKI, POW. WŁODAWSKI

Kiot z ikoną „Matki Boskiej z Góry Atos” z cerkwi prawosławnej pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego

Prace konserwatorskie przy obiekcie z XVIII w. rozpoczęto od zabezpieczenia warstwy malarskiej oraz elementów polichromowanych i złożonych przed transportem do pracowni konserwatorskiej. Przeprowadzono badania stratygraficzne. Podklejono łuszczące się i osypujące fragmenty warstwy malarskiej i gruntu. Oczyszczono powierzchnię warstwy malarskiej i złocień z przemalowań. Oczyszczono odsłonięte powierzchnie polichromowane i złożone. Wykonano niezbędne prace stolarskie: flekowania, wzmocnienia, uzupełnienia brakujących i uszkodzonych elementów snycerki drewnianej. Wykonano dezynsekcję oraz wzmocniono strukturalnie zdegradowane fragmenty drewna. Uzupełniono ubytki warstwy podłoża i gruntów. Wykonano podmalówkę kolorystyczną na kitach, którą następnie zaizolowano. Wykonano retusz naśladowczy i scalenie kolorystyczne warstwy polichromii, a także położono werniks końcowy. Wykonano złocenia na elementach drewnianej snycerki. Zabezpieczono elementy złożone i polichromowane.

Kierujący pracami: Joanna Polaska, Kazimierz Kaszuba.

Ikona „Matka Boska z Góry Atos” z cerkwi prawosławnej pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego

Prace przy ikonie z 1 poł. XVIII w. rozpoczęto od wykonania dokumentacji konserwatorskiej fotograficznej i opisowej. Podklejono miejscowe złuszczenia i osypującą się fragmentarycznie warstwę malarską i gruntu. Oczyszczono warstwę malarską przedstawienia. Uzupełniono ubytki gruntu. Wykonano podmalówki kolorystyczne na kitach oraz położono warstwę werniksu pośredniego. Następnie wykonano retusz naśladowczy i położono werniks końcowy. Zamontowano ikonę w kioście.

Kierujący pracami: Joanna Polaska.

Dekoracja malarska ścian nawy głównej w cerkwi prawosławnej pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego

Prace konserwatorskie przy dekoracji malarskiej ścian nawy głównej cerkwi przeprowadzone w 2018 r. obejmowały wstępne oczyszczenie dekoracji z powierzchniowych zabrudzeń oraz przeprowadzenie badań stratygraficznych.

Pozostałe prace zostaną wykonane w 2019 r.

Kierujący pracami: Małgorzata Podgórska-Makal.

HREBENNE, GM. LUBYCZA KRÓLEWSKA, POW. TOMASZOWSKI

Ołtarzyk z ikoną św. Mikołaja z cerkwi greckokatolickiej pw. św. Mikołaja

Ołtarzyk boczny datowany na XVII/XVIII wiek z ikoną św. Mikołaja, obrazem na zasuwie Serce Pana Jezusa oraz ze sceną Ofiary Izaaka w antepedium, w zwieńczeniu z przedstawieniem przeniesienia relikwii św. Mikołaja z Miry do Bari, polichromowany z elementami snycerskimi złożonymi i srebrzonymi. W trakcie prac konserwatorskich odsłonięto w predelli ołtarzyka scenę Ostatniej Wieczerzy. Zrealizowane prace konserwatorskie i restauratorskie objęły pełny zakres techniczno-estetyczny. Wykonano demontaż, usunięcie i odczyszczenie z zabrudzeń, usunięcie zmuszałych zapraw, skonsolidowano warstwy technologiczne, elementy drewniane poddano zabiegom dezynfekcji, dezynsekcji i impregnacji. Wzmocniono i ustabilizowano konstrukcję ołtarzyka, uzupełniono i zrekonstruowano ubytki drewna oraz elementów snycerskich. Wykonano srebrzenia i złocenia w miejscach uzupełnień oraz w partiach rozległych przetarć oryginału, scalenie kolorystyczne. Ikonę wraz z obrazami poddano pracom konserwatorskim w pełnym zakresie techniczno-estetycznym, całkowicie zniszczone fragmenty sceny Ostatniej Wieczerzy zrekonstruowano i scalono kolorystycznie.

Kierujący pracami: Małgorzata Dawidiuk.

Ikona Chrystus Pantokrator

Ikona w formie stojącego prostokąta malowana na desce temperami na zaprawie kredowo-klejowej, w drewnianej srebrzonej ramie, datowana na XVII/XVIII w. Pełny zakres techniczno-estetyczny objął następujące zabiegi: odczyszczenie z zabrudzeń powierzchniowych, dezynsekcję i dezynfekcję podobrazia, podklejenie spęczeń i odspojień, konsolidację warstw technologicznych z podklejeniem pęcherzy metodą iniekcji, sklejanie pęknięć podłoża wraz z wypełnieniem ubytków drewna. Następnie uzupełniono i opracowano ubytki zaprawy, punktowano warstwę malarską, uzupełniono przemyte laserunki, lico ikony pokryto werniksem damarowym półmatowym, tło ikony oraz ramę pokryto srebrem i wypolerowano.

Kierujący pracami: Małgorzata Dawidiuk.

HRUBIESZÓW, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI**Ikona Matka Boska z Dzieciątkiem z cerkwi prawosławnej pw. Zaśnięcia NMP**

Ikona z 1873 r. z ikonostasu, wykonana jest w technice olejnej na desce z koszulką metalową złożoną, grawerowaną. Pełny zakres techniczno-estetyczny konserwacji objął: demontaż, oczyszczenie koszulki z wyprostowaniem odkształconych partii, wykonanie nowej pozłoty, oczyszczenie i uzupełnienie brakujących kamieni, oczyszczenie warstwy malarskiej ikony z zabrudzeń i pożółkłego werniksu, zabezpieczenie warstwy malarskiej werniksem retuszerskim, oczyszczenie odwrocia, wykonanie kitów o powierzchni zgodnej z fakturą powierzchni oryginału wraz z zaizolowaniem kitów, scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej i zabezpieczeniem werniksem.

Kierujący pracami: Małgorzata Podgórska-Makal.

JELENIEC, GM. TUCHOWICZ, POW. ŁUKOWSKI**Polichromia ścian w obrębie fryzu nawy i prezbiterium kościoła pw. św. Anny**

Przeprowadzono badania i na bazie wykonanych odkrywek opracowano stratygrafię i program prac. Usunięto wtórne nawarstwienia po dobraniu optymalnej metody. Polichromię doczyszczono, a następnie wykonano zabieg konsolidacji warstwy malarskiej. Sklejono rozwarstwienia strukturalne podłoża. Uzupełniono ubytki tynku zaprawą wapienną. Opracowano powierzchnie uzupełnień. Założono pobiałę w miejscach uzupełnionych i opracowano ich powierzchnie. Wykonano retusz naśladowczy w miejscach ubytków warstwy oryginalnej. Prace konserwatorskie miały na celu odsłonięcie pierwotnej wersji artystycznej fryzów we wnętrzu kościoła, przywrócenie polichromiom pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych.

Kierujący pracami: Dorota Moryto-Naumiuk.

Obrazy „Św. Antoni” i „Matka Boska z Dzieciątkiem”

Obrazy olejne z XIX w. na płótnie nieznanego autorów z ołtarzy bocznych kościoła po zdemontowaniu, oczyszczono i przygotowano do dublażu. Usunięto wtórne werniksy i pociemniałe retusze oraz przemalowania. W miejscach ubytków uzupełniono kity i je opracowano. Zdecydowano o naciągnięciu obrazów na nowe krosna. Wykonano retusz naśladowczy warstwy malarskiej i werniksowanie. Celem prac było przywrócenie obrazom pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych.

Kierujący pracami: Dorota Moryto-Naumiuk.

Obraz „Św. Anna Nauczająca Marię”

Obraz olejny z XIX w., na płótnie, nieznanego autora z ołtarza głównego kościoła, niemal całkowicie przemalowany, po zdemontowaniu z ołtarza oczyszczono i poddano zabiegowi prostowania. Wykonano reperacje płótna, wklejając łatki na styk. Uzupełniono ubytki zaprawy a następnie obiekt przygotowano do dublażu. Usunięto wtórne werniksy i pociemniałe retusze oraz przemalowania. Zdecydowano o naciągnięciu obrazu na nowe krosno. Wykonano retusz naśladowczy warstwy malarskiej i werniksowanie. Celem prac było przywrócenie obrazowi pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych.

Kierujący pracami: Dorota Moryto-Naumiuk.

KAZIMIERZ DOLNY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Obraz „Św. Józef” z ołtarza bocznego kościoła klasztornego franciszkanów

XVII-wieczny obraz ołtarzowy wykazywał silne zabrudzenia i pociemnienie werniksu, co powodowało nieczytelność kompozycji. Warstwa malarska wykonana na oryginalnych bolusowych gruntach wykazywała miejscowe przetarcia, ubytki i przemalowania. Wykonano prace konserwatorskie przy podłożu oraz restauratorskie przy opracowaniu estetycznym warstwy malarskiej.

Kierujący pracami: Agnieszka Dziurawiec.

KĄKOLEWNICA, GM. LOCO, POW. RADZYŃ PODLASKI

Obraz olejny na płótnie „Św. Jakub” z kościoła parafialnego pw. św. Filipa Nereusza

Przed konserwacją obiekt na osłabionym krośnie z płóciennym podobrazem kruchym i nieelastycznym, z miejscowym osłabieniem nitek i rozdarciami na całej powierzchni, ze śladami po zalaniu wodą w dolnych partiach oraz silnie falowanym płótnem. Warstwa malarska z zabrudzeniami, zaplamieniami z widocznymi śladami licznych spękań i podniesionymi brzegami lusek farby. Na wstępie wykonano badania. Po zdjęciu z krosien wykonano dezynfekcję. Lico podklejono w miejscach rozdarc i ubytków a następnie oczyszczono. Wykonano zabieg prostowania jednocześnie konsolidując warstwy technologiczne. Podłoże płócienne naprawiono wklejając łatki zbliżone gradacją. Uzupełniono kity w miejscach ubytków, opracowano ich powierzchnie. Zdecydowano o wykonaniu dublażu a następnie o nabiciu obrazu na nowe krosno o odpowiedniej wytrzymałości. Po zabezpieczeniu powierzchni werniksem pośrednim wykonano punktowanie scalające i rekonstrukcje warstwy barwnej.

Prowadzący prace: Anna Fic-Lazor.

KOSYŃ, GM. WOLA UHRUSKA, POW. WŁODAWSKI

Ołtarz główny z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława Kostki

Prace konserwatorskie przy ołtarzu rozpoczęto od demontażu elementów architektury i snycerki. Oczyszczono z kurzu i brudu, usunięto zniszczone warstwy lakierów i bejc. Wykonano niezbędne prace stolarskie i rekonstrukcyjne przy snycerce i elementach architektury ołtarza. Przeprowadzono kilkukrotne zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji wszystkich elementów architektury ołtarza. Usunięto wtórne brązy z partii złożonych. Uzupełniono i zrekonstruowano grunty w partiach złożonych, które następnie opracowano. Wykonano złączenia na poler i mat. Wykonano rekonstrukcję pierwotnej kolorystyki drewna. Położono nowe lakiery i werniksy. Zamontowano elementy architektury i snycerki ołtarza.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

KRASNYSTAW, GM. LOCO, POW. KRASNOSTAWSKI

Ołtarz główny (bez tabernakulum): elementy złożone ołtarza – rzeźby, gloria, chmury, detale architektoniczne, ornamenty, główki aniołków z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Franciszka Ksawerego

W 2018 r. został przeprowadzony II etap prac przy XVIII-wiecznym ołtarzu głównym – konserwacja estetyczna elementów złożonych. Uzupełniono ubytki gruntów i opracowano ich powierzchnie pod złączenia. Doczyszczono dobrze zachowane złączenia.

Uzupełniono ubytki pulmentów a następnie uzupełniono ubytki złocień. Zrekonstruowano złocenia na poler i mat zgodnie z zakresem ich występowania. Zabezpieczono powierzchnie złocień. Uzupełniono ubytki polichromii rzeźb, a następnie scalono kolorystycznie. Położono werniks końcowy.

Kierujący pracami: Maciej Filip, mgr Aneta Filip.

Drzwi wejściowe do pałacu biskupiego przy ul. Piłsudskiego

Zdemontowano skrzydła drzwi z XVIII w. Oczyszczono powierzchnie skrzydeł drzwiowych z wtórnych warstw farb. Oczyszczono elementy metalowe np. zawiasy, ćwieki ozdobne. Wykonano częściową rozbiórkę dolnej partii skrzydeł drzwiowych. Wykonano nowe dolne ramiaki konstrukcji skrzydeł. Uzupełniono brakujące fragmenty drewna. Wypełniono szczeliny między elementami drzwi wstawkami drewna. Oczyszczono framugi z wtórnych przemałowań. Wymieniono bardzo zniszczone fragmenty dolnej partii framugi. Wykonano scalenie kolorystyczne obiektu a następnie impregnację drzwi i framugi. Nałożono warstwy zabezpieczające elementy metalowe. Drzwi osadzono i wykonano nowe obicie blachą dolnej partii. Nałożono ostatnią warstwę lakieru bezbarwnego na drzwi i framugę.

Kierujący pracami: Mariusz Bubicz.

Fragment portalu z XVI w. wmurowany w elewację frontową budynku d. pałacu biskupiego wchodzącego w skład zespołu klasztornego pojezuickiego przy ul. Piłsudskiego 5.

Prace konserwatorskie przy portalu rozpoczęto od ustalenia głębokości wmurowania fragmentów w lico ściany. Usunięto wtórne wadliwe tynki przylegające do fragmentów portalu. Usunięto wtórne naprawy cementowe w obrębie oryginalnych elementów portalu. Wykonano miejscowe wzmocnienie strukturalne zwietrzałego kamienia. Oczyszczono powierzchnie kamiennych elementów portalu z nawarstwień. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji obiektu. Wykonano zabiegi odsolenia fragmentów portalu. Wykonano scalenie kolorystyczne powierzchni obiektu. Przeprowadzono zabiegi hydrofobizacji.

Kierujący pracami: Mariusz Bubicz.

KRAŚNIK, GM. LOCO, POW. KRAŚNICKI

Wystrój architektoniczny i malarski sklepienia nawy północnej – dwa przęsła od strony wschodniej – kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP

W roku 2018 kontynuowano prace konserwatorskie i restauratorskie przy wystroju architektoniczno-malarskim kościoła. W kolejnym etapie pracami objęto dwa przęsła nawy północnej od strony zakrystii. Prace obejmowały konserwację estetyczną wypraw z dekoracją malarską oraz detalu architektonicznego – żebra i zworniki na sklepieniu. Motywy dekoracji żeber i zworników oraz wysklepek sklepienia nawiązują do dekoracji sklepienia nawy głównej kościoła. Wykonano pełny zakres prac estetycznych związanych z punktowaniem oryginału i techniką naśladowczą uzupełnianie ubytków.

Kierujący pracami: Aneta i Maciej Filip.

Wystrój malarski i wyposażenie kaplicy Matki Boskiej Nieustającej Pomocy – kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP

W roku 2018 zakończono prace konserwatorskie i restauratorskie przy manierystycznym ołtarzu kaplicy wraz z obrazami ołtarzowymi na desce i na płótnie oraz przy wystroju malarskim kaplicy. Zarówno ołtarz jak i wystrój malarski poddawane były pracom konserwatorskim, co spowodowało utratę oryginalnych gruntów i wypraw malarskich w przypadku ołtarza, wraz ze zmianą technologii i materiałów. W przypadku wystroju malarskiego zmiany kompozycyjne i technologiczne. Celem konserwacji było przywrócenie pierwotnych walorów estetycznych poprzez usunięcie wtórnych reperacji i niewłaściwych warstw malarskich. Prace estetyczne poprzedzone zostały w obu przypadkach zabezpieczeniami podłoża. Mniejsza ingerencja dotyczyła obrazów ołtarzowych na desce.

Kierujący pracami: Anna Trocha.

LUBARTÓW, GM. LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Obrazy Apostołów: św. Macieja, św. Jakuba W., św. Szymona, św. Bartłomieja, św. Mateusza i św. Judy z kościoła parafialnego pw. św. Anny.

Cykl obrazów Apostołów, ilustrujący wyznanie wiary – Credo, powstał dla kościoła lubartowskiego w XVIII wieku. W roku 2017 rozpoczęte zostały prace konserwatorskie przy pięciu obrazach. W roku 2018 kontynuowano prace przy pozostałych sześciu obrazach, wymienionych powyżej. Obrazy wykazywały poważne zniszczenia w warstwie malarskiej i podłożu i wymagały przeprowadzenia kompleksowych prac konserwatorskich i restauratorskich, od oczyszczenia, usunięcia wtórnych nawarstwień, poprzez dublaż płócien i scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej.

Kierujący pracami: Roland Róg.

Obraz „Święta Rodzina” z kościoła parafialnego pw. św. Anny

Zniszczony obraz z XVIII wieku, wykazujący pofalowania, rozdarcia i ubytki płótna, przemalowania, zabrudzenia warstwy malarskiej i pociemnienie werniksu nie był w ostatnim czasie użytkowany kultowo. Wykonano w pierwszym etapie prace techniczne, które obejmowały: oczyszczenie z wtórnych nawarstwień, uzupełnienie ubytków płótna, dublaż płótna i stabilizację warstwy malarskiej. Prace estetyczne dotyczyły uzupełnienia warstwy malarskiej metodą retuszu. Obraz uzyskał nową ramę.

Kierujący pracami: Joanna Polaska.

LUBLIN, GM. LOCO, POW. LUBELSKI GRODZKI

Dzwon duży, dzwon mały, dzwonek sygnałowy, dwa konfesjonały i jeden segment ławek z kościoła rektoralnego pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy ul. Narutowicza

W roku 2018 wykonano prace przy pojedynczych zabytkach ruchomego wyposażenia kościoła. Pracami objęto dzwony na wieży pochodzące z XVIII wieku, należące do wyposażenia panien brygidek oraz dzwonek sygnałowy, konfesjonały i ławki z przełomu XIX/XX w., należące do wyposażenia wizyttek. Wykonano w pełnym zakresie prace techniczne, związane z doczyszczaniem obiektów, ich zabezpieczeniem oraz estetyczne,

związane z opracowaniem powierzchni, a w przypadku konfesjonaliów wykonaniem złoceń elementów snycerskich.

Kierujący pracami: Aleksander Piotrowski.

Wypozażenie ruchome bazyliki OO Dominikanów przy ul. Złotej

W roku 2018 zakończono prace przy wyposażeniu kościoła – ołtarze przy tęczowe i przy filarowe nawy głównej, ołtarze w kaplicach MB Ruszelskiej, Ossolińskiej, Firlejów, ambonach, pojedynczych obrazach (w tym obrazie Pożar miasta Lublina), 6 obrazach ilustrujących historię Drzewa Krzyża Świętego autorstwa warsztatu Dolabelli, prospektach organowych, nagrobkach i tablicach epitafijnych bazyliki dominikanów. W przypadku wszystkich obiektów wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie w pełnym zakresie, od oczyszczenia, usunięcia wtórnych nawarstwień, uzupełnienia braków, poprzez kitowanie do scalenia kolorystycznego warstw malarskich według oryginału. W trakcie oczyszczania rozpoznana została pierwotna historyczna kolorystyka wszystkich ołtarzy, która posłużyła do uzupełnienia lub odtworzenia w zakresie niezbędnym. Również w przypadku obrazów celem konserwacji było przywrócenie oryginalnych kompozycji i kolorystyki. Podczas prac przy obrazie św. Wincentego Fereiusza stwierdzono przemalowanie pierwotnej kompozycji z likwidacją niektórych atrybutów świętego, jak np. skrzydła. Zdecydowano o usunięciu przemalowań z wyjątkiem karnacji twarzy świętego. Prace zrealizowano w ramach projektu unijnego.

Kierujący pracami: Maciej Filip, Aneta Filip.

Chór muzyczny z kościoła klasztoru Karmelitów Bosych przy ul. Świętoduskiej.

W roku 2018 rozpoczęto prace przy parapecie chóru muzycznego XVIII wieku. W I etapie wykonano prace techniczne obejmujące zaplecze balustrady chóru i podłogi chóru. W ramach tych prac dokonano demontaż desek zaplecza, wzmocnienie, dezynfekcję i impregnację elementów konstrukcyjnych, wymianę zniszczonej podłogi.

Kierujący pracami: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

Obrazy: „Matka Boska Bolesna”, „Św. Józef Moriens” z ramami, z kościoła rektoralnego pw. Świętego Ducha przy ul. Krakowskie Przedmieście

Obraz XVIII-wieczny „Św. Józef Moriens” wykazywał przemycie oryginalnej warstwy malarskiej, co spowodowało likwidację półcieni oraz zabezpieczenie niewłaściwe powierzchni oliwą. Samo podłoże z płótna było w dobrym stanie technicznym. Na ramie stwierdzono występowanie srebrzeń oraz wymalowań w odcieniach zieleni i bardzo zły stan techniczny drewna. W przypadku obrazu „Matka Boska Bolesna”, stwierdzono że został wtórnie naklejony na płytę pilśniową oraz przycięty, prawdopodobnie do wtórnej ramy. Na ramie stwierdzono złocenia na poler i mat. Celem konserwacji i restauracji było przywrócenie w zakresie możliwym pierwotnych walorów estetycznych obrazów i ram.

Kierujący pracami: Małgorzata Wiciejowska-Stankiewicz.

Drzwi wejścia głównego do kościoła oraz krucyfiks z kruchty kościoła rektoralnego pw. Świętego Ducha przy ul. Krakowskie Przedmieście.

Drewniane drzwi wykazywały uszkodzenia mechaniczne, obłuzowania i przetarcia powłok lakierniczych, wynikające z użytkowego charakteru. Od strony wewnętrznej drzwi

posiadały oryginalne metalowe okucia. Wykonano w pełnym zakresie prace techniczno-konstrukcyjne przy drewnie i okuciach oraz położono warstwy powłok lakierniczo-bejcowych.

W przypadku krucyfiksów stwierdzono podczas poprzednich renowacji usunięcie i położenie nowych gruntów wraz z warstwą malarską. Odnaleziono drobne fragmenty pierwotnej polichromii oraz złocień, które posłużyły do odtworzenia historycznej koncepcji estetycznej.

Kierujący pracami: Monika Konkolewska.

Figura Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej w otoczeniu kościoła parafialnego pw. Nawrócenia św. Pawła przy ul. Bernardyńskiej

Kamienna figura została ustawiona w obrębie ogrodzenia terenu przykościelnego od strony ulicy. Z uwagi na zły stan zachowania podmurówki z cegieł, wykonano ich wymianę. Podstawa kamienna jak i rzeźba zostały oczyszczone z wtórnych nawarstwień, następnie uzupełniono ubytki kamienia i scalono kolorystycznie. Na podstawie rzeźby znajdowała się mosiężna płaskorzeźba z przedstawieniem św. Rozalii, która została również poddana zabiegom konserwatorskim obejmującym oczyszczenie, z wtórnych nawarstwień i produktów korozji, zespawanie pęknięć, uzupełnienie ubytków – aureoli i zabezpieczenie powierzchni.

Kierujący pracami: Magdalena Szymańska.

Polichromia ścienna kościoła parafialnego pw. Św. Jakuba Apostoła przy ul. Głuskiej.

W roku 2018 kontynuowano prace przy młodopolskiej dekoracji malarskiej kościoła autorstwa Czesława Miklasiniego z 1925 roku. W kolejnym etapie przystąpiono w ramach projektu unijnego do prac w nawie głównej, ze scenami figuralnymi w transepcie oraz detalem ornamentalnym. Również w tym przypadku prace obejmowały odsłonięcie oryginału spod zabrudzeń i wypunktowanie jedynie w obrębie ubytków dekoracji malarskiej, aby polichromia zagrała naturalnym autorskim kolorytem, podkreślonym oryginalnymi złoceniami. W przypadku niektórych fragmentów dekoracji zniszczonej w wyniku zacieków interwencja była większa i obejmowała likwidację wykwitów oraz wykonanie uzupełnień większych braków dekoracji.

Kierujący pracami: Edward Kosakowski.

Dekoracja malarska prezbiterium i chóru muzycznego kościoła rektoralnego pw. św. Piotra Apostoła przy ul. Królewskiej

W roku 2018 zrealizowane zostały prace konserwatorskie i restauratorskie przy dekoracji malarskiej autorstwa Władysława Barwickiego z 1899 r. w obrębie prezbiterium i ściany chóru muzycznego. Celem konserwacji i restauracji było przywrócenie pierwotnych walorów estetycznych dekoracji figuralno-ornamentalnej. Prace obejmowały oczyszczenie z silnych zabrudzeń i wtórnych nawarstwień oraz retusz naśladowczy w obrębie ubytków.

Kierujący pracami: Paweł Sadlej.

Nagrobki z XIX i pocz. XX wieku na części rzymskokatolickiej i ewangelickiej cmentarza przy ul. Lipowej

W ramach corocznej akcji ratowania pomników nagrobnych na lubelskiej nekropolii konserwacji poddano kolejne 4 nagrobki tj.: Anny z Kulczyckich Leszczyńskiej, Stanisława Kwiatkowskiego z rzeźbą żałobnicy, rodziny Czempińskich na części rzymskokatolickiej oraz rodziny Vetterów na części ewangelickiej cmentarza. Konserwacja nagrobków obejmowała oczyszczenie z wtórnych nawarstwień, usunięcie wadliwych reperacji, wzmocnienie kamienia, uzupełnienie ubytków kamienia, uzupełnienie kitami drobnych ubytków i scalanie kolorystyczne oraz zabezpieczenie powierzchni.

Kierujący pracami: Monika Konkolewska.

ŁAŃCUCHÓW, GM. MILEJÓW, POW. ŁĘCZYŃSKI

Ołtarz główny z obrazami, chrzcielnica, ambona, rzeźby Abrahama i św. Floriana z kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela.

Elementy wyposażenia kościoła w obrębie prezbiterium pochodzące z XVIII i XIX wieku poddane zostały zabiegom konserwatorsko-restauratorskim w ramach projektu unijnego. Wszystkie zabytki, wykonane zarówno w drewnie jak i w wyprawach tynkowych lub kamieniu, wykazywały w mniejszym lub większym stopniu uszkodzenia strukturalne, a zwłaszcza przemalowania estetyczne. Wobec powyższego celem konserwacji było przede wszystkim zabezpieczenie strukturalne i przywrócenie pierwotnej estetyki warstwom powierzchniowym. W przypadku obrazów ołtarzowych prace miały charakter restauratorski, gdyż były poddane konserwacji w latach 90 XX w.

Kierujący pracami: Paweł Sadlej.

MAJDAN STARY, GM. KSIEŻPOL, POW. BIŁGORAJSKI

Tabernakulum z ołtarza głównego z kościoła parafialnego pw. św. Apostołów Piotra i Pawła

Tabernakulum z ołtarza głównego datowane na połowę XX wieku. Zakres zrealizowanych prac objął: demontaż, oczyszczenie chemiczne z brudu i patyny, polutowanie pęknięć i otworów, wyprowadzenie powierzchni warz z polerowaniem, srebrzenie i złocenie, zabezpieczenie powierzchni. Elementy snycerskie oczyszczono, usunięto wierzchnie warstwy, wykonano dezynsekcję, położono kity, uzupełniono warstwy za prawy i pulmentu wyzłocono powierzchnię.

Wykonawca: Adam Pragłowski

NAŁĘCZÓW, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Nagrobek Oktawii Żeromskiej i Stanisława Radziwiłłowicza na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Bochotnica

Nagrobek składa się z dwóch elementów poziomej kamiennej płyty i umieszczonej powyżej drewnianej kapliczki. Konserwacja części kamiennej obejmowała oczyszczenie z wtórnych nawarstwień, usunięcie wadliwych reperacji, wzmocnienie kamienia, uzupełnienie ubytków kamienia, uzupełnienie kitami drobnych ubytków i scalanie kolorystyczne oraz zabezpieczenie powierzchni. W przypadku drewnianej kapliczki wykonano zabiegi doczyszczania, zabezpieczenia drewna i opracowania estetycznego jego powierzchni.

Kierujący pracami: Monika Konkolewska.

OLCHOWIEC, GM. WIERZBICA, POW. CHEŁMSKI**Chrzcielnica z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Małgorzaty**

Przed przystąpieniem do demontażu chrzcielnicy z kon. XVIII w., wykonano inwentaryzację ruchomych elementów zabytku. Przeprowadzono wstępną dezynfekcję i dezynsekcję odkrytych drewnianych elementów obiektu. Oczyszczono powierzchnie elementów z kurzu i brudu, a także podklejono i zespolono z podłożem odpadające i łuszczące się warstwy gruntów malatury i złoceń. Usunięto przemalowania z partii polichromowanych i złoconych, a także usunięto wtórne nakłady gruntów i szpachli. Usunięto wtórne, wadliwie wykonane naprawy stolarki. Następnie wykonano prace konstrukcyjne, przeprowadzono zasadniczą dezynfekcję elementów drewnianych oraz wzmocniono strukturę osłabionej tkanki drewnianej. Uzupełniono głębsze ubytki drewna kitami, a płytsze nowymi gruntami i kitami w partiach malatury oraz uzupełniono stare grunty i nałożono nowe w partiach złoconych, które w dalszej kolejności opracowano. Założono warstwę buforową werniksu na całości polichromii i malatury. Wykonano retusze i miejscowe rekonstrukcje powierzchni polichromowanych, a także wykonano złocenia metodą na poler i mat. Założono werniks końcowy. Zaizolowano i zabezpieczono drewniane elementy chrzcielnicy przed wilgocią na styku z podstawą.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

PASZENKI, GM. JABŁOŃ, POW. PARCZEWSKI**Ikona „Matka Boska Śnieżna” z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej w Paszenkach**

Ikona unicka, pochodząca z XVII w., wykonana w technice temperowej, obecnie umieszczona w ołtarzu głównym paszenkowskiej świątyni, wymagała interwencji konserwatorskiej. W trakcie oględzin zaobserwowano poważny problem niszczenia oryginalnej warstwy malarskiej poprzez daszkowate odspojenia malatury wraz z zaprawą co przy braku ingerencji skutkowałoby całkowitymi wykruszeniami, na skutek urazów mechanicznych czy choćby przeciągów w trakcie normalnej ekspozycji. Zaobserwowano, w obrębie odwrocia liczne ślady żerowania po owadach, związane z osłabieniem konsolidacji warstw technologicznych obiektu. Przystępując do prac podklejono odspojone łuski warstw malarskich wraz z zaprawą. Usunięto brud i rozłożony werniks oraz stare retusze, wzmocniono zaprawę i w tym etapie oczyszczono odwrocie. Następnie przeprowadzono impregnację i dezynsekcję desek podobrazia, z jednoczesnym klejeniem jego pęknięć wzdłużnych. Uzupełniono ubytki zaprawy. Wykonano retusz naśladowczy. Obiekt zamontowano w ołtarzu. Przeprowadzone zabiegi miały na celu powstrzymanie procesów postępującej destrukcji, przywrócenie warstwom technologicznym koniecznej wytrzymałości oraz przywrócenie obiektowi pierwotnych wartości estetycznych i artystycznych.

Kierujący pracami: Romuald Wyszniński.

PODGÓRZE, GM. CHEŁM, POW. CHEŁMSKI**Malowidło ściennie – plafon z przedstawieniem św. Trójcy z kościoła rzymskokatolickiego pw. Chrystusa Pana Zbawiciela**

Plafon z 1 poł. XIX w. poddany został w 1995 r. zabiegom konserwatorskim podczas remontu kościoła. Wykonano min. transfer plafonu na nowe podłoże i zamontowano na nowym stropie. W 2018 r. oczyszczono malowidło z kurzu i brudu. Ustabilizowano miej-

scowe odspojenia od podłoża. Wykonano przegląd i korektę kitów i zapraw. Wykonano izolację malowidła, a następnie retusz naśladowczy w miejscach ubytków. Zrekonstruowano brakujące elementy kompozycji i przetarcia.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek.

PUCHACZÓW, GM. LOCO, POW. ŁĘCZYŃSKI

Ołtarz główny i dekoracja malarska wnętrza kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP

Murowany ołtarz wykazywał bardzo duże zniszczenia i uszkodzenia struktury, które zostały powierzchownie pokryte bez uzupełnień warstwami malarskimi i złoceniami. Przystępując do prac po oczyszczeniu powierzchni z wtórnych nawarstwień należało rozpoznać pierwotną kolorystykę oraz wyprowadzić wszelkie profile na strukturze. Ołtarz był poddawany zabiegom renowacyjnym w latach 70 XX wieku, ale wówczas tylko odtworzono pierwotny zamysł estetyczny bez korekty ubytków. Celem obecnej konserwacji i restauracji było doprowadzenie ołtarza do pierwotnego wyglądu oraz przywrócenie historycznej estetyki w zakresie wykonania marmoryzowanej warstwy malarskiej oraz złocień. W stanie pierwotnym zachowane były jedynie karnacje niektórych rzeźb. Konserwacji poddano zabytkowy obraz ze zwieńczenia ołtarza z przedstawieniem Matki Boskiej Częstochowskiej, w ujęciu bogatym ludowym. Obraz był dotychczas nieczytelny, przywrócono mu historyczny charakter. Konserwacji poddano również nie zabytkowy obraz tytułarny kościoła. W ramach projektu unijnego pracom konserwatorsko-restauratorskim poddano dekorację malarską wnętrza o podziałach płycinowych i motywach roślinnych. Dekoracja odzyskała pierwotny koloryt i blask światłocieniowy.

Kierujący pracami: Aneta i Maciej Filip.

RADZYŃ PODLASKI, GM. LOCO, POW. RADZYŃSKI

Wystrój rzeźbiarski i detal architektoniczny elewacji skrzydła zachodniego i detal architektoniczny w obrębie wieży zachodniej pałacu Potockich

Płaskorzeźbę tympanonu oraz detali architektonicznych na elewacjach, wykonane w technice narzutu z zaprawy wapienno-piaskowej oceniono, zwracając uwagę na elementy rzeźbiarskie, odnosząc się do ich stanu zachowania, identyfikując elementy wtórne. Metodą natrysku przeprowadzono dezynfekcję. Powierzchnie oczyszczono z zabrudzeń powierzchniowych i nawarstwień. Wykonano zabieg lokalnego wzmocnienia fragmentów dekorujących tympanony i rocaille. Powierzchnię oczyszczono i usunięto wtórne nawarstwienia. Wykonano konstrukcję pod rekonstrukcję formy części dekoracji tympanonu i elementów sztukatorskich dekoracji na elewacjach. Obiekty oczyszczono z produktów korozji starych gwoździ. Przeprowadzono analizę materiałów źródłowych i ikonograficznych. Na jej podstawie zdecydowano o formie rekonstrukcji. Po impregnacji wzmacniającej wykonano rekonstrukcję polichromii. Celem prac było uzupełnienie i konserwacja brakujących elementów dekoracji architektonicznej pałacu w ramach prowadzonych robót budowlanych obiektu.

Kierujący pracami: Zofia Kamińska.

Kompozycja rzeźbiarska wieńcząca ryzalit środkowy skrzydła zachodniego pałacu Potockich

Obiekt oczyszczono przy zastosowaniu mikropiaskarki. Pozostałości po żółtej farbie usunięto za pomocą preparatu Scansal oraz mechanicznie skalpelami. Zdecydowano o delikatnym przekuciu powierzchni cokołów kompozycji ze względu na duży stopień zniszczenia ich powierzchni i rozległe przebarwienia powstałe w wyniku działania sinic. Usunięto wtórne zaprawy i niewłaściwie wykonane rekonstrukcje. Po przeprowadzonych próbach kamień oczyszczono. Z podmurówki ceglanej, na której została osadzona kompozycja odkuto zaprawę cementową. Część zdegradowanych cegieł usunięto, montując nowe; całość zatynkowano zaprawą trasową. Boczny element cokołu dosunięto do pierwotnego położenia i zakotwiono blokiem od przodu przy pomocy prętów stalowych. Zdemontowano elementy metalowe rzeźby – nogi i poroże jelenia. Usunięto korodujące pręty na których były zamontowane, zastępując je prętami ze stali nierdzewnej. Kamień odsolono metodą swobodnej migracji soli. Oczyszczoną rzeźbę wzmocniono strukturalnie preparatem krzemooorganicznym. W kolejnym etapie prac przystąpiono do zabezpieczania i wypełniania pęknięć kamienia. Ubytki kamienia uzupełniono zaprawami mineralnymi o zbliżonych cechach fizycznych i mechanicznych. Zastosowano zaprawę barwioną w masie. Zrekonstruowano nogi jelenia. Wykonano spoinowanie pomiędzy poszczególnymi blokami kamienia. W miejscach znaczących różnic wykonano scalenia kolorystyczne tych obszarów poprzez delikatne patynowanie. Rzeźbę zahydrofobizowano. Wykonano niezbędne naprawy obróbek blacharskich na styku rzeźby. Celem prac było przeprowadzenie zabiegów związanych z całkowitym wykluczeniem wegetatywnych form mikrobiologicznych, usunięcie nawarstwień z zabezpieczeniem najbardziej wrażliwych partii kamienia z wzmocnieniem jego struktury oraz wykonanie rekonstrukcji w pokrewnym materiale, przywracających walory estetyczne i artystyczne rzeźb autorstwa J. Ch. Redlera.

Kierujący pracami: Sebastian Smągłowski.

ROZWADÓWKA, GM. SOSNÓWKA, POW. BIALSKI

Ikona „Cud św. Michała Archaniola w Chonach” z kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja

XIX-wieczny obiekt wstępnie oczyszczono. Wykonano szpanowanie pęknięcia drewnianego podobrazia, stabilizację w pomieszczeniu o podwyższonej wilgotności oraz roboty stolarskie obejmujące klejenie desek. Drewno wzmocniono paraloidem. Podklejono pęcherze oraz ruchome elementy malatury i zaprawy. Uzupełniono ubytki zaprawy. Zrekonstruowano ubytki pozłoty złotem płatkowym w miejscach założonych zapraw. Zrekonstruowano puncowania w miejscach uzupełnionych ubytków. Kity podmalowano akwarelą a następnie wykonano retusz naśladowczy. Uzupełniono partie emalii w obrębie bordiury na złocie specjalnie opracowanym klejem olejnym a na zakończenie obiekt zabezpieczono werniksem. Konserwacja miała na celu poprawę stanu technicznego oraz przywrócenie ikonie oryginalnych wartości artystycznych.

Kierujący pracami: Elżbieta Linnert.

RZECZYCA KSIĘŻA, GM. TRZYDNIK DUŻY, POW. KRAŚNICKI

Polichromia ścian nawy głównej kościoła parafialnego pw. Świętego Krzyża

W roku 2018 kontynuowano prace przy wystroju malarskim ścian nawy głównej kościoła z malowanymi przedstawieniami świętych Apostołów, uzupełnionych detalem roślin-

nym. W trakcie realizacji prac przy balustradzie chóru muzycznego, wtórnie przerobiono poprzez wstawienie organów, dokonano cennego odkrycia. Odnaleziona została renesansowo-manierystyczna dekoracja malarska całej balustrady, która została zdemonstrowana i przewieziona do pracowni w celu szczegółowego rozpoznania i konserwacji. Pozostałe XIX wieczne dekoracje ścian poddano konserwacji in situ, od oczyszczenia po uzupełnienia ubytków drewna i malatury. Dokonano demontażu wtórnej boazerii, tworzącej lamperię i przywrócono pierwotny malowany cokół. Przy okazji prac uporządkowano instalację elektryczną i punkty świetlne.

Kierujący pracami: Aneta i Maciej Filip.

SOSNOWICA, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Ikonostas z ikonami z cerkwi prawosławnej pw. św. Ap Piotra i Pawła

Zdecydowano o kompleksowym wykonaniu prac konserwatorskich przy ikonostasie w związku z wykonywanym kompleksowym remontem świątyni od dawna nieużytkowanej, w której obiekt nie był właściwie zabezpieczony, w zmieniających się warunkach wilgotności i temperatury. Po wykonaniu badań, obiekt zinwentaryzowano, zdemontowano części ruchome, a następnie ikonostas oczyszczono i zdezynfekowano. Usunięto wtórne nawarstwienia, złocenia brąz, pociemniały werniks oraz zdegradowane grunty. Pozostałe grunty podklejono. Przeprowadzono zabieg trucia drewnojadów oraz wykonano impregnację drewna. Uzupełnienie i brakujące elementy snycerki wykonano z drewna identycznego jak pierwotne. W miejscach mniejszych ubytków założono kity z masy drzewnej. Drewno przeklejo no gorącym klejem skórny m. Wykonano uzupełnienia gruntów; opracowano ich powierzchnie. Wykonano złocenia na poler i mat oraz zrekonstruowano warstwę malarską. Wykonano projekty ikon do ikonostasu a następnie wykonano rekonstrukcję 14 ikon. Prace miały na celu poprawę stanu technicznego i estetycznego ikonostasu z przywróceniem obiektu do kultu i ekspozycji w cerkwi.

Kierujący pracami: Małgorzata Podgórska-Makal.

STARY ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Chrzcielnica z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP

Chrzcielnica z 1931 roku, składa się z kielicha i zaplecka z obrazem Chrztu Chrystusa, drewniana polichromowana, złożona. W 2018 roku wykonano I etap prac techniczno-estetycznych kielicha z podstawą chrzcielnicy. Wykonano demontaż, oczyszczenie, usunięcie wtórnych przemalowań warstwy malarskiej i złocień, dezynfekcję i dezynsekcję drewna, impregnację osłabionych i zniszczonych elementów, sklejenie pęknięć, uzupełnienie i rekonstrukcja brakujących detali snycerskich, uzupełnienie ubytków zaprawy i pulmentów z zachowaniem rozróżnienia na mat i poler, scalenie i rekonstrukcja złocień i srebrzeń, uzupełnienie ubytków warstwy malarskiej wraz z zabezpieczeniem.

Kierujący pracami: Dorota Biedrońska-Krówka.

STUDZIANKA, GM. ŁOMAZY, POW. BIALSKI

Zespół 104 nagrobków zlokalizowanych na cmentarzu mahometańskim w Studziance

W kolejnym, drugim sezonie, kontynuowano prace konserwatorskie przy zespole 104 nagrobków, zlokalizowanych na cmentarzu mahometańskim w Studziance, porządkując miejsca grobowe.

Nagrobki wykonane z granitowych głazów narzutowych: obiekty wstępnie oczyszczono, następnie umyto i kilkukrotnie zdezynfekowano. W celu usunięcia bardziej skonsolidowanych nawarstwień organicznych powierzchnie kamieni czyszczono parą wodną pod ciśnieniem. W miejscach odsłoniętych spękań wykonano kity zabezpieczające z dodatkiem wypełniacza w postaci kruszywa granitowego. Kamienie nagrobne stabilizowano, oczyszczono pola grobowe. Sklejono pęknięte kamienie nagrobne. Uzupełniono niezbędne ubytki. Przeprowadzono dezynfekcję kamienia i jego hydrofobizację.

Nagrobki z piaskowca: obiekty wstępnie oczyszczono i odkopano a następnie umyto pod ciśnieniem. Płyty oczyszczono parą wodną. Wykonano kity w miejscach spękań zaprawą mineralną z dodatkiem wypełniacza w postaci kruszywa kwarcowego w różnych kombinacjach kolorystycznych. Powierzchnie zabezpieczono środkiem hydrofobowym. Prace miały na celu uczynienie zachowanych obiektów nagrobnych w przestrzeni cmentarza mahometańskiego i poprawę ich stanu technicznego.

Kierujący pracami: Janusz Smaza.

SURHÓW, GM. KRAŚNICZYN, POW. KRASNOSTAWSKI

Stacje Drogi Krzyżowej (14) z kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza

Prace konserwatorskie XIX-wiecznych obiektów rozpoczęto od demontażu oleodruków z opraw zewnętrznych. Oczyszczono lica oleodruków z warstw brudów. Oczyszczono odwrocie z kurzu i brudu. Wyrównano powierzchnie oleodruków. Odczyszczono pas-partu i dodano nowe pas-partu. Zabezpieczono powierzchnie oleodruków. Wykonano scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej. Usunięto zabrudzenia z drewnianych ram. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji ram. Wykonano sklejenia, naprawy niestabilnych elementów ram. Wykonano scalenie kolorystyczne ram. Położono miejscowo szlagmetal i zabezpieczono warstwą ochronną. Wymieniono bardzo zniszczone plecy od odwrocia na nowe i zamontowano oleodruki z przedstawieniami poszczególnych stacji Drogi Krzyżowej w obramienia.

Kierujący pracami: Agata Woźniak-Niemkiewicz.

Antepedium ołtarza głównego ze sceną „Chrystus w Ogrójcu” z kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza

Zdemontowane zostało olejne przedstawienie na płótnie – antepedium z dolnej partii ołtarza. Przeprowadzono badania stratygraficzne. Usunięto warstwy brudu, przemalowania z powierzchni malatury oraz stare warstwy werniksu. Oczyszczono odwrocie z kurzu i brudu. Wzmocniono brzegi płótna od odwrocia i wyrównano powierzchnie obrazu. Wykonano impregnację warstw obrazu. Uzupełniono ubytki warstwy zaprawy. Opracowano powierzchnie kitów. Obraz napięto na krosno malarskie. Położono werniks na powierzchni warstwy malarskiej i wykonano scalenie kolorystyczne. Następnie położono werniks końcowy i zamontowano antepedium w ołtarzu głównym.

Kierujący pracami: Agata Woźniak-Niemkiewicz.

TARNOGÓRA, GM. TARNOGÓRA, POW. KRASNOSTAWSKI

Rzeźba św. Jan Nepomucen z kapliczki w murze cmentarnym

Prace przy XVIII-wiecznej rzeźbie rozpoczęto od wykonania wstępnej dokumentacji fotograficznej i opisowej oraz badań obiektu. Oczyszczono rzeźbę z warstw przemalowań.

Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji. Oczyszczono powierzchnie piaskowca z nawarstwień oraz przeprowadzono zabiegi odsolenia. Uzupełniono ubytki kamienia i zrekonstruowano brakujące fragmenty rzeźby. Wykonano scalenie kolorystyczne powierzchni rzeźby. Przeprowadzono zabiegi hydrofobizacji.

Kierujący pracami: Mariusz Bubicz.

TARNOGRÓD, GM. LOCO, POW. BIELGORAJSKI

Polichromia z kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego

Polichromia datowana jest na połowę XVIII wieku utrzymana w charakterze rokokowym. Zrealizowane prace konserwatorskie w zakresie techniczno-estetycznym obejmowały dekorację malarską w nawie północnej. Wykonano badania odkrywkowe, odkurzone powierzchnię, utrwalono pudrującą się warstwę malarską, odczyszczono, wykonano dezynfekcję zagrzybionych partii polichromii, podklejono odpajające się szlichty podłoża, podklejono odspojenia tynków, uzupełniono ubytki tynku zaprawą wapienno-piaskową, położono pobiałę i scalono kolorystycznie metodą punktowania.

Kierujący pracami: Aneta Filip, Maciej Filip.

Ółtarz boczny św. Jana Nepomucena

Ółtarz datowany na 2 poł. XVIII wieku, drewniany, polichromowany, złożony. W 2018 roku wykonano zakres konserwacji technicznej. Prace konserwatorskie obejmowały odkurzenie wraz z usunięciem zanieczyszczenia, usunięcie wtórnych nawarstwień, wykonanie trucia i zabezpieczenie drewna przed działaniem szkodników drewna, wykonanie impregnacji strukturalnej, wymianę zmurszałych elementów konstrukcyjnych, wstawienie fleków drewnianych w miejscach ubytków drewna oraz wykonanie rekonstrukcji brakujących ornamentów, sklejenie pęknięć i odspojień w warstwie drewna, uzupełnienie drobnych ubytków drewna.

Kierujący pracami: Aneta Filip, Maciej Filip.

TOMASZÓW LUBELSKI, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Dekoracja malarska w kościele parafialnym pw. Zwiastowania NMP

Wnętrze pokrywa XVIII-wieczna dekoracja malarska imitująca usłojenie drewna iglastego podporządkowana podziałom architektonicznym. Wystrój malarski uzupełniają zacheuski w formie tond z motywami wici roślinnej, iluzjonistycznie malowany pas ornamentu astragalu i motywu kostki. W 2018 roku podjęto prace konserwatorskie i restauratorskie objęły sklepienie i ściany prezbiterium oraz sklepienie nawy głównej. Zrealizowane prace objęły zabiegi dezynfekcji, oczyszczania z zabrudzeń powierzchniowych i wtórnych nawarstwień oraz impregnatów, wzmocnienia osłabionych partii struktury drewna przez impregnację, uzupełnienie ubytków drewna. Następnie zabezpieczono odspojone łuski polichromii w partii zacheuszków, oczyszczono i podklejono łuski polichromii, utrwalono warstwę malarską, wzmocniono rozchwiane połączenia, skleiono pęknięcia, uzupełniono i zrekonstruowano ubytki gruntów i polichromii z zabezpieczeniem polichromii werniksem, wykonano powtórna dezynfekcję i dezynsekcję.

Kierujący pracami: Marek Trocha.

TRZEBIESZÓW, GM. LOCO, POW. ŁUKOWSKI

Obraz „Veraicon” z kościoła pw. 10 tyś Męczenników

XVIII-wieczny obraz olejny na płótnie ze zwieńczenia ołtarza głównego kościoła nn autora po zdemontowaniu z ołtarza oczyszczono i przygotowano do dublażu. Usunięto wtórne werniksy i pociemniałe retusze oraz przemalowania w obrębie tła. W miejscach ubytków uzupełniono kity i je opracowano. Zdecydowano o naciągnięciu obrazu na nowe krosno. Wykonano retusz naśladowczy warstwy malarskiej i werniksowanie. Celem prac było przywrócenie obrazowi pierwotnych walorów artystycznych i estetycznych.

Kierujący pracami: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

TUCZNA, GM LOCO, POW. BIALSKI

Obraz olejny na płótnie „Św. Jan Nepomucen” z kościoła parafialnego pw. św. Anny

XVIII-wieczny obraz „Św. Jan Nepomucen” pochodzi z kompletu wizerunków świętych fundowanego dla kościoła św. Anny w Kodniu; przekazany do Tuczej, obecnie jest eksponowany w tutejszym kościele parafialnym. Zgodnie z informacją na odwrociu, ujawnioną w trakcie oględzin, obiekt w 1881 r. był odnawiany kosztem Józefa Grabowskiego oraz Ludwika Skulimowskiego przez Anzelma Bielińskiego z Białej Podlaskiej. Przed przystąpieniem do prac zdecydowano o koniecznym wzmocnieniu osłabionego płótna i konsolidacji warstw malarskich poprzez wykonanie dublażu na nowe płótno lniane z zastosowaniem masy woskowo – żywicznej. Wykonano ponadto czyszczenie obiektu, usunięcie wszelkich retuszy, przemalowań, wtórnych nawarstwień. Uznano za niezbędną wymianę zniszczonego krosna, które ze względu na działanie drewnojadów utraciło stabilność; jego listwy w trakcie eksploatacji zostały spaczne i przekoszone. Usunięto deski zniszczonego podobrazia drewnianego, w miejsce których zaplanowano zamontowanie sklejk wodoodpornej, umożliwiające montaż aplikacji. Przeprowadzone zabiegi miały na celu powstrzymanie procesów postępującej destrukcji oraz przywrócenie obiektowi pierwotnych wartości estetycznych i artystycznych.

Kierujący pracami: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

UHRUSK, GM. WOLA UHRUSKA, POW. WŁODAWSKI

Polichromia ścienna w cerkwi prawosławnej pw. Zaśnięcia NMP

W 2018 r. kontynuowane były prace konserwatorskie przy polichromii wnętrza. Wykonano tynki konserwatorskie we wnętrzu cerkwi, które zostały odpowiednio wykończone pod względem faktury. Zrekonstruowano polichromię we wnętrzu cerkwi w oparciu o odsłonięty oryginał powyżej lamperii.

Kierujący pracami: Katarzyna Braun.

WERESZCZYN, GM. URSZULIN, POW. WŁODAWSKI

Nagrobek Antoniny Hlebickiej-Józefowicz z 1920 r. z cmentarza rzymskokatolickiego

Grobowiec został wykonany w formie masywnej skrzyni ustawionej na murowanym fundamencie. Na skrzyni ustawiony jest na kamiennej (piaskowiec różowy) dwusegmentowej podstawie cokół i obelisk z labradorytu. Prace konserwatorskie rozpoczęto od wykonania napraw fundamentu i otynkowaniu cokołu. Oczyszczono i wykonano

zabiegi dezynfekcji całego obiektu. Następnie wypełniono i wzmocniono siatkę spękań powierzchni piaskowca i labradorytu. Po przeprowadzeniu zabiegów właściwej dezynfekcji oczyszczono powierzchnie kamienne z brudu, mchów i porostów. Doczyszczono trudno usuwalne nawarstwienia. Wzmocniono części zdegradowanej powierzchni kamienia. Uzupełniono ubytki zaprawą mineralną w masie. Uzupełniono spoiny. Przeprowadzono zabiegi zabezpieczające nakrywę z piaskowca nagrobka środkiem hydrofobizującym.

Kierujący pracami: Marek Kołyszko, Michał Oleksy.

WŁODAWA, M. LOCO, POW. WŁODAWSKI

Mensa – stół ołtarza bocznego pw. św. Tekli z z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Ludwika Króla

Przed przystąpieniem do demontażu mensy – stołu ołtarzowego z 2 poł. XVIII w., wykonano inwentaryzację ruchomych elementów zabytku. Przeprowadzono wstępną dezynfekcję i dezynsekcję odkrytych drewnianych elementów obiektu. Oczyszczono powierzchnie elementów z kurzu i brudu, a także podklejono i zespolono z podłożem odpadające i łuszczące się warstwy gruntów malatury i złocień. Wykonano badania i odkrywki stratygraficzne, usunięto przemalowania z partii polichromowanych i złoczonych, a także usunięto wtórne nakłady gruntów i szpachli. Usunięto wtórne, wadliwie wykonane naprawy stolarki. Następnie wykonano prace konstrukcyjne, przeprowadzono zasadniczą dezynfekcję elementów drewnianych oraz wzmocniono strukturę osłabionej tkanki drewnianej. Zrekonstruowano brakujące elementy rzeźby i snycerki. Uzupełniono głębsze ubytki drewna kitami, a płytsze nowymi gruntami i kitami w partiach malatury oraz uzupełniono stare grundy i nałożono nowe w partiach złoczonych, które w dalszej kolejności opracowano. Założono warstwę buforową werniksu na całości polichromii i malatury. Wykonano retusze i miejscowe rekonstrukcje powierzchni polichromowanych, a także wykonano złocenia metodą na poler i mat. Założono werniks końcowy. Zaizolowano i zabezpieczono spód nóg stołu na styku z posadzką.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Mensa – stół ołtarza bocznego pw. Przemienienia Pańskiego z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Ludwika Króla

Przed przystąpieniem do demontażu mensy – stołu ołtarzowego z 2 poł. XVIII w., wykonano inwentaryzację ruchomych elementów zabytku. Przeprowadzono wstępną dezynfekcję i dezynsekcję odkrytych drewnianych elementów obiektu. Oczyszczono powierzchnie elementów z kurzu i brudu, a także podklejono i zespolono z podłożem odpadające i łuszczące się warstwy gruntów malatury i złocień. Wykonano badania i odkrywki stratygraficzne, usunięto przemalowania z partii polichromowanych i złoczonych, a także usunięto wtórne nakłady gruntów i szpachli. Usunięto wtórne, wadliwie wykonane naprawy stolarki. Następnie wykonano prace konstrukcyjne, przeprowadzono zasadniczą dezynfekcję elementów drewnianych oraz wzmocniono strukturę osłabionej tkanki drewnianej. Zrekonstruowano brakujące elementy rzeźby i snycerki. Uzupełniono głębsze ubytki drewna kitami, a płytsze nowymi gruntami i kitami w partiach malatury oraz uzupełniono stare grundy i nałożono nowe w partiach złoczonych, które w dalszej kolejności opracowano. Założono warstwę buforową werniksu na całości polichromii i malatury. Wykonano retusze i miejscowe rekonstrukcje powierzchni polichromowa-

nych, a także wykonano złączenia metodą na poler i mat. Założono werniks końcowy. Zaizolowano i zabezpieczono spód nóg stołu na styku z posadzką.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Antepedium – mensa – ołtarza bocznego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Ludwika Króla

Przed przystąpieniem do demontażu antepedium – mensy ołtarzowej z 2 poł. XVIII w., wykonano inwentaryzację ruchomych elementów zabytku. Przeprowadzono wstępną dezynfekcję i dezynsekcję odkrytych drewnianych elementów obiektu. Oczyszczono powierzchnie elementów z kurzu i brudu, a także podklejono i zespolono z podłożem odpadające i łuszczące się warstwy gruntów malatury i złoceń. Wykonano badania i odkrywki stratygraficzne, usunięto przemalowania z partii polichromowanych i złoconych, a także usunięto wtórne nakłady gruntów i szpachli. Usunięto wtórne, wadliwie wykonane naprawy stolarki. Następnie wykonano prace konstrukcyjne, przeprowadzono zasadniczą dezynfekcję elementów drewnianych oraz wzmocniono strukturę osłabionej tkanki drewnianej. Zrekonstruowano brakujące elementy rzeźby i snycerki. Uzupełniono głębsze ubytki drewna kitami, a płytsze nowymi gruntami i kitami w partiach malatury oraz uzupełniono stare grunty i nałożono nowe w partiach złoconych, które w dalszej kolejności opracowano. Założono warstwę buforową werniksu na całości polichromii i malatury. Wykonano retusze i miejscowe rekonstrukcje powierzchni polichromowanych, a także wykonano złączenia metodą na poler i mat. Założono werniks końcowy. Zaizolowano i zabezpieczono spód nóg mensy na styku z posadzką.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Mensa – stół ołtarza bocznego pw. Ukrzyżowania z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Ludwika Króla

Przed przystąpieniem do demontażu antepedium – mensy ołtarzowej z 2 poł. XVIII w., wykonano inwentaryzację ruchomych elementów zabytku. Przeprowadzono wstępną dezynfekcję i dezynsekcję odkrytych drewnianych elementów obiektu. Oczyszczono powierzchnie elementów z kurzu i brudu, a także podklejono i zespolono z podłożem odpadające i łuszczące się warstwy gruntów malatury i złoceń. Wykonano badania i odkrywki stratygraficzne, usunięto przemalowania z partii polichromowanych i złoconych, a także usunięto wtórne nakłady gruntów i szpachli. Usunięto wtórne, wadliwie wykonane naprawy stolarki. Następnie wykonano prace konstrukcyjne, przeprowadzono zasadniczą dezynfekcję elementów drewnianych oraz wzmocniono strukturę osłabionej tkanki drewnianej. Zrekonstruowano brakujące elementy rzeźby i snycerki. Uzupełniono głębsze ubytki drewna kitami, a płytsze nowymi gruntami i kitami w partiach malatury oraz uzupełniono stare grunty i nałożono nowe w partiach złoconych, które w dalszej kolejności opracowano. Założono warstwę buforową werniksu na całości polichromii i malatury. Wykonano retusze i miejscowe rekonstrukcje powierzchni polichromowanych, a także wykonano złączenia metodą na poler i mat. Założono werniks końcowy. Zaizolowano i zabezpieczono spód nóg mensy na styku z posadzką.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Pomnik Tadeusza Kościuszki z 1908 r. przy Al. Józefa Piłsudskiego

Prace konserwatorskie w 2018 r. polegały na dokonaniu korekty kitów i uzupełnień kamienia po okresie sezonowania oraz przeprowadzono zabiegi hydrofobizacji pomnika.

Kierujący pracami: Konrad Grabowski.

Ołtarz z kaplicy na cmentarzu parafialnym przy al. Józefa Piłsudskiego

Po wykonaniu inwentaryzacji ruchomych elementów ołtarza z 2 poł. XVIII w. dokonano ich demontażu. Oczyszczono powierzchnie z kurzu i brudu, przeprowadzono wstępną dezynfekcję wszystkich drewnianych elementów. Podklejono i zespolono z podłożem odpadające i łuszczące się warstwy gruntów, malatury i złocień. Wykonano badania strygraficzne na podstawie, których ustalono pierwotną kolorystykę ołtarza. Usunięto prze-malowania z całej powierzchni obiektu. Usunięto wtórne nakłady gruntów i szpachli. Przeprowadzono prace stolarskie wzmacniające i stabilizujące konstrukcję ołtarza. Przeprowadzono zasadnicze zabiegi dezynfekcji. Wzmocniono strukturę osłabionej tkanki drewnianej. Uzupełniono ubytki w partiach malatury i złocień. Opracowano powierzchnie pod złocenia. Założono buforową warstwę werniksu na całości powierzchni malatury. Wykonano retusze i rekonstrukcje brakujących powierzchni malatury. Wykonano złocenia metodą na poler i na mat. Przeprowadzono prace montażowe poszczególnych elementów ołtarza. Położono warstwę werniksu końcowego na całości polichromii.

Kierujący pracami: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Nagrobek Stanisławy Wołodkowej z 1894 r. z cmentarza przy al. Józefa Piłsudskiego

Prace przy nagrobku rozpoczęto od oczyszczenia mechanicznego powierzchni z brudu, mchów i porostów. Doczyszczono trudno usuwalne nawarstwienia z powierzchni pomnika nagrobnego. Następnie przeprowadzono zabiegi dezynfekcji. Uzupełniono ubytki zaprawą mineralną barwioną w masie. Zabezpieczono elementy nagrobka środkiem hydrofobizującym.

Kierujący pracami: Marek Kołyszko, Michał Oleksy.

Nagrobek płk. Antoniego Michniewicza z 1892 r. z cmentarza przy al. Józefa Piłsudskiego

Prace przy nagrobku rozpoczęto od wykonania fundamentu i ustabilizowania wraz z poziomowaniem i pionowaniem obiektu. Oczyszczono mechanicznie powierzchnie z brudu, mchów i porostów. Doczyszczono trudno usuwalne nawarstwienia z powierzchni pomnika nagrobnego. Następnie przeprowadzono zabiegi dezynfekcji. Wykonano zabiegi wzmocnienia powierzchni nagrobka. Uzupełniono ubytki zaprawą mineralną barwioną w masie. Zamontowano krzyż przy użyciu kotew ze stali kwasoodpornej i kleju. Uzupełniono spoiny. Zabezpieczono elementy nagrobka środkiem hydrofobizującym.

Kierujący pracami: Marek Kołyszko, Michał Oleksy.

WOLA GUŁOWSKA GM. ADAMÓW, POW. ŁUKOWSKI

Konsole, postumenty i antepedium z ołtarza głównego z kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP

Prace prowadzone w poprzednich sezonach przy ołtarzu głównym kontynuowano w 2018 r., obejmując zainteresowaniem ostatnią część obiektu obejmującą konsole, po-

stumenty i antepedium. Po demontażu obiekty oczyszczono, zabezpieczono, wykonano badania. Wzmocniono konstrukcje poszczególnych elementów. Przeprowadzono zabiegi impregnacji grzybobójczej i owadobójczej oraz impregnację drewnianych elementów konstrukcyjnych i architektonicznych a także elementów złożonych i srebrzonych. Podjęto decyzję o prasowaniu spęcherzeń w obrębie polichromii i złocień. Usunięto przemalowania i elementy zastosowane wtórnie. Uzupełniono ubytki drewna stosując zabiegi flekowania i kitowania oraz wykonano inne niezbędne prace stolarskie. Uzupełniono brakujące grunty kredowo-klejowe. Założono szelak i uzupełniono brakujące elementy polichromii. Położono pulment pod złocenia i srebrzenia na poler i szelak pod maty na elementach snycerki, a następnie wykonano prace pozłotnicze; powierzchnie opracowano. Uzupełniono polichromie przez punktowanie oraz wykonano niezbędne rekonstrukcje powierzchni oryginalnej malatury. Wykonane prace miały na celu przywrócenie wiernego wizerunku artystyczno-estetycznego poddanych pracom elementów ołtarza głównego.

Kierujący pracami: Janina Wojtuniak-Strużyńska.

WOŻUCZYN, GM. RACHANIE, POW. TOMASZOWSKI

Stacje Drogi Krzyżowej z kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP

Obrazy wykonane w technice olejnej na podobrazii z płótna lnianego i gruncie emulsyjnym w ramach drewnianych profilowanych datowane na koniec XVIII w., utrzymane w charakterze barokowym. W 2017 r. zrealizowano pierwszy etap konserwacji przy I – III stacji, w 2018 r. drugi etap wykonano przy stacjach IV-IX. Zrealizowane prace konserwatorskie objęły pełny zakres techniczno-estetyczny: oczyszczenie, demontaż ramy, zdjęcie z krosna, wykonanie badań w celu ustalenia budowy technologicznej, usunięcie przemalowań, kitów kredowo-klejowych pokostowych z lica obrazów, usunięcie przemalowań i retuszy, dublaż na nowe płótno, uzupełnienie ubytków płótna autorskiego oraz ubytków gruntu kitem woskowo-kredowym, fakturalne opracowanie kitów, napięcie na nowe krosno, werniksowanie i scalenie kolorystyczne w technice olejno-żywicznej.

Kierujący pracami: Krystyna Solecka.

ZAGŁOBA, GM. WILKÓW, POW. OPOLSKI

Polichromia ze sceną Koronacja NMP w prezbiterium kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Królowej Polski

Wykonana na ścianie centralnej prezbiterium scena Koronacji NMP, stanowi jedyny element zrealizowany w kościele z projektu autorstwa Antoniego Michalaka. Działania wojenne II wojny światowej przerwały realizację projektu, który obejmował całe prezbiterium. Tematyka scen była utrzymana w stylu narodowym. Po wojnie już nie powrócono do realizacji prac. Obecnie poddano konserwacji i restauracji scenę w zakresie niezbędnym, bez większych uzupełnień, jedynie z przywróceniem jej walorów estetycznych. W ramach malowania całego wnętrza przyjęto wykonanie niektórych powtarzalnych motywów dekoracyjnych z projektu i kolorystyki odkrytej na obiekcie w trakcie prac. Zastosowane w prezbiterium podziały przy użyciu motywów dekoracyjnych sugerują jedynie podziały z projektu ale zastosowane rozwiązania technologiczne i kolorystyczne umożliwiają powrót do realizacji projektu przy takiej woli ze strony parafii. Wolę taką wyraża rodzina Antoniego Michalaka, będąca w posiadaniu oryginału projektu. Również

w nawie starano się zastosować kolorystykę, która tworzyłaby spójną całość z prezbiterium.

Kierujący pracami: Aleksander Piotrowski.

ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI GRODZKI

Nagrobki Marianny z Winiarskich Godziszewskiej, rodziny Godziszewskich, płyta nagrobna Antoniego Ostrowskiego na cmentarzu parafialnym

Nagrobki datowane na koniec XIX i pocz. XX wieku, wykonane z piaskowca. Zakres wykonanych prac konserwatorskich i restauratorskich obejmował: demontaż, oczyszczenie z brudu i wtórnych nawarstwień, usunięcie wadliwych kitów, wtórnych uzupełnień i rekonstrukcji, dezynfekcję powierzchni skażonych przez mikroorganizmy, wzmocnienie strukturalne kamienia, sklejanie pęknięć kamienia, rekonstrukcję większych ubytków formy, uzupełnienie drobnych ubytków, scalenie kolorystyczne uzupełnień, zhydrofobizowanie strukturalne nagrobków impregnatem, montaż nagrobków.

Kierujący pracami: Maciej Filip, Aneta Filip.

ZWIERZYNIEC, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Nagrobek Jana Cieplińskiego na cmentarzu parafialnym

Nagrobek z 1919 roku wykonany z wapienia józefowskiego. Zrealizowane prace konserwatorskie i restauratorskie polegały na odczyszczeniu z brudu, mchów i porostów, demontażu, usunięciu korodujących prętów montażowych, dezynfekcji, usunięciu mikroorganizmów i czarnych nawarstwień z powierzchni, odsoleniu, uzupełnieniu ubytków kamienia, impregnacji hydrofobowej, zrekonstruowaniu brakującego kamiennego krzyża, montażu elementów, zabezpieczeniu powierzchni nagrobka poprzez hydrofobizację i scalenie kolorystycznym.

Kierujący pracami: Łukasz Bulewicz.

SUMMARY

The following list of restoration works at movable historical monuments comprises the area of the Lublin Province supervised by the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin and its branches in Biała Podlaska, Chełm and Zamość. The report on restoration works, in an abridged version by necessity, is an attempt at discussing and illustrating the actions undertaken by owners of historical objects entered in the register, under the supervision of the Office for the Protection of Monuments. The presented list comprises the works or their stages completed in 2018. The discussed period is determined by the publication cycle of the "Restoration News," as well as by annual periods of financial settlements in the case of works financed from various external sources. Even with limited funds of the owners but with considerable involvement of the local communities, it is possible to save many movable historical monuments every year, which is confirmed by the report presented.

1. Biała Podl. – kościół kapucynów – portal po pracach, fot. A. Andryszczak 2018 r.

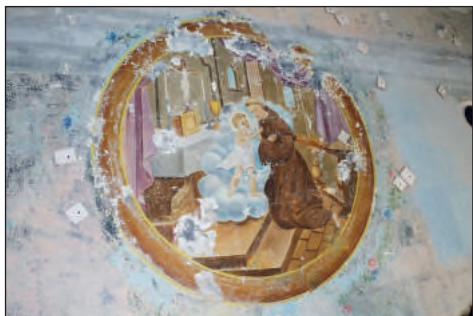
2. Bukowina – kościół filialny – malowidła ściany pn. przed pracami, fot. A. Guzik 2018 r.

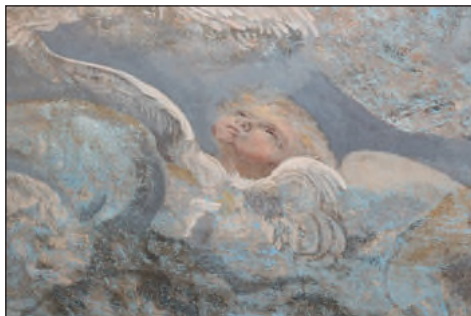
3. Bukowina – kościół filialny – malowidła ściany pn. w trakcie prac, fot. A. Guzik 2018 r.

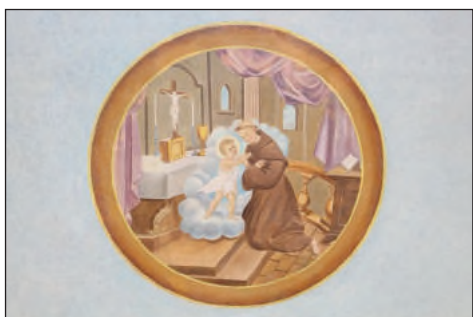
4. Bukowina – kościół filialny – malowidła ściany pn. po pracach, fot. A. Guzik 2018 r.

5. Buśno – kościół par. – malowidło na suficie prezbiterium przed pracami, fot. P. Wira 2018 r.

8. Chełm – cerkiew prawosławna – polichromia w trakcie prac, fot. P. Wira 2018 r.

6. Buśno – kościół par. – malowidło na suficie prezbiterium po pracach, fot. P. Wira 2018 r.

9. Chełm – cerkiew prawosławna – polichromia po pracach, fot. P. Wira 2018 r.

10. Chełm – cerkiew prawosławna – polichromia po pracach, fot. P. Wira 2018 r.

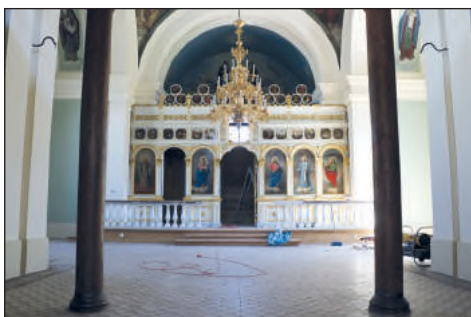
7. Chełm – cerkiew prawosławna – polichromia w trakcie prac, fot. P. Wira 2018 r.

11. Chełm – cerkiew prawosławna – polichromia w trakcie prac, fot. P. Wira 2018 r.

12. Chełm – cerkiew prawosławna – baldachim i polichromia po pracach, fot. P. Wira 2018 r.

14. Gorzków – kościół par. – chrzcielnica po konserwacji, fot. P. Wira 2018 r.

13. Chełm – cerkiew prawosławna – ikonostas po pracach, fot. P. Wira 2019 r.

15. Gródek – kościół par. – ołtarz główny po pracach, fot. A. Pragłowski 2018 r.

16. Gródek – kościół par. – ołtarz główny przed pracami, fot. A. Pragłowski 2018 r.

18. Hanna – kościół par. – mensa ołtarza bocznego w trakcie prac, fot. P. Wira 2018 r.

17. Hanna – kościół par. – polichromia stropu nawy przed konserwacją, fot. P. Wira 2018 r.

19. Hanna – kościół par. – tabernakulum ołtarza
gł. w trakcie prac, fot. P. Wira 2018 r.

20. Hanna – kościół par. – polichromia wejścia
do kaplicy w trakcie prac, fot. P. Wira 2018

22. Hrebenne – cerkiew greckokatolicka – oł-
tarz po pracach, fot. M. Dawidiuk 2018 r.

23. Hrebenne – cerkiew greckokatolicka – iko-
na przed pracami, fot. M. Dawidiuk 2018 r.

21. Hrebenne – cerkiew greckokatolicka – ołtarz
przed pracami, fot. M. Dawidiuk 2018 r.

24. Hrebenne – cerkiew greckokatolicka – ikona w trakcie prac, fot. M. Dawidiuk 2018 r.

26. Kosyń –kościół par. – ołtarz gł. po konserwacji, fot. P. Wira 2018 r.

25. Hrebenne – cerkiew greckokatolicka – ikona po pracach, fot. M. Dawidiuk 2018 r.

27. Krasnystaw – d. pałac biskupi – portal w trakcie prac, fot. P. Wira 2018 r.

28. Lubartów – kościół św. Anny – obraz św. Rodzina po pracach, fot. J. Polaska 2018 r.

30. Lublin – kościół dominikanów – nagrobek Firlejów po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

31. Lublin – kościół dominikanów – obraz Pożar miasta po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

29. Lublin – kościół św. Ducha – obraz MB Bolesna po pracach, fot. M. Stankiewicz 2018 r.

32. Lublin – kościół dominikanów – prospekt organowy po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

33. Lublin – kościół dominikanów – obraz św. Cecylia po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

34. Lublin – kościół dominikanów – obraz Matka Boska po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

35. Lublin – kościół dominikanów – obraz św. Katarzyna po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

36. Lublin – kościół dominikanów – obraz z cyklu historii Drzewa Krzyża Świętego po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

39. Lublin – kościół dominikanów – obraz z cyklu historii Drzewa Krzyża Świętego po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

37. Lublin – kościół dominikanów – obraz z cyklu historii Drzewa Krzyża Świętego po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

40. Lublin – kościół dominikanów – obraz z cyklu historii Drzewa Krzyża Świętego po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

38. Lublin – kościół dominikanów – obraz z cyklu historii Drzewa Krzyża Świętego po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

41. Lublin – kościół dominikanów – obraz z cyklu historii Drzewa Krzyża Świętego po pracach, fot. P. Maciuk 2018 r.

42. Tarnogród – kościół par. – polichromia nawy pn. przed pracami, fot. M. Filip 2018 r.

43. Tarnogród – kościół par. – polichromia nawy pn. po pracach, fot. M. Filip 2018 r.

44. Tarnogród – kościół par. – polichromia kopuły nawy pn. przed pracami, fot. M. Filip 2018

45. Tarnogród – kościół par. – polichromia kopuły nawy pn. po pracach, fot. M. Filip 2018 r.

46. Tarnogóra – ogrodzenie cm. – rzeźba św. Jana Nepomucena po pracach, fot. P. Wira 2018

49. Radzyń Podl. – zespół pałacowy – dekoracja płycin po pracach, fot. J. Maraśkiewicz 2018

50. Radzyń Podl. – zespół pałacowy – tympanon po pracach, fot. Z. Kamińska 2018 r.

47. Radzyń Podl. – zespół pałacowy – dekoracja płyciny przed pracami, fot. Z. Kamińska 2018

48. Radzyń Podl. – zespół pałacowy – dekoracja płyciny po pracach, fot. Z. Kamińska 2018 r.

51. Tomaszów Lub. – kościół par. – wystrój prezbiterium przed pracami, fot. M. Trocha 2018

52. Tomaszów Lub. – kościół par. – zacheusz przed pracami, fot. M. Trocha 2018 r.

53. Tomaszów Lub. – kościół par. – zacheusz po pracach, fot. M. Trocha 2018 r.

54. Tomaszów Lub. – kościół par. – wystrój prezbiterium po pracach, fot. M. Trocha 2018 r.

55. Włodawa – kościół par. – mensa ołtarz bocznego po pracach, fot. P. Wira 2018 r.

56. Włodawa – kaplica cmentarna – ołtarz po pracach, fot.P. Wira 2018 r.

Kinga Doraczyńska-Dziuba, Maria Fornal, Ewa Borawska, Monika Kurczewicz, Lech Kuśmierz, Joanna Matys, Iga Pałka, Monika Pędzińska, Elżbieta Podkościelny, Aneta Semeniuk, Klaudia Zarzycka-Goliszek

PRACE KONSERWATORSKIE I REMONTOWE PRZY ZABYTKOWYCH OBIEKTACH I ZESPOŁACH ARCHITEKTONICZNYCH W 2018 ROKU

W niniejszym sprawozdaniu wyszczególniono zrealizowane w 2018 roku prace budowlane i konserwatorskie w zabytkach architektury i budownictwa. Wykaz realizacji obejmuje teren woj. lubelskiego podległego działalności WUOZ Lublin i delegatur w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Odnotowano liczne działania właścicieli na rzecz poprawy stanu technicznego zabytkowych budynków i budowli, np. w zakresie wzmocnienia konstrukcji jak np. w drewnianych kościołach w Bożej Woli, Hannie, Żmudzi czy Bublu Starym, w baszcie pałacu Firlejów w Dąbrowicy, budynku ratusza w Końskowoli, dworze w miejscowości Bełczac, kościele w Markuszowie i innych. Rozpoczęto kompleksowe remonty niezwykle ważnych zabytków Zamościa: infulatki, wikarówki oraz XVII-wiecznego barokowego kościoła OO. Franciszkanów, gdzie trwają prace zmierzające do odtworzenia bryły i dekoracji architektonicznej. Przystąpiono do kompleksowych, dawno oczekiwanych prac przy remoncie i adaptacji dwóch oficyn przy pałacu – Muzeum Zamoyskich w Kozłowie. Prowadzono generalne remonty w obiektach Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym. Zakończono trwające od 2009 r. gruntowne prace remontowe i konserwatorskie w lubelskiej bazylice OO. Dominikanów, nagrodzone w bieżącym roku nagrodą Laur Konserwatorski. Część inwestycji była realizowana przy wsparciu finansowym instytucji rządowych i samorządowych. Ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dotacje przyznano na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy 27 zabytkach nieruchomości, m.in. z Radzyna Podlaskiego, Żmudzi, Jeleńca, Lublina, Nałęczowa, Krasnobrodu, Zamościa i innych. Z budżetu samorządu miasta Lublin dotacje przyznano 15 właścicielom obiektów zabytkowych.

BELCZAC, GM. CZEMIERNIKI, POW. RADZYŃ PODLASKI

Dwór wzniesiony w 2 poł. XIX w.

W 2018 r. rozpoczęto remont kapitalny obiektu. W zakresie: dachu z wymianą zniszczonych elementów więźby dachowej i wymianą pokrycia dachowego, stropów piwnicy, wymiany tynków wewnętrznych, wymiany instalacji.

BIAŁA PODLASKA, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Akademia Bialska wzniesiona w XIX w.

W 2018 r. wymieniono część stolarki okiennej.

BIŁGORAJ, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Kościół parafialny pw. Trójcy Św. i Wniebowzięcia NMP, wzniesiony w latach 1732-1755, barokowy.

W 2018 r. wykonano prace remontowe przy elewacjach kościoła w zakresie: usunięcia wtórnych nawarstwień malarskich i całkowicie zdegradowanych elementów wystroju

architektonicznego, uzupełnienia profili, elementów architektonicznych, uzupełnienia tynków, renowacji stolarki okiennej i prac malarskich elewacji. Wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie cynkowych rzeźb św. Apostołów Piotra i Pawła na elewacji kościoła.

BOROWICA, GM. ŁOPIENNIK GÓRNY, POW. KRASNOSTAWSKI

Kościół drewniany pw. Przemienienia Pańskiego w Borowicy, wzniesiony w 1799 r. wg projektu Jakuba Kubickiego fundacji Kazimierza Kasińskiego.

W 2018 r. zakończono prace związane z wykonaniem instalacji elektrycznej i oświetleniowej kościoła.

BOŻA WOLA, GM. ZAKRZEW, POW. LUBELSKI

Kościół parafialny pw. św. Antoniego, wzniesiony w latach 1831-1834, drewniany. Zakończono roboty budowlane polegające na wzmocnieniu i zabezpieczeniu konstrukcji kościoła i dzwonnicy. Naprawiono i częściowo wymieniono elementy więźby dachowej, oczyszczono powierzchnie elementów drewnianych z korozji biologicznej, uzupełniono ubytki, wzmocniono elementy konstrukcyjne oraz przeprowadzono generalną impregnację grzybobójczą i ppoż.

BUBEL STARY, GM. JANÓW PODLASKI, POW. BIALSKI

Kościół filialny pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty, wzniesiony w 1861 r.

W 2018 r. wykonano remont dachu: naprawiono więźbę dachową (uzupełniono brakujące elementy, wymieniono części zniszczone, zakonserwowano elementy więźby), wymieniono pokrycie dachowe na nowe z blachy miedzianej, zrekonstruowano latarnię kopuły, wymieniono rynny i rury spustowe.

BUŚNO, GM. BIAŁOPOLE, POW. CHEŁMSKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Buśnie, wzniesiony w końcu XVIII w., barokowy.

W 2018 r. zakończono prace związane z gruntownym remontem kościoła. Prace obejmowały m.in. wykonanie izolacji, skucie zniszczonych tynków i uzupełnienie tynkami renowacyjnymi, oczyszczenie i pomalowanie stolarki, oczyszczenie i pomalowanie elewacji kościoła, wymianę pokrycia dachu, dobudowę zakrystii.

BYCHAWKA DRUGA, GM. BYCHAWA, POW. LUBELSKI

Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w zespole kościelnym, wzniesiony na pocz. XIX w., rozbudowany w latach 1907-1912, neobarokowy.

W roku 2018 w zostały przeprowadzone roboty budowlane związane z montażem wewnętrznej instalacji grzewczej i gazowej. Kocioł gazowy umieszczono w nieużytkowanym pomieszczeniu na piętrze, przy wieży. Uwzględniono również miejsce lokalizacji punktu redukcyjno-pomiarowego w tylnej elewacji wieży północnej.

CHEŁM, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI GRODZKI.

Zespół katedralny na Górze Chełmskiej w Chełmie, ul. Lubelska 2, złożony z katedry greckokatolickiej z 1735-1756 oraz zgromadzonych wokół niej budowli powstających od XVII do XIX w.

W 2018 r. wykonano prace związane z remontem elewacji południowej bazyliki, wymianą obróbek blacharskich oraz dobudową zejścia do krypt.

Zespół popijarski, ul. Lubelska 55, obejmuje kościół parafialny pw. Rozesłania św. Apostołów, wzniesiony w latach 1753-1763 wg projektu arch. P. Fontany, kolegium i klasztor pijarów wzniesiony w 1714 r., figury kamienne z posągami MB Łaskawej i św. Kalasantego.

W 2018 r. wykonano system sygnalizacji pożaru i włamania w części klasztoru zajmowanej przez Muzeum Ziemi Chełmskiej.

Cerkiew prawosławna pw. Św. Jana Teologa w Chełmie, ul. Sienkiewicza 1, wzniesiona w latach 1846-1850.

W 2018 r. zakończono prace związane z przebudową instalacji elektrycznej, budową instalacji sygnalizacji włamania i napadu, sygnalizacji pożaru, instalacji nagłośnienia i instalacji odgromowej. Dodatkowo wykonano prace związane z wymianą podłogi prezbiterium i klisrosu, konserwacją stolarki drzwiowej wewnętrznej oraz naprawami miejscowymi elewacji.

Zespół dawnego szpitala wojskowego w Chełmie, ul. Hrubieszowska 102 powstał w latach 1895-1900 dla obsługi chełmskiego garnizonu wojsk rosyjskich jako zaplecze medyczne.

W 2018 r. zakończono prace związane z generalnym remontem budynku dawnej siedziby administracji i sztabu. Wykonano prace mające na celu przystosowanie obiektu do nowej funkcji – Szkoły Muzycznej. Prace polegały na: przebudowie wnętrza budynku, skuciu i odtworzeniu tynków wewnętrznych, wykonaniu instalacji budynku, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej, remoncie elewacji z odtworzeniem detalu architektonicznego, przebudowie dachu budynku wraz z wymianą pokrycia dachowego, zagospodarowaniu terenu przylegającego do budynku.

CZEMIERNIKI, GM. LOCO, POW. RADZYŃSKI

Mansjonaria wzniesiona w 1 poł. XVII w. przebud. w 2 poł. XIX w.

W 2018 r. rozpoczęto remont obiektu: przeprowadzono konserwację więźby dachowej, wymieniono pokrycie dachowe, wykonano remont z rekonstrukcją stropów belkowych, wymieniono tynki wewnętrzne i zewnętrzne, podłogi i posadzki, stolarkę okienną i drzwiową, pomalowano wnętrze, wykonano nowe instalacje.

DĄBROWICA, GM. JASTKÓW, POW. LUBELSKI

Baszta dawnego pałacu Firlejów, dekorowana sztukateriami na elewacjach, stanowi pozostałość założenia rezydencyjnego sięgającego początkami XVI w., przekształconego w 1 poł. XVII w.

W roku 2018 rozpoczęto drugi etap prac konserwatorskich i robót budowlanych związanych z remontem baszty rodu Firlejów. Pierwszy, zakończony etap związany był ze wzmocnieniem konstrukcyjnym i zabezpieczeniem przeciwwilgociowym. Drugi etap związany jest z remontem całego budynku baszty z wprowadzeniem do jej wnętrza funkcji wystawienniczej co wiąże się między innymi z koniecznością realizacji klatki schodowej w przestrzeni wtórnej (współczesnej) arkady. Dodatkowo w obiekcie prze-

prowadzone zostały kompleksowe prace konserwatorskie polegające między innymi na: usunięciu wtórnych uzupełnień na ścianach i detalach, dezynfekcji obiektu środkami o szerokim spektrum działania, wzmocnieniu miejsc osłabionych, rekonstrukcji wypraw tynkarskich i detali architektonicznych, podmalowaniu detali architektonicznych w oparciu o znaleziony kolor oraz wykonaniu hydrofobizacji zabezpieczającej powierzchnię obiektu.

DĘBLIN, GM. LOCO, POW. RYCKI

Zespół Twierdzy Dęblin stanowiący pierwotnie jeden z głównych filarów ufortyfikowanego obszaru warownego Dęblin-Warszawa-Modlin-Brześć, powstał na przestrzeni XIX w. w kilku etapach (w l. 1838-1853 wg proj. Iwana Dehna oraz w l. 60. I 80. XIX w.). W 1909 r. podjęto decyzję o likwidacji twierdzy, a następnie przeszła ona w użytkowanie wojska.

Dom komendanta, budynek nr 1.

W 2018 r. zrealizowano II etap remontu generalnego. W ramach inwestycji wykonano izolację przeciwwilgociową, remont tarasu i schodów zewnętrznych, remont elewacji z konserwacją kamiennego cokołu, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej wraz z wymianą krat okiennych, wykonanie opaski wokół budynku, remont sanitariatów, wymianę instalacji elektrycznej i sanitarnej, udrożnienie zasypanych piwnic oraz remont muru przyległego do budynku.

Budynek nr 3. W 2018 r. przeprowadzono kompleksową wymianę stolarki okiennej i drzwiowej w obiekcie.

Budynek nr 17. W 2018 r. zakończono remont sanitariatów rozpoczęty w roku ubiegłym.

Budynek nr 18. W 2018 r. zakończono roboty w zakresie wymiany stolarki okiennej i drzwiowej, rozpoczęte w roku ubiegłym.

Budynek nr 19. W 2018 r. kontynuowano prace w zakresie remontu pomieszczeń, wymiany instalacji: c.o., wod.-kan., wentylacji mechanicznej, klimatyzacji i elektrycznej, wymiany stolarki okiennej i drzwiowej, remontu dachu, elewacji i schodów zewnętrznych oraz wykonania opaski odwadniającej.

Zespół pałacowo-parkowy, założony w kon. XVIII w. przez Mniszchów z udziałem architekta D. Merliniego oraz projektanta parku J.Ch. Schucha, przekształcony w poł. XIX w. i w l. 20. XX w. z przeznaczeniem na Francuską Szkołę Pilotów. W skład zespołu wchodzi: pałac z oranżerią, 2 oficyny, budynek Komendy Szkoły, dom ogrodnika, 7 willi (w tym willa Komendanta), kordegarda oraz park.

Oficina (budynek nr 26 „Ikar”).

W 2018 r. przeprowadzono remont i przebudowę budynku w zakresie: wykonania izolacji przeciwwilgociowej, remontu więźby dachowej wraz z pokryciem i orynnowaniem, remontu kominów, zabezpieczenia drewnianego stropu nad I piętrzem (z wyjątkiem części nad główną klatką schodową) do warunków p.poż., wymiany drewnianych schodów na strych, remontu elewacji, wymiany stolarki okiennej i drzwiowej, przeprojektowania układu pokoi wraz z wykonaniem łazienek, wymianą warstw podłogowych, tynków i malowaniem celem przystosowania do funkcji akademika, modernizacji instalacji wewnętrznych oraz wykonania opaski odwadniającej.

Zespół budynków kolejowych, powstał w 1923 r. w ramach rozbudowy węzła dęblińskiego, związanego z Linją Kolei Nadwiślańskiej (wybudowanej w latach 1874-1885).

Budynki mieszkalne, ul. Dworcowa 13, 15 i 17. W 2018 r. przeprowadzono wymianę stolarki okiennej i drzwiowej w obrębie klatek schodowych budynków. W budynku przy ul. **Dworcowej 1** wymieniono pokrycie dachowe.

DOBRATYCZE, GM. TERESPOL, POW. BIALSKI

Cerkiew pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego, wzniesiona w 1928 r.

W 2018 r. rozpoczęto remont kapitalny obiektu: oszalowano elewacje i tambur kopuły, wzmocniono wieżbę dachową, wykonano nowe pokrycie dachu i kopuły, wymieniono stolarkę okienną i drzwiową, wykonano nowe szalunki wewnętrzne, wykonano kamienną okładzinę cokołu.

DRZEWCE, GM. NAŁĘCZÓW, POW. PUŁAWSKI

Dwór w zespole dworsko-parkowym, wzniesiony w 1860 r.

Przeprowadzono badania architektoniczne i badania konserwatorskie warstw malarskich w związku z opracowywanym projektem kompleksowego remontu i adaptacji do nowych funkcji.

DUB, GM. KOMARÓW-OSADA, POW. ZAMOJSKI

Kaplica grobowa Rulikowskich na cmentarzu rzymskokatolickim, wzniesiona na przeł. XIX i XX w., neogotycka.

Wykonano prace remontowe przy kaplicy w zakresie wymiany pokrycia dachu i renowacji stalowych drzwi wejściowych. Na cmentarzu wykonano remont mogiły żołnierzy poległych w 1939 roku.

DUBIENKA, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI

Cerkiew prawosławna pw. Św. Trójcy w Dubience, wzniesiona została w latach 1886-1905.

W 2018 r. kontynuowano prace związane z remontem cerkwi. Wykonano prace polegające na: wykonaniu prac instalacyjnych, tynkarskich, kontynuowano wcześniej rozpoczęty remont dachu, wymieniono stolarkę i ślusarkę okienną, oczyszczono ceglana elewację cerkwi.

GORAJ, GM. LOCO, POW. BIELGORAJSKI

Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła, wzniesiony w latach 1779-1782.

Wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie polichromii w prezbiterium oraz zakończono prace przy renowacji polichromii we wnętrzu kaplicy bocznej kościoła.

HANNA, GM. LOCO, POW. WŁODAWSKI

Zespół sakralny w Hannie złożony z drewnianego kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła oraz drewnianej dzwonnicy wzniesionych w 1 poł. XVIII w. z fundacji Radziwiłłów jako cerkiew unicka.

W 2018 r. kontynuowano prace związane z gruntownym remontem kościoła i dzwonnicy. Prace obejmowały m.in. rozbiórkę wieżyczek, rozbiórkę podłogi i szalówki, wykonanie posadowienia obiektów wraz z izolacjami, podniesienie kościoła i dzwonnicy,

wymianę zniszczonych elementów ścian oraz ich wzmocnienie, wzmocnienie stropu, odtworzenie wież, wymianę pokryć dachowych.

HRUBIESZÓW, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Kaplica Korytyńskich na cmentarzu parafialnym, wzniesiona w 1860 r., neogotycka. W 2018 r. przeprowadzono prace remontowe obejmujące odkopanie, oczyszczenie, uzupełnienie ubytków i otynkowanie ścian fundamentowych. Wykonano izolację pionową, w miejsce starej opaski odwadniającej położono nową. Zniszczone schody wejściowe rozebrano, w ich miejsce wykonano nowe.

JANOWIEC, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Zespół zamkowy, wzniesiony w latach 90. XV w. jako założenie obronne, w latach 1526-37 przebudowany, następnie rozbudowany do formy zamkowej w 2 poł. XVI w. oraz na przestrzeni XVII i XVIII w.

W 2018 r. przeprowadzono naprawą fragmentu muru amfilady południowej – tzw. Pałacu Andrzeja Firleja, odsłoniętego w 1998 r. i zachowanego w formie ruin.

JANÓW PODLASKI – ZABOREK, GM. JANÓW PODLASKI, POW. BIALSKI

Plebania w zespole architektoniczno-krajobrazowym o charakterze skansenu, wzniesiona w 1880 r., translokowana

W 2018 r. wymieniono pokrycie dachowe wraz z obróbkami blacharskimi.

JASTKÓW, GM. LOCO, POW. LUBELSKI GRODZKI

Zespół pałacowo-parkowy, obejmujący pałac, kordegardę i park krajobrazowy. Pierwotny parterowy dwór wzniesiony w 1850 r.

Pałac.

W 2018 r. kontynuowano, rozpoczęte w 2016 r. prace remontowo-adaptacyjne. Przeprowadzono remont elewacji wraz z malowaniem, wykonano wzmocnienie i docieplenie stropów poddaszy, przebudowano instalację c.o. i elektryczną oraz wykonano nowe instalacje: wentylacji mechanicznej, wodną p.poż., teletechniczną i alarmową. Ponadto w obrębie oficyny przeprowadzono prace adaptacyjne związane z przystosowaniem pomieszczeń do funkcji biura obsługi klienta w zakresie przebudowy pomieszczeń, wymiany posadzek i stolarki drzwiowej, przebudowy schodów prowadzących z półpiętra do piwnicy, przebudowy instalacji wod.-kan. i wykonania sanitariatów.

Kordegarda.

Przeprowadzono remont kapitalny z adaptacją budynku do funkcji „inkubatora kultury”. Prace objęły wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, naprawę tynków wewnętrznych i zewnętrznych wraz z malowaniem, wymianę zniszczonej więźby dachowej, wymianę pokrycia dachowego wraz z obróbkami blacharskimi i orynnowaniem, przebudowę kominów, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę posadzek oraz wykonanie opaski odwadniającej.

JELENIEC, GM. STANIŃ, POW. ŁUKOWSKI

Kościół parafialny pw. św. Anny w zespole pobernardyńskim, wzniesiony w poł. XVIII w.

W 2018 r. wykonano remont zwieńczenia dwóch wież: wymieniono zniszczone elementy konstrukcji zwieńczenia wież, przeprowadzono konserwację konstrukcji drewnianej wież, wymieniono pokrycie dachowe na nowe z blachy miedzianej, wymieniono obróbki blacharskie z orynnowaniem, wykonano nowe krzyże z żelaza kutego.

KAMIONKA, GM. KAMIONKA, POW. LUBARTOWSKI

Zespół kościoła parafialnego w Kamionce pw. św. Apostołów Piotra i Pawła obejmujący kościół parafialny i kaplicę grobową Weyssenhoffów. Kościół w XVI w. pierwotnie był zbrozem ariańskim, który w 1630 r. został rozbudowany i zamieniony na kościół katolicki.

W 2018 r. zakończono całość robót budowlanych związanych z wymianą stolarki okiennej w budynku **kościół**. Stolarka powtarza tradycyjną formę elementów konstrukcji i podziału skrzydeł. Sfinalizowano roboty budowlane i prace konserwatorskie związane z remontem i renowacją **kaplicy** Weyssenhoffów. Naprawiono i uzupełniono tynki z detalem architektonicznym, pomalowano elewację oraz wnętrze, wykonano posadzki w krypcie, przeprowadzono renowację stolarki okiennej, wyremontowano schody, wykonano chodnik i opaskę wokół obiektu. Przeprowadzono również konserwację żeliwnego nagrobka, portalu, schodów wejściowych, tablicy inskrypcyjnej i segmentów balustrady.

KAZIMIERZ DOLNY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Kamienica pod św. Mikołajem, Rynek 12, wybudowana w 1 ćw. XVII w. przez Mikołaja Przybyłę, z wykorzystaniem relikwów wcześniejszej zabudowy, w 1 ćw. XX w. poddana rewaloryzacji przy udziale J. Koszycz-Witkiewicza i adaptowana na ratusz miejski. W 2018 r. wykonano przebudowę przyłączy kanalizacji deszczowej i odwodnienia liniowego oraz rozbudowę systemu rynnowego i naprawę elewacji dziedzińca wewnętrzznego.

Willa „Pod wiewiórką” (tzw. Kuncewiczówka), ul. Małachowskiego 19, wzniesiona w latach 1934-1936 dla Marii i Jerzego Kuncewiczów, wg. projektu Karola Sicińskiego.

W 2018 r. rozpoczęto remont kapitalny z adaptacją budynku muzeum wraz z remontem i przebudową budynku gospodarczego i zagospodarowaniem terenu, realizowany w ramach kompleksowego projektu *„Remontu konserwatorskiego i modernizacji ekspozycji w wybranych zabytkowych obiektach Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym”*. Prace w willi objęły: remont więźby dachowej i stropów wraz ze wzmocnieniem konstrukcji i dociepleniem, naprawę słupów podcienia, naprawę spękań podmurówki. Ponadto na terenie działki wybudowano podziemny zbiornik p.poż. oraz rozpoczęto przebudowę i remont budynku gospodarczego.

Dwór z Gościeradowa, ul. Podzamcze 20, wzniesiony w 2 poł. XVIII w., translokowany do Kazimierza Dolnego w latach 70. XX w.

W 2018 r. rozpoczęto kompleksowy remont z adaptacją, realizowany w ramach kompleksowego projektu *„Remontu konserwatorskiego i modernizacji ekspozycji w wy-*

branych zabytkowych obiektach Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym". Przeprowadzono remont więźby dachowej i stropów, wymieniono pokrycie dachowe z zastosowaniem gontu drewnianego, wraz z podbudową i orynnowaniem, wykonano naprawę spękań murów, remont pomieszczeń wraz z przebudową sanitariatów i części pomieszczeń w obrębie piwnic oraz przebudowano wewnętrzne instalacje: wod.-kan., c.o., elektryczną i teletechniczną.

Spichlerz Ulanowskich Spichlerz „Ulanowskich”, ul. Puławska 54, wzniesiony w 1 poł. XVII w., obecnie użytkowany jako obiekt muzealny.

W 2018 r. rozpoczęto kompleksowy remont z adaptacją, realizowany w ramach kompleksowego projektu *„Remontu konserwatorskiego i modernizacji ekspozycji w wybranych zabytkowych obiektach Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym”*. Wykonano izolacje przeciwwilgociowe, przeprowadzono prace naprawcze w obrębie szkarp oraz spękań murów, rozpoczęto renowację belek stropowych. W trakcie prac ziemnych odkryto pozostałości drewnianych kadzi, związanych z czasowym użytkowaniem spichlerza jako garbarni.

Dom wójtowski z Modliborzyc, ul. Puławska 54a, wzniesiony w 3 ćw. XIX w. w Modliborzycach, w 1982 r. translokowany do Kazimierza Dolnego.

W 2018 r. rozpoczęto kompleksowy remont z adaptacją, realizowany w ramach kompleksowego projektu *„Remontu konserwatorskiego i modernizacji ekspozycji w wybranych zabytkowych obiektach Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym”*

Przeprowadzono konserwację drewnianych części konstrukcji budynku wraz z wymianą zniszczonych elementów, termoizolacją ścian i wymianą szalunku zewnętrznego, dokonano wymiany zniszczonej stolarki okiennej i drzwiowej na nową, pozostała w stanie dostatecznym poddana została konserwacji. Ponadto wymieniono pokrycie dachowe z zastosowaniem gontu drewnianego.

Kamienica Celejowska, ul. Senatorska 11, wzniesiona w 1 poł. XVII w. jako kamienica mieszczańska, obecnie obiekt muzealny (wraz z kamienicą przy ul. Senatorskiej 13).

W 2018 r. rozpoczęto remont kapitalny budynku wraz z przebudową, i rozbudową (odbudową galerii) oraz przebudową budynku gospodarczego i zagospodarowaniem terenu – realizowany w ramach kompleksowego projektu *„Remontu konserwatorskiego i modernizacji ekspozycji w wybranych zabytkowych obiektach Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym”*. W ramach inwestycji dokonano wymiany znajdującej się w złym stanie technicznym, współczesnej więźby dachowej i części stropów nad piętrem oraz wymiany pokrycia dachowego wraz z orynnowaniem, przeprowadzono prace konserwatorskie wystroju elewacji, obniżono poziom posadzki piwnic wraz z wykonaniem od wewnątrz izolacji przeciwwilgociowej. Dokonano rozbiórki drewnianej altany na podwórzu i rozpoczęto prace przy przebudowie i rozbudowie budynku gospodarczego.

Zespół szpitalny, ul. Lubelska 14-16, obejmujący dawny szpital i kościół pw. św. Anny. Stanowi przykład późnorenesansowego założenia o wyraźnych cechach regionalnych.

W 2018 roku nastąpiło zakończenie prac konserwatorskich i robót budowlanych w kryptach pod kościołem św. Anny na cele prezentacji zabytków ruchomych. Prace

objęły m.in. ściany, sklepienia, posadzki krypt, wyposażenie (tablice kamienne, krucyfiks, tabliczki trumienne).

KLESZTÓW, GM. ŻMUDŹ, POW. CHEŁMSKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP (dawna cerkiew greckokatolicka)

wzniesiony przed 1772 r. zdobiony wewnątrz barokową polichromią

W 2018 r. wykonano prace związane wykonaniem remontu elewacji kościoła. Prace przy kościele obejmowały skucie wtórnych tynków cementowych, osuszenie muru, odtworzenie tynków wraz z detalem architektonicznym oraz wymianę obróbek blacharskich.

KOBYLANY, GM. TERESPOL. POW. BIALSKI

Dzieło międzyfortowe Kobylany I w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, wzniesione w l. 1914-1915

W 2018 r. wykonano remont obiektu obejmujący: uzupełnienia ścian betonowych, tynków, cokołów z kamienia, pomalowanie elewacji, wstawienie stolarki okiennej i drzwiowej, uzupełnienie i pomalowanie tynków wewnętrznych, wykonanie posadzek, instalacji, wykonanie szybów wentylacyjnych, uzupełnienie nasypów.

KODEŃ, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Dawna cerkiew zamkowa ob. kościół, wzniesiona ok. 1540 r.

W 2018 r. przeprowadzono remont obiektu w zakresie: konserwacji więźby dachowej, wymiany pokrycia dachowego na nowe z dachówki ceramicznej, oczyszczenia elewacji, uzupełnienia fugowania, remontu posadzek w zakrystii.

KONSTANTYNÓW, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Budynek dawnej cerkwi, wzniesiony w 1 poł. XIX w.

W 2018 r. wykonano remont budynku związany z adaptacją obiektu na potrzeby warsztatów terapii zajęciowej obejmujący m.in.: naprawę tynków elewacyjnych i pomalowanie elewacji, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wykonanie posadzek, malowanie wnętrza, wykonanie nowych instalacji.

Kościół parafialny pw. św. Elżbiety, wzniesiony w l. 1907-1909.

W 2018 r. wykonano w kościele instalację grzewczą gazową.

KOŃSKOWOLA, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Ratusz, zbudowany w 1775 r., gruntownie przebudowany w 1960 r.

W 2018 r. rozpoczęto remont kapitalny budynku ratusza wraz z przebudową i adaptacją do nowych funkcji. Rozebrano wtórną wieżę do suszenia węży strażackich, przebudowano dach wraz z wymianą więźby, wymieniono stropy w części budynku, nad pomieszczeniami sklepionymi parteru wykonano stropy odciążające, wykonano izolację przeciwwilgociową, przebudowano część pomieszczeń, wykonano nowe schody do piwnic, przeprowadzono prace naprawcze ścian i sklepień piwnic oraz wykonano szyb windy.

KOSYŃ, GM. WOLA UHRUSKA, POW. WŁODAWSKI

Kościół (dawna cerkiew prawosławna), wzniesiony w latach 1889-1890 wg proj. W.I. Syczugowa.

W 2018 r. zakończono prace związane z gruntownym remontem kościoła. Prace obejmowały m.in. remont elewacji wraz z wymianą stolarki okiennej i drzwiowej zewnętrznej), wymianą pokrycia dachowego wraz z częściową wymianą konstrukcji dachu, wymianą orynnowania i obróbkę blacharskich, remont wnętrza z wykonaniem nowej posadzki, montażem okładzin schodów i zagospodarowaniem terenu.

KOZŁÓWKA, GM. KAMIONKA, POW. LUBARTOWSKI

Zespół pałacowo – parkowy (ob. Muzeum Zamoyskich) powstał pod koniec lat 30-tych XVIII w. wg. projektu Józefa Fontany, rozbudowany w latach 80 i 90 XIX w.

W 2018 r. przystąpiono do realizacji prac konserwatorskich, prac restauratorskich i robót budowlanych związanych z rewitalizacją, konserwacją, przebudową i adaptacją **budynków oficyny północnej, oficyny południowej i teatralni oraz dawnej stajni** na cele kultury i turystyki. W projekcie przewidziano zachowanie historycznej bryły budynków, układu i wystroju architektonicznego elewacji z przywróceniem dawnej kolorystyki – w oparciu o przeprowadzone badania konserwatorskie wykonane w ramach zadania. Roboty budowlane obejmowały m.in.: podbicie fundamentów, wykonanie izolacji pionowej i poziomej, odgrzybienie murów, wykonanie nowych posadzek w piwnicach, wzmocnienie sklepień piwnic i parteru wraz z wykonaniem stropów odciążających. Wykonano nowe stropy nad pozostałymi pomieszczeniami oraz remont murów z uzupełnieniem ubytków cegieł i szyciem pęknięć. Wykonano nową konstrukcję dachową w oficynie północnej i wymianę zniszczonych elementów więźby w oficynie południowej. Wykonano również nowe lukarny, pokryto dachy blachą miedzianą, naprawiono i przemalowano kominy na dachach. Zamontowano komunikację pionową (schody) w budynkach oraz windy w oficynie północnej i teatralni.

W 2018 r. podjęto działania w zakresie zabezpieczenia południowego odcinka **muru ogrodzeniowego zespołu pałacowo-parkowego** przed szkodliwym działaniem spływających powierzchniowo z przyległego terenu wód opadowych. Zaprojektowano zabezpieczenie muru w części fundamentowej do poziomu posadowienia, poprzez nałożenie zaprawy naprawczo-izolacyjnej i obłożenie muru folią izolacyjną. W ramach robót naprawczych przewidziano uzupełnienie i spoinowanie cegieł na długości łącznie ok. 90 m. Wzdłuż muru zaprojektowano instalację zabezpieczającą mur przed bezpośrednim napływem powierzchniowych wód opadowych, tj. wykonanie drenażu „francuskiego” z szeregiem pionowych drenów. Zaprojektowano także dwie studnie retencyjne i jedną studnię chłonną.

KRASNYSTAW, GM. LOCO, POW. KRASNOSTAWSKI

Zespół klasztornyujezuicki, ul. Piłsudskiego 5 – założenie wzniesione w latach 1695-1717 z fundacji Potockich, rozbudowane w 1731 r. Obejmuje kościół pw. św. Franciszka Ksawerego, klasztor, pałac biskupi, dawne seminarium, kapliczkę, wikariat oraz drzewostan.

W 2018 r. wykonano prace remontowe dziedzica pałacu biskupiego wraz z odwodnieniem.

KRAŚNIK, GM. LOCO, POW. KRAŚNICKI

Dawny szpital przykościelny, tzw. „dwór modrzewiowy”, ul. Narutowicza 29, drewniany, wzniesiony w 1761 r., przebudowany; od l. 90. XX w. budynek był nie użytkowany i ulegał destrukcji, grożąc katastrofą budowlaną.

W 2018 r. zakończono rozpoczętą w 2016 r. odbudowę budynku (po jego demontażu) wraz z adaptacją do funkcji gastronomiczno-hotelowych. Dokończono prace konserwatorskie oryginalnego detalu architektonicznego, przeprowadzono prace wykończeniowe wewnątrz wraz z wyposażeniem oraz zagospodarowaniem terenu.

KULIK, GM. SIEDLISZCZE, POW. CHEŁMSKI

Dwór w zespole dworsko-parkowym w Kuliku, wzniesiony w końcu XIX w. przez Henryka Eugeniusza Załuskiego.

W 2018 r. przeprowadzono prace remontowe dachu dworu, wymieniono orynnowanie i obróbki blacharskie, wzmocniono belkę stropu nad piwnicą.

LEŚNA PODLASKA, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła i Narodzenia NMP, wzniesiony w l. 1731-1752

W 2018 r. przeprowadzono częściową wymianę tynków zewnętrznych (elewacja wschodnia).

LUBLIN, GM. LOCO, POW. LUBELSKI GRODZKI

Brama Krakowska, ul. Bramowa 1. Powstała jako jeden z pierwszych elementów zabudowy podczas wznoszenia obwarowań miejskich w latach 1342-70. Ulegała wielokrotnym przebudowom i nadbudowaniom. W latach 1959-1961 regotycyzacja obiektu z przywróceniem pierwotnego otwartego charakteru przedbramia.

W 2018 r. w przedbramiu zamontowana została drewniana krata bronna w zachowanych ceglanych prowadnicach wraz z mechanizmem poruszania kratą.

Dawny Pałac Parysów, ul. Bernardyńska 3/Przechodnia 4, wzniesiony prawdopodobnie w XVII w., rozbudowany w 2 poł. XIX w., w XX w. adaptowany na cele handlowe.

W 2018 r. w obiekcie wykonano prace w zakresie: częściowej przebudowy instalacji elektrycznej w obrębie parteru i III piętra, wymiany 4 szt. drzwi wewnętrznych na p.poż., dostosowania części pomieszczeń III piętra do wymogów p. poż., wymiany balustrady na klatce schodowej administracyjnej.

Dawny zespół klasztorny reformatów, ul. Bernardyńska 15. Kościół pw. św. Kazimierza i klasztor reformatów wzniesione ok. 1674 r., po 1845 r. zakupione przez Rudolfa Vettera, który przebudował i rozbudował obiekty z adaptacją na browar. Od 2000 r. część produkcyjna nieczynna.

Wykonano pełny zakres robót budowlanych i prac konserwatorskich w pomieszczeniu dawnego archiwum związanych z jego adaptacją na salę konferencyjną z aneksem kuchennym. Zrealizowano prace związane z ujednoliceniem systemu oświetlenia elewacji budynków wchodzących w skład zespołu klasztornego poreformackiego i browaru (d. warzelni) oraz ciągów komunikacyjnych w obrębie działki.

Gmach dawnego Banku Rolnego wraz z wystrojem i wyposażeniem wnętrza oraz ogrodzeniem, ul. Chopina 6, zbudowany w 1934 r. wg proj. Mariana Lalewicza.

W 2018 r. przeprowadzono prace związane z wymianą bram zabezpieczających, przemysłowych i furtek w ogrodzeniu.

Kościół rektoralny pw. Św. Ducha, ul. Krakowskie Przedmieście 1, wzniesiony w latach 1419-1421, przekształcony w XVII i XVIII w., posiada dekorację wnętrza w duchu renesansu lubelskiego.

W ramach prowadzonej od kilku lat rewaloryzacji kontynuowano prace remontowe w kruchcie, w tym konserwację wypraw tynkowych, tablic epitafijnych, drzwi głównych, oraz modernizację wiatrołapu.

Kamienica, ul. Krakowskie Przedmieście 25/ Staszica 1. Zbudowana w 1826 r.

W 2018 r. wykonano roboty budowlane związane z remontem 3 osi elewacji w obrębie tylnej ściany kamienicy od strony ul. Staszica oraz tylnej ściany od strony ul. Krakowskie Przedmieście.

Kościół pw. Św. Piotra Apostoła (w zespole klasztornym bernardynek, następnie jezuitów), ul. Królewska 9, powstał w latach 1636-1658, remontowany po pożarze i rozbudowany o zakrytą w latach 1768-1780.

W 2018 r. realizowano prace konserwatorskie **w kościele** związane z wymianą posadzek, remontem więźby dachowej z wymianą niektórych elementów i impregnacją, dociepleniem stropu, naprawą i uzupełnieniem pokrycia dachowego, remontem krypt, remontem instalacji elektrycznej. Realizowano także prace związane z remontem elewacji. Kontynuowane były roboty dotyczące remontu i przebudowy części katechetycznej przylegającej do kościoła, związane z przebudową klatki schodowej, wymianą stropów drewnianych i remontem więźby dachowej oraz remontem instalacji elektrycznych i sanitarnych.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty (Archikatedra) w zespole klasztornym pojezuickim, ul. Królewska 10, powstał w latach 1586-1625 wg proj. Jana Marii Bernardoniego, przebudowany i rozbudowany w l. 1662-1667, kolejne przebudowy po pożarze w latach 1752-1757 i w latach 1845-1853, uszkodzony w 1939 r.

W 2018 r. rozpoczęto prace związane z remontem pomieszczeń na chórze muzycznym, w tym konserwację wystroju malarskiego ścian i sklepienia, wymianę posadzek, adaptację pomieszczeń na cele muzealne, remont klatki schodowej.

Zespół Cukrowni „Lublin”, ul. Krochmalna/Włociańska, powstawał w latach 1895-1914.

W 2018 r. przeprowadzono remont **ogrodzenia przy pałacyku dyrektora cukrowni** (wzniesionego ok. 1895 r.) w zakresie naprawy słupków i podmurówki oraz wymiany wtórnych przesłů ogrodzeniowych na nowe kute stalowe.

Zespół pobrygidkowski: kościół pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, klasztor, obszar d. ogrodu zakonnego z murem obronnym opasującym teren klasztoru i tzw. basztą wodną, ul. Narutowicza 8-10. Kościół wzniesiony w latach 1412-1426,

rozbudowany w latach 1586-1660, przebudowany w latach 1836-1838, klasztor z 1 poł. XV w., przebudowany w latach 1589-1660.

W budynku **kościół** kontynuowano roboty związane z osuszeniem i izolacją krypty w nawie bocznej polegające na wykonaniu: iniekcji ciśnieniowej i przegrody kurtynowej oraz powtórny ułożeniu posadzki.

W budynku **klasztoru** (wł. Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR) kontynuowano remont wschodniej części poddasza, realizując kolejny etap remontu więźby dachowej, polegający na naprawie jej elementów (z wymianą najbardziej zniszczonych) oraz na wymianie pokrycia z blachy. Wykonano remont pomieszczeń parteru szkoły oraz w obrębie piwnic we wschodniej części klasztoru. Zakończono prace w zachodniej części poddasza. Wyremontowano dawną salę gimnastyczną oraz wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie dekoracji ściennych w jej wnętrzu.

Kamienica, ul. Olejna 7. Obiekt powstał po 1900 r. w wyniku połączenia dwóch wcześniejszych domów.

Kontynuowano kompleksowy remont północnej części zabudowy obejmujący elewację od strony podwórza, od strony posesji przy ul. Olejnej 9 oraz część elewacji frontowej. Prace polegały na wymianie skorodowanych tynków, przemalowaniu fragmentów ścian i pomalowaniu elewacji. Wykonano nową konstrukcję dachu wraz z wymianą pokrycia.

Kamienica, Rynek 3, powstała w XV w., przebudowana w kolejnych stuleciach oraz w 1954 roku.

W 2018 r. rozpoczęto roboty budowlane związane z rozbudową i przebudową wraz ze zmianą sposobu użytkowania na cele usługowo-gospodarcze. Rozbudowano kamienicę na działce nr 28. Zbudowano połączoną z nią oficynę oraz przeszklone zadaszenie dziedzińca wewnętrznego. Zrealizowano parterowy budynek gospodarczy i towarzyszące urządzenia budowlane przy budynku Rynek 3 i Rynek 4.

Kamienica, Rynek 10. powstała w XV w., odbudowana po pożarze w 1575 roku, przebudowywana w latach 1608-1662 i 1823 roku, wielokrotnie remontowana, w latach 90-tych XX wieku wykonano kapitalny remont wnętrza.

W 2018 r. prowadzono roboty budowlane związane z wykonaniem wewnętrznej windy.

Kościół parafialny pw. św. Mikołaja, ul. Ks. M. Słowikowskiego 1, powstał prawdopodobnie w XV w., przebudowany w XVI w. i na początku XVII w., rozbudowany w latach 1630-1644, w 1900 r. dobudowano kruchtę i kaplicę.

W 2018 r. prowadzono prace w obrębie chóru muzycznego obejmujące m.in. konserwację balustrady, wymianę podłogi, malowanie ścian, remont wydzielonego pomieszczenia.

Kamienica z oficyną, ul. Staszica 7/ Karmelicka 2. Narożna kamienica powstała ok. 1911-1914 r. w układzie budynku czynszowego.

Etapowo prowadzone prace objęły w 2018 r. wymianę 10 sztuk stolarki okiennej, z otynkowaniem ościeży i wymianą parapetów wewnętrznych i zewnętrznych.

Zespół klasztorny karmelitanek bosych, obecnie karmelitów bosych, ul. Staszica 16. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP wzniesiony w latach 1646-1721, wielokrotnie remontowany. Klasztor (obecnie szpital) wniesiony w XVII w., przebudowany na szpital w 1835 r., wielokrotnie remontowany. Ogrodzenie wzniesione w XIX w. W 2018 r. prowadzone były architektoniczne badania sondażowe w wirydarzu klasztoru.

Kościół i klasztor OO. Dominikanów, ul. Złota 9. Kościół z klasztorem ufundowany został przez Kazimierza Wielkiego w 1342 r. Gotycki kościół rozbudowano w epoce renesansu, następnie otoczono kaplicami w XVII-XVIII w.

Od 2009 r. trwa realizacja szeroko zakrojonego programu renowacji kościoła i klasztoru, łączącego prace badawcze, roboty budowlane i konserwację detalu architektonicznego, dekoracji malarskiej i elementów wyposażenia. W 2018 r. zakończono prace związane z ułożeniem posadzek z odtworzeniem ich z wapienia olandzkiego w kaplicy Paryskiej i zastosowaniem materiału historycznego posadzek w kaplicy Ruszłowskiej (Ruszełskiej) – wykorzystano kamień z kaplicy Paryskiej w oryginalnym kształcie płyt, oraz w pozostałych kaplicach i w krypcie. Wykonano ogrzewanie podłogowe i kotłownię z instalacją kolektorów gruntowych oraz pompami ciepła. Wykonano konserwację i remont tynków w całej bazylice z konserwacją fragmentów fresków Zwiastowania przy południowej ścianie tęczowej. Przeprowadzono remont z konserwacją i pozostawieniem świadków luków gotyckich wątków murów fragmentu filara, z odtworzeniem żeber. Zakończono prace remontowe w kaplicach: Paryskiej, Ruszłowskiej, Ossolińskich i Firlejowskiej.

Pałac konsystorski przy ul. Prymasa Wyszyńskiego 2. Pałac pierwotnie Miączyńskiego, powstał w XVIII w., przebudowany około 1852 r. i 1933 r.

W 2018 r. wykonano prace związane z wymianą parkietów w kaplicy oraz w pomieszczeniach kancelarii na parterze. Przeprowadzono badania konserwatorskie warstw malarskich w pomieszczeniach parteru pałacu.

ŁABUNIE, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Oficina (lewa) w zespole pałacowo-parkowym obejmującym barokowy pałac, dwie oficyny, pawilon zachodni tzw. kasztelanek, zabudowania gospodarcze, dziedziniec honorowy oraz założenie ogrodowe.

Wykonano roboty remontowe przy utworzeniu Izby Pamięci Bł. Stanisława Starowiejskiego.

ŁOSINIEC, GM. SUSIEC, POW. TOMASZOWSKI

Kościół parafialny pw. Opieki św. Józefa, NMP i św. Michała Archaniola, drewniany, wzniesiony jako cerkiew greckokatolicka w 1732 r. z fundacji Zamoyskich, w 1875 r. zamieniona na prawosławną.

W 2018 r. rozpoczęto remont kapitalny świątyni. W pierwszym etapie usunięto szalunek na elewacjach i boazerię wewnątrz. Usunięto blachę z dachu, podłogi, zniszczoną stolarkę okienną i drzwiową, zdjęto sygnaturkę, powiększono kruchte, dobudowano dwie boczne kaplice.

MARKUSZÓW, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Zespół kościoła pw. św. Józefa, w skład którego wchodzi murowany kościół wzniesiony w 1667 r. z fundacji Jana i Andrzeja Firlejów, odbudowany po pożarze w 1811 r., ogrodzenie, drzewostan oraz plebania z 2 poł. XVIII w.

W 2018 r. przeprowadzono remont i konserwację budynku kościoła oraz dzwonnicy i ogrodzenia. W zakres robót budowlanych weszły roboty zabezpieczające i wzmacniające konstrukcję, remont powłok tynkarskich i malarskich, izolacje przeciwwilgociowe, konserwacja więźby dachowej, konserwacja stolarki drzwiowej, wymiana istniejącej stolarki okiennej z odtworzeniem profili, ramiaków oraz schematu podziału okien, montaż żaluzji drewnianych w wieży, demontaż istniejącego przewodu spalinowego instalacji c.o.

MELGIEW, GM. LOCO, POW. ŚWIDNICKI

Kościół parafialny pw. św. Wita, zbudowany w latach 1906-10 wg projektu Stefana Szyllera.

W 2018 r. rozpoczęto roboty budowlane i prace konserwatorskie związane z remontem elewacji i części dachu kościoła. W zakres prac wchodzi m.in. skucie odspojonych, skorodowanych i zawilgoconych tynków, pozostałości zaprawy tynkarskiej, zszycie konstrukcyjne zarysowanych fragmentów muru oraz naprawa i częściowe odtworzenie okładziny klinkierowej. Elementy detalu architektonicznego zostały uzupełnione, naprawione, i pomalowane. Wymieniono uszkodzone elementy więźby dachowej i część pokrycia dachowego.

MOKRELIPIE, GM. RADECZNICA, POW. ZAMOJSKI

Plebania, wzniesiona w 1930 r. w stylu „narodowym”.

Wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie przy wewnętrznej stolarni drzwiowej budynku plebanii.

MOMOTY GÓRNE, GM. JANÓW LUBELSKI, POW. JANOWSKI

Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole sakralnym, przebudowany w latach 70. XX w. z dawnej kaplicy.

W 2018 r. rozpoczęto roboty budowlane i prace konserwatorskie obejmujące wymianę podłóg wraz z podbudową, wentylacji i izolacji, wymianę schodów zewnętrznych, konserwację drzwi wejściowych oraz wymianę instalacji elektrycznej w zakresie ogrzewania, oświetlenia wewnętrznego oraz zewnętrznego kościoła.

NAŁĘCZÓW, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Budynek „Stare Łazienki” w zespole pałacowo-parkowym, wybudowany w XIX w. Zachowane elementy i detale z poszczególnych epok i nawarstwień stylowych.

W 2018 r. wykonane zostały sondażowe badania konserwatorskie tynków i warstw malarskich elewacji w celu ustalenia pierwotnej kolorystyki w związku z planowaną zmianą sposobu użytkowania, przebudową oraz kompleksowym remontem.

Willa „Różana”, Aleja Lipowa 8 – usytuowana w głębi komponowanego ogrodu.

W roku 2018 zrealizowano roboty budowlane obejmujące rozbudowę istniejącej oficyny (budynek gospodarczego) poprzez wykonanie podpiwniczenia oraz zmianę sposobu

użytkowania na kuchnię z zapleczem technicznym. Pozostały zakres inwestycji obejmuje zmianę miejsca i formy osłony śmietnikowej, mieszczącej również jednostki zewnętrzne klimatyzacji oraz wykonanie niezbędnej infrastruktury umożliwiającej użytkowanie kawiarni.

Willa „Pod Matką Boską”, Aleja Lipowa 16, zbudowana około 1882 roku.

W 2018 r. zrealizowano rekonstrukcję werand wschodniej i zachodniej oraz remont elewacji wraz z pracami konserwatorskimi przy detalach architektonicznych, wazonach i medalionie Matki Boskiej z Dzieciątkiem (na elewacji). Roboty związane z rekonstrukcją werand jak i remontem elewacji obiektu zabytkowego stanowiły kolejny etap rewitalizacji willi trwający od 2002 roku.

NASUTÓW, GM. NIEMCE, POW. LUBELSKI

Zespół dworsko-parkowy obejmujący założenie parkowe z poł. XIX w. ze stawem i alejami łączącymi folwarki ordynacji kozłowieckiej oraz dwór wybudowany na przełomie XIX i XX w., przebudowany w 1960 r.

W 2018 r. w budynku dworu przeprowadzono wymianę zniszczonych elementów więźby dachowej i pokrycia (z papy), wraz z wymianą obróbek blacharskich i orynnowania, naprawę części instalacji odgromowej, remont kominów, montaż kominków wentylacyjnych oraz demontaż istniejących kolektorów słonecznych.

OSTRÓW LUBELSKI, GM. LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, zbudowany w poł. XVIII w., barokowy.

Pod koniec 2018 roku zakończono roboty budowlane w zakresie których wchodziło: odnowienie detalu architektoniczno-rzeźbiarskiego, wykonanie izolacji pionowej i poziomej fundamentów kościoła, odnowienie elewacji i przywrócenie historycznej kolorystyki ustalonej na podstawie wcześniej przeprowadzonych badań sondażowych i przyjętej do realizacji w oparciu o wcześniej przeprowadzone próbki.

PARCZEW, GM. LOCO, POW. PARCZEWSKI

Dzwonnica przy kościele pw. św. Jana Chrzciciela, wzniesiona w 1 poł. XVIII w.

W 2018 r. rozpoczęto remont obiektu: wykonano remont fundamentów, wymieniono częściowo podwaliny, wzmocniono strop, wykonano remont konstrukcji dachu, wymieniono konstrukcję obdasznicy i pokryto gontem.

POTOCZEK, GM. POTOK WIELKI, POW. JANOWSKI

Magazyn zbożowy w zespole dworsko-parkowym, pochodzący z XIX w.

W 2018 r. dokonano wymiany pokrycia dachowego (z eternitu i blachy płaskiej na blachę płaską) wraz z obróbkami blacharskimi oraz wymieniono zniszczoną więźbę dachową nad suszarnią chmielu oraz część więźby (ok. 10-15%) w głównej części magazynu.

Rządcówka w zespole dworsko-parkowym, pochodząca z XIX w.

Dokonano wymiany pokrycia dachowego z eternitu na blachę płaską wraz z obróbkami blacharskimi, wymianę zniszczonych elementów więźby dachowej i naprawę kominów – w ramach I etapu remontu generalnego budynku.

POTOCZEK, GM. ADAMÓW, POW. ZAMOJSKI

Dawna cerkiew prawosławna, ob. kościół filialny pw. św. Stanisława Biskupa z dzwonnica, wzniesione w 1870 r.

W 2018 roku wykonano prace remontowe w kościele i dzwonnicy. Wymieniono uszkodzone elementy konstrukcji więźb dachowych i sygnaturki na kościele, dachy pokryto blachą tytanowo-cynkową.

POTOK GÓRNY, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela, w zespole kościelnym obejmującym kościół, mur cmentarza kościelnego z furta, kapliczką i bramą-dzwonnica oraz drzewostan w granicach ogrodzenia, w stylu barokowym, pochodzący z XVIII wieku.

Wykonano prace malarskie elewacji zewnętrznej kościoła.

PUCHACZÓW, GM. LOCO, POW. ŁĘCZYŃSKI

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NPM, wzniesiony w latach 1778-1800.

W 2018 roku zrealizowano roboty budowlane obejmujące: wymianę ślusarki okiennej z zastosowaniem wzorów historycznych podziałów okien, konserwację tynków gładzi okiennych i polichromii, ewentualną naprawę wykruszeń tynków i uzupełnienie ubytków polichromii w gładzi okiennych, wykonanie połączeń starych parapetów z nowymi lub wymianę na nowe z blachy tytanowo-cynkowej oraz rynienek do odprowadzania wody we wnętrzu. Istniejąca ślusarka okienna nie była oryginalną ślusarką z czasów budowy kościoła. Wymieniono instalację centralnego ogrzewania na system wykorzystujący gruntową pompę ciepła, wykonano instalację wentylacji nawiewno-wywiewnej, instalację elektryczną oraz zaadaptowano na ww. instalację pomieszczenie maszynowni. Adaptacja istniejącej krypty wiązała się z wykonaniem posadzki, wymianą betonowych schodów i montażem urządzeń.

Stara plebania, zbudowana w 1809 r.

Kompleksowy zakres robót budowlanych polegał na wymianie instalacji centralnego ogrzewania na system wykorzystujący gruntową pompę ciepła, wykonaniu instalacji ogrzewania i chłodzenia podłogowego/ściennego, adaptacji pomieszczenia maszynowni, z wykonaniem instalacji elektrycznej, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej oraz wykonaniu izolacji fundamentów.

PULAWY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Pałac Czartoryskich w zespole rezydencjonalnym. Pierwotny obiekt wzniesiony w latach 1671-1678 w stylu barokowym, następnie kilkakrotnie przebudowany. W skrzydle zachodnim pałacu pomiędzy korpusem głównym a dawną oficyną pałacową zlokalizowane reprezentacyjne pomieszczenia, w tym **sala kolumnowa** na planie kwadratu z wieńcem 12 kolumn w układzie centralnym.

W obrębie sali kolumnowej zrealizowano prace konserwatorskie i roboty budowlane związane z remontem i konserwacją sali użytkowanej na potrzeby czytelnia.

Pałac Marynki, wzniesiony w stylu klasycystycznym w l. 1791-1794 dla księżnej Marii Wirtemberskiej, wg proj. Ch.P. Aignera, z wystrojem sztukatorskim sali okrągłej autorstwa Fryderyka Baumana.

W 2018 r. przeprowadzono badania techniczne fundamentów i stropów oraz badania geologiczne podłoża gruntowego celem opracowania projektu remontu kapitalnego i adaptacji do funkcji muzealno-wystawienniczej, edukacyjnej oraz kulturalno-artystycznej.

Kordegarda (lewa) w zespole pałacowo-parkowym z XVIII w.

W 2018 r. przeprowadzono remontem pomieszczeń w zakresie m.in. wymiany instalacji elektrycznych, naprawy tynków, malowania ścian, wymiany podłóg i posadzek oraz odświeżenia stolarki drzwiowej. Prace związane były z przystosowaniem obiektu do funkcji administracyjno-biurowych.

Mur ogrodzeniowy w zespole pałacowo-parkowym z XVIII w.

W 2018 r. przeprowadzono remont fragmentu muru od str. ul. Kazimierskiej. W trakcie prac odkryto wmurowane w ogrodzenie fragmenty kamieniarki z detalem architektonicznym, pochodzące prawdopodobnie z przebudów obiektów zespołu. Elementy te zostały wymontowane z muru, zinwentaryzowane i przeznaczone do ekspozycji w ramach lapidarium pałacowego.

Zespół kościoła parafialnego pw. św. Józefa w Puławach w skład którego wchodzi: kościół parafialny, dzwonnica, kostnica, cmentarz przykościelny oraz ogrodzenie. Kościół wybudowany w latach 1726-1728 wg proj. F. Mayera z fundacji Elżbiety Sieniawskiej. Dzwonnica z 1726 r. W niszach wschodniego muru cmentarza przykościelnego kamienne płyty epitafijne i tablice z 1 poł. XIX w.

W 2018 r. przeprowadzono roboty budowlane i prace konserwatorsko-restauratorskie przy ogrodzeniu cmentarza (wraz z tablicami memoratywnymi) oraz dzwonnicy. Zakres prac obejmował osuszenie, odsalanie i zabezpieczanie ścian dzwonnicy, wyremontowano system odprowadzania wód opadowych oraz pokryto elewację nową malaturą. Mur ogrodzeniowy został zabezpieczony przed zamakaniem, przeprowadzono osuszanie i odsalanie, przeprowadzono remont bramy, furty i muru.

RADECZNICA, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Kościół pw. Św. Antoniego i klasztor pobernardyński, wzniesiony w XVII w.

W 2018 r. prowadzono prace remontowe przy elewacji wschodniej budynku klasztoru. Wykonano poziomą izolację przeciwwilgociową od strony wschodniej. Odtworzono tynki zewnętrzne na murze ogrodzeniowym i przyporze z zastosowaniem tynków renowacyjnych.

RADZYŃ PODLASKI, GM. LOCO, POW. RADZYŃSKI

Skrzydło zachodnie pałacu Potockich w Radzyniu Podlaskim wzniesione w poł. XVIII w.

W 2018 r. przeprowadzono remont elewacji (uzupełniono otynkowanie, odtworzono profile gzymsów, pomalowano elewację), wykonano nowe obróbki blacharskie, wymieniono stolarkę okienną i przeprowadzono renowację stolarki drzwiowej w wieży.

ROMANÓW, GM. SOSNÓWKA, POW. BIALSKI

Zespół dworski, obejmujący dwór, grobowiec rodziny Kraszewskich oraz park otoczony fosami z pocz. XIX w.

W 2018 r. wykonano remont kaplicy grobowej, bramy wjazdowej oraz mostu na fosie przy kaplicy. Remont kaplicy obejmował: oczyszczenie i malowanie elewacji i wnętrza, stolarki okiennej i drzwi, schodów, podłogi. W ramach remontu bramy naprawiono miejscowo otynkowanie, pomalowano słupki bramne, pomalowano balustrady mostu i bramę. Na moście wymieniono balustrady i podest.

RUDNO, GM. MILANOW, POW. PARCZEWSKI

Dzwonnica przy kościele parafialnym wzniesiona w XVIII w.

W 2018 r. kontynuowano prace remontowe w obiekcie. Wymieniono podłogi na nowe, wymieniono górny pułap stropu, wykonano daszek zabezpieczający wnętrze przed opadami.

RUDNO, GM. MICHÓW, POW. LUBARTOWSKI

Brama – dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Św., wzniesiona w 2 poł. XIX w.

W 2018 r. został zrealizowany gruntowny remont obejmujący: wzmocnienia fundamentów, izolację pionową i poziomą fundamentów, wzmocnienie struktury muru, renowację tynków z uzupełnieniami w miejscu pęknięć (wklejenie siatek zbrojeniowych) wykonanie nowych tynków gładkich trójwarstwowych. Wykonano renowację detalu architektonicznego poprzez oczyszczenie elementów ze starych powłok malarskich, uzupełnienie ubytków i pęknięć, malowanie powierzchni. Także wymieniono pokrycie z blachy płaskiej i dachówki, stosując nowe pokrycie z dachówki ceramicznej

SÓL, GM. BIŁGORAJ, POW. BIŁGORAJSKI

Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Michała Archaniola – dawna cerkiew prawosławna, wzniesiona w 1872 r.

W 2018 r. wykonano izolację przeciwwilgociową, uzupełniono tynki i pomalowano wnętrze kościoła.

STAW NOAKOWSKI, GM. NIELISZ, POW. ZAMOJSKI

Dwór, stanowiący przykład skromnej XIX-wiecznej siedziby ziemiańskiej.

Rozpoczęto prace remontowo-konserwatorskie dworu.

STRYJNO, GM. RYBCZEWICE, POW. ŚWIDNICKI

Zespół dworsko-parkowy obejmujący dwór, oficynę i park z drzewostanem.

W 2018 r. przeprowadzono doraźne prace porządkowe, zabezpieczające i remontowe w budynku dworu: wykonano osuszenie i odgrzybienie ścian, zdemontowano zagryzione podłogi i stolarkę, udrożniono kominy, wymieniono rynnowanie, uszczelniono pokrycie dachowe, w części pomieszczeń zamontowano nową stolarkę drzwiową i wykonano malowanie ścian. Ponadto przeprowadzono badania architektoniczne oraz badania konserwatorskie dekoracji malarskich. Na terenie parku wykonano prace porządkowe połączone w wycinką samosiewów.

STYRZYNYEC, GM. BIAŁA PODLASKA, POW. BIALSKI

Dwór wzniesiony w XIX w.

W 2018 r. wykonano remont schodów zewnętrznych: wymieniono zmuszające cegły, wykonano nowe tynki, wykonano nowe stopnie schodów oraz nowe czapy.

SZEWNIA DOLNA, GM. ADAMÓW, POW. ZAMOJSKI

Kościół filialny pw. Zwiastowania NMP, wzniesiony w 1905 r.

W 2018 r. wykonano prace remontowe elewacji południowej kościoła. Oczyszczono deski szalunkowe z wtórnych warstw malarskich, uzupełniono ubytki, zaimpregnowano i pomalowano ze scaleniem kolorystycznym.

ŚWIECIECHÓW PODUCHOWNY, GM. ANNOPOL, POW. KRAŚNICKI

Ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego pw. św. Małgorzaty i Mikołaja. Świątynię wybudował i konsekrował w 1764 roku biskup Kajetan Sołtyk. Obok kościoła XVIII-wieczna dzwonnica, ogrodzenie z trójprzęsłową bramą

Zrealizowany w 2018 r. remontu muru ogrodzeniowego polegał na przebudowie fragmentu zachodniej, grożącej zawaleniem części z wykonaniem trzpieni żelbetowych, wykonaniu wieńca żelbetowego na całym obwodzie ogrodzenia, podbiciu fundamentów, wykonaniu izolacji przeciwwilgociowej, całkowitym usunięciu tynków cem-wap. i zastąpieniu ich „lekkim” tynkiem wapiennym, ukształtowaniu terenu wokół ogrodzenia likwidując nadmierny naziom i lokalne wypłyenia fundamentów, wykonaniu warstwy odcinającej i opaski odwadniającej od strony wewnętrznej naziomu, malowaniu muru w kolorze analogicznym do elewacji kościoła.

TARGOWISKO GM. ZAKRZEW, POW. LUBELSKI

Kościół parafialny pw. św. Tomasza Becketa, wzniesiony w 1746 r., restaurowany w 1858 i w latach 1923-1926, drewniany.

W roku 2018 trwały roboty budowlane zabezpieczające. Wymieniono nawierzchnię posadzki na płytki ceramiczne. Wykonano wewnętrzną instalację grzewczą (ogrzewanie podłogowe).

TRZEBIESZÓW, GM. TRZEBIESZÓW, POW. ŁUKOWSKI

Kaplica cmentarna, wzniesiona w poł. XIX w., drewniana.

W 2018 r. kontynuowano remont obiektu. Wymieniono pokrycie dachu, przeprowadzono remont kapitalny więźby dachowej z wymianą elementów zniszczonych, wyremontowano strop belkowy, wykonano nowy pułap deskowy, wykonano nową podbitkę zewnętrzną podokapową, oszalowano szczyt, wyremontowano krzyż.

Kościół parafialny pw. Dziesięciu Tysięcy Męczenników, wzniesiony w poł. XIX w. W 2018 r. pomalowano wnętrze kościoła.

UHRUSK, GM. WOLA UHRUSKA, POW. WŁODAWSKI

Cerkiew prawosławna pw. św. Zaśnięcia NP Marii, wzniesiona w 1849 r.

W 2018 r. zakończono prace związane z gruntownym remontem świątyni. Prace polegały na: wykonaniu izolacji fundamentów, skuciu i odtworzeniu zniszczonych tynków, pomalowaniu z zewnątrz świątyni, wymianie zniszczonej konstrukcji dachu, wymianie

pokrycia dachu oraz odtworzeniu sklepienia. Jednocześnie prowadzono prace związane z remontem ogrodzenia świątyni oraz zagospodarowaniem terenu.

URZĘDÓW, GM. LOCO, POW. KRAŚNICKI

Kościół parafialny pw. św. Mikołaja, wzniesiony w poł. XVIII w., barokowy.

W 2018 r. zakończono prace konserwatorskie i restauratorskie przy sztukatorskich obramieniach otworów drzwiowych prowadzących do dwóch zakrystii i głównych drzwi wejściowych kościoła.

WITORÓŻ, GM. DRELÓW, POW. RADZYŃSKI

Zespół dawnej cerkwi unickiej obejmujący dawną cerkiew ob. kościół parafialny pw. Michała wzniesiony w 1739 r. oraz dzwonnice z XVIII w.

W 2018 r. wykonano nowe drewniane ogrodzenie placu przykościelnego.

WŁODAWA, GM. LOCO, POW. WŁODAWSKI

Cerkiew prawosławna pw. Narodzenia NMP, ul. Kościelna 15, zbudowana w latach 1893-1895 w miejscu rozebranej cerkwi greckokatolickiej, prawdopodob. wg proj. arch. W.I. Syczugowa.

W 2018 r. kontynuowano prace związane z przebudową instalacji elektrycznej, budową instalacji sygnalizacji włamania i napadu oraz sygnalizacji pożaru i instalacji nagłośnienia. Kontynuowano także prace związane z zagospodarowaniem otoczenia.

Wielka synagoga, mała synagoga i dom pokahalny, pochodzące z XVIII-XIX w. Obecnie siedziba muzeum Zespół Synagogalny we Włodawie.

W 2018 r. zakończono prace związane z gruntownym remontem budynków wchodzących w skład zespołu synagogalnego. Prace remontowe obejmowały m.in. wykonanie izolacji budynków, remont elewacji, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę pokrycia dachów budynków małej synagogi i domu pokahalnego, wymianę orynnowania i obróbek blacharskich oraz zagospodarowanie terenu zespołu wraz z wykonaniem utwardzonych dojazdów i oświetlenia.

WOJCIECHÓW, GM. LOCO, POW. LUBELSKI

Dawny zamek, tzw. „wieża ariańska”, wzniesiony na pocz. XVI w. jako siedziba rodu Pileckich, wraz z przyległymi wałami i fosami obronnymi, pozostałościami murów strzelniczych i ruinami pałacu, kształtowany od kon. XIV w. do XVII w.

W 2018 r. wykonano remont południowej elewacji przybudówki wieży. Prace objęły usunięcie w całości tynków znajdujących się w złym stanie (z pozostawieniem gzymsów i podokienników), naprawę i wzmocnienia kamiennego lica oraz założenie nowych tynków cienkowarstwowych zacieranych, tzw. „beretowych”, scalenie kolorystyczne elewacji z resztą budynku. Przemurowano uszkodzone partie szkarp oraz odsłonięto zamurowane okienko w partii przyziemia. Przy okazji powyższych robót rozebrano wtórny murowany fundament sceny plenerowej. Przeprowadzono remont pomieszczenia sali konferencyjnej w budynku wieży w zakresie uzupełnienia tynków i malowania.

ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. LOCO

Infułatka w zespole Kościoła Katedralnego pw. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Ap., murowany budynek dawnej dziekanii, wzniesiony w końcu XVI w. przez Bernarda Morando, przebudowany ok. 1620 r., z fundacji pierwszego infułata Mikołaja Kiślickiego.

W 2018 r. zakończono prace związane z wykonaniem konstrukcji stropu nad piętrem i więźby dachowej. Wykonano częściowo pokrycie dachu z dachówki ceramicznej.

Wikarówka w zespole Kościoła Katedralnego pw. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Ap., wzniesiona w 1 poł. XVII, przebudowana w 1761 r. wg proj. Jerzego de Kawe.

W 2018 r. wykonano żelbetowy strop nad piętrem oraz konstrukcję więźby dachowej. Wykonano częściowo pokrycie dachu z dachówki ceramicznej.

Kościół OO. Franciszkanów pw. Zwiastowania NMP, wzniesiony w latach 1637-1655 z fundacji ordynata Tomasza Zamoyskiego i jego żony Katarzyny z Ostrońskich, przebudowany w XIX w.

W 2018 r. kontynuowano prace związane z kompleksowym remontem w ramach projektu pt. „Rewitalizacja największego XVII-wiecznego barokowego kościoła OO. Franciszkanów w Zamościu” związane z odtworzeniem i wyeksponowaniem zniszczonej przez przebudowy XVII-wiecznej historycznej bryły i wystroju. Odtworzono w całości konstrukcję sklepień nad nawą główną kościoła, mury szczytu od strony zachodniej oraz częściowo więźby dachowej nad nawą główną wraz z pokryciem z dachówki ceramicznej.

ŻMUDŹ, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (dawna cerkiew unicka), wzniesiony w 1 poł. XIX w., drewniany.

W 2018 r. kontynuowano prace związane z gruntownym remontem. Prace obejmowały m.in.: wykonanie nowego posadowienia kościoła wraz z izolacjami, wykonanie kamiennego cokołu, wymianę podwalin, wymianę części elementów konstrukcyjnych ścian lub ich flekowanie, impregnację ścian, wykonanie nowego szalunku, oczyszczenie i zabezpieczenie ścian od wewnątrz, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wykonanie nowego gontowego dachu nad zakrystią, wykonanie remontu stropu, wymianę podłogi wraz z wykonaniem słupków, remont chóru, wykonanie nowej sygnaturki, remont konstrukcji dachu wraz z wymianą pokrycia dachowego.

ŻYRZYN, GM. ŻYRZYN, POW. PUŁAWSKI

Kaplica grobowa Wesslów, usytuowana w sąsiedztwie kościoła parafialnego, wzniesiona w 1851 r., wraz z kryptą.

W 2018 r. przeprowadzono I etap robót budowlano-konserwatorskich: roboty budowlane polegające na wymianie pokrycia dachowego z blachy płaskiej na dachówkę karpówkę, naprawie tynków na filarach i gzymsie oraz wymianie rynien i rur spustowych.

SUMMARY

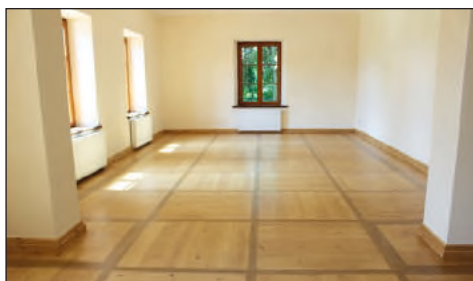
The report enumerates the construction and restoration works completed in 2018 in monuments of architecture and historical buildings. The list of the works comprises the area of the Lublin Province supervised by the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin and its branches in Biała Podlaska, Chełm and Zamość. Numerous actions aimed at improvement of the technical condition of historical buildings and objects were undertaken by their owners, for instance reinforcement of structure in the wooden churches in Boża Wola, Hanna, Żmudź and Bubel Stary, in the tower of the Firlej Family palace in Dąbrowica, the town hall in Końskowola, the manor house in Belcząc, the church in Markuszów, and other. Extensive repair works in the enormously important historical monuments of Zamość were commenced: in the Mitred Prelates' House, the Vicar's House, and the 17th c Baroque church of the Franciscan Friars where the works aimed at reconstruction of the layout and architectural décor are in progress. Furthermore, long-awaited extensive works were commenced at repair and adaptation of two outbuildings of the palace – the Zamoyski Museum in Kozłówka. The comprehensive renovation and restoration works in the Basilica of the Dominican Friars in Lublin, lasting since 2009, were finished. These works were granted the Restorer's Laurel Award this year. Some investment projects were implemented with the financial support from the central government and local government institutions. Grants were awarded from the budget of the Historic Preservation Officer of the Lublin Province for maintenance, restoration and construction works at 27 immovable historical monuments, e.g. in Radzyń Podlaski, Żmudź, Jeleniec, Lublin, Nałęczów, Krasnobród, Zamość and other. Donations from the budget of the City of Lublin were granted to 15 owners of historical objects.

1. Belcząc, dwór, po remoncie, fot. A. Dąbrowska

4. Buśno, kościół po zakończeniu prac, fot. P. Wira, 2019

2. Belcząc, wnętrze dworu po remoncie, fot. A. Dąbrowska

5. Buśno, kościół, przed rozpoczęciem prac, fot. Delegatura w Chełmie, 2012

3. Borowica, kościół, fasada, fot. Delegatura w Chełmie, 2008

6. Chełm, budynek administracji i sztabu d. szpitala wojskowego, widok ogólny przed pracami, fot. M. Wilk

7. Dęblin, oficyna Ikar w zespół pałacowo-parkowym, stan po remoncie, fot. M. Kurczewicz, 2018

9. Dobratycze, cerkiew prawosławna, po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz

8. Dobratycze, cerkiew prawosławna w trakcie remontu, fot. J. Maraśkiewicz

10. Dobratycze, cerkiew prawosławna, w trakcie remontu, fot. J. Maraśkiewicz

11. Dubienka, cerkiew przed rozpoczęciem prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2018

13. Hanna, kościół przed rozpoczęciem prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2014

14. Hanna, kościół w trakcie prowadzenia prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2019

12. Dubienka, cerkiew w trakcie prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2018

15. Jastków, kordegarda w zespole pałacowo-parkowym, stan po remoncie, fot. M. Kurczewicz, 2018

16. Klesztów, kościół w trakcie prowadzenia prac, fot. M. Pędzińska, 2016

19. Potoczek, kościół parafialny, fot. A. Kasiborski

17. Kulik, dwór po wykonaniu prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2019

20. Potok Górny, kościół paraf., fot. M. Fornal

18. Łosiniec, kościół w trakcie robót, fot. M. Fornal

21. Puławy, zespół pałacowo-parkowy, remont muru ogrodzeniowego, fot. M. Kurczewicz, 2018

22. Radzyń Podlaski, pałac Potockich, skrzydło zach. po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz (2)

23. Radzyń Podlaski, pałac Potockich, skrzydło zach. po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz

26. Rokitno, kościół parafialny, wnętrze, fot. J. Maraśkiewicz

24. Radzyń Podlaski, pałac Potockich, skrzydło zach. po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz

27. Sól, wnętrze kościoła po pracach, fot. M. Fornal

25. Rokitno, kościół parafialny, wnętrze, fot. J. Maraśkiewicz

28. Stary Bubel, kościół filialny, w trakcie remontu, fot. J. Maraśkiewicz

29. Stary Bubel, kościół filialny, po zakończeniu prac przy kopule i dachu, fot. J. Maraśkiewicz

32. Uhrusk, cerkiew w trakcie prowadzenia prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2019

30. Stary Bubel, kościół filialny w trakcie remontu, fot. J. Maraśkiewicz

33. Uhrusk, cerkiew przed rozpoczęciem prac remontowych, fot. Delegatura WUOZ, 2016

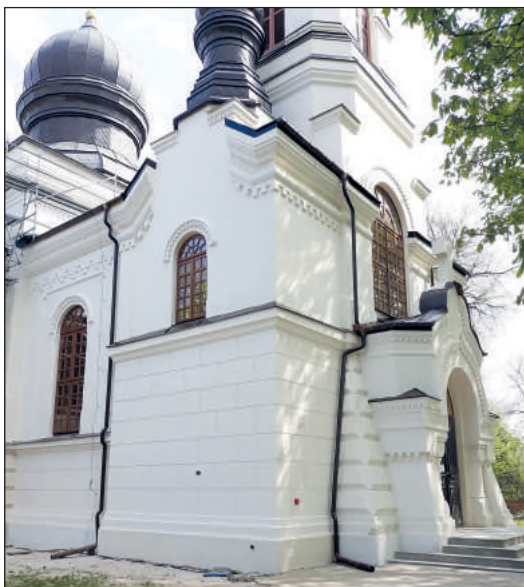
31. Terespol, prawosławna kaplica cmentarna, w trakcie remontu, fot. J. Maraskiewicz

34. Witoroż, zespół kościoła parafialnego, ogrodzenie cmentarza, fot. J. Maraśkiewicz

35. Włodawa, cerkiew przed rozpoczęciem prac remontowych, fot. Delegatura WUOZ, 2016

36. Włodawa, cerkiew w trakcie prowadzenia prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2018

38. Wojciechów, wieża ariańska, stan po remoncie elewacji pld., fot. M. Kurczewicz, 2018

39. Wojciechów, wieża ariańska, stan przed remontem elewacji pld., fot. M. Kurczewicz, 2010

37. Włodawa, wielka synagoga w trakcie prowadzenia prac remontowych, fot. M. Pędzińska, 2006

40. Wojciechów, wieża ariańska, stan w trakcie remontu elewacji pld., fot. M. Kurczewicz, 2018

41. Żmudź, kościół, po zakończeniu prac remontowych, fot. P. Wira, 2018

PRACE KONSERWATORSKIE NA TERENACH ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ OGRODOWYCH I CMENTARZY W 2018 ROKU

Przedstawiony wykaz realizacji prac rewaloryzacyjnych i pielęgnacyjnych przy zieleni na obszarach zabytkowych obejmuje działalność WUOZ Lublin i delegatur w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Działania w zakresie opieki nad zabytkami, tj. założeniami ogrodowymi, drzewostanem na terenach cmentarzy czynnych i dawnych cmentarzy przykościelnych, oraz nad innymi formami zieleni chronionej, obejmują głównie problematykę dotyczącą pielęgnacji drzewostanu, etapowej rewaloryzacji założeń oraz porządkowania terenów zaniedbanych, a także usuwania pojedynczych drzew w ramach prac porządkowych. Jednym z istotnych zadań w zakresie rewaloryzacji jest realizowany projekt w parku pałacowym w Międzyrzecu Podlaskim, który przewiduje uporządkowanie wnętrza parkowych, z zachowaniem osiowego charakteru przestrzeni od budynku pałacu w kierunku stawów.

Sprawozdanie w sposób skrótowy przybliży realizację w tym zakresie, udokumentowane projektami bądź programami prac.

BIAŁA PODLASKA, GM. LOCO, POW. BIALSKI GRODZKI

Drzewostan otaczający kościół paraf. pw. św. Anny w Białej Podlaskiej

Przeprowadzono prace konserwatorskie w obrębie drzewostanu otaczającego kościół, obejmujące usunięcie jednego drzewa z gatunku klon zwyczajny, zniszczonego w czasie wichury oraz wykonanie cięć pielęgnacyjnych i korygujących w koronie drzewa z gatunku lipa drobnolistna, zgodnie z załączonym programem. Przeprowadzone prace przyczyniły się do poprawy estetyki i statyki wiekowego drzewa.

Zespół szpitalny

Przeprowadzono prace w obrębie drzewostanu na terenie zabytkowego zespołu szpitalnego, zgodnie z załączonym programem prac. Prace polegały na usunięciu 2 drzew martwych lub zamierających oraz wykonaniu cięć sanitarnych w koronie 3 drzew.

BIAŁKA, GM. RADZYŃ PODLASKI, POW. RADZYŃSKI

Zespół pałacowo-parkowy w Białce

Przeprowadzono prace porządkowe na terenie zabytkowego parku, zgodnie z załączonym programem prac. Prace polegały na usunięciu 17 drzew martwych, głównie z gatunku świerk pospolity.

BEZWOLA WYMYŚLE, GM. WOHYŃ, POW. RADZYŃSKI

Przestrzenne założenie folwarku Wymyśle w Bezwoli Wymyślu

Przeprowadzono prace porządkowe na terenie zabytkowego parku, zgodnie z załączonym programem prac. Prace polegały na usunięciu 28 drzew martwych i zamierających, głównie z gatunku daglezią zieloną.

BURZEC, GM. WOJCIESZKÓW, POW. ŁUKOWSKI

Park krajobrazowy

Przeprowadzono prace w obrębie drzewostanu na terenie zabytkowego parku, zgodnie z załączonym programem prac. Prace polegały na usunięciu 18 drzew martwych, zamierających lub wywrotów oraz wykonaniu cięć sanitarnych w koronach 2 drzew. Przeprowadzone prace przyczyniły się do poprawy estetyki warunków i bezpieczeństwa drzewostanu w parku, nie naruszając substancji zabytkowych zespołu.

CHEŁM, GM. LOCO, POW. CHEŁMSKI GRODZKI

Zespół dawnego szpitala wojskowego, w tym park ozdobny i rekreacyjny utworzony w XIX wieku, z zachowaną oryginalną kompozycją i układem, oraz egzotycznym starodrzewiem.

W 2018 r., prowadzono prace związane z adaptacją dawnego budynku sztabu dowództwa okręgu dla potrzeb Państwowej Szkoły Muzycznej w Chełmie. W oparciu o inwentaryzację i koncepcję zagospodarowania terenu, wykonano nowe alejki spacerowe, nowy układ dojazdowy, wykonywano nasadzenia drzew i krzewów oraz usuwano zadrzewienia przypadkowe i dysharmonijne.

CHYLIN WIELKI, GM. WIERZBICA, POW. CHEŁMSKI

Zespół dworsko-parkowy, w tym park ozdobny utworzony w XIX wieku, w stylu modernistycznym, z wykorzystaniem XVII-wiecznych elementów założenia.

W 2018 r., doszło do zamierania drzewostanu jesionowego – spowodowanego chorobami grzybowymi powodującymi gwałtowne zamieranie jesionów wyniosłych. Usuwano skutki zniszczeń w parku.

DĄBIE, GM. ŻÓŁKIEWKA, POW. KRASNOSTAWSKI

Zespół dworsko-parkowy, w tym park ozdobny tworzony w XVIII-XIX wieku, z wykorzystaniem XVII w. elementów założenia.

W 2018 r., wykonano nasadzenia kilkuset drzew i krzewów ozdobnych oraz użytkowych (sady). Kontynuowano rozpoczęte kilka lat temu prace związane z zagospodarowaniem zielenią ozdobną najbliższego otoczenia budynku dworu oraz terenów związanych z sadami użytkowymi.

DOŁHOBYCZÓW, GM. LOCO. POW. HRUBIESZOWSKI

Cmentarz Hallerczyków – płyta nagrobna na mogile poległych w l. 1928-1920 i obelisk na miejscu d. kościoła

Po dokonaniu ekshumacji z bezimiennej mogiły leśnej i pochówku na cmentarzu Hallerczyków w 2018 r., z inicjatywy IPN wybudowano pomnik nagrobny upamiętniający funkcjonariuszy Policji Państwowej zamordowanych we wrześniu 1939 r.

HANNA, GM. LOCO, POW. WŁODAWSKI

Zespół kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. św. św. Piotra i Pawła wraz z drzewostanem w granicach cmentarza kościelnego i dzwonnicy

Wykonywano prace pielęgnacyjne drzewostanu przy kościele w zakresie usunięcia części drzew, pielęgnacji koron drzew, zabezpieczenia drzew przed możliwością uszkodzenia poprzez zastosowanie wiązań elastycznych w koronach.

HNISZÓW, GM. RUDA HUTA, POW. CHEŁMSKI

Zespół dworsko-parkowy, w tym park o cechach krajobrazowych, układ kompozycyjno-przestrzenny powiązany ze starorzeczem Bugu. Zachowane są liczne drzewa pomnikowe w tym kilkusetletni, pomnikowy dąb szypułkowy „Bolko”.

Właściciel zabytku prowadził niezbędne zabiegi konserwatorskie dębu „Bolko” i innych drzew pomnikowych. Wykonano zabiegi poprawiając statykę – założono wiązania elastyczne w koronach, usuwano zagrożenia ze strony grzybów rozkładających drewno oraz ograniczano rozrost jemioli.

HRUBIESZÓW, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Cmentarz parafialny przy ul. Kolejowej: kaplica cmentarna, nagrobki i drzewostan

W 2018 r. kontynuowano podjęte w latach poprzednich prace przy drzewostanie, w oparciu o dokumentację dendrologiczną. Usunięto 3 szt. drzew, które zagrażały zabytkowym nagrobkom. Ponadto z inicjatywy miejscowych działaczy przy wsparciu finansowym z IPN wybudowany został pomnik nagrobny upamiętniający Wincentego Kozarczuka w sektorze żołnierzy z 1920 roku.

JANOWIEC, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Zespół zamkowy (obecnie Oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

Przeprowadzono część z zaplanowanych zabiegów pielęgnacyjnych polegających na usuwaniu podrostu, cięciach korygujących, formujących i sanitarnych, zainstalowano również system nawadniający żywopłotu bukszpanowego. Prace przeprowadzono zgodnie z „Programem zabiegów pielęgnacyjnych przy zieleni na terenie Zamku w Janowcu, Oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym w 2018 r.”.

JASTKÓW, GM. LOCO, POW. LUBELSKI

Cmentarz Legionistów Polskich

Wykonano nowe nasadzenia roślinne w zakresie określonym w „Projekcie Wykonawczym Zieleni”, które uzupełniły drzewostan wzdłuż północnej granicy cmentarza.

Zespół pałacowo-parkowy w Jastkowie (obręb geodez.: Panieńszczyzna)

Zgodnie z „Projektem rewaloryzacji zabytkowego założenia pałacowo-parkowego w Panieńszczyźnie” wykonano prace pielęgnacyjne w drzewostanie parkowym, polegające na cięciach korygujących, formujących i sanitarnych oraz zabezpieczeniu ubytków.

JELENIEC, GM. STANIN, POW. ŁUKOWSKI

Zespół pobernardyński

Przeprowadzono prace porządkowe w obrębie drzewostanu na terenie zabytkowego zespołu, zgodnie z załączonym programem prac, polegające na usunięciu 21 drzew martwych, zamierających, wywrotów lub złomów.

KITÓW, GM. HRUBIESZÓW, POW. HRUBIESZOWSKI

Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Kitowie

Gmina Hrubieszów podjęła w 2018 roku prace porządkowe na terenie cmentarza w ramach zaleceń pokontrolnych. Cmentarz oczyszczono z samosiewów drzew, zarośli i chwastów. Ustawiono tablicę informacyjną.

KRASNOBRÓD, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Zespół pałacowo-parkowy: dwór, pałac, wieża ciśnięć i park

Samodzielne Publiczne Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci im. Janusza Korczaka podjęło kolejny etap prac oczyszczających park z 14 sztuk drzew zagrażających i obumarłych. Na podstawie opracowanej dokumentacji przeprowadzono prace sanitarne w koronach 6 drzew.

Zespół klasztorny poddominikański

Z terenu cmentarza kościelnego usunięto 10 sztuk drzew, które stwarzały potencjalne zagrożenie dla użytkowników terenu i wprowadzono nasadzenia zastępcze.

KRYNICE, GM. LOCO, POW. TOMASZOWSKI

Zespół dworski: ruiny dworu, park

W ramach prac porządkowych w parku, ze środków gminy przeprowadzono trzebież samosiewów drzew i krzewów w celu uczynienia wnętrza parkowych i osi widokowych. Usunięto również złomy i wywroty.

KRZYWDA, GM. KRZYWDA, POW. ŁUKOWSKI

Dwór i park krajobrazowy

Kontynuowano prace konserwatorskie w zabytkowym parku krajobrazowym, zgodnie z dokumentacją *Park podworski w Krzywdzie działka 1324/14, ul. Żelechowska 24 Krzywdza, woj. lubelskie: Nasadzenia roślin wokół budynku dworu w części frontowej parku, Opracowanie historyczno-przestrzenne z analizami, wytycznymi i koncepcją zagospodarowania parku*. Zakres prac określony w przedłożonym programie obejmował wykonanie rabaty w części frontowej parku, wykonaniu żywopłotu, trawnika oraz nasadzenia 3 sztuk drzew z gatunku kasztanowiec biały oraz wykonanie cięć pielęgnacyjnych w obrębie koron pięciu drzew.

KURASZEW, GM. WOHYŃ, POW. RADZYŃSKI

Zespół parkowy w Suchowoli (obręb Kuraszew)

W 2018 r. przeprowadzono prace porządkowe w obrębie drzewostanu na terenie zabytkowego parku, zgodnie z załączonym programem prac, polegające na usunięciu 24 drzew martwych, zamierających, wywrotów lub złomów. Przeprowadzone prace przyczyniły się do poprawy warunków estetyki i bezpieczeństwa drzewostanu w parku.

LUBLIN, GM. LOCO, POW. LUBELSKI GRODZKI

Zespół pałaców biskupich przy ul. Wyszyńskiego 2

Przeprowadzono zabiegi pielęgnacyjne w obrębie drzewostanu według „Projektu gospodarki drzewostanem”, obejmujące cięcia sanitarne, korygujące, usunięcie posuszu

oraz założenie wiązań. Wykonano również system nawadniający według „Projektu nawadniania”

Ogród Saski (park miejski) założony w 1837 roku według projektu inżyniera Feliksa Bieczyńskiego

Prowadzone są bieżące zabiegi pielęgnacyjne w drzewostanie parkowym, polegające na usuwaniu posuszu, cięciach korygujących i sanitarnych oraz ewentualnym usuwaniu powalonych drzew.

Zespół cmentarza miejskiego przy ul. Lipowej (kompleks czterech cmentarzy, w tym trzech wyznaniowych z zachowanym układem alejek, kwater i drzewostanem)

– cmentarz rzymskokatolicki – na bieżąco prowadzone były prace konserwatorskie związane z pielęgnacją drzewostanu oraz usunięciem drzew chorych, martwych i zagrażających bezpieczeństwu,

– cmentarz komunalny (dawny wojskowy) – wykonanie nowych nasadzeń roślinnych w otoczeniu Pomnika Nieznanego Żołnierza zgodnie z „Projektem zieleni przy Pomniku Nieznanego Żołnierza na cmentarzu przy ul. Białej w Lublinie”

ŁĘCZNA, GM. LOCO, POW. ŁĘCZYŃSKI

Zespół dworsko-parkowy na Podzamczu, w tym park z pomnikami przyrody

W ramach projektu „Rewitalizacji parku Podzamcze” trwają prace polegające na usunięciu samosiewów i podrostu drzew, pracach pielęgnacyjnych w zabytkowym drzewostanie, odtworzeniu układu kwaterowego, wprowadzenia małej architektury i oświetlenia oraz adaptacji budynków folwarcznych.

MIĘDZYZRZEC PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Zespół pałacowo-parkowy, obejmujący pałac, gorzelnię, stajnię i wozownię, oficynę pałacu Czartoryskich (ob. budynek mieszkalny), wieżę („baszta”) po pałacu Potockich, kapliczkę, park oraz budynek spichlerza (na terenie zespołu), nr rejestru A/688. Park powstał w 1 poł. XVII w., rozbudowany w XVIII w. w duchu barokowym, w wieku XIX przekomponowany w duchu krajobrazowym, częściowo przebudowany w okresie międzywojennym XX w.

Na terenie zabytkowego zespołu kontynuowano i zakończono realizację I etapu prac w ramach projektu: „Ochrona i zachowanie zabytkowego parku na terenie zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Międzyrzeczu Podlaskim”. Projekt rewaloryzacji zabytkowego parku zakładał uporządkowanie wnętrza parkowych poprzez usunięcie części zadrzewienia oraz pozostałości infrastruktury, z zachowaniem osiowego charakteru przestrzeni od budynku pałacu w kierunku stawów. Od strony frontowej pałacu, na osi założenia, wykonano kolisty podjazd, z gazonem obsadzonym niskim żywopłotem z bukszpanu. W części ogrodowej, we wnętrzu za pałacem urządzono regularne partery ogrodowe z wyposażeniem i roślinnością nawiązującą do okresu baroku: szpalery grabowe, niskie żywopłoty z bukszpanu, rośliny formowane w stożek, trawniki dywanowe, barwne rabaty kwiatowe, rzeźby, ławki, itp. Od strony pałacu w kierunku stawów ucztylniono główną oś założenia. Poza częścią parterów i regularnych ciągów komunikacyjnych, wprowadzono nasadzenia roślinne w układzie o charakterze krajobrazowym, tworzonym przez kolejne grupy drzew i krzewów, układ bylin, solitery

drzew, powierzchnie trawiaste i łąki kwietne. W ramach realizacji projektu zieleni na terenie parku wykonano nowe nasadzenia 3197 sztuk drzew i krzewów, 5886 sztuk drzew i krzewów żywopłotowych (z 62 gatunków drzew, 49 gatunków krzewów) oraz 22 sztuki pnączy i 2600 sztuk bylin. Na terenie parku prowadzono prace związane z usunięciem drzew i krzewów, zgodnie z projektem. Poza zielenią, w ramach realizacji I etapu prac wykonano aleje parkowe z nawierzchnią szutrową lub z kostki granitowej, wykonano parking o nawierzchni z kostki betonowej. Rozpoczęte zostały prace związane z budową elementów małej architektury.

MILANÓW, GM. MILANÓW, POW. PARCZEWSKI

Założenie dworsko-ogrodowe

Przeprowadzono prace porządkowe na terenie zabytkowego parku, zgodnie z załączonym programem prac. Prace polegały na usunięciu 7 drzew martwych, zamierających, wywrotów lub złomów oraz na usunięciu krzewów i młodych samosiewów drzew rosnących wzdłuż ogrodzenia, stanowiących zagrożenie dla jego konstrukcji.

NABRÓŹ, GM. ŁASZCZÓW, POW. TOMASZOWSKI

Cmentarz grzebalny wraz z kaplicami i nagrobkami

W oparciu o dokumentację dendrologiczną przeprowadzono kompleksowe prace w zakresie: usunięcia 9 sztuk drzew uszkodzonych i stwarzających zagrożenie dla obiektów zabytkowych: kaplice, nagrobki, oraz przeprowadzono cięcia korekcyjne i sanitarne w koronach 19 drzew zgodnie z programem prac zawartym w dokumentacji.

NIEMIRÓWEK, GM. TARNAWATKA, POW. TOMASZOWSKI

Zespół dworski: dwór i pozostałości parku

Właściciel nieruchomości w 2018 r. podjął prace przy rewaloryzacji obiektu. Wprowadzone zostały nasadzenia kompensacyjne w zamian za usunięte drzewa, które były w złym stanie zdrowotnym. Posadzono szpalerowo graby pospolite i bukszan.

POTOCZEK, GM. POTOK WIELKI, POW. JANOWSKI

Zespół dworsko-parkowy z XIX w.

Przeprowadzono część zabiegów pielęgnacyjnych w zakresie cięć sanitarnych, technicznych oraz korygujących korony. Prace przeprowadzono zgodnie z „Projektem rekonstrukcji szaty roślinnej w otoczeniu dworu w zespole dworsko – parkowym w Potoczku”.

RADZYŃ PODLASKI, GM. LOCO, POW. RADZYŃSKI

Zespół rezydencyjno-urbanistyczny, obejmujący: pałac, oficyny, rampa dziedzińca z bramą i mostem, oranżeria, założenie dróg i stawów przed pałacem, park, kościół pw. Trójcy Przenajświętszej, z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica bramowa, mur cmentarza kościelnego z bramkami, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego, budynki na terenie cmentarza kościelnego

Przeprowadzono prace konserwatorskie w drzewostanie zabytkowego parku, obejmujące dwa modrzewie europejskie, liczące ok. 300 lat, będące w pełnej żywotności, lecz z osłabioną witalnością wierzchołkowej partii: w koronie posusz gałęzi i konarów. Prace polegały na wykonaniu cięć pielęgnacyjnych w koronach drzew: usunięciu posuszu, ga-

łęzi uszkodzonych, złamanych, zawieszonych oraz zamierających, zgodnie z załączonym programem prac.

REJOWIEC, GM. LOCO, POW. CHELMSKI

Zespół pałacowo-parkowy, w tym park ozdobny utworzony w XIX wieku, w oparciu o relikty układu zieleni związanego z wcześniejszym dworem Rejów, powiązany z elementami krajobrazowymi doliny rzeki Rejki (stawy, system kanałów).

W 2018 r. kontynuowano rozpoczęty rok wcześniej program restauracji oraz nowego zagospodarowania parku. W ramach pielęgnacji terenu usunięto część drzew zamierających i chorych, wykonano nawierzchnie alejek, elementy małej architektury ogrodowej (mostki, amfiteatr, altanę).

ROSKOSZ, GM. BIAŁA PODLASKA, POW. BIALSKI

zespół dworsko-parkowy

Przeprowadzono prace konserwatorskie na terenie zabytkowego parku, zgodnie z programem prac konserwatorskich. Prace polegały na wycince drzew martwych i zagrażających, wykonaniu cięć korekcyjnych w koronach drzew, usuwaniu odrostów i samosiewów drzew i krzewów. Przeprowadzone prace przyczyniły się do poprawy warunków bezpieczeństwa i estetyki drzewostanu w parku, nie naruszając substancji zabytkowych zespołu.

SIEMNICE, GM. RACHANIE, POW. TOMASZOWSKI

Park o charakterze krajobrazowym – pozostałości po siedzibie dworskiej z XIX wieku, pierwotnie regularny obecnie zachowany częściowo.

Prywatny właściciel w oparciu o dokumentację inwentaryzacyjną przeprowadził wycinkę drzew wtórnych, chorych, obumarłych i rosnących pod koronami drzew okazałych. Wycinką łącznie objęto 70 sztuk drzew.

SZCZEBRZESZYN, GM. LOCO. POW. ZAMOJSKI

Cmentarz grzebalny z kaplicą, nagrobkami i drzewostanem

Parafia Rzymskokatolicka w 2018 r. podjęła I etap prac przy drzewostanie. W pierwszej kolejności usunięto 15 sztuk drzew stwarzających zagrożenie dla ludzi i mienia, chorych i obumarłych, które nie rokowały na dalszy rozwój. Prace konserwatorskie w zakresie określonym w programie prac zawartym w dokumentacji dendrologicznej przeprowadzono w koronach 4 drzew.

SZPIKOŁOSY, GM. HRUBIESZÓW, POW. HRUBIESZOWSKI

Cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej

Parafia Rzymskokatolicka w Szpikołosach podjęła w 2018 r. kompleksowe prace przy rewaloryzacji cmentarza. Z obiektu usunięto zbędną roślinność niską i wysoką, z wału usunięto 14 szt. drzew wtórnych. Przed obiektem ustawiona została tablica informacyjna.

ŚWIERŻE, GM. DOROHUSK, POW. CHELMSKI

Zespół dworsko-parkowy, w tym park ozdobny utworzony w XIX wieku na bazie założenia folwarcznego z elementami użytkowymi (sady, tereny leśne i kwatery ogrodowe) włączonymi do kompozycji zieleni.

W 2018 r. kontynuowano program porządkowania i pielęgnacji parku oraz wykonano elementy związane z turystycznym udostępnianiem jego walorów. Porządkowanie terenu wykonano w ramach współpracy Grupy Odnowy Wsi Świerże oraz Lasów Państwowych Nadleśnictwa Chelm.

WITULIN, GM. LEŚNA PODLASKA, POW. BIALSKI

Zespół dworsko-parkowy

Przeprowadzono prace porządkowe w obrębie zniszczonego drzewostanu na terenie zabytkowego parku, w części będącej w zarządzie Nadleśnictwa Biała Podlaska, zgodnie z załączonym programem prac. Prace polegały na usunięciu 30 drzew stanowiących wywroty lub złomy, powstałe podczas huraganu na przełomie 2017 i 2018 r.

WOJCIESZKÓW, GM. WOJCIESZKÓW, POW. ŁUKOWSKI

Park krajobrazowy z aleją dojazdową

Przeprowadzono prace w obrębie drzewostanu na terenie zabytkowego parku, zgodnie z załączonym programem prac. Prace polegały na usunięciu 9 drzew martwych, zamierających lub wywrotów oraz wykonaniu cięć sanitarnych w koronie 1 drzewa.

WRONÓWKA, GM. ŻÓŁKIEWKA, POW. KRASNOSTAWSKI

Dworek i ogród spacerowo – użytkowy z przełomu XIX i XX w., ukształtowany naturalistycznie w oparciu o żywy krajobraz wyżynny.

W 2018 r., prowadzono prace pielęgnacyjne ogrodu oraz wykonano nasadzenia ozdobne krzewów i drzew.

ZAMOŚĆ, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI GRODZKI

Cmentarz parafialny z kaplicą cmentarną, domem grabarza i drzewostanem w granicach murowanego ogrodzenia przy ul. Peowiaków

W 2018 r. administrator cmentarza podjął kolejny etap prac przy drzewostanie rosnącym na cmentarzu. W oparciu o opinię o stanie zdrowotnym drzew, poprzedzoną badaniami rezystografem, dokonano wycinki drzew nierokujących dalszego rozwoju i stwarzających zagrożenie, oraz na podstawie programu prac, wykonano cięcia w koronach 16 drzew. Na prace Parafia uzyskała dofinansowanie z WFOŚ.

Tzw. Rotunda (d. Działobitnia): cmentarz wojenny z zadrzewieniem

W 2018 r. podjęto decyzję o usunięciu 14 drzew z terenu cmentarza, będących w złym stanie zdrowotnym, ze znacznym uszkodzeniem koron w czasie wyładowań atmosferycznych i stanowiących zagrożenie dla ludzi i mienia.

ZWIERZYNIEC, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI

Część układu przestrzennego z zabudową, zadrzewieniem, wodami, ciągami komunikacyjnymi i ukształtowaniem krajobrazu terenu

Park Środowiskowy i „Zwierzyńczyk” stanowią ważne elementy zabytkowego układu przestrzennego, w związku z tym miasto Zwierzyniec poczyniło starania o wyeliminowanie 14 drzew, które stanowiły zagrożenie dla użytkowników obiektu. W ramach prac porządkowych oczyszczono teren ze złomów i wywrotów.

SUMMARY

The presented list of conservation and nurturing works at greenery in historical sites comprises the activity of the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin and its branches in Biała Podlaska, Chełm and Zamość. Protection of historical monuments, that is garden layouts and tree stands in open cemeteries and former church cemeteries, as well as other forms of protected greenery, mostly consists in nurturing of trees, gradual restoration of some layouts and tidying up neglected areas, as well as removal of individual trees as part of maintenance works. An important conservation task is a project implemented in the palace park in Międzyrzec Podlaski which entails tidying up the park with preserving the axial character of the space from the palace building towards the ponds.

The report briefly describes the works carried out in this field, documented with projects or schedules of works.

1. Chylin Wielki, park, starodrzew w okolicy dworu, fot. M. Wilk, 2019 r

4. Dąbie, park dworski, nowe nasadzenia ozdobne ramujące przestrzeń wokół dworu, fot. M. Wilk, 2019

2. Chylin Wielki, aleja platanowa – gatunek o opóźnionej wegetacji, fot. M. Wilk, 2019

5. Dąbie, schody ogrodowe prowadzące do głównego wnętrza parkowego na osi kompozycyjnej, fot. M. Wilk, 2019

3. Dąbie, zespół dworsko – parkowy przed restauracją, zatarte wnętrza parkowe i nieczytelna kompozycja, fot. M. Wilk, 2007

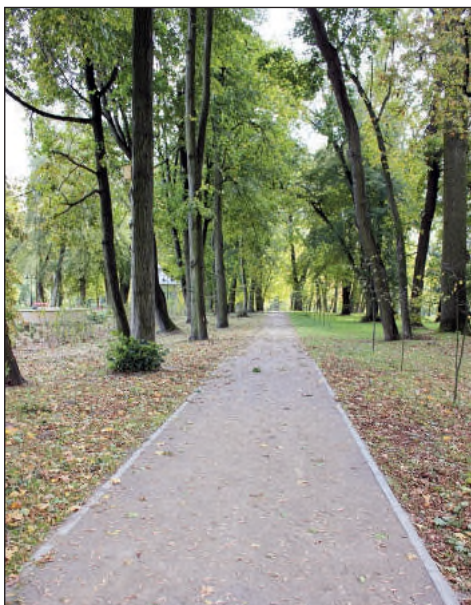
6. Dąbie, ozdobny gazon przed dworem, fot. M. Wilk, 2019

7. Hniszów, park, konar pomnikowego dębu „Bolko” przed zabiegami odciążenia, fot. M. Wilk, 2018

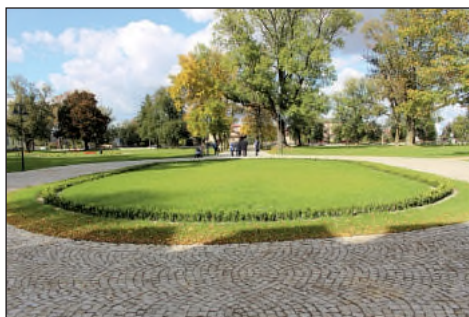
8. Międzyrzec Podlaski, zespół pałacowo-parkowy, park po pracach, fot. A. Dąbrowska

10. Międzyrzec Podlaski, park pałacowy po pracach rewaloryzacyjnych, fot. A. Dąbrowska (2)

11. Międzyrzec Podlaski, park pałacowy po pracach rewaloryzacyjnych, fot. A. Dąbrowska (3)

12. Międzyrzec Podlaski, park pałacowy po pracach rewaloryzacyjnych, fot. A. Dąbrowska (5)

9. Międzyrzec Podlaski, aleja w parku po pracach rewaloryzacyjnych, fot. A. Dąbrowska

13. Międzyrzec Podlaski, park pałacowy po pracach rewaloryzacyjnych, fot. A. Dąbrowska

16. Rejowiec, park pałacowy, wytyczanie alejek parkowych, fot. M. Wilk, 2018

14. Międzyrzec Podlaski, zespół pałacowo-parkowy – park po pracach rewaloryzacyjnych, fot. A. Dąbrowska

17. Rejowiec, park pałacowy, prace nad gazonem przed frontem pałacu, fot. M. Wilk, 2018

15. Międzyrzec Podlaski, zespół pałacowo-parkowy – park po pracach rewaloryzacyjnych, fot. A. Dąbrowska

18. Rejowiec, park pałacowy, przyczółki mostków ogrodowych, fot. M. Wilk, 2018

19. Zaburze, dworek i ogród spacerowo-użytkowy „Wronówka” starodrzew, fot. M. Wilk, 2018

20. Zaburze, dworek i ogród spacerowo-użytkowy „Wronówka”, starodrzew, fot. M. Wilk, 2018

21. Zaburze, dworek i ogród spacerowo-użytkowy „Wronówka” oczyszczona z samosiewów kompozycja parku, fot. M. Wilk, 2018

22. Zaburze, ogród – odnowione trawniki przed dworkiem, fot. M. Wilk, 2019

SPRAWOZDANIE WYDZIAŁU REJESTRU ZABYTEKÓW I DOKUMENTACJI ZABYTEKÓW WUOZ W LUBLINIE Z DZIAŁALNOŚCI W 2018 ROKU

W roku 2018 r. realizowano zadania wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. 2018 poz. 2096 ze zmianami) polegające w szczególności na prowadzeniu wojewódzkiego rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomości, gromadzeniu, opracowywaniu i udostępnianiu informacji o zabytkach oraz popularyzacji wiedzy o zabytkach.

Prowadzenie wojewódzkiego rejestru zabytków

Wojewódzki konserwator zabytków dokonuje wpisów do rejestru zabytków na wniosek strony lub z urzędu. Zarówno wnioski stron jak i propozycje wpisów z urzędu, przygotowywane przez Wydziały, poddawane są każdorazowo ocenie wewnętrznej komisji w WUOZ, która zajmuje stanowisko w zakresie zasadności objęcia obiektu indywidualną ochroną konserwatorską. W każdym przypadku Wydział RZiDZ poddaje obiekt rozpoznaniu poprzez kwerendy dostępnych materiałów archiwalnych oraz oględziny. Wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków następuje na skutek ostatecznej decyzji administracyjnej wydanej przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W wyniku postępowań prowadzonych z urzędu lub na wniosek strony, w 2018 roku do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości „A” wpisano 10 zabytków. Ochroną poprzez wpis do rejestru objęto: zespół wodociągowej wieży ciśnień przy Alejach Racławickich 42 w Lublinie składający się z wieży ciśnień, ogrodzenia z 2 bramkami i źródłu publicznego oraz domku dozorczy (decyzję wydano w 2017 r. lecz prawomocna stała się w 2018 r.), cmentarz żydowski w Piaskach, kościół pw. św. Marcina i cztery kapliczki procesyjne oraz otoczenie w granicach działki przy ul. Krężnickiej 136 w Lublinie (dawn. w Zemborzycach). Wpisano do rejestru także dawną plebanię w zespole pobernardyńskim w Jeleńcu, lecz decyzja uzyskała prawomocność dopiero w 2019 roku. Wydano ponadto szczegółowo uzasadnioną decyzję odmawiającą wpisu do rejestru zabytków zespołu architektonicznego „Domu Chemika” w Puławach usytuowanego na działce nr 634/25 przy ul. Wojska Polskiego 4 w Puławach.

Prowadzono postępowanie w sprawie objęcia wpisem do rejestru drewnianego budynku w Hrubieszowie – domu profesora Wiktora Zina. Kontynuowano postępowania w sprawach wpisu do rejestru: zespołu dawnych koszar carskich w Zamościu, dworca kolejowego wraz z otoczeniem w Bedlnie Radzyńskim, miejsca upamiętniającego wydarzenia historyczne, tj. korytarza i drzwi piwnic kamienicy przy ul. Chopina 18, oraz budynku dawnego Gimnazjum Sejmikowego w Radzynie Podlaskim.

W ramach porządkowania i weryfikacji rejestru zabytków dokonano oględzin i rozpoznania nagrobków o cechach zabytkowych na cmentarzach parafialnych w Nałęczowie i w Mareczkach (historycznie – cmentarz w Wąwolnicy), oraz opracowano szczegółowe wykazy nagrobków, przedstawione następnie administratorom tych nekropolii.

Działania te służyły także ujednoliceniu danych posiadanych przez WUOZ i parafie. Prowadzono postępowania w sprawach zmiany decyzji o wpisie do zabytków w odniesieniu do cmentarza parafialnego w Nałęczowie, zespołu dworsko-parkowego w Bezwoli i kościoła przy ul. Bazylikańskiej w Zamościu.

Rejestry zabytków „B” i „C” prowadzi właściwe Wydziały Inspekcji WUOZ w Lublinie. Do rejestru zabytków archeologicznych „C” wpisano z urzędu 2 stanowiska archeologiczne zawierające 53 mogiły kurhanowe. Do rejestru zabytków ruchomych „B” wpisano z wniosków stron 65 zabytków.

Inne działania w zakresie prowadzenia rejestru zabytków to :

- rozpoznawanie wartości zabytkowych obiektów (innych niż ww. objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków). W 2018 roku działaniami takimi objęto obiekty: kamienicę przy ul. Królewskiej 6 w Lublinie, dom Spółdzielni „Jedność” przy ul. Chopina 24 w Lublinie, zespół młyna Krauzego przy ul. Działkowej 45, 47 i 49 w Lublinie, dawną remizę strażacką w Wilkowie, cmentarze żydowskie w Kraśniku przy ul. Szewskiej (Kraśnik Góry) oraz w Kraśniczynie;
- prowadzenie ksiąg rejestru, przekazywanie nowym właścicielom zabytków kopii decyzji o wpisie do rejestru zabytków i pouczeniem o skutkach prawnych, wnoszenie orzeczeń MKiDN i LWKZ, oraz danych własnościowych i geodezyjnych do ksiąg rejestru i zbiorów dokumentów poszczególnych zabytków;
- wnioskowanie o ujawnienie wpisów do rejestru A i C w księgach wieczystych i katastrze nieruchomości;
- przygotowanie do publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego aktualnego wykazu obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i archeologicznych, oraz zabytków nieruchomych skreślonych z rejestru zabytków w 2018 roku. Dane opublikowano w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego z 14 stycznia 2019 r. poz. 305 i 306.

Opiniowanie w sprawach gminnych ewidencji zabytków

Realizując zadanie określone w art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, urząd opiniuje wnioski gmin o włączenie lub wyłączenie z ewidencji zabytków opiniuje gminne i powiatowe programy opieki nad zabytkami. Ponadto wspomaga merytorycznie przygotowywanie gminnych ewidencji zabytków, służąc konsultacjami i udostępnieniem informacji o zabytkach. W minionym roku opiniowano wnioski o włączenia obiektów do g.e.z. zaproponowanych przez wójta/burmistrza w odniesieniu do gmin: Piaski, Łęczna, Cyców, Bełżyce, Nowodwór, Ryki, Mełgiew, Lubartów, Puchaczów, Chodel, Ludwin, Wólka, oraz zaopiniowano 18 gminnych programów opieki nad zabytkami.

Gromadzenie informacji o zabytkach

W 2018 roku zasoby archiwum WUOZ w Lublinie z Delegaturami w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu powiększyły się łącznie o 1542 jednostki inwentarzowe, obejmujące opracowania studialne, badawcze, inwentaryzacyjne i projektowe. Gromadzone dokumentacje są opracowywane, włączane do zasobu i stopniowo digitalizowane. Zasoby archiwum zakładowego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków wraz z Delegaturami służące realizacji zadań ustawowych, są udostępniane także do celów badawczych, popularyzatorskich i projektowych. W 2018 r. w Lublinie i De-

legaturach udostępniono łącznie 2060 jednostek archiwalnych dla 225 osób spoza urzędu.

W ramach gromadzenia dokumentacji zabytków, na zlecenie WUOZ opracowana została inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska drewnianego budynku Herbariarni w Tomaszowie Lubelskim przy Rynku 15, wzniesionego w 1895 roku. Budynek zwany czajnią zbudowany jest z bali drewnianych, posiada ozdobnie opracowane szczyty i dekoracyjne obramienia otworów. Na zlecenie LWKZ opracowano 31 kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych (w tym 11 kart cmentarzy żydowskich) oraz 132 karty zabytków ruchomych. Przyjęto do zasobu 224 karty ewidencyjne pojazdów. Zlecono także opracowanie opinii konserwatorskiej zawierającej ocenę technologii i stanu zachowania oraz wstępny program prac konserwatorskich (z wnioskami w zakresie ekspozycji) dla ściennej dekoracji malarskiej znajdującej się na poddaszu klasztoru pobernardyńskiego przy ul. Bernardyńskiej w Lublinie.

Udzielanie informacji o zabytkach, popularyzacja i inne

Informacje o zabytkach i statusie ochrony konserwatorskiej udzielane są przez urząd na bieżąco, w formie pisemnej i telefonicznej. Tak jak w latach ubiegłych opiniowane były liczne projekty inwestycji liniowych, budowy i modernizacji dróg, oraz lokalizacji nowych obiektów – pod kątem wykluczenia kolizji z zabytkami objętymi rejestrem zabytków i ewidencją. Prowadzono i uzupełniano bazę informacji o cmentarzach żydowskich na terenie województwa lubelskiego. Konsultowano przygotowanie wniosku o ustanowienie zespołu pałacowego Czartoryskich w Puławach Pomnikiem Historii.

W ramach działań na rzecz popularyzacji ochrony zabytków prowadzono szereg działań w zakresie przygotowania i przeprowadzenia corocznego konkursu „Laur Konserwatorski”. Uczestniczono aktywnie w przygotowaniu konferencji i wystawy w Muzeum Zamoyskich Kozłowiec pt. „*Cień czasu*”, w szczególności w zakresie opracowania i prezentacji referatów naukowych. Opracowano artykuły do czasopism: „Ochrona zabytków” i „Renowacje i zabytki” (numer poświęcony Kazimierzowi Dolnemu), a także do niniejszego tomu „Wiadomości Konserwatorskich”. Kontynuowano współpracę z Wydziałem Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej w zakresie tematów na inwentaryzacje detali architektonicznych zabytków (w ramach letnich praktyk studenckich). W 2018 roku studenci inwentaryzowali przede wszystkim portale i sienie zamojskich kamienic.

Rozbudowywano bazę zasobów archiwalnych w systemie elektronicznym. W efekcie obustronnych uzgodnień rozpoczęto współpracę z Narodowym Instytutem Dziedzictwa w zakresie obsługi programu SCAN MANAGER.

Pracownicy archiwum wykonywali bieżące opracowywania napływających licznie dokumentacji, oraz prace archiwalne w zakresie porządkowania zbiorów, wykonywali kwerendy w zasobach, udzielali informacji i udostępniali zbiory. W 2018 roku prowadzono intensywne prace w zakresie archiwizacji akt wytworzonych przez poszczególne komórki WUOZ.

SUMMARY

Maintaining of registers and records of historical monuments entails numerous and regular actions aimed at their protection, based on the laws on preservation and protection of historical monuments. In 2018, 10 objects were entered in the register "A" of immovable monuments, 65 objects (church furnishings) were entered in the register "B" of movable monuments and 2 archaeological sites with 53 burial mounds were entered in the register "C" of archaeological monuments. A number of actions were taken with a view to verifying the register of immovable monuments and ordering the entries in the register in terms of administrative and legal issues. Opinions were given on immovable historical monuments to be entered in local registers of monuments and on local projects on the protection of monuments, and working consultations were held with local governments. At the request of the Provincial Office for the Protection of Monuments, architectural and restoration inventory was compiled for the wooden Tea Room building at the market square in Tomaszów Lubelski. Furthermore, a survey of the 17th c paintings in danger of destruction, preserved in the attic of the former Bernardine Friars monastery in Lublin, was commissioned. Record cards were obtained: 31 for immovable monuments and 132 for movable monuments. Moreover, 224 cards of vehicles were included in the register. As part of the regular tasks, information about historical monuments was provided, photographic documentation was gathered, documents collected in the archive of the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin and its branches were processed and made available. The database of archive resources in the electronic system was developed. The active participation in preparations for a conference and an exhibition "Shadow of Time" in the Zamoyski Museum in Kozłówka is also worth mentioning.

II. Studia i materiały

Dariusz Kopciowski

STARY CMENTARZ ŻYDOWSKI W LUBLINIE

Najwcześniejsze przekazy związane z osiedleniem Żydów w Lublinie pochodzą z XIV wieku, co wiąże się najprawdopodobniej z przywilejem króla Kazimierza Wielkiego być może z 1334 roku. W XVI wieku gmina lubelska była czwartą w Koronie pod względem liczby ludności. Zajmowała też przodującą rolę pod względem religijnym, kulturalnym i ekonomicznym. Odzwierciedleniem powyższego jest m.in. działalność w latach 1581-1764 żydowskiego Sejmu Czterech Ziem – centralnej instytucji samorządu żydowskiego.

Lubelski cmentarz żydowski założony został na wzgórzu „Grodzisko”, gdzie od VI do przełomu XIII i XIV wieku istniała osada, a następnie drewniano-ziemny gród warowny. Z przekazów gminy żydowskiej, kres istnienia ww. osady wiązany jest z założeniem cmentarza. Najstarszy dotyczący go bezpośredni dokument pochodzi z 1555 roku i jest królewską aprobatą nadania Żydom lubelskim gruntu, który król Zygmunt I Stary „(...) przekazuje i zezwala i oświadcza powyższą górę dawno przez tak długie zasiedzenie za prawnie nabytą, do grzebania zmarłych Żydów (...)”. Na mocy ww. dokumentu przyznano Żydom ok. 1/3 powierzchni wzgórza. Lokalizacja najstarszych nagrobków pozwala stwierdzić, że pierwszą część cmentarza ulokowano na północnym cyplu, a następnie w północno-zachodnim fragmencie grodziska. Na podstawie najwcześniejszego przekazu pośredniego, powiązanego z wykonywaniem odpisów inskrypcji przed 1889 rokiem, na jednej z macew odczytano jako datę pochówku rok 1489/1490. Najstarszy w pełni udokumentowany nagrobek, zachowany do dziś dotyczy pochówku z 1541 roku.

Pomiędzy 1565 i 1614 rokiem obszar grzebalny został ponownie powiększony i osiągnął obecną powierzchnię. Otoczony został wówczas ceglano-kamiennym murem oporowym.

W I połowie XVII wieku wobec wykorzystania niemal całej powierzchni wzgórza na pochówki, wykonano blisko metrowy nasyp ziemny (oprócz najwyższej partii grzbietowej i północnego cypla) w celu lokalizacji kolejnych pochówków.

„Przywileje dotyczące cmentarza potwierdzane były przez kolejnych królów, wojewodów i starostów aż do końca Rzeczypospolitej”.

W lutym 1792 roku Komisja Policji Obojga Narodów wydała *Uniwersał do Miast Wolnych względem cmentarzy i szlachtuzów*, który obligował do przeniesienia w ciągu trzech miesięcy wszystkich cmentarzy poza granice miast. Bazując na tym przepisie prawa Magistrat lubelski zobowiązał gminę żydowską do przeniesienia kirkutu. Jednak wskutek działań lubelskich Żydów – Komisja Policji w Warszawie orzekła, że cmentarz położony jest w dostatecznej odległości od miasta – „(...) na górze do 30 łokci nad

plaszczyzną wyniesionej i murem dość wysokim opasanej (...)", co było jednoznaczne z możliwością dalszego funkcjonowania cmentarza w historycznej lokalizacji. Do pomysłu przeniesienia powrócono jednak w 1826 roku. Stary kirkut użytkowany był co najmniej do 1830 bądź 1831 roku.

Mimo zamknięcia go do celów grzebalnych był dalej przedmiotem troski Gminy Starozakonnej, głównie z powodu złego stanu technicznego muru oporowego. W kwietniu 1856 roku Konduktor Robót Budowniczych i Inżynierskich Miasta Lublina pisał do władz miejskich „(...) mam zaszczyt donieść magistratowi, że parkan murowany około kirkuta w kilkunastu miejscach zawalił się – a jeszcze w kilku miejscach grozi niebezpieczeństwem upadku dla przechodzących i przejeżdżających uliczką przejazdową (...) Raczno przeto Magistrat zagnali egzekucyjną Dozór Bożniczy do zagrodzenia ulicy, a zarazem do postępowania parkanu (...)”.

Od grudnia 1939 roku na cmentarzu oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie Niemcy przeprowadzali egzekucje, w których łącznie zamordowali około 1800 osób – Polaków i Żydów. W czasie okupacji z nakazu Niemców z terenu cmentarza systematycznie usuwano nagrobki, które służyły m.in. do utwardzania nawierzchni, a także w postaci tłucznia – dróg na terenie niemieckiego obozu zagłady na Majdanku. Wiosną 1944 roku, z rozkazu niemieckiego okupanta na obwodzie wzgórza wykonano okopy i ustawiono tam stanowiska artyleryjskie. 11 maja 1944 roku, podczas bombardowania Lublina przez wojska sowieckie, kilka bomb spowodowało poważną dewastację grobów i przemieszczenie niektórych pozostałych jeszcze nagrobków.

Po II wojnie światowej w latach 1946-1949 cmentarzem opiekował się Komitet Ziomkostwa Lubelskiego, który doprowadził do wyremontowania murów, wstawienia bram i zatrudnienia dozorców. W jednym ze sprawozdań z 1949 roku, możemy przeczytać, że „Zebrano wywiezione przez okupanta pomniki z cmentarzy żydowskich z różnych miejsc na terenie miasta i przewieziono je z powrotem na cmentarz żydowski (...)”. Działania takie prowadzono także w latach 90. XX w. przy udziale autora niniejszego artykułu i przedstawicieli Urzędu Miasta Lublin (na nowy cmentarz przy ul. Walecznych przewieziono m.in. macewy znalezione przy ulicach: Łęczyńskiej i Wesołej).

W ostatnich latach działania Fundacji „Chrońmy Cmentarze Żydowskie” oraz Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie (obecnego właściciela cmentarza), doprowadziły do opracowania kompleksowego projektu rewaloryzacji cmentarza, który jest realizowany przy wsparciu finansowym Urzędu Miasta Lublin i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – przede wszystkim w zakresie sukcesywnej naprawy najbardziej zniszczonych fragmentów muru cmentarnego. W grudniu 2018 roku w ramach pilotażowego programu realizowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa na murze cmentarza umieszczono tablicę informacyjną. W obrębie cmentarza zidentyfikowano 219 macew w różnym stopniu zachowania, w tym 14 z wieku XVI, 59 z XVII w., 80 z XVIII w., 65 z XIX w. Co najmniej kilkadziesiąt powalonych nagrobków znajduje się jeszcze pod ziemią. Wiele z nich jest także zapewne poza terenem cmentarza w nieznanych miejscach.

Na cmentarzu można także zauważyć przestrzeganie zasady rozdzielania płci, choć nie w pełni konsekwentne. Wśród zachowanych macew na szczególną uwagę zasługuje najstarsza z 1541 roku powiązana z Jaakowem Kopelmanem ben Jehuda ha-Lewi, czczonym jako wielki uczony. Jest to najstarsza w Polsce macewa stojąca niezmiennie w miejscu pierwotnego pochówku. Do jego nagrobka nie podchodzono bliżej niż na

cztery łokcie. W jego bliskim sąsiedztwie, wystawiono dwie obok siebie, równie wiekowe macewy upamiętniające kantora Abrahama (zmarłego w 1543 roku) oraz talmudystę Jehudę Lejbę (zmarłego w 1596 roku).

Stary cmentarz żydowski w Lublinie, jest także miejscem spoczynku m.in. Szaloma Szachny ben Jisefa (zmarłego w 1558 roku) – rabina lubelskiego i naczelnego rabina Małopolski (uważanego za twórcę lubelskiej Jesziwy), Szlomo ben Jechilea Lurii zwanego Maharszalem (zmarłego w 1573 roku) – rabina i przełożonego lubelskiej jesziwy w okresie jej największego rozkwitu, Awrahama ben Chajima (zmarłego w 1762 roku), marszałka Sejmu Czterech Ziem.

Wśród zachowanych zwraca także uwagę, macewa Jaakowa Jicchaka ben Awrahama Elizera ha-Lewi Horowica zwanego Widzącym z Lublina (zmarłego w 1815 roku) – ojca chasydyzmu w Królestwie Polskim. Znany był z daru jasnowidzenia, a jedna z jego przepowiedni zapowiadała klęskę Napoleona w Rosji i nadejście Mesjasza. Macewę Widzącego z zachowanymi śladami polichromii, chroni współcześnie wzniesiony ohel. Jest to miejsce nawiedzane przez liczne grupy chasydów z wielu krajów Europy i obu Ameryk. Na cmentarzu spoczęły także doczesne szczątki rabina Izraela ha-Lewi Horowica, zwanego „Żelazną Głową” (ze względu na nieprzejednane stanowisko wobec rodzącego się chasydyzmu), rywala i antagonisty Widzącego z Lublina. Spór pomiędzy rabinami dotyczył walki pomiędzy tym, co transcendentne a rzeczywiste, czyli mistyką doświadczaną przez nielicznych, a rozumowymi argumentami, dającymi sprawdzić się w doświadczeniu.

Stary cmentarz Żydowski w Lublinie, gdzie spoczynek znaleźli rektorzy i rabini, starsi kahału, kupcy, lekarze, słudzy dworu królewskiego i inni – jest świadectwem wielokulturowej przeszłości Lublina.

Bibliografia:

1. Denys M., W otulinie historycznej miast [w:] Lublin, przewodnik, Lublin, 2012
2. Kopciowski D., Wzgórze Czwartkowskie i Podzamcze, przewodnik, Lublin, 2012
3. Trzciński A., Świadkiem jest ta stela. Stary cmentarz żydowski w Lublinie, Lublin 2017
4. Trzciński A., Karta cmentarza, Lublin 2017 (w archiwum LWKZ)
5. Wojciechowski S., Gmina żydowska w Lublinie w XVI wieku., Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, Warszawa 1952, nr 2.

SUMMARY

The Jewish cemetery in Lublin was established on the “Grodzisko” hill where a settlement and then a wooden-earth stronghold had existed since the 6th c until the turn of the 13th and 14th c. According to the sources of the Jewish community, the end of existence of this settlement is associated with the establishment of the cemetery. The oldest document referring directly to the cemetery comes from 1555. This is the approval by King Sigismund I Old of granting land to Lublin Jews. In accordance with this document, Jews were granted about 1/3 of the hill’s area. The position of the oldest tombs reveals that the first part of the cemetery was located in the northern tip, and next in the north-western section

of the settlement. On the basis of the earliest indirect source, connected with copying the inscriptions before 1889, a burial date of 1489/1490 was read on a matzevah. The burial ground was extended again between 1565 and 1614, thus reaching the present area. At that time it was also surrounded with a brick-stone retaining wall.

Since December 1939 in the cemetery and its vicinity the Germans carried out executions during which they murdered about 1800 people – Poles and Jews. During the occupation, on Germans' orders, tombstones were deleted systematically from the cemetery and used e.g. for surface paving and, in the form of breakstone, for roads in Majdanek German extermination camp. In spring 1944, at the German invader's command, trenches were dug and artillery posts were placed around the hill. On 11 May 1944, at bombing of Lublin by the Soviet troops, several bombs caused massive destruction to the graves and relocation of some of the remaining tombs. After World War II, in the years 1946-1949, the Lublin Compatriots' Association took care of the cemetery. In the recent years, as a result of the efforts undertaken by the Foundation for the Protection of Jewish Cemeteries and the Jewish Religious Community in Warsaw (the current owner of the cemetery), a comprehensive project of the cemetery's restoration has been prepared. The project is implemented with financial assistance from the City Office of Lublin and the Historic Preservation Officer and encompasses primarily consecutive repair works on the most damaged fragments of the cemetery wall.

Within the cemetery area, 219 matzevabs in various condition have been identified, including 14 from the 16th c, 59 from the 17th c, 80 from the 18th c, and 65 from the 19th c. At least several dozens of fallen tombstones may still be lying under the surface of the ground. Among the preserved matzevabs, the oldest one from 1541, associated with Jaakow Kopelman ben Jehuda ha-Lewi honoured as a great scholar, is especially worthy of notice. This is the oldest matzevah in Poland which still stands in the original place of burial. The old Jewish cemetery in Lublin is the eternal resting place also for Shalom Shachna ben Jisef (died in 1558) – a Lublin rabbi and the chief rabbi of Małopolska region (considered to be the founder of the Lublin Yeshiva), Szlomo ben Jechiel Luria called Maharshal (died in 1573) – a rabbi and the head of the Lublin yeshiva during the period of its best prosperity, and Awraham ben Chajim (died in 1762) – the Speaker of the Council of Four Lands. Another matzevah worthy of notice is the gravestone of Jaakow Jicchak ben Awraham Elizer ha-Lewi Horowic, called the Seer of Lublin (died in 1815) – the father of Chassidism in the Kingdom of Poland, famous for his clairvoyance gift.

The old Jewish cemetery in Lublin, the eternal resting place of rectors and rabbis, quahal elders, merchants, doctors, servants at the royal court and others, testifies to the multicultural past of the city.

1. Położenie cmentarza pomiędzy ulicami Kalinowszczyzna, Floriańska

2. Plan cmentarza i przyległych nieruchomości

3. Ścieżka wiodąca od pn. od wejścia na cm. przy ul. Kalinowszczyzna oraz grupa macew i ohel

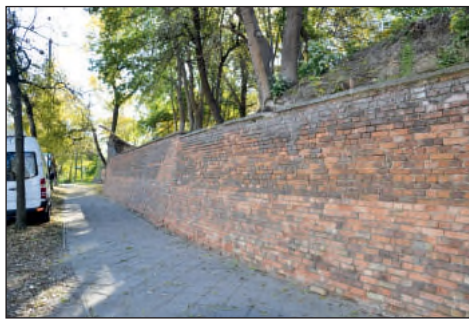
5. Fragment cmentarza z zachowanymi macewami

4. Macewa cadyka Jakuba Icchaka Horowitza-Szternfelda, zwanego Widzącym z Lublina - wnętrze

6. Fragment cmentarza z pozostałościami nagrobków

7. Mur otaczający cmentarz od strony ulicy Kalinowszczyzna

ZAPOMNIANA REDUTA GEN. TADEUSZA KOŚCIUSZKI W OGRODZIE BOTANICZNYM UMCS NA SŁAWINKU W LUBLINIE

Można się zastanawiać kiedy zagineła pamięć o reducie, a minęło od wydarzeń z ostatniego okresu działalności Sejmu Czteroletniego wiele lat. Mieszkająca na Sławinku historyk sztuki mgr Ewa Sadowska prześledziła XIX i XX wieczną prasę lubelską i jak stwierdziła, jeszcze w 1856 roku Tygodnik Lekarski z 19 czerwca pisał: „...z Okopów Kościuszkowskimi zwanymi, zieleniejących na jednym z pagórków gdzie niegdyś i domek Kościuszki miał się znajdować, odkrywa się cudna zwłaszcza przy jasnym poranku i zachodzie panorama Wieniawy, Czechówki, starego miasteczka Tarłów i starolubelskiego Lublina”.¹ Natomiast dużo więcej dowiadujemy się w „Wędrowcu” z 19 maja 1883 r. nr 22: „Domek Szwajcarski z tej to góry i z balkonu tego domku, jakież wspaniały widok na całą okolicę (...). Poza sobą znowu masz naprzód usypane w wielki czworobok na całej górnej płaszczyźnie wały i szańce zwane „kościuszkowskimi”, pamiątka po bohaterze, który idąc za Bug, miał tu stać z hufcami. Wiek niedługo dobiega jak rozłożeni tu obozem rycerze marzyli o laurach i sławie, a z tych wałów błyszczały spiżowe działa i kurzyły się lonty w rękach stojących na szańcu artylerzystów. Dzisiaj jakby pamiątka tych czasów stoi pochylona stara grusza z pnem nadpróchniałym a na grzędach w całym czworoboku kwitną barwne maki mieniąc się i pochylając jak kokardy u kasków rycerzy. Poza szańcami czernieją budynki folwarczne i błyszczą okna staroświeckiego dworu właściciela w stylu właściwym naszym dworcom, jakich typy mamy w albumie śp. Ordy z niskimi oknami i obrośniętym dzikim winem. Obok dworu i za dworem na pochyłości góry ciągnie się ogród kwiatowy i owocowy. Od dworu prowadzi aleja topolowa pomiędzy zbożami w głąb pola aż do lasu o wiorst parę-miejsca przechadzek dla gości ciągnąca się (...). Drzeworyt z panoramą na miasto z doliną rzeki Czechówki oraz Łazienkami”.² Ale już w 1889 r. Józef Zawadzki w „Kłosach” pisze tylko o wysokim pagórku zwanym „Urwiskiem”.³ Natomiast Ignacy Grębaczewski podaje w Gazecie Lubelskiej z 8 października 1904 r. że „...całość przedstawia nader ładny krajobraz, a z najwyższego miejsca na górze zwanej „Zamczyskiem” roztacza się prześliczny widok na Lublin i piękne jego okolice”.

Miejsce kojarzone było z pozostałościami tajemniczego zamczyska. Trudno się dziwić, echa zdarzeń z końca XVIII wieku już dawno ucichły a to miała być zachęta dla przyszłych kuracjuszy. Na próżno też szukać jakichkolwiek wzmianek o reducie, nie brak natomiast wiadomości o dworku i rodzinie Kościuszków a zwłaszcza romantycznych wspomnień o miłości Tadeusza Kościuszki i Ludwiki pięknej córki hetmana Józefa Sosnowskiego z Sosnowicy.

Reduta na Sławinku nie utrwaliła się w historii pewnie dlatego, że nie uczestniczyła w działaniach wojennych chociaż była na nie dobrze przez generała T. Kościuszkę przygotowana a wcześniej przemyślana w trakcie tutejszych pobytów. Tak więc przetrwała

¹ Tygodnik Lekarski z 19 czerwca 1856 r. nr 25 s. 1.

² Wędrowiec nr 22 s. 337-339, artykuł pt. „Sławinek i jego wody mineralne żelazne”.

³ Kłosy nr 1257 s. 68-69.

w zaciszu parkowym między staropolskim dworem i folwarkiem do naszych czasów i co najważniejsze bez istotnych zmian i poważniejszych zniszczeń minionych wojen. Dwór na Sławinku u stryja⁴ Nepomucena Kościuszki, konsyliarza Konfederacji Barskiej był dobrze znany młodemu Tadeuszowi w czasie jego pobytów w Lublinie, Puławach czy pobliskich dworach a także w przejazdach, tak więc możliwości strategiczne tego miejsca były już dobrze rozpoznane.

O Reducie

Pochodząca od francuskiego *reduit* oznaczała rodzaj fortyfikacji polowej i od dawna już przestała funkcjonować w słownictwie wojskowym. Najbardziej znana z historii rodzimej to Reduta Ordon nazwana tak od Juliusza Ordon, który dowodził artylerią w obronie Warszawy przed Rosjanami w powstaniu listopadowym we wrześniu 1831 r. utrwalona w wierszu Adama Mickiewicza. Według Encyklopedii Powszechnej S. Orgelbranda z 1866 r. reduta to w ujęciu staropolskim: „Fortyfikacja polowa w kształcie kwadratu lub prostokąta, opatrzona wałem i fosami, z rozmaity liczbą dział i potrzebnej załogi”.

Filip N. Meciszewski, polski inżynier wojskowy, oficer – wykładowca w Szkole Artylerii i Korpusie Kadetów w Kaliszu w latach 20-tych XIX w., pisze w swojej *Fortyfikacji Polowej* – podręczniku dla przyszłych oficerów artylerii: „reduta to zamknięty szaniec”. Ten zbiór zasad i instrukcji związanych z budową fortyfikacji obronnych jest oparty na francuskiej szkole artylerii systemu Gribeauvala zaproponowany przez tego oficera w 1765 i wprowadzony do armii francuskiej w 1774 r.⁵ Według francuskiego słownika biograficznego, Jan Baptysta Vaquette Gribeauval to utalentowany inżynier wojskowy, urodzony w 1715 r. w Amiens, zm. w 1789 r. Do Szkoły Artylerii wstąpił w 1732 r. a w 1752 r. uzyskał stopień kapitana. W 1776 r. został mianowany głównym inspektorem artylerii w stopniu generała lejtnanta. Był autorem generalnych zmian i reform we francuskiej armii. Wprowadził nowe wyposażenie artyleryjskie uruchamiając produkcję armat w oparciu o własne projekty. Pilnym słuchaczem na kursie Gribeauvala w Paryżu a następnie praktycznym wykonawcą w Ameryce był Tadeusz Kościuszko. Najlepszym przykładem jego umiejętności były działania w wielu bitwach w Ameryce, gdzie reduty z działami lokował na okolicznych wzniesieniach górujących nad większymi obszarami zapewniając dla artylerii właściwe pole rażenia z dobrze chronionymi działobitniami. Ukoronowaniem tych działań był system redut utworzonych przez T. Kościuszkę wzdłuż rzeki Hudson i towarzyszących jej dróg. West Point wzniesiony i ufortyfikowany przez T. Kościuszkę w 1778 r. uznany został przez Prezydenta G. Waszyngtona za najważniejszy punkt strategiczny w Ameryce oraz był jego najważniejszym osiągnięciem i triumfem umiejętności wojskowych.

Wracając do dzieła pułkownika Meciszewskiego, pisze on następująco: „...fortyfikacja jest sztuką umacniania miejsc do działań wojennych korzystnych ,aby w nich w większej sile nieprzyjacielowi skuteczniej opierać się można (....). Miejsce które bro-

⁴ Wiesław Bondyra w swoim artykule pt. Akt nabycia Sławinka przez Kościuszków w 1755 r. oraz osiemnastowieczne inwentarze dworu i folwarku [w:] *Rocznik Lubelski*, 2012, t. 38 s. 139-149 podaje, że Jan Nepomucen Kościuszko był stryjem stryjczym Kościuszki a nie bratem rodzonym jego ojca i posiadał godność tytułarną starosty krzemienieckiego a nie krzemienieckiego s. 142. Zmarł pomiędzy 1789 a 1791, a jego żona Marianna w 1800, co potwierdza tablica epitafijna w kruchcie kościoła Św. Ducha w Lublinie.

⁵ *Dictionnaire General de Biographie et D'Histoire*, Paris, Dezobrg, E. Magdalenie etc, Paris 1857 s. 1236 a.

nić zamierzamy może być obronem albo naturalnym położeniem albo sztuką zostać wzmocnionem. Do rzędu pierwszych należą niedostępne góry, skały, przepaście, parowy, rzeki, bagna w części i lasy”. Dalej podaje: Wzniesione oddzielnie i do obrony urządzone dzieło zowiemy szanćcem (....) aby zbliżeniu przeszkadzać kopiemy rów, aby się zakryć od nieprzyjaciela pocisków sypimy z wykopanej z rowu ziemi wał a wywyższając się za wałem położenie nasze korzystniejszym czynimy (....). Przedpiersie wału to parapet, najkorzystniejszy jest wykonany z ziemi gdyż kawałki kamieni lub drzazgi odrywane przez nieprzyjacielskie kule rażą broniących się⁶ (....). Miąższość wału przeciw kulom z broni ręcznej – 4 stopy francuskie (stopa fr.=32,48 cm) czyli 129 cm a przeciw kulom działowymi 12 funtowym, 18 stóp czyli 584 cm lub 6 funtowy – 7 stóp czyli 276 cm. Wysokość przedpiersia czyli wału dla stojących – 6 stóp czyli 195 cm i dla jeźdźców na koniu 7 i pół stopy czyli 243 cm (....), przestrzeń wewnętrzna reduuty to „osada” dla strzelających żołnierzy w 2 rzędach; pierwszy „strzelający”, drugi „broń nabijający”. Dalej czytamy: „(....) w środku boku najmniej na atak wystawionego daje się wnijsć, stóp 10 szerokości czyli 325 cm. Wnijsć zakrywa się „poprzecznica” tego samego co przedpiersia profilu (wału), oddalony tak aby odstępem mogły być działa przeprowadzone...”. Taka poprzecznica jest doskonale widoczna w reducie w Gozdowie koło Werbkowic na mapie F. von Miega⁷.

W swoim dziele płk. Meciszewski wyraźnie określa że: „reduta to szaniec zamknięty, wielokąt foremny, zwykle czworoboczny (....), ku nieprzyjacielowi wypukły. Na zakończeniu reduuty w kierunku nieprzyjaciela mogły występować „ostrogi kleszczowe” stosowane już we wcześniejszych fortyfikacjach, które miały służyć do tego aby działa mogły obsypać krzyżowym ogniem słabe punkty”.⁸ T. Kościuszko często zalecał w reductach lokować piwnice jako skład amunicji lub schron dla żołnierzy. W Reducie Sławinkowskiej taką murowaną solidną piwnicę zbudowano pod południowo-zachodnim narożem reduuty, i która istnieje do dzisiaj służąc w Ogrodzie Botanicznym jako zimowa przechovalnia roślin z innych stref klimatycznych. Jak już wcześniej podano, podręcznik płk F. Meciszewskiego dotyczący budowy fortyfikacji polowych opiera się na francuskiej szkole artylerii, której propagatorem był generał Tadeusz Kościuszko. Tego też dowodzi porównanie reduuty na Sławinku z zasadami podanymi w podręczniku co przeprowadził autor niniejszego opracowania. Wszystko wskazuje⁹ na to że folwark Sławinek w okresie wojny polsko-rosyjskiej 1792 roku odpowiadał opisowi tzw. Posterunku umocnionego z „folwarkiem oszańcowanym”¹⁰ z taką uwagą że: „...każdy oficer powinien być obeznany ze sposobami postawienia na prędce w stan obrony domu, folwarku, wioski lub miasteczka, które zająć i przeciw nieprzyjacielowi bronić, może mieć polecone”.

Z historii Reduty

Konstytucja 3-go Maja niosąca w swych zasadach powszechną wolność i demokratyczne zrównanie stanów nie spodobała się carcy. Armia rosyjska wkroczyła do suwerennej Polski i w maju 1792 r. rozpoczęła się wojna obronna. Rosyjskie wojska miały dać wsparcie zdradzieckiej konfederacji targowickiej celem obalenia ustroju wprowadzone-

⁶ F. Meciszewski, *Fortyfikacja Polowa*, w drukarni N. Gluksberga, Warszawa 1825, s. 38-70.

⁷ Galicja na Józefińskiej Mapie Topograficznej 1779-1783, t. 8, wydał A. Janeczek, Warszawa 2015.

⁸ F. Meciszewski, *Fortalicja Polowa*, s. 38-70.

⁹ tamże s. 305.

¹⁰ tamże.

go przez nową konstytucję. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć że reduta na Sławinku powstała na wiosnę 1792 roku z rozkazu gen. Tadeusza Kościuszki.

Można przypuszczać że zamiysł powstał już w 1790 r., kiedy T. Kościuszko został mianowany komendantem garnizonu Lublin i poczynił wiele starań dla poprawy obronności miasta. W czerwcu 1792 r. po zwycięskiej bitwie pod Zieleńcami nastąpił ogromny entuzjazm. Król ustanowił wówczas Order *Virtuti Militari*, którymi udekorował pierwszych zasłużonych tj. Ks. Józefa Poniatowskiego, gen-lejtnanta Tadeusza Kościuszkę, brygadiera Ks. Eustachego Sanguszkę i wielu innych. Następną bitwa stoczona była tuż przy granicy Rzeczypospolitej pod Dubienką przy przeprawie przez Bug. Tutaj zastosowano nieznaną przez Rosjan nową taktykę obronną opisaną przez płk Meciszewskiego, z użyciem „dwuramników” zwanych „fleszami” (ryc.), pozwalająca ona na skuteczną obronę przy przeważającej sile przeciwnika. Powtórna bitwa pod Dubienką odbyła się w tym samym miejscu i przy wykorzystaniu prawdopodobnie tych samych szańców, w czasie wojny insurekcyjnej T. Kościuszki w 1794 r. Wtedy też w obronie Chełma rozegrała się bitwa między Kamieniem a Serebryszczem, w czasie której zginął od pocisku armatniego w swojej reducie pułkownik Michał Chomentowski. Jest ona widoczna na mapie Friderika von Miega (jest to aktualnie teren należący do wyrobiska Cementowni Chełm). Reduta na Sławinku usytuowana była przy ważnym szlaku komunikacyjnym z Rusi przez Lublin do Warszawy, tędy doliną rzeki Czechówki, posuwały się wojska w czasie wojen przez dzisiejsze ulice: Północna, Biernackiego, Ruska, Kalinowszczyzna, Słomiany Rynek do mostu na rzece Bystrzycy w pobliże młyna „Papiernia”, gdzie rzeka Czechówka wpada do Bystrzycy. Wzdłuż tej doliny od wieków zlokalizowane były dwory, folwarki a także rezydencje ziemiańskie w Dąbrowicy, Woli Sławińskiej, Sławinie, Sławinku, Czechowie, Czechówce, Bielszczyźnie, Lemszczyźnie, Czwartku, Sierakowszczyźnie, Ponigwodzie i Słomianym Rynku. W większości usytuowane na wysokim brzegu doliny z oparciem o dodatkowe rozlewiska w razie potrzeby pełniły funkcje obronne; swoiste folwarki rycerskie broniące dostępu do królewskiego grodu. W wojnie polsko-rosyjskiej (maj-lipiec 1792 r.) za obronę Lublina odpowiadał gen. Tadeusz Kościuszko co wynikało także z jego wcześniejszych obowiązków komendanta garnizonu. Miasto posiadało wprawdzie dawny pochodzący ze średniowiecza system umocnień obronnych który generał postanowił wzmocnić tworząc dwa obozy wojskowe na przedmieściach tj. południowy „na Wrotkowie” i północny za „rogatkami świętokrzyskimi”.

Przemarsz wrogich wojsk doliną rzeki Czechówki był wygodny lecz kończył się na Górze Sławinkowskiej, trudnej i stromej do przebycia. Tam też została przez T. Kościuszkę ulokowana reduta, która była ostatnią przeszkodą na trasie do Warszawy. Zapewniała ona właściwe walory strategiczno-obronne i militarne dla piechoty i artylerii. Wybrano dla niej najwyższe położone miejsce w trudno dostępnym terenie wśród krętych wąwozów i jarów gęsto porośniętych lokalną bujną roślinnością zapewniającą maskowanie. Była tu także dodatkową przeszkodą do przebycia w postaci szeroko rozlanego zbiornika i podmokłą doliną znacznie tu zawężoną, co dawało możliwości zorganizowania zasadzki. Miejsce było to było bardzo dogodne dla obrońców reduty, którzy w sytuacji krytycznej mogli bezpiecznie wycofać się w różnych kierunkach. Tutejszy lessowy grunt podatny był na kształtowanie i formowanie szańców czy rowów. Ze szczytu reduty zapewniona była daleka widoczność na wschód w kierunku Lublina i częściowo na południe w kierunku drogi biegnącej z Lublina od Krakowskiej Bramy. Nie jest wykluczone że to właśnie to miejsce między redutą a Lu-

blinem było planowane przez gen. Tadeusza Kościuszkę na rozegranie decydującej bitwy z wojskami rosyjskimi w lipcu 1792 r.

Dalsze losy dworu i Reduta

Jak wyglądała Reduta i otoczenie na początku XIX wieku przedstawia mapa, która powstała w wyniku pomiarów przeprowadzonych pod kierunkiem płk A. Heldensfelda przez korpus techniczny armii austriackiej w latach 1801-1804. Na przedstawionym fragmencie widnieją sąsiadujące ze sobą dwa dwory z ogrodami i folwarkami na Sławinie i Sławinku. Reduta gen. T. Kościuszki wyraźnie zlokalizowana jest w pobliżu dworu i budynków gospodarczych, opasana szaniami z trzech stron z wejściem od strony zachodniej oraz z działobitnią na wysokim tarasie wschodnim z otwarciem w kierunku Lublina na dolinę rzeki Czechówki. Na mapie ta część jest wyraźnie ukształtowana z zaokrągleniem gdzie były zaplanowane stanowiska armat. Poniżej reduty widoczne są rowy w linii zygzakowatej przed rozlewiskiem stawów i płynącej rzeki, pełniących najwyraźniej rolę fosy. Na mapie są także groble i oznaczenie młyna wodnego. Z niewielkimi stosunkowo zmianami przedstawia się reduta na planie majątku z roku 1944. Plan zniszczony zaciekami przedstawia bardzo precyzyjnie układ przestrzenno-kompozycyjny zespołu parkowo-dworskiego a więc dwór, zabudowania dworskie, ogród, redutę w otoczeniu jarów i dolinę rzeczną wraz ze stawami. Brak jednak młyna, towarzyszących budynków, oraz części układu dróg z wcześniejszego planu z początku XIX w., są natomiast budynki związane z Zakładem Leczniczym Sławinek. Czas dokonał zmian lecz reduta pozostała nienaruszona. Analizując plan można stwierdzić że centralnym elementem jest drewniany dwór z niewielką oficyną usytuowane na wysokim brzegu doliny rzeki Czechówki. Za dworem od południowego zachodu są kwatery ogrodu owocowo-kwiatowego natomiast po przeciwnej stronie jest domek „szwajcarski” i inne zabudowania Zakładu Leczniczego. Na północ od dworu jest sad a za nim część gospodarcza ze stajnią, chlewnią i oborą mleczną. Na południe od dworu w kierunku rzeki i łąk rozciągają się tereny krajobrazowego parku zdrojowego z altankami a przy źródle szczaw żelazistych u podnóża urwiska są na planie łazienki i pijalnia wód. Malowniczo prezentują się do dzisiaj dwa stawy służące dawniej kuracjuszom do przejażdżek kajakami. W pobliżu reduty do spacerów w upalne dni służyły jary gęsto pokryte dziką roślinnością.

Paweł Wagner¹¹ właściciel majątku Sławinek i założyciel Zakładu Leczniczego czyli Uzdrowiska nie zniszczył „okopów kościuszkowskich” jak zwano redutę w XIX w. z zamiślem wykorzystania do celów obronnych w czasach zagrożenia. W okresie Powstania Listopadowego P. Wagner został wybrany naczelnikiem Gwardii Narodowej czyli Obywatelskiej Straży Bezpieczeństwa, która funkcjonowała kiedy wojsko opuściło Lublin. Na obszarze Sławinka pełnił także jako właściciel majątku funkcję setnika. Do jego obowiązków należało dowodzenie wojskiem składającym się z mieszkańców miasta i sąsiednich wsi, organizacja patroli i wart oraz nadzór nad uzbrojeniem. Paweł Wagner był znanym i szanowanym obywatelem. Wraz z Janem Reinbergerem zakupili pałac biskupi i w 1811 r. urządzili lożę masońską „Wolność Odzyskana”, która w latach 20-tych została zlikwidowana przez władze Królestwa Polskiego. W powstaniu Listopadowym

¹¹ Pierwszym z tej rodziny był Mathias Wagner 1746-1805, mistrz piekarski który przybył do Lublina z Węgier w 1775 r. Z małżeństwa z Anną Burhardt pozostały trzy córki i dwóch synów, Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska, Grażyna Michalska, Adrian Uljasz, Ewangelicy Lubelszczyzny [w:] Parafia Ewangelicko-Augsburska w Lublinie, Lublin 2007.

reduta nie była użyta w walce, podobnie jak w czasach późniejszych i wojnach światowych. Uzdrawisko na Sławinku funkcjonowało w zasadzie tylko do I wojny światowej z uwagi na niezbyt dogodne dla kuracjuszy warunki leczenia a głównie ze względu na konkurencję pobliskiego popularnego wśród inteligencji miejskiej kurortu w Nałęczowie. W stulecie śmierci Naczelnika Kościuszki odbyły się w całym kraju a także na Sławinku z inicjatywy społeczeństwa doniosłe uroczystości zorganizowane przez Lubelską Chorągiew Związku Harcerstwa Polskiego i Pana Mędrkiewicza. Tradycja kościuszkowska powróciła na Sławinek w latach 30-tych w postaci oddziału ułańskiego „krakusów” działających pod patronatem dziedzica Sławinka a także ordynata dóbr kozłowieckich Aleksandra Zamoyskiego i jego tajni cugowej w Kozłowie. ¹² Było to Konne Przysposobienie Wojskowe dla młodzieży lubelskich szkół. Uczono jazdy konnej a także władania szablą i lancą zgodnie z regulaminami obowiązującymi w polskiej kawalerii. Dowódcą „krakusów” był por. rez. Marian Kalicki, jubiler z Lublina a instruktorem jeździeckim por. rez. Józef Przychodzień ¹³, mieszkaniec Sławinka.

Majątek ziemski na Sławinku w 1944 r. Był już tak okrojony i wyprzedany przez właścicieli że nie podlegał reformie rolnej PKWN. Potomkowie rodzin Wagnerów i Mędrkiewiczów zostali posiadaczami niewielkiej „resztówki”, którą w 1950 r. rektor UMCS zakupił od Zofii z Mędrkiewiczów, córki Jana z przeznaczeniem na urządzenie uniwersyteckiego ogrodu botanicznego, który powstawał stopniowo w latach 60-tych po uzyskaniu w 1958 r. prawa wieczystego użytkowania pozostałych gruntów. W 1968 r. kiedy byłem pracownikiem Ogrodu, ówczesny ogrodnik zatrudniony przed wojną u Mędrkiewiczów Pan Teofil Niewiadomski opowiadał jak w obrębie reduty odbywało się ujeżdżanie i lonżowanie koni, stąd najpierw nazwa „Ujeżdżalnia” a później z uwagi na bogate kompozycje roślinności autorstwa Pani Dr Marii Petrowiczowej – „Pałacówka”. Do dzisiaj stoi mi w oczach potężna lipa w pobliżu reduty z wypróchniałym wnętrzem pochodząca zapewne z czasów kiedy sadził ją młody Tadeusz Kościuszko przebywający jak głosi tradycja na Sławinku u rodziny. Pomnikowa lipa padła powalona przez burzę w końcu lat osiemdziesiątych.

Po utworzeniu Ogrodu Botanicznego UMCS dzięki wytrwałości i determinacji rektora prof. Adama Paszewskiego, prof. Lucjana Motyki i mgr Kazimierza Bryńskiego, a zwłaszcza pracowitości i ogromnej znajomości roślin prof. Dominika Fijałkowskiego oraz jego następców dr Kazimierza Kozaka i dr Macieja Kwiatkowskiego wraz z gronem pracowników-entuzjastów, to miejsce znów stało się piękne i popularne. Funkcjonuje reprezentacyjny modrzewiowy dworek Kościuszków poświęcony pamięci bohatera narodowego z historycznym wnętrzem zrekonstruowanym w latach 70-tych ubiegłego stulecia. Wspaniale prezentuje się pomnikowa aleja lipowa prowadząca do dworu. Dwór wpisany jest do rejestru zabytków województwa lubelskiego.

O przywrócenie i utrwalenie wartości historyczno-narodowych Reducie generała Tadeusza Kościuszki.

Reduta na Sławinku jest jedynym dziełem architektury obronnej w Polsce związanej z działalnością gen. Tadeusza Kościuszki, bohatera narodów Polski i Stanów Zjednoczo-

¹² Jerzy S. Wojciechowski, Przysposobienie Wojskowe Konne „Krakusi” – kawaleria dywizyjna. Przegląd Historyczno-Wojskowy nr 1 (211), 2006 r.

¹³ Krzysztof Miłowski, „Nowy Tydzień”, 24 sierpień 2011 r.

nych Ameryki. Zachowana budowla ziemna wraz z perfekcyjnym usytuowaniem w krajobrazie tworzy idealny „obóz warowny” – nowożytnie „refugium”.¹⁴

Porównanie stanu historycznego z roku 1803 i aktualnego stanu reduty pozwala na stwierdzenie, że od czasu jej budowy tj. od lat 90-tych XVIII stulecia przetrwała w bardzo dobrym stanie, zachowując bez gruntownych zmian i przekształceń układ przestrzenny a także nieomal całokształt budowli ziemnej z szaniami, wnętrzem czyli osadą i działobitnią ulokowaną na niedostępnym urwisku, oraz murowaną piwnicą jako schron dla żołnierzy i magazyn. Przetrwało też całe otoczenie: zamaskowane dziką zielenią jary, zbiorniki wodne, obwałowania z ukrytą bezpieczną drogą dojazdową do reduty, oraz ukształtowana linia obrony. Całość przetrwała „bez sławy”, zapomniana w cieniu dworku Kościuszków, dzięki opiece UMCS.

Z uwagi na niezwykle walory historyczno-narodowe Reduty gen. Tadeusza Kościuszki nie można pozwolić na dalsze zapomnienie. Taki jest cel niniejszej publikacji a wnioski są następujące:

1. Uzupełnić rejestr zabytków województwa lubelskiego o Redutę gen. Tadeusza Kościuszki jako dzieła budownictwa obronnego z końca XVIII wieku.
2. Opracować w języku polskim i obcych, wydawnictwo przy udziale lubelskich naukowców, które w oparciu o badania historyczne i archeologiczne zaprezentuje Redutę na tle historycznej działalności gen. Tadeusza Kościuszki.
3. Zrealizować projekt pt. „Utrwalenie zachowanych i rekonstrukcja nieistniejących elementów Reduty”. Należy tu wykorzystać historyczne wzorce łącznie z wykonaniem kopii z oryginalnych armat i wyposażenia artylerii znajdujących się w zbiorach Narodowego Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Projekt powinien uzyskać wsparcie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie.

W efekcie powyższego w Ogrodzie Botanicznym UMCS nastąpiłoby wzbogacenie kolekcji przyrodniczej o ekspozycję Reduty a być może przywołanie dawnej tradycji „Krakusów” na Sławinku, z powrotem grupy rekonstrukcyjnej dawnej formacji wojskowej jak to już miało miejsce pod koniec ubiegłego stulecia w Lubelskim Klubie Jeździeckim, a także w Muzeum Wsi Lubelskiej na Sławinie.

Autor składa podziękowanie Panu mgr Michałowi Trzewikowi z Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków za udostępnienie kopii mapy Heldensfelda z 1803 r.

SUMMARY

The redoubt was established most probably before 20 July 1792 after the outbreak of the Polish-Russian war. General Tadeusz Kościuszko planned a battle in a river valley between Lublin and Sławinek on the route of the Russian troops' march towards Warsaw, which could determine the further fate of Poland. However, the battle did not take place, because the king decided to join the Targowica Confederation and to submit to the will of Empress Catherine II, as a result of which the fights were stopped and the democratic achievements of the Constitution of 3 May 1791 were lost. Despite the fact that over 220 years have passed, an earth structure has been preserved until now, with the cellar, in

¹⁴ J. Bogdanowski, Architektura Obronna w Krajobrazie Polski, PWN Warszawa-Kraków, 1996 s. 544.

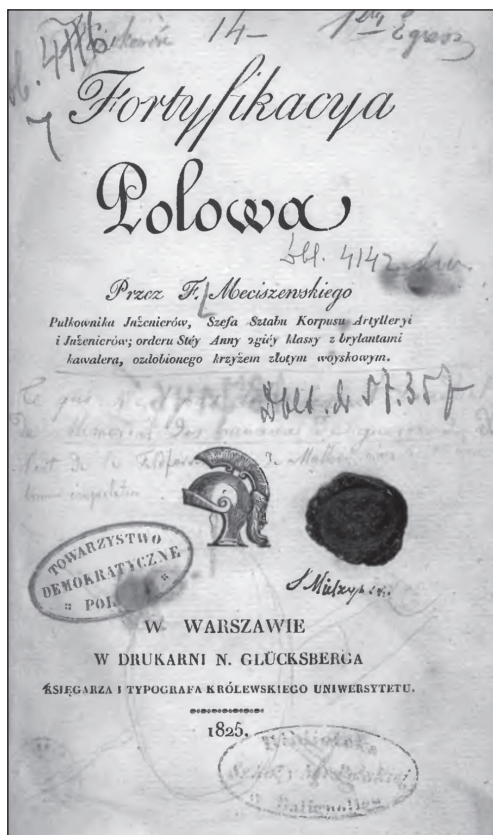
the form of a square delineated by earth embankments /earthworks/ open to the axis of the Czechówka river valley, with a gunnery station, surrounded by former ravines of defensive value. The redoubt was present on the 1803 map of colonel Heldensfeld and was created in accordance with the rules binding in the Polish army at that time, which was verified by the author. The forgotten redoubt lies in the area of the Botanical Garden of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin and is a unique historical monument of old military art.

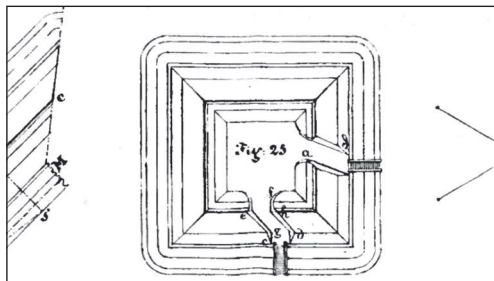
1. Generał Tadeusz Kościuszko po powrocie z Ameryki

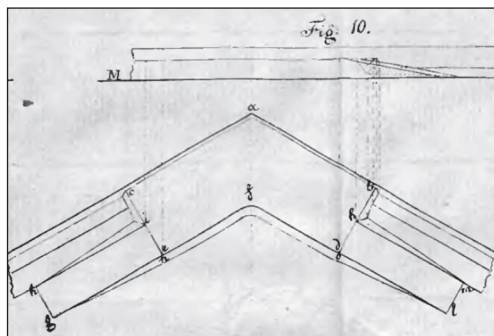
2. Dwór Kościuszków, fot. M. Kseniak 2018

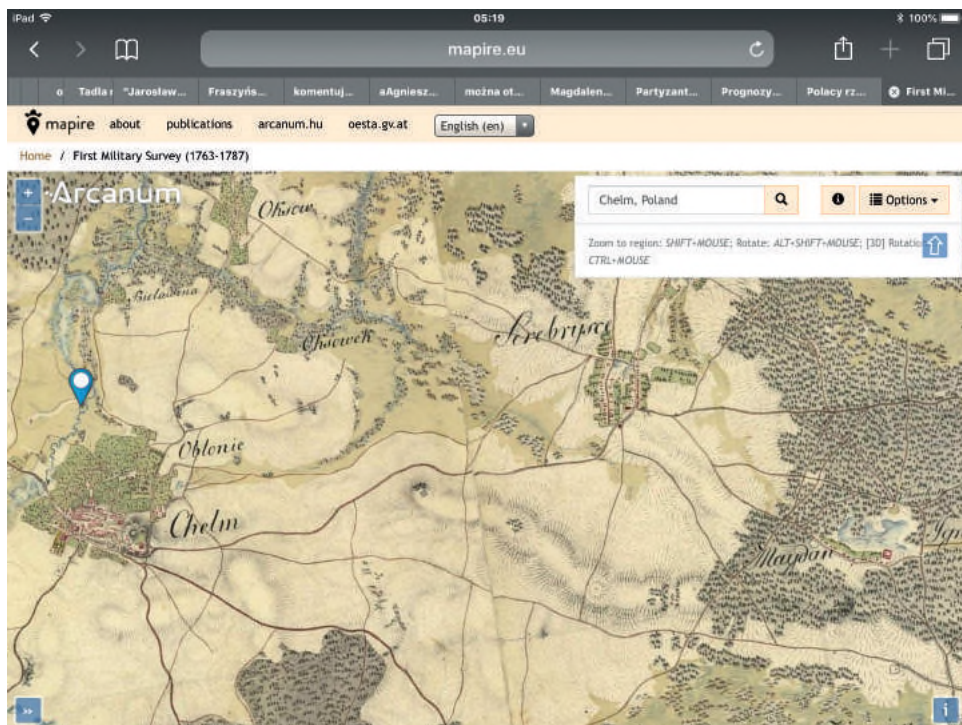
3. Strona tytułowa instrukcji wojskowej autorstwa płk F. Meczyszewskiego z 1825 r.

4. Reduta zamknięta wg F. Meczyszewskiego

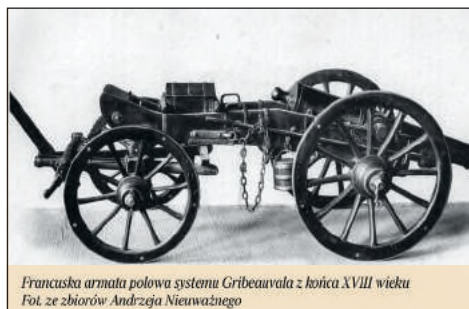
5. Dwuramnik– formacja utworzona przez T. Kościuszkę składająca się z armaty i żołnierzy po bokach, wg F. Meczyszewskiego

6. Nieistniejąca reduta Chomentowskiego między Chełmem a Serebryszczem, na mapie Heldensfelda z 1803 r.

7. Artylerzysta z czasów powstania kościuszkowskiego

8. Armata z czasów powstania kościuszkowskiego

12. Widok na redutę Kościuszki od strony poł.-wsch., fot. M. Kseniak, 2018

15. Reduta Kościuszki, schron na proch, fot. M. Kseniak

13. Wnętrze reduty Kościuszki, fot. z przewodnika po ogrodzie botanicznym

16. Jedna z najstarszych lip drobnolistnych o kandelabrowym układzie korony, fot. M. Kseniak

14. Ukryta droga dojazdowa do reduty Kościuszki, fot. M. Kseniak

17. Łazienki w zakładzie zdrojowym na Sławniku, fot. ze zbiorów mgr E. Sadowskiej

CYKL OBRAZÓW APOSTOŁÓW W KOŚCIELE PARAFIALNYM PW. ŚW. ANNY W LUBARTOWIE

Na wyposażeniu kościoła parafialnego św. Anny w Lubartowie znajdują się obrazy z przedstawieniami Apostołów. Pierwotnie wisiały one we wnętrzu kościelnym, ale podczas renowacji wnętrza w latach 90 XX wieku zostały zdemontowane i powieszone na ekspozycji utworzonej w emporze nad zakrystią kościelną. Zapomniane przez wiernych, nieczytelne z powodu pociemnienia werniksu, silnych zabrudzeń oraz uszkodzeń kompozycje nie wzbudzały większego zainteresowania zwiedzających. Decyzja z 1974 roku o wpisie do rejestru zabytków wyposażenia kościoła lakonicznie stwierdza: „obrazy przedstawiające Apostołów – zawieszone w nawie, szt. 10”.

Ponieważ wolą nowego proboszcza parafii św. Anny w Lubartowie było rozpoznanie zasobów oraz objęcie ochroną prawną pozostałych zabytkowych elementów wyposażenia zespołu kościelnego, podjęte zostały działania zmierzające do pełniejszego rozpoznania zabytków, w tym obrazów z przedstawieniami Apostołów. Obrazy z lubartowskiego kościoła św. Anny odnoszą się do wyznania wiary i każdemu z Apostołów przypisany został fragment tekstu Credo po łacinie, z numerem pozwalającym zachować układ chronologiczny. Powstanie cyklu odnosi się do opisów zawartych w Dziejach Apostolskich. Pierwszy opis odnosi się momentu przed Wniebowstąpieniem Pana Jezusa, gdy Chrystus zapowiada uczniom, że zstąpi na nich Duch Święty, którego moc otrzymają i będą świadczyć o nim w Jerozolimie, w całej Judei oraz Samarii, a nawet po krańce świata. W opisie sceny Wniebowstąpienia Pana Jezusa wymienieni zostali wszyscy Apostołowie: Piotr i Jan, Jakub i Andrzej, Filip i Tomasz, Bartłomiej i Mateusz, Jakub oraz Szymon i Juda, którzy po powrocie do Jerozolimy trwali na modlitwie. Kolejny opis odnosi się do powołania na miejsce Judasza do grona Apostołów Macieja. Zaś w scenie Zesłania Ducha Świętego mamy informację, że na każdym z Apostołów spoczął ognisty język i wszyscy napełnieni Duchem Świętym poczęli mówić w obcych językach. Według wielowiekowego podania, Apostołowie przed rozejściem się w różne strony świata dla głoszenia Ewangelii, mieli uzgodnić punkty swojego nauczania, aby w oddaleniu nie zaczęli głosić odmiennych prawd. Wspólnie więc napełnieni Duchem Świętym zebrali w jedną całość własne przemyślenia, ułożyli zarys przepowiadania oraz postanowili, że będą go jako podstawowy wzorzec przekazywać wierzącym. Tak miało powstać 12 artykułów odpowiadających dwunastu Apostołom, które zostały wyrażone w sposób artystyczny w przedstawieniach lubartowskich.

W przypadku przedstawień z kościoła św. Anny w Lubartowie pewną trudność stanowiło rozpoznanie osoby przedstawionej na obrazie z powodu braku jednoznacznych atrybutów, a dostępne źródła wskazywały na pewne rozbieżności również w odniesieniu do przyporządkowania tekstu wyznania wiary konkretnemu Apostołowi. Dalsze poszukiwania w tym zakresie przyniosły zaskakujące odkrycie; natrafiłam bowiem na wzorce graficzne przedstawień lubartowskich. Na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w katalogu strat wśród dzieł utraconych znajduje się zbiór miedziorytów autorstwa Hendricka Goltziusa, pochodzący z ok. 1589 roku. Cykl

funkcjonuje pod nazwą „Chrystus i Apostołowie”. Miedzioryty są sygnowane (HG), a na przedstawieniu św. Piotra znajduje się napis i data.

Analiza odbitek pozwala potwierdzić, że obrazy z przedstawieniami Apostołów z kościoła św. Anny w Lubartowie zostały oparte na wzorach graficznych Hendricka Goltziusa (1558-1617), niderlandzkiego grawera, wydawcy druku, rysownika i malarza, jednego z wybitnych przedstawicieli sztuki holenderskiej przełomu XVI/XVII wieku. Był on przedstawicielem niderlandzkiego manieryzmu, a jego ryciny przyczyniły się do rozprzestrzeniania manieryzmu na kontynencie europejskim.¹ Jego pierwszym nauczycielem był ojciec, a od 1575 roku rytownik Dirck Vockertszoon Coornhert. Około 1579 roku założył samodzielną pracownię grawerską w Haarlemie, gdzie zajmował się przygotowywaniem reprodukcji dzieł wybitnych mistrzów np. Dürera, Rafaela. Na jego twórczość miał wpływ malarz Bartholomeus Spranger. Pomimo niepełnosprawności dłoni osiągnął wielką wprawę artystyczną, a jego wszechstronny talent objawił się również w malarstwie, któremu poświęcił się od roku 1600.

W katalogu strat znajdują się odbitki całego cyklu pod nazwą Chrystus i Apostołowie, ale ciekawostką jest fakt, że na aukcjach dzieł Hendricka Goltziusa, używa się innych tytułów tj. Chrystus z dwunastoma Apostołami, Chrystus i Apostołowie, Chrystus z dwunastoma Apostołami i św. Pawłem. W przypadku obrazów lubartowskich nazwy te nie odpowiadają przedstawieniom. Cykl obrazów w kościele św. Anny w Lubartowie składa się tylko z 11 portretowych przedstawień Apostołów i nie zawiera – w stosunku do pierwowzoru – przedstawień św. Jana, św. Pawła i Chrystusa Zbawiciela Świata. Teksty Credo przypisane Apostołom zawierają lukę treściową jedynie w odniesieniu do brakującego przedstawienia św. Jana (4). Brak jest przedstawienia siódmego, środkowego w całym cyklu, które zapewne miało znajdować się w miejscu wyznaczonym poprzez układ pozostałych obrazów. Mógł to jednak być przekaz nie obrazowy, dostosowany do układu wnętrza kościoła lubartowskiego i jego przekazu teologicznego. Obrazy Apostołów w kościele św. Anny w Lubartowie umieszczone są po obu stronach nawy, więc centrum stanowi prezbiterium, poprzedzone chrzcielnicą – miejscem przyjęcia Boga, oraz amboną – miejscem głoszenia słowa Bożego. Prezbiterium to miejsce najświętsze w kościele (sacrum), obecności samego Boga w przeistoczeniu, pamiątki ostatniej wieczerzy Chrystusa. Można więc domniemywać, że w przypadku lubartowskiej bazyliki przedstawienia ograniczały się do samych Apostołów, bez malarskiego przedstawienia Chrystusa Zbawiciela Świata, którego obecność mogła być rozumiana symbolicznie w formie przeistoczenia na ołtarzu. Brak jest w stosunku do pierwowzoru również przedstawienia św. Pawła, gdyż nie należał do grupy dwunastu Apostołów powołanych przez Jezusa, natomiast był największym propagatorem jego nauki. Przedstawienia miały zapewne w swoim zamyśle stanowić dosłownie ilustrację wyznania wiary – Credo, odnoszącego się do Boga w Trójcy Jedynej. Przedstawienie malarskie Trójcy Świętej powstało nieco później na sklepieniu prezbiterium, jako polichromia ścienna.

Należy wziąć pod uwagę jeszcze jeden aspekt: wyposażenie kościoła powstało przed jego konsekracją w 1738 roku, a obrazy Apostołów około dziesięciu lat później (inwentarz z 1748 roku wymienia obrazy Apostołów na stanie kościoła i określa je jako nowe). A więc obrazy zostały dodane do przekazu teologicznego ustalonego w pierwszym okresie uposażenia świątyni, stanowiąc jego dopełnienie. Jeszcze później powsta-

¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Hendrik_Goltzius

ła wspomniana dekoracja malarska sklepienia prezbiterium z przedstawieniem Trójcy Świętej i Ewangelistów. Wyposażenie bazyliki lubartowskiej stanowi materialny, bardzo uporządkowany, przekaz treści teologicznych, religijnych. Według tradycji każdy z Apostołów przyczynił się do sformułowania jednej z prawd wiary – Credo, które w przypadku przedstawień kościoła św. Anny w Lubartowie układa się następująco:

1. **św. Piotr** – Credo in deum patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae – **Wierzę w Boga Ojca Wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi,**
2. **św. Andrzej** – et in Jesum Christum filium eius unicum dominum nostrum – **I w Jezusa Chrystusa Syna Jego jedyne, Pana Naszego,**
3. **św. Jakub starszy** – qui conceptus est de spiritu sancto natus ex maria virgine – **który się począł z Ducha Świętego, narodził się z Marii Panny,**
4. **brak przedstawienia św. Jana** – passus sub pontio pilato crucifixus mortuus et sepultus – **umęczon pod Ponckim Pilatem, ukrzyżowan, umarł i po- grzebion, zstąpił do piekiel,**
5. **św. Filip** – descendit ad interna tertia die resurrexit a mortuis – **trze- ciego dnia zmartwychwstał,**
6. **św. Bartłomiej** – ascendit ad coelos sedet ad dexteram dei patris omnipotentis – **wstąpił do niebios, siedzi po prawicy Boga Ojca Wszechmo- gącego,**
7. **brak przedstawienia, nie brakuje tekstu**
8. **św. Tomasz** – inde venturus est iudicare vivos et mortuos – **stamtąd przyjdzie sądzić żywych i umarłych,**
9. **św. Mateusz** – credo in spiritum sanctum – **wierzę w Ducha Świętego,**
10. **św. Jakub młodszy** – sanctam ecclesiam catholicam sanctorum com- munionem – **święty kościół powszechny, świętych obcowanie,**
11. **św. Szymon** – remissionem peccatorum – **grzechów odpuszczenie,**
12. **św. Juda Tadeusz** – carnis resurrectionem – **ciała zmartwychwstanie,**
13. **św. Maciej** – et vitam aeternam amen – **żywot wieczny Amen.**

W kościele lubartowskim zachowanych jest jedenaście przedstawień portretowych Apostołów. Artystycznie obrazy reprezentują niższy poziom niż pozostałe elementy wy-posażenia kościoła. Namalowane zostały wiernie według przekazów ikonograficznych, poprawnie skopiowane bez ujawnienia indywidualnych artystycznych cech ich autora. Taka miała być zapewne ich rola, przekaz treści teologicznych był ważniejszy od walo- rów artystycznych.

Zły stan zachowania obrazów, spowodował że nie stanowiły one jasnego prze- kazu teologicznego zgodnie z pierwotnym zamysłem. Narażone na różne szkodliwe czynniki zewnętrzne obrazy ulegały destrukcji. Wszystkie wykazywały ślady interwencji naprawczych i wszystkie zostały zdublowane poprzez podklejenie od spodu nowego płótna z użyciem nieodwracalnego lepiszcza emulsyjnego (klejster + olej lniany), jak również większość obrazów otrzymała niespójne stylistycznie, nieoryginalne drewniane rami.² Stan zachowania obrazów był zróżnicowany, wiele płócien wykazywało rozdar- cia i zniszczenia w warstwie malarskiej. Na szczęście obrazy zostały w latach 2017-2018 poddane pracom konserwatorskim i restauratorskim. Prace wykonał konserwator dzieł

² R. Róg. Program prac konserwatorskich, Cykl 11 obrazów z wizerunkami Apostołów z kościoła pw. Św. Anny w Lubartowie przy ul. Juliusza Słowackiego 6, Kraków 2017, archiwum WUOZ w Lublinie, s. 17.

sztuki mgr Roland Róg, zaczynając od prac technicznych: demontaż ram, krosien, podklejenie łuszczących się zapraw i warstwy malarskiej, usunięcie dublaży, oczyszczenie z brudu, usunięcie werniksu, prostowanie płócien z impregnacją, uzupełnienie ubytków płótna (łatki), ponowny dublaż płócien, uzupełnienie ubytków zapraw, wykonanie nowych fazowanych krosien, po prace estetyczne: scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej, werniksowanie końcowe, rekonstrukcja ram ze złoceńiami i montaż całości.³

Obrazy po konserwacji powróciły na swoje historyczne miejsce w kościele, dopełniając wystrój malarsko-rzeźbiarski wnętrza i jego walory teologiczne.

SUMMARY

The furnishings in Saint Anne parish church in Lubartów include paintings depicting the Apostles. Originally, they used to hang inside the church, but during renovation works in the interior in the 1990s they were taken down and exposed in the matroneum above the church sacristy. The paintings, forgotten by the congregation, illegible due to darkened varnish, stains and damage, did not attract visitors' interest. The paintings from Saint Anne church in Lubartów refer to the Apostles' Creed, so each of the Apostles is assigned a fragment of the Creed in Latin with a number in the chronological order. Recognition of a person presented in a given picture posed some difficulty. Further research on this field revealed a surprising discovery of the graphic models for the representations from Lubartów. The online catalogue of the lost works of arts of the Ministry of Culture and National Heritage includes a collection of copperplates by Hendrick Goltzius from ca 1589. The series is known under the name: "Christ and the Apostles". Comparison with the copperplates confirmed that the paintings depicting the Apostles from Saint Anne church in Lubartów were based on the graphic models by Hendrick Goltzius (1558-1617), a Dutch engraver. There are eleven portraits of the Apostles in the Lubartów church. They were painted faithfully to the iconographic sources and copied accurately, without revealing individual artistic features of their author.

The condition of the paintings was diverse, many of them were torn and the painting layer was damaged. In 2017-2018 the paintings underwent conservation and restoration works. The works were carried out by Roland Róg, MA, an art conservator. After restoration, the paintings returned to their historical place in the church.

³ J.w. s. 22-23.

1. Lubartów – kościół św. Anny – obrazy Apostołów we wnętrzu przed 1996 r., fot. archiwum WUOZ w Lublinie.

2. Lubartów – kościół św. Anny – obrazy Apostołów we wnętrzu przed 1996 r., fot. archiwum WUOZ w Lublinie.

3. Św. Piotr – miedzioryt Hendricka Goltziusa, rycina z katalogu strat wojennych MKiDN.

4. Św. Piotr – obraz olejny przed konserwacją – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. K. Tur-Marciszuk 2012 r.

5. Św. Piotr – obraz olejny po konserwacji – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. R. Róg 2018 r.

7. Św. Andrzej – obraz olejny przed konserwacją – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. K. Tur-Marciszuk 2012 r.

6. Św. Andrzej – miedzioryt Hendricka Goltziusa, rycina z katalogu strat wojennych MKiDN.

8. Św. Andrzej – obraz olejny po konserwacji – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. R. Róg 2018 r.

9. Św. Bartłomiej – miedzioryt Hendricka Goltziusa, rycina z katalogu strat wojennych MKiDN.

11. Św. Bartłomiej – obraz olejny po konserwacji – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. R. Róg 2018 r.

10. Św. Bartłomiej – obraz olejny przed konserwacją – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. K. Tur-Marciszek 2012 r.

12. Św. Filip – miedzioryt Hendricka Goltziusa, rycina z katalogu strat wojennych MKiDN.

14. Św. Filip – obraz olejny po konserwacji – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. R. Róg 2018 r.

13. Św. Filip – obraz olejny przed konserwacją – z kościoła św. Anny w Lubartowie, fot. K. Tur-Marciszuk 2012 r.

15. Lubartów – kościół św. Anny – obrazy Apostołów we wnętrzu po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018 r.

17. Św. Paweł – miedzioryt Hendricka Goltziusa, rycina z katalogu strat wojennych MKiDN.

16. Św. Jan – miedzioryt Hendricka Goltziusa, rycina z katalogu strat wojennych MKiDN.

18. Chrystus Zbawiciel Świata – miedzioryt Hendricka Goltziusa, rycina z katalogu strat Wojennych MKiDN.

Historyczne pokrycia dachowe w województwie lubelskim

Pokryciem charakterystycznym dla małych miejscowości na terenie woj. lubelskiego, jeszcze do początku XX w. była strzecha wykonywana ze słomy żytniej. Przykłady tego typu pokryć, choć coraz mniej licznych, można znaleźć na terenie woj. lubelskiego, gdzie zachowała się zabudowa drewniana – w pasie Podlasia, Roztocza, ale także Nałęczowa czy Kazimierza Dolnego. Na terenie woj. lubelskiego funkcjonuje kilka muzeów „na wolnym powietrzu”, w których zgromadzono od kilku do kilkudziesięciu obiektów stanowiących przykłady różnych form architektury drewnianej, gdzie dominującym rodzajem pokrycia jest właśnie strzecha. Są to: Muzeum Wsi Lubelskiej, Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym Oddział w Janowcu, Skansen w Holi, zespół „Zagroda Guciów” koło Zwierzyńca, a także zespół „Uroczysko Zaborek” koło Janowa Podlaskiego, gdzie translokowano dwie XIX-wieczne chaty z Kwasówki i Leszczanki. Strzechą pokryte są także liczne drewniane budynki na terenie Męcimia (części Kazimierza Dolnego, dawniej osady flisackiej, dziś miejscowości letniskowej), gdzie głównie w latach 70. i 80. XX w. pojawiać się zaczęły przenoszone z okolic wiejskie chałupy. Jedną z nich datowaną jest na 1861 r. i pochodzi z Urzędowa. Do lat 50. i 60. XX wieku istniały jeszcze przy ul. Cmentarnej w Kazimierzu Dolnym stodoły – kryte tym właśnie materiałem.

Charakterystycznym dla wielu obszarów województwa pokryciem dachowym jest także drewniany gont, obecny – ciągle jeszcze – zwłaszcza dzięki powojennej działalności Karola Sicińskiego w Kazimierzu Dolnym. Wśród kilkudziesięciu realizacji tego wizjonera, który na nowo ukształtował to małe miasto w okresie powojennym, uwagę przyciąga zastosowanie tego rodzaju pokrycia dachowego, współgrającego kolorystycznie z drewnianymi szalunkami, dekoracyjnymi wydatnymi ostatkami węglowania czy ozdobnie zaciętymi rysiami podokapowymi. Wśród realizacji, gdzie rozwiązania takie występują, wymienić można m.in. willę Krwawicza przy ul. Szkolnej. Gont łączy się także nierozzerwalnie z wieloma zabytkami pozostającymi w użytkowaniu Muzeum Nadwiślańskiego (willa „Kuncewiczówka”, dom z Modliborzyc, dom z Gościeradowa), gdzie aktualnie trwają prace konserwatorskie. Drewnianym gontem pokryty jest także górujący nad okolicą i małopolskim przełomem Wisły – wiatrak koźlak, przeniesiony do Mięcimia z Bałtowa koło Puław na prywatną posesję. Postawiono go w miejscu, gdzie lokalizacja tego typu obiektu wskazana została na rycinach Z. Vogla z końca XVIII wieku.

Zaskoczenie może budzić gontowe pokrycie dachowe – ciągle jeszcze istniejące – na budynkach tworzących zespół pałacowo-parkowy w Klemensowie, zaprojektowany w połowie XVIII wieku przez Jana Andrzeja Bema dla Zamoyskich (przebudowany w 1826 roku wg proj. Henryka Marconiego w stylu neorenesansowym). Gontowe pokrycie dachowe zachował także okazały pałac w Dorohusku (zostało ono utrzymane po niedawnym remoncie), zbudowany około połowy XVIII w. przez dziedzica Dorohuska Michała Maurycego Suchodolskiego. Przy remontach wielu dworów na terenie województwa zachowywana jest dbałość o przywracanie gontowych pokryć. Dotyczyło to m.in. dworów w Leścach, w Dąbiu i w Zaburzu. Od 1945 roku do roku 2000 – w zabytku tym swą siedzibę miała szkoła podstawowa. Z powodu braku stałej, bieżącej

dbałości o zabytkową strukturę jego stan techniczny znacznie się pogorszył – co dotyczyło niemal wszystkich elementów konstrukcyjnych, w tym stropów, więźby dachowej, pokrycia dachu, ścian konstrukcyjnych, a także podłóg i stolarki okiennej. Podczas ostatniego remontu tego zabytku (podobnie jak w wielu innych przypadkach) przywrócono gontowe pokrycie dachu.

Podczas remontu w 2018 roku drewniany gont (modrzewiowy) przywrócono na „małej” synagodze z II poł. XIX w. we Włodawie. Warto też wspomnieć o kościele rzymskokatolickim z lat 1797-1799 w Borowicy, wzniesionym wg projektu Jakuba Kubickiego w stylu klasycystycznym, który niezmiennie od czasu powstania kryty jest gontem. Podobne pokrycia dachowe występują na wielu zabytkach sakralnych, charakterystycznych dla krajobrazu kulturowego południowo-wschodniej części woj. lubelskiego. Obecność świątyń w wiejskich zespołach przestrzennych, nadaje im niepowtarzalnego charakteru i specyficznej odrębności. Dotyczy to zwłaszcza cerkwi wznoszonych w konstrukcji wieńcowej, z kopułami otoczonymi zadaszeniami w formie jednospadowych daszków, z zewnętrznymi ścianami pokrytymi szalunkiem. Wiele z tego typu zabytków np. cerkwie w Bełżcu, Jarczowie czy Korczminie (z towarzyszącymi im w wielu przypadkach dzwonnicy) zachowało gontowe pokrycia dachowe. Wyróżniającą cechą części z nich, powstałych zwłaszcza w XIX wieku, jest wyjątkowa skala. Monumentalność, przy jednoczesnym zachowaniu smukłości bryły, widoczna jest zwłaszcza w cerkwiach trójkopułowych, których kopuły osadzono na wysokich, ośmiobocznych tamburach. Niestety w większości przypadków, co dotyczy np. cerkwi w Chłopiatynie, Dłużniowie, Liskach czy Budyninie, pierwotne gontowe pokrycie wymieniono na blaszane, co zdecydowanie zmniejszyło ich atrakcyjność i estetykę, ale z drugiej strony pozwoliło przetrwać do dzisiaj, dając szansę na powrót do dawnej świetności powiązany z możliwością przywrócenia utraconych walorów.

Brak środków finansowych, ale także w części przypadków odpowiedniej klasy rzemieślników w okresie późnego PRL-u – skutkowało w wielu przypadkach zamiarą historycznych pokryć dachowych (gontu, dachówki) na blachę, co miało miejsce m.in. przy remontach budynków zlokalizowanych na Placu Zamkowym w Lublinie (dawnej Placu Zebrań Ludowych). Projekt tego założenia zrealizowany w 1954 roku dla uczczenia dziesięciolecia PRL, miał nawiązywać do odległej w czasie koncepcji placu Festynów Ludowych, opracowanej w ostatniej ćwierci XVIII wieku dla moskiewskiego Kremla przez Wasyla Bażanowa. Wokół placu powstał zespół budynków mieszkalnych Zjednoczenia Osiedli Robotniczych „Podzamcze”. Jedną z charakterystycznych cech tego założenia – uznawanego za jedno z ciekawszych założeń socrealistycznych w Polsce – była ceramiczna, czerwona dachówka na połaciach dachowych. Niestety, w wyniku wielu remontów założenie to zatraciło swoją pierwotną estetykę, co wiązało się zapewne z powodami wskazanymi wyżej.

Blacha płaska cięta z arkusza i łączona na rąbek stojący – stała się nieodłącznym elementem historycznych pokryć dachowych na terenie woj. lubelskiego, co dotyczy budynków zarówno świeckich jak i sakralnych. Pokrycia takie występują od początku XX w. na obszarze wielu historycznych układów urbanistycznych, w tym Lublina, ale także m.in. Zamościa, Chełma, Kazimierza Dolnego, Kraśnika czy Puław. Pierwszą walcarkę, która była w stanie walcować blachę stalową bezpośrednio z materiału otrzymywanego z pieców hutniczych, skonstruował w roku 1728 Anglik J. Hanbury, co niewątpliwie przyczyniło się do popularyzacji blachy jako pokrycia dachowego. Wśród

zabytków pokrytych wtórnie blachą, na terenie woj. lubelskiego można wymienić m.in. kościół rzymskokatolicki z lat 1905-1909 w Dorohusku. Pierwotnie był pokryty dachówką ceramiczną, prawdopodobnie „karpiówką”. Po zniszczeniach w czasie I i II wojny światowej oryginalne pokrycie zastąpiono pokryciem z blachy żelaznej ocynkowanej. Blaszane pokrycie dachowe obecne jest także na cerkwi greckokatolickiej (obecnie cerkwi prawosławnej) z 1849 r. w Uhrusku, gdzie pierwotne pokrycie z gontu, zastąpiono ocynkowaną blachą żelazną, a później miedzianą. Dla porządku trzeba zaznaczyć, że zdarzały się sytuacje gdy pokrycie blaszane na drewnianym zabytku zamieniano na drewniany gont. Miało to miejsce na terenie wspomnianego wyżej zespołu architektoniczno – krajobrazowego o charakterze skansenu „Uroczysko Zaborek” pod Janowem Podlaskim. Drewniany kościół, wybudowany w latach 1923-1926 (z pozostałości cerkwi częściowo spalonej w 1915 r.), po translokacji do Zaborka w 2002 r., zyskał nowe pokrycie dachowe z gontu. Podobny zabieg wykonano na dachu dawnej drewnianej, XVIII-wiecznej cerkwi unickiej w Witorożu (gm. Drelów), obecnie kościele rzymskokatolickim, który pierwotnie kryty był gontem. W 1924 r. w trakcie remontu dachu wprowadzono pokrycie z blachy. W 1946 r. dach pokryto nową blachą. W 2007 r. w trakcie remontu kapitalnego wymieniono pokrycie dachu na nowe z gontu.

Pokryciem dachowym charakterystycznym na początku XX w. na terenie woj. lubelskiego był eternit (z łacińskiego *aeternum* – wieczność). Z tego materiału wykonywano m.in. płyty pokrywowe – elewacyjne i dachowe. Jego popularność wynikała z ogniotrwałości, odporności na warunki atmosferyczne oraz działanie wody, a jednocześnie wytrzymałości mechanicznej, nawet w wyrobach o ściankach niewielkiej grubości, przez co był również relatywnie lekki i dość tani. W 1912 roku wg projektu Jana Koszczyc-Witkiewicza wybudowano na terenie osady Firlejowszczyzna (obecnie w granicach Lublina) fabrykę eternitu braci Ryłskich, która znakomicie funkcjonowała w okresie międzywojennym. Po II wojnie światowej na jej bazie stworzono Lubelskie Zakłady Eternitu. Pogarszająca się kondycja finansowa zakładów po 1990 r. spowodowała znaczny spadek produkcji i postawienie firmy w stan likwidacji. Obecnie znaczna część budynków pofabrycznych jest dzierżawiona i użytkowana jako magazyny lub warsztaty naprawcze. Najbardziej charakterystycznym zachowanym elementem fabryki jest dwukondygnacyjna wieża ciśnień, nakryta łamanym dachem polskim, pokrytym płytami z eternitu, układanymi w karo.

Spektrum całości pokryć dachowych na terenie woj. lubelskiego dopełniają – choć w zdecydowanie niewystarczającym stopniu – pokrycia z dachówek ceramicznych. Był to najbardziej charakterystyczny element współkształtujący bryły zabytkowych budynków zwłaszcza w okresie średniowiecza, ale także w okresie nowożytnym. Od XIII w. możemy zaobserwować gwałtowny rozwój technik konstrukcyjno-budowlanych. Rozwój konstrukcji szkieletowej zakończył się ok. 1600 r. W średniowieczu w związku z ogromnym zagrożeniem pożarami coraz większe uznanie zaczął zyskiwać właśnie ten rodzaj pokrycia dachowego, wytwarzany przede wszystkim w cegielniach. Jego popularność pokazują m.in. reguły określone w Królestwie Polskim (na terenie którego usytuowany był Lublin) dotyczące rozmiaru produkowanych dachówek. Wskazywano np., że dachówka holenderka miała mieć siedemnaście cali długości, dziesięć cali szerokości i trzy czwarte cala grubości. Dachówka karpiówka miała mieć piętnaście cali długości, sześć cali szerokości i trzy czwarte cala grubości. Produkcja materiałów budowlanych mających nieprzepisowe wymiary wiązała się z karą pieniężną w wysokości połowy

ceny wadliwego towaru, którą trzeba było przekazać na rzecz miejscowego szpitala. W drugiej dekadzie XIX władze miast na obszarze Królestwa Polskiego rozpoczęły starania o utworzenie podlegających im cegielni, co wiązało się z wydanym rozporządzeniem w 1818 roku – w myśl którego „(...) dla ułatwienia sposobności budowania się mieszkańców po miastach, a tym samym wzniesienia i przyozdabiania miast (...) miały być wystawiane cegielnie w każdym wojewódzkim, a nawet obwodowym mieście.” W samym Lublinie oprócz cegielni miejskiej znajdowały się również inne obiekty tego typu, których stopniowo przybywało. W I poł. XIX wieku ich liczba wahała się od trzech do ośmiu, co zależało zapewne od czynników, takich jak np. popyt na usługi tego typu lub dostęp do gliny. Większość ww. cegielni znajdowała się na terenie tak zwanego miasta żydowskiego. Miasto mogło korzystać również z usług pobliskich cegielni, które znajdowały się m.in. we wsi Tatary, na terenie Folwarku Ponikwoda, prywatnej cegielni Ignacego Koperskiego. W 1917 roku sześć cegielni w Lublinie było w stanie wznowić produkcję. Temat ten rozpoznany nieco szerzej odnośnie cegieł, wymaga szerszego rozpoznania w zakresie produkcji dachówki.

W czasie odbudowy Lublina po zniszczeniach I wojny światowej, podobnie jak przy Placu Zebrań Ludowych po II wojnie światowej, często stosowanym rodzajem pokrycia dachowego była dachówka ceramiczna. Jednym z wielu przykładów jej zastosowania był kościół pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy ul. Narutowicza, który powstał jako wotum króla Władysława Jagiełły za zwycięstwo pod Grunwaldem. Jerzy Siennicki (ówczesny Okręgowy Konserwator Zabytków) w roku 1930 napisał: „(...) Przede wszystkim wyłoniła się sprawa dachu, który wskutek nieodpowiedniego materiału jakim jest pokryty, stale zaciekał i wymagał corocznie kosztownej i kłopotliwej naprawy. Oryginalna dachówka marsylska, która być może spełnia należycie swe zadanie w łagodnym klimacie południowej Francji, w Polsce okazała się zupełnie nieodpowiednią. Po każdej zimie całe setki dachówek pękały lub stawały się sypkie (...) prócz tych niedogodności czysto technicznych, ma dachówka marsylska jeszcze jedną wadę, iż będąc płasko prasowaną z płytkami rowkami, daje pod względem estetycznym wrażenie ujemne (...). Siennicki pisał dalej, że „(...) dążąc dalej do zupełnego i trwałego zabezpieczenia kościoła wybrano dachówkę holenderkę z dwoma zamkami (felcami) jednym poziomym, drugim pionowym, wyrabianą przez Pomorskie Zakłady Ceramiczne w Grudziądzu z doskonałego materiału i z dużą starannością wykonania daje nieomal nieograniczone gwarancje trwałości. Aby nie dopuszczać podwiewania strychu kościelnego podczas śnieżyc – zamki między dachówkami będą podlepione starem wapnem z domieszką sierści krowiej. Podlepianie musi być dokonane bardzo starannie od spodu dachu, tak, aby wapno nie przedostało się na zewnętrzną, widoczną stronę. Pozatem co piąta dachówka będzie przymocowana drutem miedzianym do łąt wiązania dachowego, aby uniemożliwić uszkodzenie całości przez silne wiatry, zdarzające się dość często w naszym klimacie (...)”. Podobnie jak dzisiaj przy doborze dachówki ceramicznej zwracano wówczas uwagę na kwestie estetyczne, a niedoskonałości techniczne były korygowane systemem gospodarczym. Po osiemdziesięciu latach wskazywane wyżej „nieograniczone gwarancje”, nie znalazły pokrycia w rzeczywistości (na skutek uszkodzeń i nieszczelności na zasypce sklepiennej w czasie zimy zalegały duże ilości śniegu; w okresie opadów deszczu dach przeciekał) i opisana wyżej przez Siennickiego dachówka ceramiczna została wymieniona na nową (holenderkę/esówkę), zbliżoną formą i kolorem do tej z lat 30. XX wieku.

Występują przypadki, gdy ceramiczne pokrycia dachowe wykonywane są z dachówek wcześniej już używanej. Jej zaletą jest pokrywająca ją patyna, dająca efekt postarzenia. Taka sytuacja miała miejsce przy remoncie tzw. Domu Wikariuszy w Lublinie, który powstał w wyniku adaptacji do celów mieszkalnych średniowiecznej baszty i fragmentu muru obronnego. Dach tego budynku przed remontem kryty był papą.

Zdarzają się także sytuacje, że do dzisiaj zachowało się ceramiczne pokrycie dachowe z czasu powstania zabytku. Dotyczy to np. kaplicy rodziny Zajdlerów z 1908 r. na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lwowskiej w Chełmie. Władysław Zajdler był znanym chełmskim notariuszem. Obecnie kaplica pełni dodatkową funkcję – kaplicy pogrzebowej. Pokrycie dachu pochodzi z 1908 r. Liczące 111 lat dachówki zachowały się w bardzo dobrym stanie. Częściowe rozszczelnienie pokrycia nastąpiło jedynie na styku dachówek i kamiennych obróbek. Konserwację pokrycia dachu przeprowadzono w 2018 r. Na odwrocie dachówek zachował się znak wytwórni dachówek „Zakłady Cegielniane i Fabryka Dachówek Bogumił Schneider w Jelonkach pod Warszawą” – B. SCHNEIDER / W JELONKACH 1908 R. / WARSZAWA CHŁODNA 32. Fundator kaplicy przewidując konieczność napraw dachu w przyszłości, zdeponował w krypcie kaplicy kilkanaście oryginalnych dachówek. W archiwum konserwatorskim przechowywane jest ogłoszenie wytwórni dachówek zamieszczone w „Przeglądzie Technicznym” z 3 października 1912 r..

Wśród innych realizacji związanych z użyciem dachówki ceramicznej wymienić trzeba Osiedle Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych z lat 1927-1929 w Chełmie, gdzie wszystkie murowane budynki mieszkalne (historyczne i wzniesione współcześnie) są pokryte dachówką „karpiówką”. Przy pracach konserwatorskich związanych głównie ze świątyniami powstałymi w okresie średniowiecza, lubelskie służby konserwatorskie dbają o zachowanie bądź przywracanie historycznego pokrycia ceramicznego. Dotyczyło to np. dawnej cerkwi zamkowej, wybudowanej ok. 1530 r. z fundacji Pawła Sapiehy w Kodniu (obecnie kościół rzymskokatolicki pw. św. Ducha). Ostatnie wymiany dachówki („karpiówki”) wykonano w latach: 1935, 1975 oraz w trakcie remontu w latach 2017-2018.

Spektakularnym przykładem przywrócenia ceramicznego pokrycia dachowego, była kaplica w Stróży. Kaplicę w roku 1766 ufundowała Teresa Aniela z Michowskich Zamoyska, poświęcając ją Opatrzności Bożej – w związku z chorobą syna, ordynata Klemensa Zamoyskiego. Wezwanie świątyni symbolicznie wiąże się z rozplanowaniem budowli na rzucie trójkąta równobocznego. Formę architektoniczną nadał jej prawdopodobnie austriacki architekt Józef Horsch, nawiązując do rzymskich projektów F. Borrominiego i A. Pozza. Pierwsze prace remontowe przeprowadzono przy kaplicy na początku XX w., wykonując naprawę fundamentów, gzymsu głównego, wieży dachowej, „reperując” malowidła na fasadzie oraz wymieniając pokrycie dachu z zastosowaniem dachówki ceramicznej. W 1913 roku podczas remontu po zniszczeniach wojennych, dachówkę zastąpiono blachą cynkową. Kolejny remont przeprowadzony w latach 50. XX w. wiązał się z koniecznością wymiany starej wieży dachowej. Wobec braku wystarczających środków, dla zabezpieczenia świątyni przed działaniem wód opadowych – wykonano „oszczędnościowo” dach, nieodpowiedni dla wyjątkowej architektury kaplicy. Celem ostatnio przeprowadzonego remontu było przywrócenie pierwotnej formy dachu z okresu baroku, oraz pokrycia z dachówki ceramicznej – na podstawie przekazów ikonograficznych.

Dachówkę przywrócono także na katedrze zamojskiej, przywracana jest obecnie na kościele klasztornym oo franciszkanów w Zamościu (w obydwu ww. przypadkach wiązało się to z odtwarzaniem historycznej bryły) czy kościele klasztornym i zabudowie klasztornej oo dominikanów w Lublinie. Dachówka ceramiczna utrzymywana jest także na spichlerzach kazimierskich. Twórcami rozkwitu Kazimierza na przełomie XVI i XVII wieku były wybitne rodziny mieszczańskie – w tym m.in. Przybyłowię, Górscy i Celejowie. Kazimierz stał się wówczas dużym ośrodkiem zagranicznego handlu zbożem. Z ocalałych fragmentów renesansowej zabudowy miasta – do dziś zachowało się m.in. 11 spichlerzy, z których np. spichlerze Kobiałki, Ulanowskiego i Feurensteina – w dalszym ciągu zachowały ceramiczne pokrycie dachowe.

Przedstawione wyżej przykłady nie wyczerpują oczywiście kwestii pokryć dachowych na historycznych budynkach bądź w obszarach zabytkowych na terenie woj. lubelskiego.

Uznać należy, że pożądane jest dążenie (co uzależnione jest od wielu czynników, w tym m.in. stanu zachowania więzby dachowej i kondycji finansowej inwestorów) do przywracania historycznych pokryć dachowych na zabytkach. W działaniach takich należy dążyć do zachowania historycznych, ceramicznych pokryć dachowych (po wcześniejszym oczyszczeniu i impregnacji). Natomiast jeżeli znacząca degradacja „oryginalnej lub obecnej dachówki (stwierdzona w trakcie badań parametrów fizycznych nie pozwala na jej przełożenie i zachowanie (...)), forma nowej dachówki powinna być w możliwie największym stopniu zbliżona do oryginału.” Istotnymi pozostają także działania zmierzające do tego, aby nowa dachówka była zróżnicowana i wielobarwna choć utrzymana w jednej gamie kolorystycznej, co pozwoli uniknąć efektu nowości i zmiany charakteru zabytku.

Bibliografia:

1. Dziennik praw Królestwa Polskiego. T. 4. Warszawa 1818
2. Kopciowski D., Ochrona zabytków Lublina w latach 1919-2000, wybrane fakty i zdarzenia [w:] Życie artystyczne Lublina 1901-2001, materiały z sesji pod red. prof. dr. hab. Lechosława Lameńskiego, Lublin 2001
3. Kopciowski D., Kazimierz Dolny w XIX i XX wieku. Wpływ działalności Jana Koszycz-Witkiewicza i Karola Sicińskiego na realizację współczesne. „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego”, t. XI, Lublin 2009, s. 179-193
4. Kopciowski D., Przekształcenia Kazimierza Dolnego w XIX i XX wieku [w:] Przestrzeń i Forma, nr 10/2008
5. Krzyżanowski M., Lubelskie cegielnie, <http://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/lubelskie-cegielnie/>
6. Landecką H., Zespół architektoniczno-krajobrazowy „Uroczysko Zaborek” w Janowie Podlaskim jako przykład ochrony zabytkowej architektury drewnianej, *Budownictwo i Architektura* 14(3) (2015) 7-16
7. Siennicki J., Kościół Najświętszej Marii Panny Zwycięskiej w Lublinie. Dawniejsze przebudowy i obecna restauracja. [w:] Ochrona zabytków sztuki, pod redakcją Jerzego Remera, Zeszyt 1-4, część pierwsza, Warszawa 1930-1931
8. Wytoczne Generalnego Konserwatora Zabytków znak: DOZ-KiNK.6521.63.2018.MP z 5 października 2018 roku

SUMMARY

At the beginning of the 20th c, thatch was still a typical roof covering in villages and small towns of the Lublin Province. Examples of such roofing can be found in the belt of Podlasie, Roztocze, as well as in Nałęczów and Kazimierz Dolny. Another type of roof covering characteristic of many areas is wood shingle which can be seen on many sacred historical monuments, typical of the cultural landscape of the south-eastern part of the Lublin Province, such as Orthodox churches in Bełżec, Jarczów and Korczmin, but also on the buildings forming the palace and park complex in Klemensów and on the palace in Dorohusk. Shingled roofs were restored on the manor houses in Leśce, Dąbie and Zaburze. It is also worth mentioning the Roman Catholic church in Borowica, designed in the classical style by Jakub Kubicki, which has been covered by shingle all the time since it was erected. Due to the lack of funds and shortage of competent craftsmen in the later period of the People's Republic of Poland, historical roof coverings (shingle, tiling) were replaced with metal roofing, e.g. at renovation of buildings in the Castle Square in Lublin. Thin metal cut from sheets and joined with the standing seam became an indispensable element of historical roof coverings in the Lublin Province, both on secular and sacred buildings. At the beginning of the 20th c, a characteristic roofing was fibre cement (Eternit). Its popularity stemmed from resistance to fire, weather conditions and impact of water, as well as its mechanical endurance, relative lightness and low cost. In 1912, according to a design by Jan Koszczyc-Witkiewicz, the Eternit factory was built in Lublin, which flourished in the interwar period. After World War II, the Lublin Eternit Factory was established on its basis.

The range of roof coverings in the Lublin Province includes also – even though scarce – ceramic tile roofing. Ceramic roof tiles were first produced in brickyards, also during the Middle Ages. In the second decade of the 19th c the authorities of cities in the Kingdom of Poland took efforts to establish brickyards supervised by them. Ceramic roof tiles were also used later, e.g. at the rebuilding of Lublin after destruction in World War I. One of the many examples of their use at that time was the Church of the Assumption of Our Victorious Lady in Lublin which had been founded as a votive offering from King Jagiełło for the victory at the battle of Grunwald. Due to the poor condition of the ceramic tiling, introduced during the term of office of the pre-war Historic Preservation Officer, it was replaced with the new one, resembling the tiling from the 1930 in form and colour. It happens sometimes that the ceramic roof covering is made of tiles which were previously used. Their advantage is patina which gives the aging effect. This was the case of the renovation works in the so-called "Vicars' House" in Lublin which had been created as a result of the adaptation of a medieval tower and a fragment of the defensive wall for residential purposes. Furthermore, there are cases when the ceramic roof covering from the time of a monument's origin has been preserved until today, for instance on the Zajdler family chapel from 1908 in the Roman Catholic cemetery at Lwowska street in Chełm and on the 16th c castle Orthodox church in Kodeń. A spectacular example of restoration of ceramic roofing is the 18th c chapel in Stróża on the triangular plan. Due to the insufficient funding, a roof made on a tight budget in the 1950s to protect the temple was incompatible with the unique architecture of the chapel. The aim of the renovation carried out recently was to restore the original form of the roof from the

Baroque period, with the use of ceramic tiles, on the basis of the iconographic sources. Tiles were also restored on the Cathedral in Zamość and they are currently reintroduced on the monastic church of the Franciscan Friars in Zamość (in both cases it is connected with reconstruction of the historical layout).

Further efforts aimed at restoration of historical roof coverings on the monuments in the Lublin region should be estimated as desirable. The purpose of such efforts should be preservation and maintenance of the historical ceramic roof coverings, while replacements, if any, ought to refer to the original.

1. Janów Podlaski, Uroczysko Zaborek, chata kryta strzechą

2. Jarczów, cerkiew kryta gontem

3. Klemensów, pałac kryty gontem

4. Leśce, dwór kryty gontem

5. Borowica, kościół kryty gontem

6. Włodawa, synagoga mała kryta gontem

7. Lublin, kościół szpitalny św. Wojciecha, dach pokryty dachówką

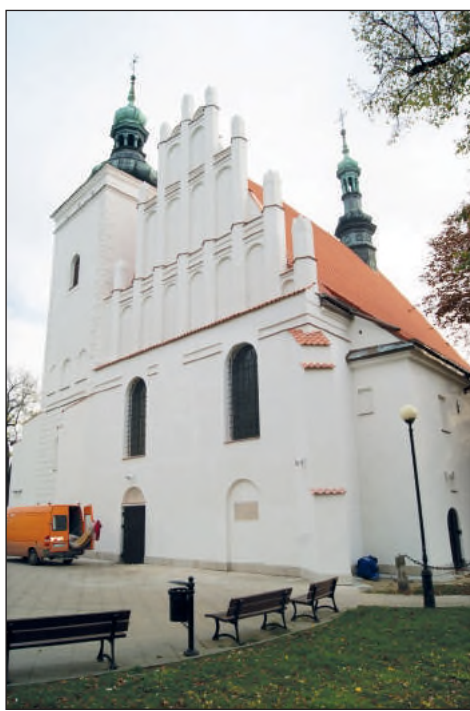
10. Chełm, kaplica Zajdlerów na cmentarzu, dach z oryginalną dachówką

8. Kodeń, kościół pw. Ducha Św., dach pokryty dachówką

9. Lublin, Dom Wikariuszy, pokrycie dachu dachówką dawną

11. Lublin, kościół pobrygidkowski, dach pokryty dachówką

12. Chełm, budynek w zespole Dyrekcja, dach pokryty dachówką

13. Chełm, budynek w zespole Dyrekcja, dach pokryty dachówką

14. Zamość, katedra, przywrócona forma i pokrycie dachu

15. Stróża, kaplica, przywrócona forma i pokrycie dachu

16. Lublin Plac Zamkowy (dawniej Plac Zebrzeń Ludowych), 1954 r., dachy kryte dachówką

17. Lublin, Plac Zamkowy, stan obecny, dachy kryte blachą

18. Zaburze, dwór, przywrócone pokrycie gontem

19. Dąbie, dwór, przywrócone pokrycie gontem

Fotografie ze zbiorów WUOZ w Lublinie.

ZMODERNIZOWANA KAPLICA W KOZŁÓWCE – PRZYKŁAD NOWYCH TRENDÓW W BUDOWNICTWIE PRZEŁOMU WIEKÓW XIX I XX

Odkrycie kotła żeliwnego w północnej oficynie pałacu w Kozłówce, służącego dawniej do ogrzewania kaplicy pałacowej, stało się pretekstem do przyjrzenia się zjawisku modernizacji budowli na przełomie XIX i XX wieku. W niniejszym artykule, mówiąc o modernizacji mam na uwadze praktykę wprowadzania instalacji i urządzeń technicznych do istniejących lub nowowznoszonych obiektów, a także w ogóle trend zgodnie z którym starano się wykorzystywać wszelkie osiągnięcia techniki do polepszenia życia codziennego na wygodniej i nowocześniej zorganizowane.

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłówce wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego został w 2007 r. uznany przez Prezydenta RP za Pomnik Historii¹. Ta jedna z najlepiej zachowanych rezydencji arystokratycznych w Polsce jest obecnie siedzibą muzeum. Wyróżnia się autentycznością i wiernością w utrzymaniu dawnego wyglądu zarówno zabytkowych wnętrz, jak i otoczenia. Dawna siedziba rodu Bielińskich, a później Zamoyskich w harmonijny sposób łączy cechy XVIII-wiecznego barokowego założenia ze zmianami wprowadzonymi w wyniku przebudowy na przełomie XIX i XX stulecia.

Pierwszy pałac w dobrach kozłowieckich został zbudowany dla Michała i Tekli Bielińskich przed 1742 rokiem. Projektantem był architekt Józef Fontana. W 1799 r. dobra zostały sprzedane Aleksandrowi Zamoyskiemu, XI ordynatowi na Zamościu, ale dzieło organizacji ordynacji z kozłowieckiej² i rozbudowy siedziby stanowiącej ośrodek zarządzania tą niepodzielną własnością ziemską zostało przedsięwzięte kilka dziesiątków lat później przez Konstantego Zamoyskiego. W 1870 r. Konstanty, syn Jana Zamoyskiego i Anny z Mycielskich, po ślubie z Anielą Potocką podjął decyzję o osiedleniu się w Kozłówce. Tym niemniej światowe życie małżonków toczyło się nie tylko w wiejskiej rezydencji, lecz również w Warszawie³. Wielkie inwestycje w Kozłówce Konstanty podjął pod koniec lat 90. XIX w. Ich celem było stworzenie siedziby, która nie tylko budowałaby prestiż właścicieli, ale także takiej w której życie byłoby zorganizowane w sposób nowoczesny, a więc z dbałością o komfort użytkowania. W latach 1898-1914 Konstanty przebudował pałac, w tym okresie wybudowana została oficyna północna, teatralnia, nowe budynki folwarczne, zaś w latach 1903-1909 zbudowana została kaplica pałacowa⁴ w której sztukaterie, kolumnada, ołtarz i prospekt organowy są wzorowane na kaplicy królewskiej w Wersalu. Autorem aranżacji wnętrza był warszawski architekt Jan Heurich mł., pracujący także dla Maurycego Klemensa hrabiego Zamoyskiego XV ordynata na

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 kwietnia 2007 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Kozłówka – zespół pałacowo-parkowy”, Dziennik Ustaw, nr 86, poz. 573.

² Ordynacja kozłowiecka została ustanowiona przez cara Mikołaja II w 1903 r.

³ Anielą w posagu wniosła plac przy ul. Fokszał na którym w latach 70. XIX w. Zamoyscy wybudowali pałac według projektu Leandro Marconiego.

⁴ Przy czym należy zaznaczyć, że protokół wmurowania do ołtarza głównego w kaplicy w Kozłówce św. relikwii został opatrzony datą 1907 r. Fakt ten należy uznać za ukoronowanie prac związanych z budową obiektu, Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Archiwum Zamoyskich z Kozłówki, jednostka MPK/A/44.

Zamościu przy wystroju wnętrza i modernizacji pałacu myśliwskiego w Maziarni Strzeleckiej⁵. Przywołanie w niniejszym artykule pałacu w Maziarni Strzeleckiej nie zostało dokonane przez wzgląd na osobę architekta, lecz z uwagi na pewne rozwiązania, które miały uczynić pobyt w nim bardziej komfortowym.

Budowę pałacu rozpoczęto jesienią 1903 r. Pokoje pałacowe w Maziarni Strzeleckiej miały być ogrzewane piecami⁶, zaś w wielkiej sali na parterze Heurich zaprojektował dostosowany wielkością do jej wnętrza kominek⁷. Pałac miał być, przynajmniej w części, siedzibą zmodernizowaną – przy pokojach przeznaczonych do użytku ordynata przewidziano łazienkę⁸. Być może początkowo nie planowano centralnego ogrzewania, lecz wyłącznie piece i kominek, jakkolwiek zgodnie z angielską modą kominek był nieodzownym elementem wyposażenia nawet wówczas, gdy pomieszczenie posiadało centralne ogrzewanie, gdyż był symbolem pokoju i gościnności⁹. W 1908 r. budowniczy pałacu – Szymański, dostrzegł grzyb pod drewnianą podłogą na parterze budynku. Aby zaradzić zaistniałej sytuacji, Zamoyski zwrócił się do Heuricha o opinię. W opinii sporządzonej w 1910 r. nie ma mowy o modernizacji systemu ogrzewania. Nie można wprawdzie wykluczyć, że dopiero po stwierdzeniu poważnych usterek w budynku w piwnicach zaplanowano budowę urządzenia z którego ciepło płynące poprzez zintegrowane z nim kanały miało ogrzewać wielką salę. Jednak bardziej prawdopodobnym jest, że już na etapie projektu zdawano sobie sprawę, że nawet wielki kominek nie ogrzeje dostatecznie dużego i wysokiego na dwie kondygnacje pomieszczenia. Ta inwestycja nie była wykonana przy udziale spółki Drzewieckiego i Jeziorańskiego¹⁰, istotny jest jednak sam fakt, że przy budowie pałacu przedsięwzięto inwestycje, które odpowiadały upowszechniającym się w budownictwie przełomu XIX i XX stulecia trendom do polepszania warunków zamieszkiwania i były związane z dążeniem do przeobrażania różnych

⁵ Jan Heurich młodszy (1873-1925) był projektantem plafonów w pałacu w Kozłowie i kaplicy pałacowej tamże. Oprócz prac wykonywanych dla Ordynata Kozłowieckiego współpracował z Ordynatem Zamojskim: projektował wewnętrzne dekoracje architektoniczne i umeblowanie apartamentów ord. Maurycowej Zamoyskiej w pałacu w Klemensowie i w pałacu Błękitnym w Warszawie, dekoracje architektoniczne apartamentów przyjąć ordynata w przyziemiu pałacu Błękitnego (1908 r.), a w późniejszym okresie dom dla kontrolera Ordynacji Zamoyskiej w Biłgoraju (1913 r.), Stanisław Łoza, *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, Warszawa 1931, s. 123-128.

⁶ W sierpniu 1905 r. „rozpoczęto budowę pieców kwadratowych ze zwyczajnymi hermetycznymi drzwiczkami” oraz pieców, do których zostały wzięte ozdobniejsze drzwiczki z Warszawy” z firmy braci Lilpop, Biuro Przemysłowo-Handlowe Skład Artystyczno-techniczny w Warszawie. Za: Marzena Galecka, *Kwerenda archiwalna i biblioteczna, Pałac myśliwski Zamoyskich w Maziarni Strzeleckiej...*, dokumentacja aktowa w posiad Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie, k. 18.

⁷ W 1906 r. Heurich wykonał 3 szkice kominków, pisząc przy tym: „nie miałem żadnych w tece – musiałem sam dopiero komponować... Nie wiem czy będzie który z nich odpowiedni nie mam bowiem pojęcia o charakterze sali do której jest przeznaczony”. Architekt sugerował, by powierzyć mu wykonanie rysunków naturalnej wielkości, gdyż obawiał się, że „szkice przez majstra strzeleckiego mogą być źle zrozumiane, a cały smak to w szczegółach i ornamentach”. Prosił też o przesłanie planu i przekroju sali. Dębowe zwieńczenie kominka zostało wykonane przez firmę Fr. Martens i AD. Daab w Warszawie. Za: Galecka, dz. cyt., k. 18 i 20.

⁸ Jw.

⁹ Andrzej Cebulak, *...chcę mieć rezydencję jak angielscy lordowie.. Rzecz o angielskich wzorach pałaców w Jabłoni*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, sectio L, Vol. 12, No 1 (2014), s. 14, przypis 30.

¹⁰ Tak można wnioskować także z powodu niewymienienia tej inwestycji w wykazie robót wykonanych przez spółkę.

aspektów życia społecznego, w tym polepszania warunków higieniczno-zdrowotnych i wykorzystywania w tym celu nowoczesnych urządzeń technicznych.

Powracając do zasadniczego wątku artykułu można zadać pytanie o rolę Heuricha w doborze sposobu ogrzewania kaplicy pałacowej w Kozłowie. W związku z szerokim wachlarzem usług projektowych, które wykonywał warszawski architekt (także w zakresie wystroju wnętrz i opinii technicznych) mógł być jego pomysłodawcą, może autorem projektu rozprowadzania ciepła (ulokowania kotła – serca systemu oraz rozmieszczenia grzejników), może wskazał wykonawców i producentów systemu grzewczego, a może tylko zaprojektował neogotyckie w charakterze przesłony systemu grzewczego w kaplicy. Obecnie przesłony skrywają nawiewy ciepłego powietrza, związane z nowszą instalacją (fot. 1). Zdemontowane wiele lat temu w bliżej nieznanych okolicznościach grzejniki z kaplicy są składowane w magazynie muzealnym. Tylko jeden z nich zachował się *in situ* w korytarzyku prowadzącego do łącznika pomiędzy pałacem a kaplicą (fot. 2). Grzejnik wspierający się na ozdobnych nóżkach i zaopatrzony jest w regulator ciepła. Urządzenie zostało poddane pracom konserwatorskim i stanowi kompatybilny z kotłem element niefunkcjonującego już systemu grzewczego.

Nie można wykluczyć, że opracowanie projektu ogrzewania kaplicy, jako zadanie odrębne od innych robót związanych z budową i wyposażaniem obiektu, powierzono spółce Towarzystwo Budowy Maszyn i Urządzeń Sanitarnych Drzewiecki i Jeziorański¹¹ z siedzibą w Warszawie. Wątpliwości w odniesieniu do producentów urządzenia centralnego nie ma, gdyż na frontowej ramie stabilizującej umieszczono tabliczkę znamionową (fot. 3). Znaleźiska dokonano podczas prac remontowo-konserwatorskich w nieużytkowanej przez ostatnie dekady oficynie północnej, to jest oficynie, która bezpośrednio przylega do zachodniej ściany kaplicy. Jak wspomniano powyżej, oficyna została zbudowana mniej więcej w tym samym okresie¹², co kaplica. Autorzy notatki prasowej upubliczniający informację o znalezisku¹³ podali informację, że „piec” o długości ponad 2 metrów¹⁴ był opalany węglem, a kaplica była ogrzewana poprzez umieszczone w niej żeliwne grzejniki. Urządzenie ulokowano w zagłębieniu ponad 3 m poniżej poziomu posadzki w kaplicy, a więc zgodnie z wymogami technicznymi. Gdy stało się niepo-

¹¹ Inż. Piotr Drzewiecki i inż. Jan Jeziorański prowadzili firmę od 1893 r. Firma po 1898 r., także przez okres międzywojenny, funkcjonowała pod nazwą Towarzystwo Budowy Maszyn i Urządzeń Sanitarnych Drzewiecki i Jeziorański, Sp. Akc., Czesław Klarner, *Na 50-lecie pracy Piotra Drzewieckiego*, „Przegląd Technologiczny” nr 21-22, 1938, s. 755. Sylwetki inżynierów zostały opisane w wielu artykułach, a także w Polskim Słowniku Biograficznym: hasło: *Drzewiecki Piotr*, Polski Słownik Biograficzny, t. V/5, z. 25, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1939-1946, s. 417-421; hasło *Jeziorański Jan*, Polski Słownik Biograficzny, t. XX/2, z. 49, Polska Akademia Nauk, Warszawa, Wrocław, Kraków 1965, s. 218-219.

¹² Prawdopodobnie wręcz równocześnie, gdyż jak zwrócił uwagę autor programu prac konserwatorskich zabezpieczających kocioł, wskazuje na to ulokowanie w niej tego urządzenia, w momencie gdy wogóle było możliwe jego wniesienie (np. poprzez pozostawienie w murach odpowiedniej wielkości otworów), por. *Program prac konserwatorskich opracowany w oparciu o stan zachowania pieca grzewczego odkrytego podczas prac remontowych w piwnicy oficyny północnej w zespole pałacowo-parkowym w Kozłowie wraz z szacunkowym kosztorysem w oparciu o w.w. program*, oprac. Janusz Mróz, Warszawa 2019, s. 8.

¹³ Katarzyna Puczyńska, *W Muzeum Zamojskich w Kozłowie podczas prac ziemnych odkopali wyjątkowe znalezisko*, „Kurier Lubelski”, wydanie internetowe z 12 lutego 2019 r.

¹⁴ Długość całego urządzenia wynosi 220 cm, zaś długość samego cylindra 170 cm, za: *Program prac konserwatorskich opracowany w oparciu o stan zachowania pieca grzewczego odkrytego podczas prac remontowych w piwnicy oficyny północnej w zespole pałacowo-parkowym w Kozłowie wraz z szacunkowym kosztorysem w oparciu o w.w. program*, oprac. Janusz Mróz, Warszawa 2019, s. 7.

trebne, w bliżej nieznanych okolicznościach zasypano je w miejscu posadowienia, gdyż przed wyniesieniem urządzenia trzeba byłoby je pociąć na części.

W tym w tym miejscu wyjaśnić, że odnalezione urządzenie nie jest piecem, lecz kotłem. Zasadniczą różnicą pomiędzy piecami a kotłami jest sposób dostarczania ciepła: piece produkują je w miejscu w którym się znajdują, kotły natomiast nagrzewają nośnik ciepła (np. powietrze, wodę, parę wodną) wykorzystywany do ogrzania innego pomieszczenia. Kocioł jest punktem źródłowym systemu grzewczego, przekształca paliwo stałe (węgiel, koks), gazowe czy ciekłe w energię cieplną nagrzewając nośnik ciepła.

Po dokonaniu odkrycia Muzeum Zamoyskich w Kozłowiec podjęło decyzję o wyeksponowaniu cennego znaleziska i zleciło wykonanie programu prac konserwatorskich¹⁵. Program nie zakłada przywrócenia pierwotnej funkcji kotła, lecz wykorzystanie jego wartości dydaktycznych i udostępnienie dla zwiedzających. Planuje się usunięcie nawarstwień powierzchniowych z zachowaniem warstwy korozyjnej „pozwalającej na utrzymanie kolorystyki świadczącej o rodzaju zachodzących procesów”, neutralizację powierzchniowej warstwy tlenkowej, traktowanej jak warstwa patyny poprzez zastosowanie preparatów inhibujących procesy korozyjne, oraz zabezpieczenie preparatem antykorozyjnym¹⁶. Ponadto, w związku z nieoczekiwanym znaleziskiem, Muzeum postanowiło dokonać zmian w aranżacji wnętrza piwnicy oficyny północnej, tak aby umożliwić oglądanie zabytku i poznanie jego historii.

System ogrzewania kaplicy pałacowej był jak na ówczesne czasy bardzo nowoczesny i świadczył nie tylko o zainteresowaniu właściciela Kozłówki nowinkami technicznymi, co podkreślił także autor przywołanej powyżej opinii, ale czynnym dążeniem do poprawy standardu użytkowania rezydencji, co stało się możliwe dzięki postępowi technicznemu wieku pary i elektryczności¹⁷. Nie był to przykład odosobniony na Lubelszczyźnie, ale stosunkowo wczesne. O tym, gdzie do lat 20. XX w. zostały zastosowane nowoczesne urządzenia produkowane przez spółkę inżynierów Drzewieckiego i Jeziorańskiego dowiadujemy się z opublikowanego spisu ważniejszych robót wykonanych w latach 1893-1928 wydanego w 1929 r. w formie książeczki¹⁸. I tak: **ogrzewanie wodne o samoistnym obiegu dla całego budynku** zostało wykonane w budynku Instytutu Naukowego Gospodarstwa Rolnego w Puławach (informacja odnosi się najprawdopodobniej do budynku doświadczalno-naukowego wzniesionego w okresie międzywojennym)¹⁹, w pałacach, dworach i willach: Popławskiego w Łysolajach²⁰, Makowskiego

¹⁵ Dz. cyt., *Program*....

¹⁶ Jw., s. 10-12.

¹⁷ Centralne ogrzewanie założono wyłącznie w kaplicy, ale w samym pałacu zainstalowano wodociąg i kanalizację, dzięki czemu urządzono w nim sześć łazienek.

¹⁸ *Towarzystwo Akcyjne Budowy Maszyn i Urządzeń Sanitarnych Drzewiecki i Jeziorański, Spis ważniejszych robót wykonanych w latach 1893-1928*, Warszawa 1929.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Oddział budowlany, Referat ogólnego nadzoru budowlanego, sygn. 1880: *Projekt budynku doświadczalno-naukowego Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach*.

²⁰ Tomasz August Popławski (syn Ludwika), gruntownie wykształcony: studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim, ekonomię na uczelniach francuskich, angielskich, uzyskał stopień doktora filozofii w Heidelbergu, umiejętnie zarządzał majątkiem ziemskim. W 1905 r. wznosił eklektyczny pałac w dziedzicznych dobrach ziemskich Łysolaje.

w Woli Osowińskiej²¹, części pałacu i kaplicy hr. Zamoyskiego w Jabłoni²², Kleniewskiego w Szczekarkowie²³, Kuszla w Samokłeskach²⁴, w domu dr. Jaworskiego w Lublinie²⁵, a także w zakładach przemysłowych i cieplarniach: cieplarni pałacowej w Różance i cieplarni hr. Zamoyskiego w Jabłoni²⁶. Ogrzewanie tego typu było systemem okrężnych obwodów rurowych napełnianych wodą, połączonych z kotłem umieszczonym poniżej tych obwodów, gdyż obieg wody był wywoływany poprzez różnicę gorąca. Woda podnosiła się, oddawała ciepło grzejnikom, schładzała się i odpływała ponownie do kotła. Do stałego sposobu ogrzewania (bez przerw) można było zastosować urządzenie o małej pojemności wody, z paleniskiem zasypnym do palenia bez dozoru. Kocioł był zaopatrzony w termometr i samoczynny miarkownik ciągu. Jego działanie polegało na ograniczaniu dopływu powietrza do paleniska wraz ze wzrostem temperatury i mniej gwałtowne spalanie opału. Wraz ze spadkiem temperatury dopływ powietrza zwiększał się umożliwiając ponowne rozniecenie ognia. Pozwalało to na utrzymanie stałej, dowolnej temperatury wody. Jednak przy paleniu z przerwami (na przykład nocą) musiały być używane kotły o wielkiej pojemności, tak aby zapas gorącej wody wystarczył na okres przerwy. Kotły wodne do ogrzewania były płomienicowe ze zwykłym paleniskiem i palenie musiało odbywać się pod dozorem. Zaletą takiego systemu było „łagodne” ciepło dzięki niewysokiej temperaturze grzejników, łatwość regulacji temperatury, bez-

²¹ Pałac w 1870 r. wystawiony na publiczną licytację został sprzedany Alfonsowi Sierakowskiemu, a następnie przeszedł w ręce Aleksandra Makowskiego (seniora), a w 1907 r. syna Aleksandra. Aleksander Makowski (senior), był działaczem społecznym. Za postępowanie w dziedzinie rolnictwa, a szczególnie ogrodnictwa, otrzymał wiele nagród na wystawach krajowych i międzynarodowych. W tym okresie została wybudowana piętrowa część dworku. Zmarł w 1907 r. w Monte Carlo nie kończąc rozpoczętego dzieła modernizacji siedziby ziemiańskiej.

²² Rezydencja Zamoyskich w Jabłoni była posiadała nie tylko instalację centralnego ogrzewania, wodną i kanalizacyjną, ale także system klimatyzacji grawitacyjnej, oświetlenie elektryczne oraz windę. Na potrzeby użytkowe woda była czerpana ze studni głębinowej przy pomocy pompy ciśnieniowej pozwalającej doprowadzać wodę do łazienek na piętrze. Była, jak napisał Andrzej Cebulak, jedną z najnowocześniejszych rezydencji mieszkalnych. Andrzej Cebulak, ...*chcę mieć rezydencję jak angielscy lordowie. Rzecz o angielskich wzorach pałacu w Jabłoni*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio L*, Vol. 12, No 1 (2014), s. 22.

²³ W latach 1905-1914 Kleniewscy wzniesli nowy pałac i zabudowania gospodarcze. Pałac został spalony w 1915 r., W. Włodarczyk, *Dzieje Wilkowa i okolic*, Wilków 1998, s. 85. Pałac zaprojektował go warszawski architekt Kazimierz Skórewicz, autor projektu gmachu Sejmu II RP w Warszawie, ale także kościoła w pobliskiej Zagłobie.

²⁴ Róża i Wacław Kuszlowie nabyli Samokłęski przed I wojną światową i byli ostatnimi przed II wojną światową właścicielami majątku.

²⁵ Kwerenda nie przyniosła oczekiwanych rezultatów – nie udało się ustalić pod jakim adresem zlokalizowane są nieruchomości wzmiankowane w wykazie: dom oraz domy czynszowe. Wydaje się też, że ich właścicielem był dr Jaworowski, nie zaś Jaworski. Aleksander Jaworowski (1849-1924) był społecznikiem, lekarzem, a także z zamiłowania bibliotekarzem, członkiem Towarzystwa Lekarskie Guberni Lubelskiej, a także skarbnikiem a następnie prezesem Komitetu Organizacyjnego Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego.

²⁶ W zależności od panujących temperatur budynki szklarni dzieli się na dwa rodzaje: pierwszy to szklarnie zimne, tak zwane pomarańczarnie albo oranżerie, w których temperatura w zimie powinna wynosić od 0° do 5° C, służące do przechowywania drzewek pomarańczy, cytryn, kamelii, azalii czy roślin trwałolistnych, oraz tak zwane cieplarnie, w których temperatura powinna wynosić od 12° do 15° C, a nawet powyżej 15° C (szklarnie gorące). W cieplarniach przetrzymywano palmy, draceny oraz „rośliny miękkie”, za: Kamila Lucyna Boguszewska, *Oranżerie województwa lubelskiego w świetle polskich wzorników sztuki ogrodowej z XIX i XX wieku*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio L*, Vol. 11, No 1 (2013), s. 11.

pieczeństwo, prostota budowy i obsługi. Taki system wymuszał ponadto zastosowania dużych grzejników, instalacja wymagała szczególniejszej uwagi w okresie mrozów, i jej użytkowanie pociągało za sobą wyższe koszty niż w przypadku zastosowania innych systemów ogrzewania²⁷.

Innym systemem ogrzewania, zastosowanym m.in. w kaplicy w Kozłowiec było **ogrzewanie parowe, niskoprężne, o mechanicznym pobudzaniu obiegu (pom-powe)**²⁸. Ogrzewanie sprawdzało się w budynkach używanych okazjonalnie i nieprzeznaczonych do stałego przebywania w nich ludzi, jak kościoły, teatry, sale zebrań itp. Według informacji zawartych w przytoczonej powyżej publikacji na Lubelszczyźnie system ten znalazł zastosowanie w pralni i łaźni Twierdzy w Dęblinie²⁹, w części gmachu Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie, w sali operacyjnej szpitala św. Wincentego á Paulo w Lublinie³⁰, w kaplicy pałacowej hr. Zamoyskiego w Kozłowiec, kaplicy w Jabłoni³¹, w domach czynszowych i mieszkalnych: B-ci Krausse w Lublinie³², w zakładach przemysłowych: stacji pomp w Lublinie³³. Zaletą ogrzewania parowego niskoprężnego miało być zupełne bezpieczeństwo, łatwe regulowanie temperatury, szybkie działanie, bezpieczeństwo od zamarzania, łatwość urządzenia w budynkach już istniejących, możliwość zastosowania pary do innych celów: grzania wody, suszenia, prania, kąpieli itp. Wadą miała być temperatura powierzchni grzejnych wynosząca około 100° C³⁴ oraz brak możliwości kumulowania zapasów ciepła, a zatem znaczny rozchód paliwa. Kotły zazwyczaj umieszczane były w piwnicy i łączono je z atmosferą rurą zamkniętą syfonem wodnym. Dzięki temu urządzenia te uważano za bezpieczne i w związku z tym nie podlegały przepisom państwowym o kotłach parowych. Kotły posiadały palenisko zasypne, samoczynny miarkownik ilości spalanego paliwa, który utrzymywała stałą prężność w kotłach. Układ rur i grzejników podobny był do ogrzewania wodnego: przewody parowe doprowadzały parę do grzejników w których para skraplała się, jednocześnie oddając ciepło wykorzystane do ogrzania pomieszczenia. Skroplona woda powracała do kotła oddzielnymi rurami. Zasilanie kotłów odbywało się wielokrotnie przecho-

²⁷ Por. opis działania tego typu systemu w: *Towarzystwo Akcyjne Budowy Maszyn i Urządzeń Sanitarnych Drzewiecki i Jeziorański, Urządzenia zdrowotne*, Warszawa 1929, s. 10-14.

²⁸ Por. opis działania tego typu systemu w: *Towarzystwo Akcyjne Budowy Maszyn i Urządzeń Sanitarnych Drzewiecki i Jeziorański, Urządzenia zdrowotne*, Warszawa 1929, s. 14-16.

²⁹ Pralnia i łaźnia zostały zbudowane w l. 1895-1905.

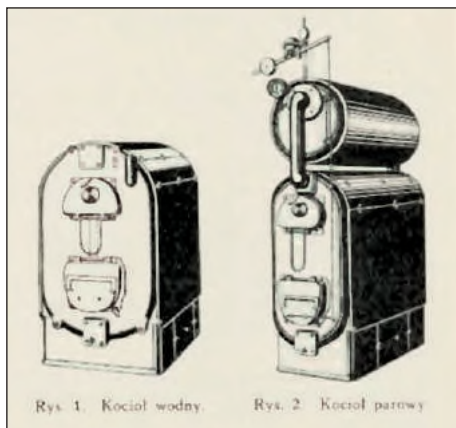
³⁰ Na przełomie XIX i XX wieku powstała w szpitalu przy ul. Staszica 16 aseptyczna sala operacyjna, spełniająca wszystkie ówczesne wymogi. Opiekę nad chorymi sprawowały Siostry Miłosierdzia Św. Wincentego á Paulo – toteż statut szpitala nadany w 1926 r. zatwierdzał jako oficjalną nazwę tej placówki „Szpital Św. Wincentego á Paulo w Lublinie”.

³¹ W Jabłoni do rejestru zabytków wpisany został „zespół zabytkowy” z zespołem pałacowo-parkowym, obejmującym d. pałac wraz z jego dekoracją stiukową, boazeriami, parkietami, stolarką otworów, kominkami, wyposażeniem reprezentacyjnego hallu i klatki schodowej, galeria łącząca skrzydło wschodnie pałacu z oficyną, oficyna, kaplica, założenie dziedzińca przed pałacem, brama wjazdowa, domek odźwiernego, park krajobrazowy ze starodrzewiem. W pałacu w trakcie prowadzonych prac remontowo-konserwatorskich potwierdzono istnienie historycznych instalacji, w tym dwóch kotłów będących elementami systemów grzewczych.

³² Budynek został wzniesiony w 1912 r. Obecnie tzw. pałac posiada adres ul. Działkowa 49.

³³ Prawdopodobnie informacja dotyczy stacji pomp parowych umieszczonych w pobliżu obecnej alei Piłsudskiego. Pompy czerpały wodę z trzech studni i przesyłały dalej rurociągiem do ulicy Narutowicza (dawniej Namienstnikowskiej), gdzie znajdowała się wieża ciśnieniowa zbudowana w 1899 r. (rozebrana w l. 1945/46).

³⁴ Temperatura pary niskoprężnej jest wyższa od 100°C i wskutek tego w czasie panujących lekkich mrozów przy tym typie instalacji występowało zjawisko stałego przegrzanie pomieszczeń.

Kocioł wodny i kocioł parowy, schematyczne rysunki ukazujące podstawowe różnice w budowie urządzeń, w: *Towarzystwo Akcyjne Budowy Maszyn i Urządzeń Sanitarnych Drzewiecki i Jeziorański, Urządzenia zdrowotne*, Warszawa 1929, s. 8.

wodociągowe – w Puławach³⁵, wodociągi pneumatyczne w pałacu hr. Zamoyskiego w Różance, stację pomp i wieżę ciśnień na lotnisku w Dęblinie³⁶, instalacje wodno-kanalizacyjne w szkole handlowej w Lublinie, w szpitalu wojskowym w Chełmie³⁷, w Oddziale Banku Polskiego w Zamościu³⁸, Banku Ziemi Polskiej w Lublinie³⁹, w pałacach, dworach i willach: hr. Zamoyskiego w Różance, hr. Zamoyskiego w Jabłoni, inż. D. Sopočki w Kazimierzu⁴⁰, inż. Klarnera w Kazimierzu nad Wisłą⁴¹, w domach czynszowych: D-ra

dzącą przez rury tą samą wodą, co miało także wpływ na zmniejszenie ilości osadzającego się kamienia. Urządzenie nie wymagało stałego dozoru, nie musiało być stale obsługiwane i dozorowane, wystarczyło dosypywanie co kilka godzin paliwa oraz oczyszczania rusztu i sprawdzania poziomu wody. Dawało możliwość szybkiego nagrzania wnętrza po przerwie w paleniu i dlatego nadawało się do budynków nie używanych stale, nieprzeznaczonych na stały pobyt, na przykład kościołów.

W *Spisie ważniejszych robót...* wykonanych przez Towarzystwo Akcyjne Budowy Maszyn i Urządzeń Sanitarnych Drzewiecki i Jeziorański, oprócz systemów ogrzewania, wymieniono instalacje grzewcze innego typu oraz inne instalacje tejże firmy: instalacje przewietrzania – zastosowaną w części gmachu uniwersytetu w Lublinie, instalacje

³⁵ Stacja pomp z wieżą ciśnień została zbudowana w 1896 r.

³⁶ Wieża została zaprojektowana i zbudowana specjalnie na potrzeby powstającej tu od początku lat 20 tych XX wieku szkoły lotniczej. Najprawdopodobniej powstała w 1922 r. umożliwiając zaopatrzenie całego terenu w wodę, „Pod Dobrymi Skrzydłami, Biuletyn Informacyjny Muzeum Sił Powietrznych w Dęblinie”, nr 4/2018, s. 3.

³⁷ Obiekt wzniesiony w 1895 r. Obecne nieruchomości pod adresem Hrubieszowska 102.

³⁸ Budynek wzniesiony w 1925 r. wg projektu arch. Stanisława Filasiewicza. Obecny adres: ul. Partyzan-tów 10. W budynku mieści się Sąd Okręgowy. Obiekt prezentowany na łamach „Architektury i Budownictwa”, Nr 3-4, 1930 r., s. 154-155. Tam znajduje się wzmianka, że ogrzewanie wodne i kanalizację wykonała firma Drzewiecki i Jeziorański, jw., s. 154.

³⁹ Obiekt zbudowany w 1923 r. pod adresem Krakowskie Przedmieście 39b (wejście poprzez bramę kamienicy pod adresem Krakowskie Przedmieście 39).

⁴⁰ Jest to tzw. Willa Murka, zbudowana ok. 1920 r. (proj. niezrealizowany Koszycz-Witkiewicza, który napisał: „Wykonałem trzy projekty na willę inż. Sopočki, z których jeden był w r. 1913 na wystawie w „Zachę-cie”, natomiast z powodu mojej nieobecności przymusowej podczas I wojny światowej, budowa została za-projektowana i wykonana przez inż. arch. Kędzierskiego Lublin”). Fotografia obiektu została zaprezentowana na Wystawie Architektury, Lublin 1920 i wymieniona pod poz. 526 w katalogu tejże wystawy (Kazimierz nad Wisłą. Willa Sopočki. Perspektywa).

⁴¹ Jest to tzw. Klarnerówka zbudowana według projektu B. Żurkowskiego w 1928 r.

Jaworskiego w Lublinie⁴², 9 domach dla podoficerów w Dęblinie⁴³, w zabudowaniach monopolu wódczanego w Białej Podlaskiej, oraz w łaźniach: łaźni fortecznej w Dęblinie⁴⁴, łaźni dla jeńców w Łapiguzie i łaźni na stacji opatrunkowej w Łukowie.

Jak wynika z powyższego zestawienia wśród korzystających z nowoczesnych urządzeń spółki Drzewieckiego i Jeziorańskiego właściciele dóbr ziemskich szczególnie – wyróżnili się Zamoyscy: ordynaci różaneccy, kozłowieccy i August Zamoyski⁴⁵, właściciele dóbr Włodawa, Różanka i Jabłoń, a także władze wojskowe. Wśród kompleksowych inwestycji prywatnych zwraca uwagę idąca z duchem epoki realizacja nowoczesnej, choć okrytej atrakcyjnym kostiumem stylowym siedziby w Jabłoni.

Na zakończenie należy postawić pytania o to czy i w jakim stopniu instalacje techniczne firm takich jak spółka Jeziorańskiego i Drzewieckiego zachowały się, czy działania podjęte przez Muzeum Zamoyskich w Kozłówce, polegające na zabezpieczeniu cennego znaleziska, są przykładem odosobnionym, czy też należą do standardu prac konserwatorsko-remontowych w obiektach zabytkowych (większość wymienionych w artykule obiektów została wpisana do rejestru zabytków woj. lubelskiego).

SUMMARY

The discovery of a cast-iron boiler in the northern outbuilding of the palace in Kozłówka, which was formerly used to heat the palace chapel, became an opportunity for exploring in detail the phenomenon of modernization of buildings at the turn of the 19th and 20th c. The article enumerates the investments implemented in the Lublin region by the Society for Construction of Machines and Sanitary Equipment Drzewiecki and Jeziorański. Among the investors who used the modern equipment of the above-mentioned company, the Zamoyski family members are especially worthy of notice: entailers of Różanka and Kozłówka, and August Zamoyski, owner of Włodawa, Różanka and Jabłoń estate, as well as military authorities after restoration of Poland's sovereignty. Furthermore, the following comprehensive private investment is especially worth mentioning: the modern seat of the Zamoyski Family in Jabłoń, Jabłoń district, Parczew county, entirely in line with the spirit of the epoch, even though veiled in an attractive stylish costume. On the other hand, the planned maintenance of the historical boiler and making it available to the public by the Zamoyski Museum in Kozłówka provide an example of a good practice of dealing with still unappreciated historical objects of technology.

⁴² Por. przypis 25.

⁴³ W 1926 w sąsiedztwie zabytkowego pałacu, dawniej Jabłonowskich a później carskiego namiestnika, odbudowanego po zniszczeniach I wojny światowej wybudowano kilka willi oficerskich. Kompleks służył dęblńskiemu lotnisku przystosowanemu do potrzeb organizującej się po 1919 r. szkoły lotniczej. Obiekty dęblńskiej szkoły były bardzo nowoczesne i funkcjonalne.

⁴⁴ W związku z organizacją szkoły i nowoczesnego lotniska wybudowano i urządzono także warsztaty, budynki koszarowe, kancelarię i wartownię, a ponadto pomieszczenia sanitarne: łaźnię i pralnię. Wykonano też niezbędne prace wodociągowe i elektryczne, *Dęblin lotniczy. 100 lat lotnictwa polskiego 1918-2018*, dostępne na: <http://www.polishclub.org/2018/05/18/deblin-lotniczy-100-lat-lotnictwa-polskiego-1918-2018/>

⁴⁵ August Zamoyski, mąż Elfydy z Tyzenhauzów, ojciec Augusta Zamoyskiego rzeźbiarza.

1. Kozłówka, zespół pałacowo-parkowy, osłona grzejnika w kaplicy pałacowej, fot. M. Galecka 2019.

2. Kozłówka, zespół pałacowo-parkowy, grzejnik w korytarzyku prowadzącym do łącznika pomiędzy pałacem a kaplicą, fot. M. Galecka 2019.

3. Kozłówka, zespół pałacowo-parkowy, „Drzewiecki i Jeziorański, Warszawa”, tabliczka na części frontowej kotła, fot. M. Galecka 2019.

KAPLICA PRZY PAŁACU BISKUPA W LUBLINIE NA TLE MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH

Historia zabudowy zabytkowego zespołu przy ulicy Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2 w Lublinie jest trwale związana z działalnością pozakapłańską biskupa lubelskiego Walentego Hermana Baranowskiego (1805-1879). Nieznane informacje o jego życiu osobistym, zainteresowaniach i kontaktach, czy działalności w dziedzinie restauratorsko-budowlanej, w której szczególnie zasłużył się w czasie całej swojej posługi zostały pominięte w dotychczas opublikowanych życiorysach biskupa¹. Ich dopełnieniem są informacje pozyskane przy okazji prowadzonych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie w 2015 r. postępowań administracyjnych w sprawach wpisu do rejestru zabytków dwóch horyzontalnych zegarów słonecznych z 1876 r., znajdujących się na terenie zespołu zabudowań Kurii Metropolitalnej w Lublinie oraz na dziedzińcu przed pałacem Zamoyskich w Kozłowie. W efekcie dokonanej wówczas kwerendy udało się odkryć historię tych zegarów i ich związek z Walentym i Janem, braćmi Baranowskimi. Zagadnienia te zostały szerzej opisane w artykule *Zegary słoneczne astronoma Jana Baranowskiego – w Zamościu, Lublinie i Kozłowie*². Natomiast zapomniane dokonania biskupa dały impuls do napisania krótkiego *Wspomnienia o biskupie Walentym Baranowskim*³ i dalszych poszukiwań świadectw jego działalności. Zostały one zaprezentowane na konferencji naukowej *Zegary słoneczne Jana Baranowskiego*, która odbyła się 27 kwietnia 2018 r. w Kozłowie i towarzyszyła inauguracji wystawy *Cień czasu*, poświęconej zegarom słonecznym⁴. Odnalezione materiały zawierają nie upowszechniane

¹ *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, Warszawa 1891, t. V, s. 921. W. Konopczyński (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. I, Kraków 1935, s. 285-286. F. Sulmierski (red.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1880, t. I, s. 489 oraz t. X, s. 784. *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1985, t. II, s. 10

² Jan Baranowski (1800-1879), od roku 1825 adiunkt, następnie w latach 1848-1869 dyrektor warszawskiego Obserwatorium Astronomicznego. Równolegle w latach 1862-1869 był profesorem Szkoły Głównej w Warszawie. Przetłumaczył na język polski dzieła Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium*, opublikowane w 1854 r. M. Galecka, R. Sarzyńska-Janczak, *Zegary słoneczne astronoma Jana Baranowskiego – w Zamościu, Lublinie i Kozłowie*, (w:) *Ochrona Zabytków*, Nr 2 z 2016, [dalej: M. Galecka i R. Sarzyńska, *Ochrona Zabytków*], s. 161-184.

³ M. Galecka, R. Sarzyńska-Janczak, *Wspomnienie o biskupie Walentym Baranowskim*, (w:) *Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej*, Nr 4 z 2015, s. 729-734.

⁴ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, *Konsystorz Generalny Lubelski*, Rep. 60.1.bB 20 [1828-1876], *Akta osobiste J.W. ks. Baranowskiego Biskupa Sufragana Diecezji Lubelskiej i Infułata Kolegiaty Zamoyskiej*, Rep. 60.1.bB 21 [1859-1879], *Akta osobiste J.W. ks. Baranowskiego Biskupa Sufragana Diecezji Lubelskiej i Infułata Kolegiaty Zamoyskiej*, Rep. 60.1.bB 22 [1838-1877], *Korespondencja J.W. ks. Baranowskiego z różnymi osobami* [dalej: AAL, KGL, *Korespondencja Baranowskiego*]. R. Sarzyńska-Janczak, *Konferencja „Zegary słoneczne Jana Baranowskiego” i inauguracja wystawy „Cień czasu” w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie. Komunikat*, (w:) *Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego*, t. XX, Lublin 2018, s. 215-219. R. Sarzyńska-Janczak, *Walenty Baranowski – fundator, przyjaciel uczonych i arystokratów*, 5.06.2019. Dostępne na Portalu Urzędu Miasta Sławków: www.slawkow.pl. R. Sarzyńska-Janczak, *O biskupie rodem ze Sławkowa*, (w:) „Kurier Sławkowski”, nr 7-8 z 2019, s. 12-14.

dotychczas wiadomości na temat wyżej wymienionego zespołu w Lublinie, figurującego w rejestrze zabytków województwa lubelskiego⁵.

Historia zabudowy nieruchomości

Będący obecnie siedzibą Kurii Metropolitarnej zespół znajduje się na terenie nieruchomości oznaczonych niegdyś odrębnymi numerami policyjnymi „217” i „218” przy ul. Podwale. W XVIII wieku były one niezależnymi rezydencjami. Około 1783 r. nieruchomości te znalazły się w rękach jednych właścicieli – rodziny Du Chegne, następnie Prokopowiczów, a potem Kazimierza Dolińskiego i objęte były wspólnym wykazem hipotecznym o numerze „149”. W 1817 r. zostały zakupione od Dolińskiego przez Pawła Wagnera⁶ i Jana Reinbergera⁷ występujących w imieniu Towarzystwa Wolnych Mularzy i przeznaczone na siedzibę łoży. Należy dodać, że zbywający nieruchomości również był członkiem tego Towarzystwa⁸. Po zniesieniu wolnomularstwa ukazem cara Aleksandra II z dnia 1 sierpnia 1822 r. i likwidacji łoży lubelskiej, w 1824 r. rząd rosyjski zmusił Wagnera i Reinbergera do zrzeczenia się prawa własności obu budynków na rzecz rządu⁹. W tym samym roku, opisywane nieruchomości na krótko dostały się w posiadanie Emilii z Ratyńskich Zawidzkiej¹⁰ w zamian za kamienicę przy ul. Królewskiej 11, w której urządzono pałac biskupi. Następnie w 1845 r. zostały ponownie kupione przez rząd z przeznaczeniem na biuro pocztowe gubernialne oraz Sąd Kryminalny¹¹. Po dokonanej w 1852 r. przebudowie, budynki przeznaczono na siedzibę władz administracyjnych Diecezji Lubelskiej, lokując w jednym z pałaców siedzibę biskupa (obecny pałac konsy-

⁵ Zespół przy ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2 w Lublinie, obejmujący: pałac biskupi, pałac konsytorski, kaplicę, drzewostan w granicach posesji, ogrodzenie z kratą oraz zegar słoneczny z 1876 r., został wpisany do rejestru zabytków nieruchomych decyzjami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z 17.03.1971 r. oraz Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 8.05.2015 r. (numer w rejestrze zabytków: A/463).

⁶ Paweł Piotr Wagner (1783 lub 1792-1859), syn Mateusza i Anny z Burhardtów (przybyłych w 1771 r. z Presburga, tj. Bratysławy); od 1819 r. właściciel Sławinka (założył tu kąpielisko publiczne, słynne z wód o charakterze leczniczym, które upadło wskutek zniszczeń wojennych w czasie I wojny światowej i konkurencji Nałęczowa) oraz właściciel Babina; członek łoży Wolność Odzyskana (po kasacji wolnomularstwa w 1823 r. ukrył w swoim majątku pod Lublinem sprzęty, oznaki i rękopisy masonskie); od 1830 r. dowódca Gwardii Narodowej w Lublinie. Informacje na podstawie: ks. dr D. Chwastek (red.), *Parafia Ewangelicko – Augsburska w Lublinie: historia – tradycja – współczesność*, Lublin 2007, s. 85, 91 i 95; S. Małachowski – Łempicki, *Wolne Mularstwo na Lubelszczyźnie 1811-1822*, Lublin 1933 [dalej: S. Małachowski-Łempicki], s. 2, 118-120; *Józef Kontkiewicz & His Family* [Blog], dostępne na: <https://kontkiewiczfamily.wordpress.com/>

⁷ Jan Reinberger (1773-1858), służył w wojsku polskim w latach 1788-1795, uczestnik bitwy pod Maciejowicami (1794), od 1795 r. związany ze służbą publiczną – między innymi: kasjer Administracji Powiatu Lubelskiego potem Departamentu Lubelskiego, poborca Kasy Głównej Województwa Lubelskiego; członek łoży Świątynia Równości. Więcej informacji na temat Jana Reinbergera w moim artykule: *Pomniki zasłużonego Lublinianina Jana Reinbergera*, opublikowanym w niniejszym tomie *Wiadomości Konserwatorskich Województwa Lubelskiego*.

⁸ S. Małachowski-Łempicki, s. 118-119.

⁹ J. Teodorowicz-Czerepińska, G. Michalska, J. Studziński, *Wschodnia skarpa wzgórza staromiejskiego w Lublinie. Analiza historycznych wartości krajobrazowych i urbanistycznych oraz warunki konserwatorskie kształtowania przestrzennego*, Lublin 1996 [dalej: J. Teodorowicz-Czerepińska i in.].

¹⁰ Żona Ignacego Zawidzkiego – pułkownika, dowódcy 4 pułku strzelców pieszych Wojska Polskiego (*Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Michała w Lublinie*: małżeństwa – nr 86 z 1819 r. oraz chrztów dwóch synów – nr 172 z 1821 r. i nr 436 z 1822 r.).

¹¹ J. Teodorowicz-Czerepińska i in.

storski), a w drugim Konsystorz (obecnie pałac biskupi)¹². Po powstaniu styczniowym, w 1867 r. Rosjanie zajęli pałac biskupi na siedzibę księcia Oldenburskiego, dowódcy stacjonującego w mieście 5 pułku huzarów. Tym samym biskup został wówczas zmuszony do zamieszkania w ówczesnym pałacu konsystorskim. W latach 70. XIX wieku oba budynki ponownie stały się własnością władz kościelnych. W 1897 r. wybudowano istniejącą do dzisiaj kaplicę domową przy pałacu biskupa. Jej budowa została dokonana dzięki funduszom przekazanim przez Franciszka Jaczewskiego, będącego biskupem lubelskim w latach 1889-1914. W 1925 r. zamieniono funkcję obydwu pałaców przenosząc siedzibę biskupa do budynku, w którym znajdował się wcześniej konsystorz. Jednocześnie nowa siedziba konsystorza została rozbudowana o skrzydło przeznaczone na sąd biskupi. Budynek funkcjonujący obecnie jako pałac biskupi w 1933 r. został rozbudowany o czterokolumnowy portyk, a między pałacami wzniesiono kryty pasaż (projekt architekta Jerzego Siennickiego). Następnie w latach 1988-1989 przebudowano poddasze obecnego pałacu konsystorskiego (projekt architekta Jana Żochowskiego)¹³. Nieznane dotychczas fakty z historii zabudowy nieruchomości przy ulicy Wyszyńskiego 2 odnaleziono w materiałach dotyczących Walentego Baranowskiego.

Prace biskupa Baranowskiego

W Archiwum Archidiecezjalnym w Lublinie przechowywany jest zbiór korespondencji biskupa Walentego Baranowskiego z lat 1830-1877, w którym zachowały się zarówno otrzymane przez niego listy, jak też odpisy jego korespondencji adresowanej do różnych osób i instytucji, a także rękopis fragmentu życiorysu Baranowskiego, napisany pół roku po jego śmierci na podstawie prowadzonych przez niego pamiętników¹⁴. Ten sam kompletny życiorys biskupa został opublikowany w 1880 r. w formie cyklu zapomnianych już dzisiaj artykułów w *Przeglądzie Katolickim*, z podpisem księdza Jana Ambrożego Wadowskiego z Lublina¹⁵. Prywatna korespondencja i opublikowany życiorys Baranowskiego potwierdzają jego osobiste zaangażowanie w szereg prac dokonanych na terenie opisanych powyżej nieruchomości, po nadaniu mu w 1871 r. godności biskupa lubelskiego. Prace te miały związek z odzyskaniem pałacu biskupa (obecnego pałacu konsystorskiego) zajętego przez Rosjan w 1867 r. Z inicjatywy Baranowskiego wykonano wówczas gruntowny remont obu budynków dawnych pałaców i urządzono przy nich ogród. Opis nieruchomości w przewodniku Władysława Kornela Zielińskiego z 1887 r. wskazuje, że w połowie lat 70. XIX wieku budynki pałaców były już otoczone „pięknymi

¹² M. Ronikerowa, *Ilustrowany przewodnik po Lublinie*, Warszawa 1901 [dalej: M. Ronikerowa], s. 191. Taką samą informację odnośnie lokalizacji właściwego pałacu – siedziby biskupa (na prawo od bramy wjazdowej) i pałacu konsystorskiego (na wprost bramy wjazdowej) podał w 1887 r. Władysław Kornel Zieliński. W. K. Zieliński, *Monografia Lublina*, t. 2 (cz. 1), Warszawa 1887, s. 326, rkps nr 1785, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, mps w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Lublinie [dalej: W. K. Zieliński], s. 261. Widok „Pałacu Biskupiego” został udokumentowany na zdjęciach zamieszczonych w: K. Dębiński, *Na pamiątkę 50-letniego jubileuszu kapłaństwa J. E. ks. Biskupa Franciszka Jaczewskiego*, Warszawa 1905, s. 9.

¹³ J. Teodorowicz-Czerepińska i in.

¹⁴ AAL, KGL, Korespondencja Baranowskiego; M. Galecka i R. Sarzyńska, *Ochrona Zabytków*, s. 177.

¹⁵ J. A. Wadowski (Ks. J. A. W. z Lublina), *Walenty Baranowski biskup diecezji lubelskiej*, (w:) *Przegląd Katolicki*, R. 18 [dalej: J. A. Wadowski, *Przegląd Katolicki*]: nr 7 z 12 lutego 1880 r., s. 97-102; nr 8 z 19 lutego 1880 r., s. 113-120; nr 9 z 26 lutego 1880 r., s. 133-139; nr 10 z 4 marca 1880 r., s. 151-156; nr 14 z 1 kwietnia 1880 r., s. 225-228; nr 16 z 15 kwietnia 1880 r., s. 259-262.

ogrodami”¹⁶. Z polecenia Baranowskiego dziedziniec przed pałacami został ogrodzony „murem z bramą na słupach”, na których umieszczono dwie kamienne kule pochodzące z Bramy Szczebrzeskiej w Zamościu¹⁷. W ogrodzie został ustawiony horyzontalny zegar słoneczny z datą 1876 r., którego autorem był brat Walentego, astronom i przyrodnik – Jan Baranowski, mieszkający w domu biskupa lubelskiego od czasu swojego przejścia na emeryturę w 1869 r.¹⁸ Informacje na temat wykonanego wówczas zakresu prac i nowego sposobu zagospodarowania opisywanej nieruchomości potwierdza nieznany dotychczas *Projekt na budowę murowanej kaplicy domowej przy domu Biskupa ...* zatwierdzony z datą 15 stycznia 1875 r. oraz odnalezione dokumenty dotyczące domu biskupiego i konsystorskiego¹⁹. Na zamieszczonym w tym projekcie planie sytuacyjnym (*Plan terenu należącego do Biskupstwa Lubelskiej Diecezji w m. Lublinie*) wskazana została lokalizacja domu biskupa z projektowaną wówczas kaplicą domową, pałac konsystorski w otoczeniu zieleni oraz znajdujący się przed nimi okazały dziedziniec z gazonem, w którego północnej części wydzielono dostępne ze wszystkich stron miejsce na zegar słoneczny. W obrębie gazonu funkcjonował niewielki obiekt murowany (być może kapliczka). Naniesiono również przebieg projektowanego wówczas, murowanego ogrodzenia z bramą wzdłuż zachodniej granicy nieruchomości, z narożną bramą, których rysunki (rzuty i elewacje) zamieszczono w projekcie. Na planie naniesiono także przebieg drewnianego ogrodzenia pozostałej części nieruchomości oraz układ komunikacyjny w obrębie posesji i wokół niej. Oznaczono lokalizację domku stróża przed frontem bramy – rozebranego w związku z realizacją ogrodzenia w 1876 r. Natomiast zamieszczone w projekcie rysunki domu biskupa (elewacji frontowej i rzutu części budynku) są cennym przekazem ikonograficznym tego obiektu z lat 70. XIX wieku, który uległ przekształceniom w wyniku dokonanej w okresie międzywojennym rozbudowy²⁰.

Walenty Baranowski zadbał również o wystrój własnej rezydencji. W przedsionku pałacu (obecnym pałacu konsystorskim) namalowany został fresk z przedstawieniem nieistniejącego już kościoła św. Michała. Za życia biskupa ściany wszystkich pomieszczeń mieszkalnych były pokryte cennymi obrazami²¹. Znalazły tam miejsce między innymi portrety osób duchownych i obrazy świętych, usunięte w 1876 r. z Trybunału Lubelskiego, w związku z remontem na pomieszczenie w nim izby sądowej. Wówczas obrazy te zostały oddane do dyspozycji Baranowskiego i z jego polecenia odnowione²². W 1877 roku biskup zaprosił do Lublina niezwykle popularnego wówczas malarza Władysława Czachórskiego, który namalował jego portret (do dzisiaj przechowywany w pałacu biskupim w Lublinie). Znalazła się tutaj również bogata, specjalistyczna biblioteka, której

¹⁶ W. K. Zieliński, s. 260-261. M. Gałęcka, R. Sarzyńska-Janczak, *Ochrona Zabytków*, s. 176.

¹⁷ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie [dalej: WUOZ], Karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa: *Pałac tzw. pałac biskupi*, oprac. A. Frąckiewicz, R. Janukowicz, 1990 r.; W. K. Zieliński, s. 261.

¹⁸ M. Gałęcka, R. Sarzyńska-Janczak, *Ochrona Zabytków*, s. 169.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], *Akta miasta Lublina (1317-1965), Sprawy organizacyjne* [dalej: AML], sygn. 2314: *Pałacu biskupa Nr 204 w administracji magistratu zostającego (1872-1876)*.

²⁰ Tamże.

²¹ W. K. Zieliński, s. 261.

²² W. K. Zieliński, s. 56. Zieliński wśród tych obrazów wymienia między innymi portrety biskupa Żaluskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Stefana Wydzgi i prymasa Poniatowskiego.

część (1300 woluminów) została po śmierci Baranowskiego zakupiona przez Konstantego Zamoyskiego do Kozłówki²³.

Należy dodać, że Walenty Baranowski jeszcze przed swoim wyniesieniem na godność biskupa, od 1852 r. był zaangażowany w prace związane z przebudową obu pałaców na cele umieszczenia w nich siedziby władz administracyjnych Diecezji Lubelskiej. Z woli swojego poprzednika, biskupa Wincentego a Paulo Pieńkowskiego, Baranowski pełniąc do 1863 r. obowiązki prezesa *Komitetu zamierzonej restauracji Kościoła Katedralnego*, przyjął na siebie zadanie nadzoru wykonania planowanych robót budowlanych w dawnej świątyni pojezuickiej (pełniącej obecnie funkcję katedry)²⁴. Równolegle zawiązany został wówczas *Komitet Restauracji Rezydencji dla Biskupów Diecezji Lubelskiej* i pod jego kierownictwem w latach 1853-1854 i 1858-1859 prowadzony był remont budynków oddanych na rezydencję biskupa. Chociaż Baranowski nie był w składzie tego Komitetu, miał wielki wpływ na cały zakres realizowanych prac jako najbardziej ze wszystkich duchownych zapoznany z zakresem inwestycji oraz ze względu na posiadane już doświadczenie w zakresie remontów²⁵. Budynek przeznaczony na mieszkanie biskupa został ukończony w 1854 r., a w 1855 r. sprowadzeni zostali „w znacznej ilości do robót wykończeniowych rzemieślnicy”, tj. malarze i cieśle z Nowej Aleksandrii, Korńskowoli i Markuszowa²⁶.

Kaplica domowa przy pałacu biskupa

Na temat kaplicy domowej przy pałacu biskupa funkcjonowały dotychczas informacje podane w przewodnikach Marii Ronikierowej z 1901 r. i Witolda Cholewińskiego z 1929 r. Według Ronikierowej, biskup Jaczewski „dobudował w środku niewielką kaplicę, ze sklepieniem malowanym przez artystę Józefa Smolińskiego, przedstawiającym apoteozę św. Franciszka Salezego (patrona księdza biskupa)”. Cholewiński podawał, że pałac został przerobiony w 1852 r. na rezydencję Biskupa Lubelskiego, z „kapliczką niewielką, dobudowaną przez ks. biskupa Jaczewskiego, ze sklepieniem, przedstawiającym apoteozę św. Franciszka Salezego, malowanym przez malarza Józefa Smolińskiego”²⁷. W 2004 r. Jacek Studziński zamieścił na karcie ewidencyjnej zabytku informację, że kaplicę „wybudowano w 1897 r. dzięki funduszom przekazanych przez biskupa Jaczewskiego. Architekt jest nieznany”²⁸. Dopiero na podstawie dokumentów archiwalnych Walentego Baranowskiego z lat 1830-1877 oraz jego życiorysu opublikowanego w 1980 roku w *Przeglądzie Katolickim* ustalono, że kaplica domowa biskupa funkcjonowała w tym samym miejscu jeszcze przed 1897 r. Została ona wzniesiona staraniem Baranowskiego, po odzyskaniu pałacu biskupa

²³ W zbiorach archiwum Muzeum Zamoyskich znajduje się korespondencja Jana Baranowskiego z Konstantym Zamoyskim dotycząca zakupu księgozbioru po biskupie Baranowskim. E. Dybała, *Biblioteka Zamoyskich w Kozłówce*, [w:] *Muzea – rezydencje w Polsce. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłówce 14-16 października 2004*, Kozłówka 2004, s. 91 i 94.

²⁴ AAL, KGL, Korespondencja Baranowskiego – Rep. 60.I.bB 20 (bez paginacji stron): *Akta dotyczące Restauracji Kościoła Katedralnego Lubelskiego 1855-1863*.

²⁵ Od 1840 r., Baranowski jako nowy proboszcz Parafii w Bychawce zajął się między innymi remontem kościoła i jego odpowiednim wystrojem oraz budową nowej dzwonnicy i plebanii.

²⁶ APL, *Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski* (1812-1873), *Wydział Administracyjny*, sygn. 749: *AS w Lublinie Domu biskupiego korespondencyi*, vol. 5 (1853-1855).

²⁷ M. Ronikierowa, s. 191. W. Cholewiński, *Przewodnik po Lublinie i jego okolicach*, Lublin 1929, s. 14.

²⁸ WUOZ, Karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa: *Kaplica z łącznikiem w zespole pałaców biskupich*, oprac. J. Studziński 2004 r.

przez władze kościelne w latach 70. XX wieku. Według relacji Wadowskiego z 1880 r., biskup Walenty Baranowski „istniejącą kaplicę domową, cokolwiek rozszerzywszy, z gruntu odbudował i własnym kosztem wewnątrz odmalował”²⁹. Poprzedzając ją kaplica wymagała szeregu napraw ze względu na stan techniczny. Konieczna była jej przebudowa, wymiana zgniłych belek stropowych³⁰. Realizacja Baranowskiego była więc drugą w historii zabudowy nieruchomości kaplicą przy domu biskupa. Wadowski pisał, że wykonane przez Jana Strzałeckiego freski w tej kaplicy (1877 r.) przedstawiały „na suficie po rogach symbole czterech Ewangelistów a w środku Chrystusa upadającego pod krzyżem”³¹. W ołtarzu umieszczono obraz św. Walentego i relikwiarze³². Trudno jest poddawać w wątpliwość wiarygodność informacji napisanych zaledwie pół roku po śmierci biskupa, na podstawie prowadzonych przez niego pamiętników. Odnaleziona relacja z 1880 r. nie jest jednak jedynym przekazem na temat wyglądu kaplicy biskupa Baranowskiego. Rysunki jej rzutu i elewacji zawiera wspomniany powyżej *Projekt na budowę murowanej kaplicy domowej przy domu biskupa w m. Lublinie* z 1875 r.³³ Niewielka kaplica zaprojektowana została w formie przybudówki po stronie północnej domu biskupa, w otoczeniu zieleni. Założona na planie zbliżonym do kwadratu, kryta dwuspadowym dachem, z wieżyczką na sygnaturkę. Schemat dekoracji architektonicznej elewacji (profilowane gzymsy, pilasty ujmujące naroża budynku, ślepa arkada, obramienia otworów okiennych), został powtórzony w wieżycze na sygnaturkę. Obiekt był dostępny z wnętrza pałacu, doświetlony dwoma wysokimi oknami umieszczonymi w ścianach bocznych. Ołtarz zajmował przestrzeń połowy wnętrza kaplicy.

Wzniesiona staraniem Baranowskiego kaplica domowa funkcjonowała zaledwie przez dwadzieścia lat. Zastąpiła ją w 1897 r. obecnie istniejąca kaplica biskupa Franciszka Jaczewskiego, z przedstawioną na sklepieniu sceną *Apoteoza św. Franciszka Salezego i św. Joanny de Chantal* autorstwa Józefa T. Smolińskiego³⁴. W Archiwum Państwowym w Lublinie zachowała się korespondencja w sprawie budowy istniejącej obecnie kaplicy z 1897 r. oraz jej projekt zatwierdzony z datą 31 lipca 1896 r.³⁵ Z pisma biskupa Jaczewskiego z datą 2 (14) marca 1896 r. adresowanego do Gubernatora Lubelskiego wynika, że „przeznaczony w 1854 r. dla biskupa lubelskiego dom okazał się zbyt mały dla pomieszczenia kaplicy i trzeba było ją dobudować, z wejściem z pokoju stołowego”³⁶. W praktyce dobudowa okazała się być nieudana, ponieważ kaplica była bardzo mała („tylko 5 łokci i 6 werszków w kwadracie”) i nie było w niej miejsca na szafy przeznaczone na pomieszczenie aparatów liturgicznych, ani pieca potrzebnego do jej ogrzania w chłodne dni³⁷. W opinii architekta powiatowego Sienickiego³⁸, w efekcie nie-

²⁹ J. A. Wadowski, *Przegląd Katolicki*, nr 14 z 1 kwietnia 1880 r., s. 226.

³⁰ APL, AML, sygn. 2314: *Pałacu biskupa Nr 204 w administracji magistratu zostającego* (1872-1876).

³¹ J. A. Wadowski, *Przegląd Katolicki*, nr 14, s. 226.

³² Tamże.

³³ APL, AML, sygn. 2314, j.w.

³⁴ APL, *Rząd Gubernialny Lubelski, Referat IV Wyznaniowy* [dalej: RGL], sygn.: 161613 *О предположенной постройке домовиней часовни при доме записнаго р.к. Епископомъ въ гор. Люблине*, 1896.

³⁵ APL, RGL, sygn.: 14240 *О наследстве Епископа Люблинской епархии Барановскаго*, 1879 r.

³⁶ APL, RGL, sygn.: 161613, j.w.

³⁷ APL, RGL, sygn.: 14240, j.w.

³⁸ W dokumencie: „Сиѣнницкого”. Podobna pisownia nazwiska architekta („Siennicki”) występuje w akcie jego zgonu z 20.03.1927 r. znajdującym się w *Aktach stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Katedralnej św. Jana w Lublinie* (nr 105 z 1927 r.).

umiejętnego związania lica murów i fundamentów kaplicy Baranowskiego z istniejącym wcześniej budynkiem pałacu powstały pęknięcia, które pomimo ich kitowania cementem przepuszczały zimno nie tylko do kaplicy, ale i do jadalni. Według Jaczewskiego „w tej sytuacji nie było innego wyjścia niż tylko poprosić architekta o sporządzenie planu na budowę nowej kaplicy, w zamian istniejącej, co już postanowiono”. Tym samym pismem Jaczewski przedłożył plan na budowę nowej kaplicy domowej przy pałacu biskupa sporządzony przez architekta Sienickiego³⁹.

Odnaleziony w Archiwum Państwowym projekt nowej kaplicy został przedłożony z datą 24 lutego 1986 r. z podpisem ówczesnego inżyniera architekta lubelskiego powiatu. Złożony przez niego podpis na projekcie udało się odczytać dzięki pomocy Jerzego Żywickiego – autora monografii poświęconej urzędnikom architektom, budowniczym i inżynierom cywilnym w województwie lubelskim oraz guberni lubelskiej w latach 1815-1915⁴⁰. Projektantem był Władysław Damian Sienicki, który według ustaleń Żywickiego zajmował stanowisko architekta powiatu lubelskiego w latach 1889-1911⁴¹. Pozostawił po sobie w Lublinie wiele budynków o różnym przeznaczeniu i w różnych stylach, na przykład: obiekty Cukrowni „Lublin” (1894), teatr letni „Rusalka” (1898), tzw. Nowy Gmach przy klasztorze pomisjonarskim przeznaczonym na seminarium duchowne (1907-1908), dom schronienia staruszek i starców fundacji S. Wessla i A. Vettera przy ul. Sierociej (1899), gmach Towarzystwa Kredytowego Miejskiego przy ul. Żołnierzy Niepodległej 7 (1902-1904), dwór w Boduszynie (1903-1904), czy kamienice przy ul. Ogrodowej 10, Chopina 3/ Hipoteczna 3 i wiele innych⁴². Jednak nazwisko Sienickiego nigdy nie było łączone z realizacją kaplicy przy pałacu biskupa, a według dotychczasowych ustaleń autor jej projektu pozostawał nieznanym. Wobec powyższego, kaplica zaprojektowana na zlecenie biskupa Jaczewskiego jest nieznaną realizacją tego architekta. Dokonane odkrycie jest cennym uzupełnieniem wiedzy o działalności zawodowej Władysława Damiana Sienickiego (1837-1927), której zakres został szczegółowo przedstawiony w monografii Jerzego Żywickiego oraz w *Polskim Słowniku Biograficznym*⁴³.

Obraz św. Walentego z kaplicy biskupa

Powyższe fakty dają podstawę do twierdzenia, że obraz św. Walentego z kaplicy biskupa Walentego Baranowskiego obecnie znajduje się w kościele pobernardyńskim pw. Nawrócenia św. Pawła przy ul. Bernardyńskiej w Lublinie. Administrujący tym kościołem bernardyni sprawili pomiędzy 1753 a 1760 rokiem komplet nowych ołtarzy, projektowanych według różnych schematów i skompletowanych w pary, umieszczone symetrycznie po obu stronach nawy głównej. Jedną z takich „par” stanowią ołtarze św. Tekli i św. Walentego Męczennika. Obraz św. Walentego został wtórnie umieszczony w ołtarzu, co można wnioskować po zbyt dużych rozmiarach i nie dopasowanym do kształtu ołtarza obrazie, przesłaniającym fragmenty snycerskiej dekoracji retabulum. Dariusz Dąbrowski w swoim artykule na temat obrazów Aleksandra Lessera podał, że w biografii tego

³⁹ Tamże.

⁴⁰ J. Żywicki, *Urzędnicy: architekci, budowniczowie, inżynierowie cywilni ... Ludzie architektury i budownictwa w województwie lubelskim oraz guberni lubelskiej w Królestwie Polskim w latach 1815-1915*, Lublin 2010.

⁴¹ J. Żywicki, s. 280-284, 407, 505.

⁴² Tamże, s. 280-284.

⁴³ J. Żywicki, jw.; *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII/2, z. 153, Warszawa – Kraków 1996, s. 171-172.

artysty autorstwa Henryka Struve znajduje się informacja, iż jednym z religijnych dzieł Lessera był obraz św. Walentego Męczennika, wykonany z polecenia biskupa Baranowskiego dla bliżej nie określonego kościoła parafialnego w Lublinie⁴⁴. Obraz św. Walentego Męczennika autorstwa Lessera nie mógł być jednak umieszczony w kościele pobornardyńskim za życia biskupa (zmarłego w 1879 r.), ponieważ jeszcze w 1887 r., w opisie tego kościoła i jego wyposażenia, Wacław Kornel Zieliński nie wymienił ani obrazu ani ołtarza św. Walentego⁴⁵. Prawdopodobnie sam obraz trafił tam przy okazji prac związanych z budową nowej kaplicy fundacji biskupa Franciszka Jaczewskiego. Przy tej okazji zmieniono dotychczasowy wystrój kaplicy, a wizerunek patrona poprzedniego biskupa zastąpiono wyobrażeniem świętego Franciszka Salezego (na sklepieniu kaplicy), patrona biskupa Jaczewskiego.

Przedstawione nowe ustalenia na temat historii zabudowy nieruchomości położonych przy ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2 stanowią wkład w odkrywanie i dopełnianie wiedzy o historii lubelskich zabytków. Właściwa ich ochrona wymaga zarówno precyzyjnego rozpoznania wartości artystycznych, historycznych i zabytkowych na etapie dokonywania wpisu do rejestru zabytków, jak i prowadzenia badań obiektów już objętych taką formą ochrony. Wbrew pozorom nawet obiekty, które posiadają takie rozpoznania kryją w sobie tajemnice. Przykładem tego jest historia zabudowy zabytkowego zespołu w Lublinie.

SUMMARY

On the basis of a query in the Archive of the Lublin Archdiocese and the State Archive in Lublin and a series of forgotten articles from 1880 in Przegląd Katolicki (Catholic Review), information was found, previously unknown, about the works carried out in the group of historical buildings at Prymasa Stefana Wyszyńskiego Street No. 2 in Lublin, allocated for the seat of the administrative authorities of the Lublin Diocese since 1852. These works were carried out with the efforts and funds of Walenty Herman Baranowski, a Lublin bishop, after 1871. On his initiative, extensive renovation of the former palace buildings, allocated for the bishop's seat and the consistory, was carried out, and the courtyard was surrounded with the wall with a gate. A garden was created in which a sundial with a date "1876" was placed. In the bishop's palace a fresco was painted, presenting Saint Michael church, already non-existent, and the walls of all residential rooms were covered with valuable paintings. There was also a library with a rich collection, a part of which was purchased by Konstanty Zamoyski for Kozłówka after bishop Baranowski's death. It was found out that the currently existing home chapel at the bishop's palace had been erected as the third chapel in the history of the estate. It replaced the earlier chapel, erected due to the efforts and with the funds of bishop Baranowski according to a design from 1875. The frescoes on the ceiling of Baranowski's chapel were made by Jan

⁴⁴ D. Dąbrowski, *Obrazy Aleksandra Lessera przeznaczone dla świątyń katolickich*, (w): *Nasza Przyszłość*. 2003, t. 99, s. 423-446. H. Struve, *Aleksander Lesser jego rozwój artystyczny i stanowisko w historii malarstwa polskiego. Studium... z portretem artysty i drzeworytami główniejszych jego obrazów*. Przedruk z *Kłosów* w r. 1884, Warszawa 1885.

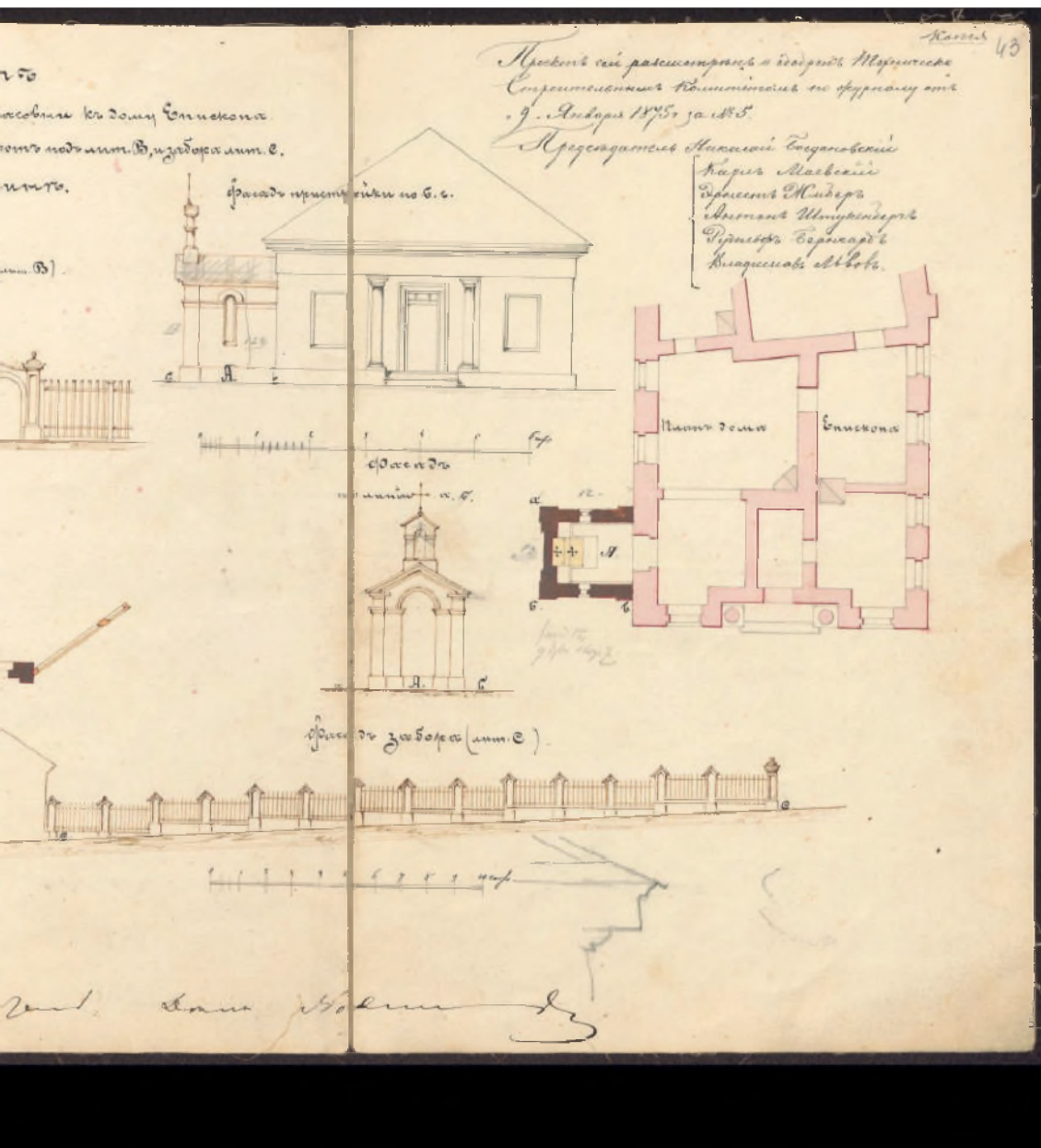
⁴⁵ W. K. Zieliński, s. 307-325.

Strzalecki (1877) and the painting of Saint Valentine and the reliquaries were placed on the altar. Baranowski's chapel functioned for twenty years only, because it was too cramped and there was no place inside for liturgical devices, or for a stove necessary to heat it. As a result of inept joining of its wall face and foundations with the previously existing palace building, cracks appeared which let cold in. Therefore, the current chapel was built in 1897. Its design from 1896, unknown before, was found in the State Archive in Lublin. It was established that the author of the design was Władysław Damian Siennicki who fulfilled the function of the architect of the Lublin county in the years 1889-1911, whereas the chapel – designed at the request of bishop Franciszek Jaczewski – is his project, unknown before. This discovery is a valuable supplement to knowledge of architect Siennicki's accomplishments (1837-1927). An element of the former furnishings from bishop Baranowski's chapel is a painting of Saint Valentine authored by Aleksander Lesser. Currently, the painting is placed in a side altar in the former Bernardine Friars church of Conversion of Saint Paul at Bernardyńska Street in Lublin. The painting was placed there probably during the works connected with erection of a new chapel founded by Jaczewski. At the same time, the earlier interior décor of the chapel was changed, and the image of the patron saint of the previous bishop was replaced with a painting of Francis de Sales (on the chapel vault), patron saint of bishop Jaczewski.

1. Portret biskupa W. Baranowskiego namalowany przez W. Czachórskiego w 1877 r., fot. P. Maciuk.

2. *Projekt na budowę murowanej kaplicy domowej przy domu Biskupa ...* z datą 15 stycznia 1875 r. Archiwum Państwowe w Lublinie, *Akta miasta Lublina, Sprawy organizacyjne*, sygn. 2314.

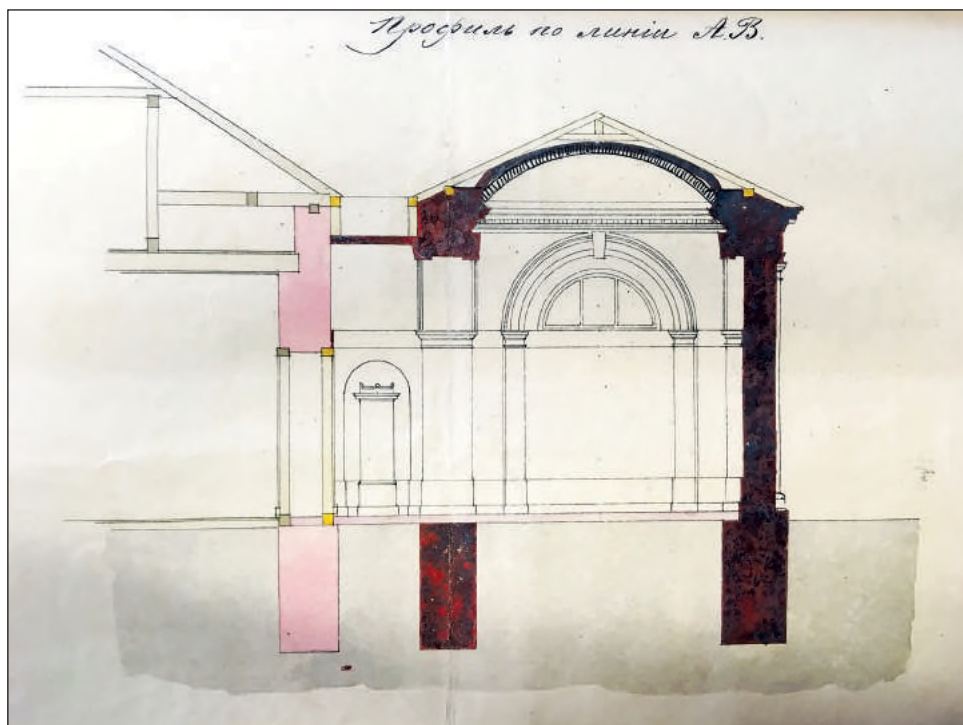
Hand-drawn architectural plan of a room, likely a bathroom or dressing room. The plan shows a central area with a black and white checkered floor, surrounded by a red-painted area. A small circular feature is visible on the left side. The plan is labeled "Plan of the room" and includes dimensions and a scale bar.

Scale: 1" = 1' 0"

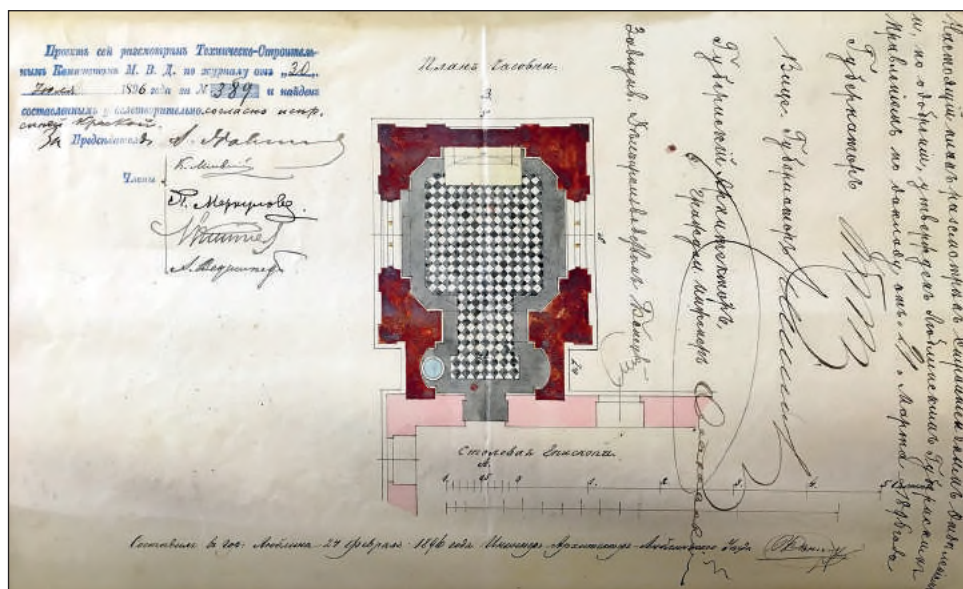
Dimensions: 1' 0" x 1' 0"

Labels: "Plan of the room", "1' 0"

234

5. Projekt kaplicy domowej biskupa F. Jaczewskiego z 1896 r., przekrój. Archiwum Państwowe w Lublinie, Rząd Gubernialny Lubelski, Referat IV Wyznaniowy, sygn.: 14240.

6. Projekt kaplicy domowej biskupa F. Jaczewskiego z 1896 r., rzut. Archiwum Państwowe w Lublinie, Rząd Gubernialny Lubelski, Referat IV Wyznaniowy, sygn.: 14240.

7. Wnętrze kaplicy domowej biskupa F. Jaczewskiego, fot. P. Maciuk.

9. Obraz św. Walentego Męczennika namalowany przez Aleksandra Lessera, fot. I. Marciszek.

8. Scena *Apotheozy* św. *Franciszka Salezego* i św. *Joanny de Chantal* autorstwa Józefa T. Smolińskiego w kaplicy biskupa F. Jaczewskiego, fot. P. Maciuk.

10. Kaplica przy pałacu biskupa w Lublinie, fot. J. Witek.

OLTARZ GŁÓWNY, OBRAZ MATKI BOSKIEJ Z DZIECIĄTKIEM I WITRAŻE W KOŚCIELE ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA W LUBLINIE

Kościół parafialny pw. Św. Michała Archaniola w Lublinie przez szereg lat był nazywany „kościółem Ave” (il. 1) ze względu na potężne neony umieszczone w zwieńczeniu neogotyckiej wieży. Parę lat temu proboszcz ks. Arkadiusz Paśnik, podejmując prace remontowe m.in. przy elewacji kościoła, zdecydował o zastąpieniu usuniętych w 2005 r. napisów neonem w formie łacińskiego krzyża, i mimo iż od wielu lat ten krzyż lśni nad dzielnicą Bronowice, to dla mieszkańców Lublina jest to „kościół Ave”. Czyż nie zastanawiające jest dlaczego napis ten, kojarzący się z pozdrowieniem Maryi przez Archaniola Gabriela lub pozdrowieniem Cezara przez Gladiatorów idących na śmierć, znalazł się na wieży i dlaczego stał się symbolem kościoła poświęconego Św. Michałowi Archaniolowi? Według mnie przyczyny można doszukiwać się w jednym z pięknych elementów wyposażania omawianej świątyni. Do tej kwestii powrócę w zakończeniu artykułu.

Wraz z rozpoczęciem remontu świątyni, która wymagała renowacji po remontach przeprowadzonych w latach 70. XX w., zwiększyło się zainteresowanie jej historią. Przybliżył ją w 2011 r. w artykule pt. „Lubelskie dzieło Oskara Sosnowskiego” Jerzy Żywicki oraz na stronie internetowej Teatru NN Hubert Mącik, a obecnie trwają prace badawcze nad historią parafii oraz pogłębiane są studia na temat architektury, jej wystroju i wyposażenia.

Wybudowany przed II wojną światową¹ kościół nie jest objęty ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków, podobnie jego wyposażenie nie zostało wpisane do rejestru. Ten rodzaj ochrony zabytków ruchomych zostaje ustanowiony na wniosek właściciela. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków w przypadku, gdy obiektem nie zagraża zniszczenie lub wywóz za granicę Wojewódzki Konserwator Zabytków nie podejmuje z urzędu czynności związanych z wpisem do rejestru, co nie znaczy, że nie rozpoznaje wartości dóbr kultury znajdujących się na terenie jego działania. Dlatego poświęcam niniejszy artykuł ołtarzowi głównemu i wspominam w nim o witrażach, czyli o elementach wyposażenia pięknego dzieła Oskara Sosnowskiego, wybitnego polskiego architekta.

Pracownicy Urzędów Ochrony Zabytków, w szczególności Ci którzy mają do czynienia z tzw. ruchomymi po wejściu do kościoła (w województwie lubelskim), w którym mają sprawdzić, czy właściciel opiekuje się zabytkami zgodnie z prawem najczęściej widzą bogate, osiemnastowieczne wyposażenie, czasem kolorową polichromię. W kościołach, których wyposażenie zostało dopiero zgłoszone przez proboszcza do wpisu do rejestru, często widzą barokowe lub neogotyckie, dziewiętnastowieczne elementy, rzadko natomiast spotykają się z obiektami modernistycznymi. Wnętrze kościoła pw. Św. Michała Archaniola na Bronowicach jest właśnie takim, rzadko spotykanym. Przestrzeń wewnątrz świątyni jest kubiczna, rytmiczna, wysoka (il. 2). Wyposażenie, które

¹ Konsekracja w czerwcu 1938 roku, za: J. Żywicki, *Lubelskie dzieło Oskara Sosnowskiego*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia, vol. IX, 2, sectio L, 2011 r.

się w niej znajduje nie jest w stanie sprostać wyzwaniu, które postawił genialny architekt. Z zachowanych wizualizacji ołtarza głównego i elementów wyposażenia opracowanych przez architekta inż. Ignacego Kędzierskiego wiemy, że próbował sprostać zadaniu, ale możemy się tylko domyślać dlaczego w niewielkim stopniu zostały zrealizowane (il. 3-7). Do wykonania został przyjęty projekt opracowany przez Kędzierskiego w 1946 roku (il. 9-11), ale dzisiejszy wygląd ołtarza różni się od „papierowej” wersji. Jest to wynikiem zarówno zmian przy samej realizacji jak i późniejszych remontów i przekształceń (il. 12).

Wnętrze kościoła wyposażono w latach 1936-1938 w witraże, a po wojnie w ołtarz główny i pozostałe sprzęty. Zanim powstał ten monumentalny ołtarz przez szereg lat (od 1936² lub 1937³ do 1947 roku⁴) w nowo wybudowanym kościele funkcjonował prowizoryczny ołtarz⁵, ponad którym umieszczony był obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (il. 18), a w wielkiej, białej ścianie prosto zamkniętego prezbiterium, jeden z dużego zespołu witraży znajdującego się w oknach kościoła⁶, przedstawiający Św. Michała Archanioła pokonującego smoka (il. 39). Ignacy Kędzierski pracując nad koncepcją ołtarza głównego, a także bocznych, brał pod uwagę obecność witraży i znajdował dla nich przemyślane miejsce w swoich kompozycjach. Przyjęte w 1946 roku kubiczne, oszczędne rozwiązanie spowodowało, że po jego realizacji pozostała duża płaszczyzna wokół ołtarza, sprawiająca zapewne na duchownych i wiernych niekorzystne wrażenie, gdyż już w 1948 roku zdecydowano się na pokrycie tej powierzchni sgraffitem⁷. W kronice parafialnej oraz w wizytacjach znajdujemy informacje dzięki którym możemy odtworzyć dzieje powstawania ołtarza głównego. Jego wygląd w ciągu kolejnych lat obecności w kościele obrazują fotografie zachowane w parafialnym archiwum⁸.

² Umowa kupna-sprzedaży zawarta 5 listopada 1936 roku przez parafię św. Michała Archanioła z parafią pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kazimierzówce, na podstawie której sprzedano drewniany kościół wraz z trzema ołtarzami i amboną, AAL, Rep. 61, IVb: 64a, k.11.; Istnieje prawdopodobieństwo, że realizacja umowy przeciągnęła się w czasie i ołtarz został faktycznie przeniesiony do Kazimierzówki w 1937 roku.

³ W archiwum parafialnym św. Michała Archanioła znajduje się fotografia przedstawiająca obraz Matki Boskiej Łaskawej w ołtarzu przekazanym do Kazimierzówki. Fotografia posiada z tyłu datę „1937”. Zdjęcie mogło być podpisane po upływie jakiegoś czasu, a autor mógł niedokładnie pamiętać czas do którego ołtarz był w kościele.

⁴ Zgodnie z napisem fundacyjnym wrytym na ołtarzu głównym w kościele św. Michała Archanioła w Lublinie, wskazującym rok 1947 jako czas budowy ołtarza.

⁵ Archiwum parafii św. Michała Archanioła w Lublinie: *Kronika parafii św. Michała Archanioła na Bronowicach* [1947-2012], s. 4: „we wrześniu 1939 r. wybucha wojna polsko-niemiecka. (...) Kościół był wewnątrz niewykończony, miał tylko jeden ołtarz główny, prowizoryczny.”

⁶ D. Czapczyńska-Kleszczyńska, *Witraże w kościele św. Michała Archanioła w Lublinie. Przyczynek do dziejów warszawskiej pracowni Franciszka Białkowskiego* referat przedstawiony na X Konferencji Stowarzyszenia Miłośników Witraży „ARS VITREA POLONA” (Leginowo 25-27 maja 2018 roku); złożony do druku w materiałach pokonferencyjnych; Katarzyna Tur-Marciszek, *Dziedzictwo docenione – witraże w województwie lubelskim wpisane do rejestru zabytków ruchomych*, w: *Witraże – dziedzictwo cenne czy niechciane?*, red. Danuta Czapczyńska-Kleszczyńska, Kraków-Legnica 2017, s.32.

⁷ A. Frąckiewicz, *Powojenne dekoracje sgraffitowe w Lublinie*, Wiadomości Konserwatorskie, Lublin 2018 r., s. 190.

⁸ Według informacji zamieszczonej na stronie internetowej Teatru NN, w artykule poświęconym kościołowi parafialnemu pw. św. Michała Archanioła Hubert Mącik pisze, że 28 września 1947 roku biskup lubelski Stefan Wyszyński poświęcił istniejący do dziś ołtarz główny. Artykuł nie posiada przypisów tylko podaje literaturę źródłową.

Prześledźmy na podstawie dokumentów oraz zachowanych zabytków dzieje powstawania ołtarza. 13 lipca 1930 roku nastąpiło poświęcenie kamienia węgielnego i złożenie relikwii w miejscu, gdzie w przyszłości miał być główny ołtarz. Kilka lat później, „5 czerwca 1938 r. nastąpiła konsekracja kościoła, a w ołtarzu głównym umurowane zostały relikwie świętych Lucidiana i Fulgancji”⁹, co potwierdza pieczęć Kurii Biskupiej Lubelskiej, pod którą podpisał się Ks. Zdzisław Ochalski – Kanclerz Kurii.¹⁰ Przed drugą wojną światową nie było jeszcze ołtarza w obecnej formie, o czym świadczy wspomniana wyżej informacja w kronice parafialnej, skromna dokumentacja fotograficzna oraz projekt podpisany przez inż. Ignacego Kędzierskiego, noszący datę: 10 listopada 1946. W Archiwum Państwowym znajduje się 11 rysunków koncepcyjnych autorstwa tegoż architekta, opatrzonych przez niego datami: 1942, 1944, 1945 i 1946. Był on członkiem komitetu budowy kościoła, zawiązanego w 1927 roku zaangażowanym w projektowanie wystroju, o czym świadczą przywołane rysunki, a także projekty innych elementów wyposażenia, nad którymi pracował w latach 40. XX w., kiedy nawy kościoła służyły niemieckiej armii za magazyn zboża¹¹.

Po zakończeniu działań wojennych w Lublinie, w 1944 roku, o przystosowaniu wnętrza kościelnego do liturgii myśleli zarówno księża jak i parafianie. Jesienią 1946 roku (proboszczem był wtedy ks. Jan Adamczuk) zatwierdzono zapewne projekt ołtarza, a tym samym został pokonany pierwszy etap tego trudnego, w warunkach powojennej biedy, przedsięwzięcia. Porównując przyjętą koncepcję z pozostałymi rysunkami Kędzierskiego można dojść do wniosku, że architekt zdecydował, a zamawiający przyjęli do realizacji dosyć skromną wersję ołtarza głównego. Być może chciano dostosować się do charakteru architektury projektowanej przez Oskara Sosnowskiego. Ołtarz miał być geometryczny, pozbawiony trudnych do wykonania rzeźbiarskich elementów. Wykuty na nim napis głosi: „Ku Chwale Bożej / Parafii na użytek / M. i W. Kucharscy / przemysłowcy / ołtarz ten zbudowali / R. P. 1947”¹². W tymże roku nastąpiła zmiana proboszcza. Został nim ks. Edward Niećko. I to zapewne ten przedsiębiorczy człowiek zdecydował o zmianie koncepcji ołtarza głównego. Dokumenty nie przekazują okoliczności, dyskusji i procesu podejmowania decyzji odnośnie dalszych prac przy jego realizacji.

Dzięki zachowanej w kościele inskrypcji, o treści: „projekt: M. Wolska-Berezowska / wycieli: autorka i E. Pol VIII 1948” wiemy kto wykonał sgraffito na ścianie ołtarzowej. Potwierdzają to zapisy w kronice i księgach parafialnych. Na projekcie Ignacego Kędzierskiego, ani na żadnym z jego rysunków nic nie wskazuje, żeby zastanawiał się nad tego typu plastycznym rozwiązaniem otoczenia ołtarza. Jego propozycje były przestrzenne, bogate, zakładające użycie kamienia i metalu. Być może były zbyt kosztowne do wykonania i dlatego próbowano zastosować rozwiązania alternatywne, tańsze. Nie można też wykluczyć, że za bardzo odbiegały one formalnie i koncepcyjnie od panującej w PRL ideologii, ale także tego, że były zbyt trudne do zaakceptowania przez osoby

⁹ Archiwum parafii św. Michała Archaniola w Lublinie: *Kronika parafii św. Michała Archaniola na Bronowicach* [1947-2012], s. 3.

¹⁰ Ibidem, s. 4.

¹¹ Ibidem, s. 4 oraz w korespondencji mailowej Andrzeja Skalskiego do Danuty Czapczyńskiej-Kleszczyńskiej [e-mail 12 listopada 2017]: „w czasie okupacji do dyspozycji wiernych Niemcy pozostawili tylko prezbiterium i kawałek nawy (do pierwszych filarów) głębiej za przepierzeniem z desek urządzili stajnię dla wojсковых koni. W takich warunkach odbył się w kwietniu 1944 roku pogrzeb mojego dziadka, Feliksa Rulka”

¹² Ibidem, s. 4 v.

duchowne, które ostatecznie decydowały o finansowaniu przedsięwzięcia. Czy dlatego zrezygnowano z jego śmiałych wizji? Kwestie recepcji artystycznych rozwiązań przyjmowanych przy zdobieniu kościołów do dnia dzisiejszego powodują ostre dyskusje, kontrowersje i spory. Może bardzo surowy i zimny w wyrazie główny ołtarz nie podobał się parafianom i nowemu proboszczowi. Czy autorzy sgraffita kontaktowali się z architektem Kędzierskim? Czy współdziałali? Na te pytania dotychczas nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć, gdyż dostępne archiwa nie dostarczają dokumentów stanowiących podstawę do takich rozstrzygnięć.

W posiadaniu parafii¹³ jest również portatyl (il. 14, 15), przechowywany na terenie plebanii. Wykonany jest on z marmuru, a jego stylistyka, kolor i napisy na nim świadczą o tym, że pierwotnie był umieszczony w ołtarzu głównym. Ma formę sześcianu o długości 25 cm, szerokości 25 cm i wysokości 5 cm. Na odwrocie widnieje napis: „Lapidem hunc portatilem consecravi / Incelulis eo reliquiis S. Antonini et S. Mariani Martyrum / Lublini, die 10 XII 1949 / + Zdzisław Goliński / Eppus Hemericusis Coadiutor Lubliniensis”¹⁴, zgodnie z którym można przyjąć, że 10 grudnia 1949 roku został poświęcony ołtarz główny wykonany według projektu Ignacego Kędzierskiego. Zaznaczmy tu od razu, że nie przewidziano w nim miejsca na obraz Matki Bożej Łaskawej znajdujący się do tej pory w głównym ołtarzu.

Według koncepcji Ignacego Kędzierskiego nowy ołtarz miał być monumentalny, majestatyczny, operujący bryłami geometrycznymi i pozbawiony elementów figuralnych. W ostatecznej redakcji główny motyw stanowił kamienny, prosty, gładki krzyż z metalową koroną cierniową zawieszoną na skrzyżowaniu ramion. (il. 16)

Architekt projektujący kościół, prof. Oskar Sosnowski wykorzystywał w swoich koncepcjach wiedzę o historii architektury w sposób twórczy, tzn. nie „cytował” np. gotyckich elementów zdobniczych, typu czołganki, czy maswerki, ale stosował sposób myślenia o kształtowaniu architektury danej epoki, a na dodatek łączył myśl architektoniczną i zdobniczą z różnych epok i przetwarzał twórczo z punktu widzenia swojej wrażliwości. Tą drogą powstawało dzieło nowoczesne, indywidualne, w którym czujemy łączność z tradycją. Podobny sposób twórczości reprezentuje według mnie Ignacy Kędzierski stosując w projekcie głównego ołtarza dwa sposoby operowania światłem: gotycki i barokowy. Istotną rolę pełni tu sąsiedztwo delikatnej materii malarstwa witrażowego (gotyk), przenoszącego uczestnika liturgii w sferę duchową (barokowe wykorzystanie światła w projektowaniu ołtarzy), z kamiennym, zimnym krzyżem z metalową koroną cierniową, symbolizującym trudne ziemskie życie i mękę Chrystusa. Oba te światy, jeden, którego pragniemy i drugi, którym żyjemy łączą się w tabernakulum, które w projekcie jest skromną skrzyneczką wbudowaną w predellę ołtarza, pozbawioną właściwie ornamentyki. Na metalowych drzwiczkach widnieje monogram IHS. Tabernakulum wieńczy tron z kamienną kulą (il. 17), w której umieszczone zostało źródło światła (żarówka) prześwitującego przez cienkie kamienne ścianki. Jak odczytać obecną tu symbolikę? Kula to doskonałość. Światło przemienia materię kamienia w niematerialną duchowość. Czy miała to być wyjątkowa lampa wieczna? Chyba byłaby to trudna do

¹³ Parafia posiada duży fragment kości św. Antonina Męczennika, znajduje się on w dyspozycji Księdza Proboszcza; Relikwie znalezione na strychu, *Angelus* nr 1(15) 2008, Rok V, s. 3.

¹⁴ Tłumaczenie wykonał ks. dr hab. Jarosław Marczewski: „*Kamień ów – portatyl (przenośny) poświęciłem (konsekrowałem) / zamykając [umieszczając-ktm] w nim relikwie Męczenników: św. Antonina i św. Mariana / W Lublinie dnia 10 XII 1949/ +Zdzisław Goliński/ Biskup Hemery Koadiutor Lubelski*”.

zaakceptowania oryginalność, dlatego wcześniej wisiała w prezbiterium klasyczna lampa, a obecnie zawieszono czerwone światelko pod kulą wieńczącą tron. Dopelnieniem koncepcji estetycznej ołtarza były kamienne lichtarze w formie graniastosłupów na czterech kulach. Wykonany jeszcze przed drugą wojną światową witraż z przedstawieniem Michała Archaniola jest umieszczony w oknie znajdującym się w ścianie ołtarzowej, pokrytej sgraffitem. Patrząc na ścianę z wnętrza nawy w pierwszej chwili nie można się zorientować jakie obrazy tłoczą się wokół witraża. Trzeba dobrze skupić uwagę, żeby śledząc labirynt gałązek rozwikłać przekaz, który po chwili okazuje się prosty i klarowny. Podział na równe, prostokątne kwatery oddzielające poszczególne obrazy ułatwia zorientowanie się w tym gąszczu mającym za sobą również багаż doświadczeń sztuki religijnej i sposobów nauczania przy pomocy obrazu. Najbliżej głównej części ołtarza, w ciernistym krzewie znajdujemy atrybuty Ewangelistów, czyli symbole Chrystusa przekazującego Słowo Boże: lwa, orła, woła i uskrzydłonej postaci w towarzystwie ptaków również symbolizujących Słowo Boże, które przekazuje nam tajemnicę Wcielenia i Zbawienia. Jest tu jeszcze obraz jednego stworzenia, trudnego do rozpoznania. Na wysokości witraża, po obu jego stronach widzimy symboliczne figury Chrystusa. Po prawej stronie monogram w przedziwnym krzewie, przywodzącym na myśl krzew gorejący, ale złożony z pawich piór. A po lewej pelikan karmiący własnym ciałem i krwią swoje pisklęta. W plataninie gałązek zauważamy również anioły i kiście winogron, czyli nie jest to tylko suchy krzak, to rodząca roślina, dająca winny owoc, z którego w mistycznej tłoczni otrzymamy wino przemienione w krew Chrystusa. Ostatnie kwatery poprzedzające półkoliste zwieńczenie ściany, przedstawiają bramy niebios strzeżone przez jednorożce i pawie, czyli symbole dziewictwa, czystości i Zmartwychwstania. Motywem ze sztuki wczesnochrześcijańskiej jest pojawiający się często w omawianej dekoracji paw lub pawie pióra. Wielka popularność jego motywu w sztuce wczesnochrześcijańskiej¹⁵ wywodzi się z antycznego wyobrażenia, według którego mięso pawia po śmierci nie ulega rozkładowi, a jego ogon jest wizerunkiem nieba. Dlatego też paw stał się symbolem nieśmiertelności i życia wiecznego. W malarstwie katakumbowym pawie pojawiają się obok jeleni i gołębi, pijąc wodę z fontanny lub naczynia: studni życia. Na mozaikach we włoskich kościołach pojawiają się motywy rzek rajszych, wypływających spod krzyża Chrystusa, do których zbliżają się z dwóch stron jelenie, pawie i gołębie. A w kościele św. Michała Archaniola symbole te widzimy także w przedwojennych witrażach, umieszczonych w oknach transeptu. Dopiero od późnego średniowiecza paw występuje również jako negatywny symbol wad, a szczególnie próżności i pychy. Wracając do sgraffita zauważmy, że w zwieńczeniu ściany ołtarzowej widnieje Baranek Apokaliptyczny na księdze, którą symbolizuje banderola z siedmioma pieczęciami. Baranek króluje w Niebie otoczony serafinami i pawiami.

Ołtarz w takiej formie funkcjonował wiele lat. Wprowadzano jedynie zmiany związane z wytycznymi Soboru Watykańskiego II, wymianą posadzki i bieżącymi remontami. Człowiek jednak nieustannie dąży do zmian i poprawy swojego otoczenia. W 2008 roku, tuż przed oddaniem parafii swojemu następcy, ks. Ryszard Winiarski powołując się na nieznaną projekt ołtarza głównego autorstwa Kędzierskiego, który ponoć nie został do końca zrealizowany, zdecydował się na uzupełnienie ołtarza głównego rzeźbami

¹⁵ B. Filarska, *Początki sztuki chrześcijańskiej*, Lublin 1986, s. 110-117.

Chrystusa Ukrzyżowanego, Marii i św. Jana, które wykonali artyści Magdalena i Arkadiusz Widelscy¹⁶.

Po zapoznaniu się z historią struktury ołtarza głównego wróćmy do kwestii osiemnastowiecznego obrazu Najświętszej Marii Panny z Dzieciątkiem, który znajdował się w ołtarzu głównym w bronowickiej parafii niemal od czasu jej erygowania w 1921 roku.

Ks. Arkadiusz Paśnik, po przejęciu parafii 15 sierpnia 2008 roku¹⁷, otrzymał od swojego poprzednika ks. Ryszarda Winiarskiego, między innymi nieużytkowane starsze obiekty – częściowo stanowiące wyposażenie pierwszego, drewnianego kościoła – a wśród nich wyżej wspomniany zapewne osiemnastowieczny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, zwanej Łaskawą (il. 18), koronowany i osłonięty metalową, misternie repusowaną i cyzelowaną srebrzoną i złożoną koszulką, której zdobienia świadczą również o czasie powstania w XVIII wieku. Nowy proboszcz, wrażliwy na znaki tradycji i historii poprosił artystów plastyków Magdalenę i Arkadiusza Widelskich o odnowienie obrazu i wot ofiarowywanych Matce Boskiej oraz o zrobienie dla obrazu nowych ram, a dla wot – gablot (il. 19). Obraz i wota – jak mówi proboszcz – znalazły godne miejsce na głównym filarze przy prezbiterium. 26 października 2008 roku odbyła się w kościele uroczysta prezentacja obrazu po renowacji¹⁸. Wybiegając trochę w przyszłość należy wyjaśnić, że zimą 2018/2019 roku obraz został zastąpiony obrazem Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, wprowadzonym do kościoła w marcu 1956¹⁹. Starszy wizerunek zabezpieczono na plebanii.

Nasuwać się kolejne pytania. Skąd w kościele wybudowanym tuż przed wojną znalazł się obraz z XVIII w. Odpowiedzi trzeba szukać w archiwalnych dokumentach. 19 września 1921 r. ks. dziekan dekanatu lubelskiego E. Jankowski dokonał wizytacji i spisał inwentarz, z którego dowiadujemy się, że w drewnianym kościele na Bronowicach był „główny ołtarz o cechach barokowych z drewna sosnowego – bez żadnych wartości artystycznych”. W nim dwa obrazy: Matki Boskiej Łaskawej ze srebrnymi sukienkami i koronami, obwieszony wotami oraz drugi (jako zasłona) przedstawiający Świętą Rodzinę (il. 20) – obydwie – według oceny wizytatora – bez wartości artystycznej. W kościele znajdowały się dwa ołtarze boczne (il. 21, 22) – po lewej stronie nawy ołtarz Anioła Stróża, po prawej Serca Jezusowego. „Właściwej chrzcielnicy brak. Jej funkcje pełni naczynie w kształcie miednicy o dwóch uszach z pokrywą zakończoną krzyżykiem”²⁰. Najciekawszą informację ks. Jankowski podaje oceniając wartość obrazu: „według notatek pozostawionych przez ks. P. Stodulskiego [obraz] przedstawia wartość historyczną, gdyż pochodzi podobno z nieistniejącego już kościoła OO Reformatorów w Lublinie (obecnie browar Vetterów)”²¹.

¹⁶ R. Winiarski, *Testament do wypełnienia*, *Angelus* nr 1(15) 2008, Rok V, s. 14.

¹⁷ Archiwum parafii św. Michała Archaniola w Lublinie: *Kronika parafii św. Michała Archaniola na Bronowicach* [1947-2012], s. 168.

¹⁸ Ibidem, s. 172.

¹⁹ Ibidem, s. 6: „W czasie 4-11 marca 1956 r. odbywały się w parafii rekolekcje Wielkopostne (...). Prowadził je redemptorysta O. Marian Pirożyński. Nauki rekolekcyjne oparł o nabożeństwo do Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, której obraz polecił umieścić w kościele przy ambonie”. Ustanowiona w 1956 r. nowenna do Matki Bożej Nieustającej Pomocy jest do tej pory odprawiana w każdą środę.

²⁰ Inwentarz kościoła i probostwa św. Michała Arch. na Bronowicach w Lublinie 1921 r., AAL, Rep.60 B, IVb 129 k. 71.

²¹ Ibidem, k. 71 v.

Analizując zachowane fotografie i ich opisy oraz porównując wygląd obecnego, barokowego ołtarza, który znajduje się w nowym kościele w Kazimierzówce (il. 23) oraz fragment ołtarza, który znajduje się na zdjęciu z 1937 roku (il. 26, 27) dochodzimy do wniosku, że to ten sam ołtarz. Wskazuje to na fakt, że do przeniesionego z Pawłowa na Bronowice kościoła, jeszcze przed wojną, zakupiono w nieznanym miejscu ołtarze (z rzezbami i obrazami?), które przekazano w czerwcu 1937 roku wraz z kościołem do Kazimierzówki. Obecnie ołtarz główny znajduje się w kościele w Kazimierzówce, ołtarze boczne w kaplicy w Krępcu. Obraz Matki Boskiej, zwanej w parafii Łaskawą i prawdopodobnie obraz Anioła Stróża (il. 28) pozostały w kościele na Bronowicach²². Obraz Świętej Rodziny znajdujący się w ołtarzu w kaplicy w Krępcu, to zapewne ten sam, który jako zasłona obrazu Matki Boskiej Łaskawej wymieniony został w cytowanym powyżej inwentarzu. Zatrzymam się jeszcze na chwilę przy obrazie Anioła Stróża. W kaplicy w Krępcu znajduje się obraz o takiej tematyce (il. 29), ale jest to obraz współczesny, natomiast w kościele św. Michała Archaniola w Lublinie w pobliżu chóru wisi starszy, niesygnowany i nie datowany obraz Anioła Stróża (il. 28). Również wspomniana w inwentarzu miednica o dwóch uszach (il. 30) jest obecnie wbudowana we współczesną chrzcielnicę. Pozwala to przypuszczać, że parafianie i księża chcieli zachować część wyposażenia starego, drewnianego kościoła w parafii i nie wszystko sprzedali do Kazimierzówki.

Możemy więc przyjąć, że przez okres od 1915 roku do 5 listopada 1936 roku²³, czyli przez 21 lat, „ołtarz z Kazimierzówki” z obrazem Matki Bożej Łaskawej służyły wiernym w drewnianym kościele na Bronowicach. Obraz przez okres wojny i zapewne do 1947 roku znajdował się nad prowizorycznym głównym ołtarzem (il. 24,25). W 1947 roku powstał ołtarz projektu Ignacego Kędzierskiego. Liczne wota towarzyszące obrazowi świadczą o tym, że wierni wdzięczni byli swojej Łaskawej Pani za opiekę i emocjonalnie do niej przywiązani, dlatego ani oni, ani tym bardziej proboszcz nie chcieli pozbyć się wizerunku bez sentymentów. Zapisy w kronice, fotografie i adnotacje na zdjęciach sugerują, że obraz – czczony od początku istnienia parafii św. Michała Archaniola na Bronowicach – był przyczyną, dla której wraz z organami zakupiono w 1950 roku na Ziemiach Zachodnich ołtarz z chrzcielnicą (il. 31). Umieszczono go w transepcie po stronie zachodniej, a w nim znalazł miejsce święty wizerunek. Ołtarz z obrazem stał tam jeszcze co najmniej do roku 1983. W 1980 r. wizytatorzy wskazali, że nie pasuje do nowoczesnego wystroju i zaproponowali przeniesienie go do kościoła o podobnym stylu²⁴.

W 1988 roku powstał nowy ołtarz chrzcielny (il. 32), a obraz Matki Boskiej Łaskawej został usunięty z kultu zapewne ze względu na zły stan zachowania. Po krótkim pobycie w kościele od 2008 r., jak wcześniej wspomniano, zimą 2018/2019 r. został

²² Umowa kupna-sprzedaży z 5 listopada 1936 r. między parafią św. Michała Archaniola, a parafią w Kazimierzówce informuje, że kościół został sprzedany wraz z amboną i trzema ołtarzami. Z jego wyposażenia zachowano w Lublinie m.in. obraz z ołtarza głównego z przedstawieniem Matki Boskiej. AAL, Rep. 61, IVb; Rep. 64a, k. 11.

²³ Umowa kupna-sprzedaży zawarta między parafią św. Michała Archaniola i parafią w Kazimierzówce, AAL, Rep. 61, IVb; 64a, k. 11.

²⁴ Archiwum parafii św. Michała Archaniola w Lublinie: *Księga Protokołów Wizyt Kanonicznych parafii św. Michała Archaniola w Lublinie* [1954 do 2003], s.63: „Jedynym zabytkiem sztuki jest barokowy ołtarz z XVIII wieku przeniesiony z innego kościoła. Nie harmonizuje on z ogólnym wystrojem świątyni i dlatego należy przenieść go do kościoła w podobnym stylu.” Protokół podpisany 18 czerwca 1980 r. przez Ks. kan. Zbigniewa Staszewicza, Dziekana Dekanatu Lubelskiego i ks. Wacława Chromiaka, Wizytatora Diecezjalnego.

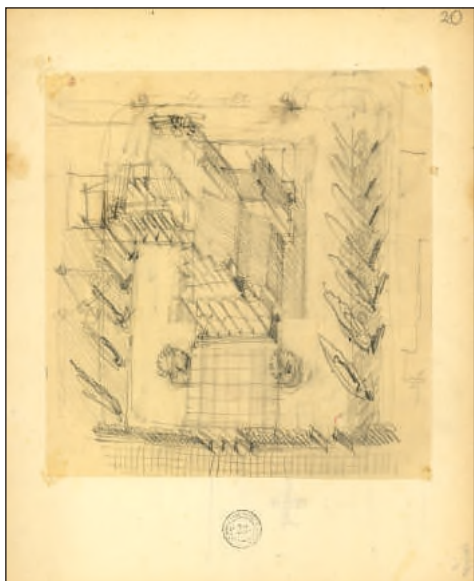
zdjęty i przeniesiony na plebanie, aby historycy sztuki Barbara Czajkowska i Zbigniew Nestorowicz przeprowadzili oględziny i podjęli pierwsze próby oceny czasu powstania malowidła, koszulki i koron oraz ich stanu zachowania. Obraz czeka obecnie na przeprowadzenie profesjonalnych prac konserwatorskich.

Na początku artykułu zobowiązałam się do próby wyjaśnienia dlaczego na wieży kościoła przez szereg lat jaśniały neony ze słowem „ave”. W tym celu trzeba zwrócić uwagę na witraże znajdujące się w kościele. A nie jest to wcale tak bardzo oczywiste. Potrafiły one ukrywać się przez szereg lat w zaułkach kościoła i dopiero dociekliwość badaczki Danuty Czapczyńskiej – Kleszczyńskiej pozwoliła wyświecić ich urodę w całej okazałości. Jest to najliczniejszy zespół przedwojennych witraży w Lublinie (il. 33-39). Oprócz wcześniej wspomnianego witraża przedstawiającego Św. Michała Archaniola, w oknach ścian zamykających ramiona transeptu znajdują się sygnowane witraże firmy Piotrowskiego, w okrągłych oknach naw bocznych znajdujemy kolejnych 8 witraży, a najpiękniejszy, z motywem stylizowanej korony cierniowej i napisem AVE MARYJA umieszczony jest w kwadratowym oknie kaplicy adoracji Najświętszego Sakramentu (il. 38). I tutaj korci mnie aby oddać się przypuszczeniom, że ten właśnie witraż zauroczył jednego z proboszczów do tego stopnia, że postanowił okrzyk zachwytu wnieść bliżej nieba, powtarzając część pozdrowienia anielskiego.

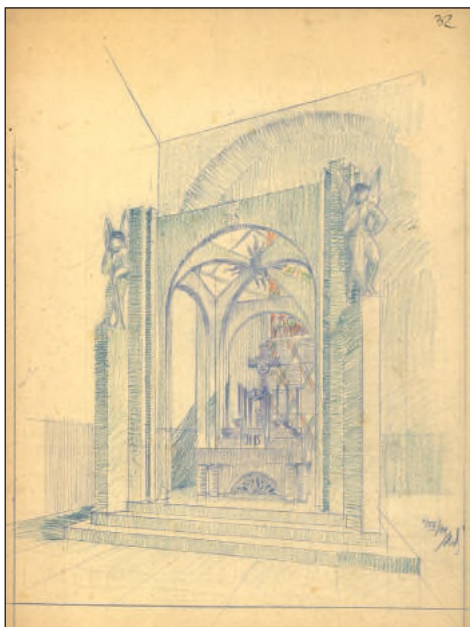
Dzięki pracy Danuty Czapczyńskiej-Kleszczyńskiej i jej wiedzy w zakresie dziejów malarstwa witrażowego w Polsce będziemy mogli poznać historię witraży z kościoła św. Michała Archaniola czytając artykuł jej autorstwa, który zostanie opublikowany obok innych, przybliżających historyczne zagadnienia związane z parafią, w planowanej przez proboszcza księdze na jubileusz 100-lecia parafii.

SUMMARY

Saint Michael Archangel parish church in Lublin, erected before World War II, had stained glass in the majority of its windows already at that time. The main altar, designed by Ignacy Kędzierski and constructed in 1947, altered and extended in subsequent years, is still present in the temple. Before the brick church was built, designed by a famous architect Oskar Sosnowski, a wooden church had been transferred from Pawłów to serve as a provisional temple. It is not known where the Baroque furnishings for the wooden church placed in Bronowice district were purchased. The furnishings comprised the main altar with the image of Madonna with Child, called Benevolent, side altars (one of them with a painting of the Guardian Angel) and a baptismal font. After the brick church had been erected, the furnishings from the wooden temple were given to the parish in Kazimierzówka, except for the painting of Benevolent Madonna, the baptismal font and probably the picture of the Guardian Angel, which remained in Lublin.

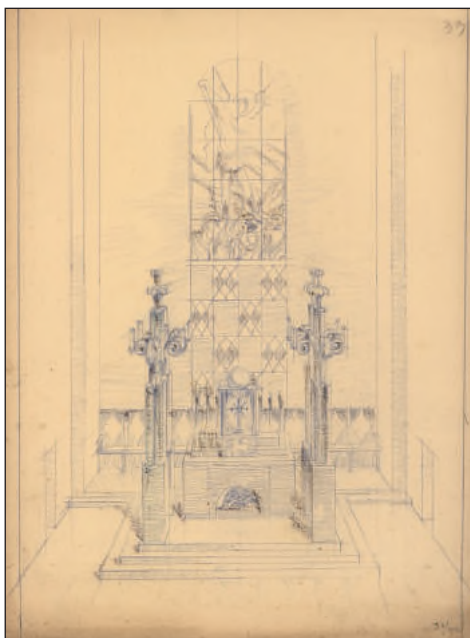
1. Kościół pw. św. Michała Archanioła w Lublinie, rysunek odręczny I. Kędzierskiego w Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Spuścizna Ignacego Kędzierskiego, sygn.35/864/0/-13

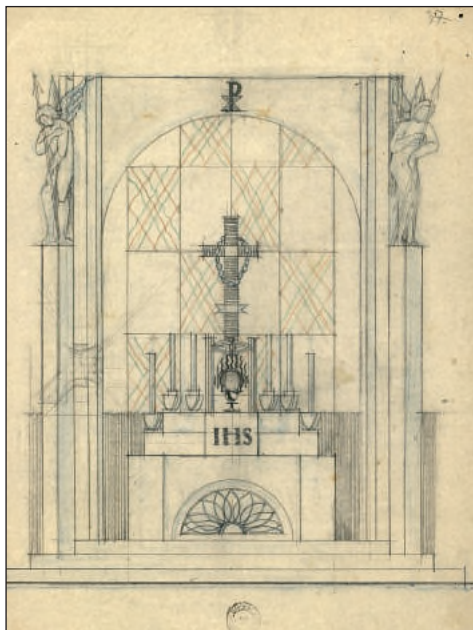
3. Rysunek koncepcyjny ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Spuścizna Ignacego Kędzierskiego, sygn.35/864/0/-13

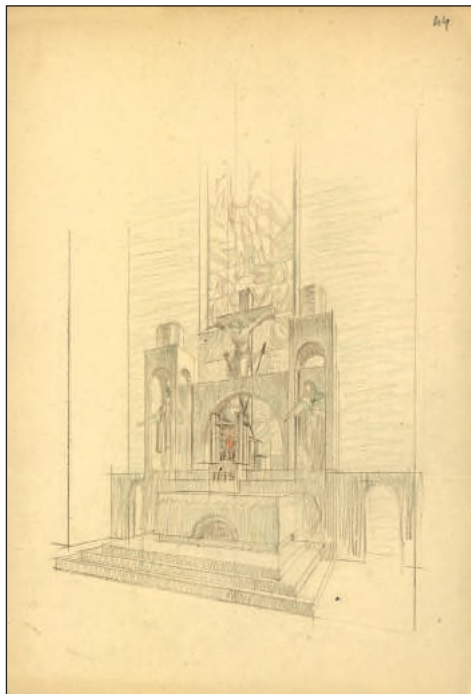
2. Wnętrze kościoła pw. św. Michała Archanioła w Lublinie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

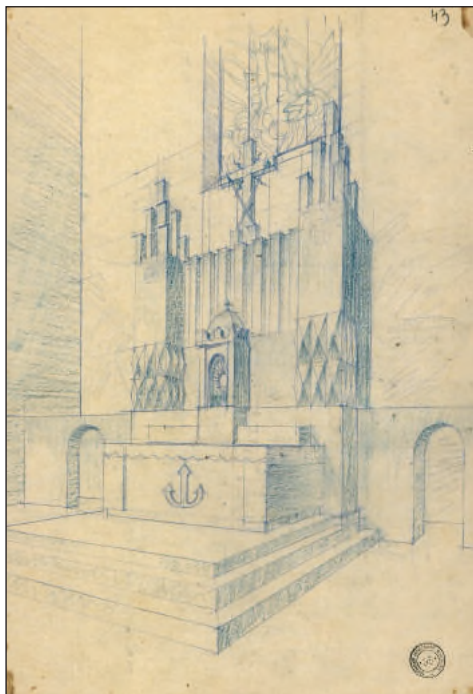
4. Rysunek koncepcyjny ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Spuścizna Ignacego Kędzierskiego, sygn.35/864/0/-13

5. Rysunek koncepcyjny ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Spuścizna Ignacego Kędzierskiego, sygn.35/864/0/-13

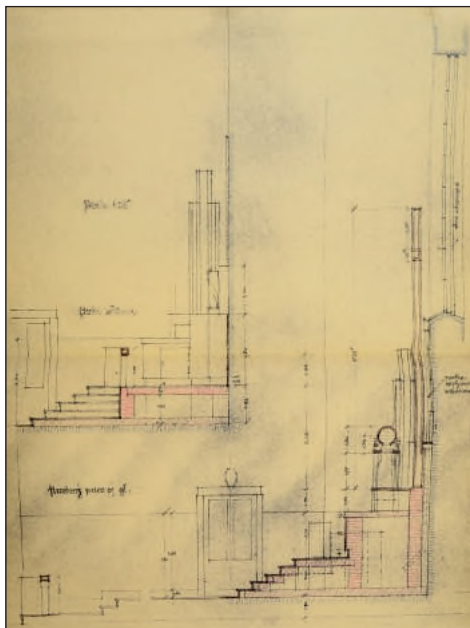
7. Rysunek koncepcyjny ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Spuścizna Ignacego Kędzierskiego, sygn.35/864/0/-13

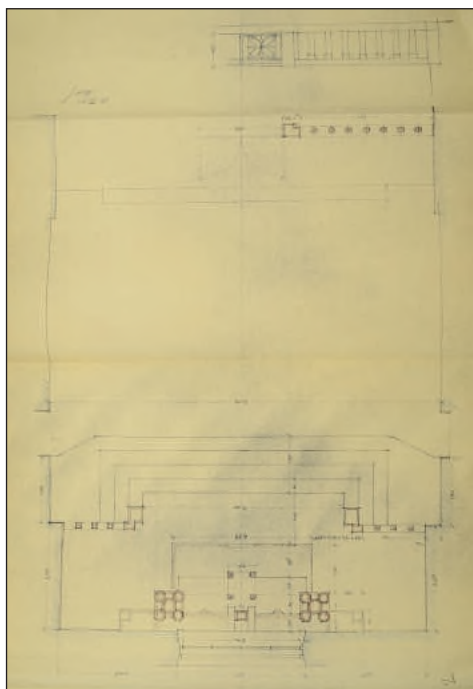
6. Rysunek koncepcyjny ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Spuścizna Ignacego Kędzierskiego, sygn.35/864/0/-13

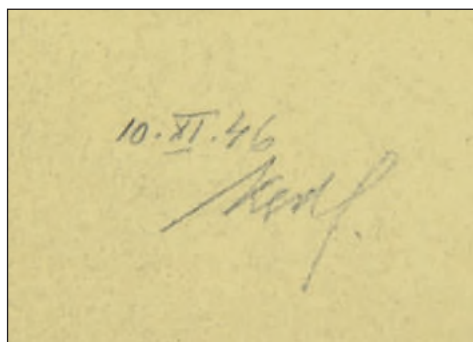
8. Projekt ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, 1946 r. w archiwum parafii pw. św. Michała Archaniola w Lublinie

9. Karta z projektu ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, 1946 r., przekrój boczny, w archiwum parafii pw. św. Michała Archaniola w Lublinie

10. Karta z projektu ołtarza głównego autorstwa I. Kędzierskiego, 1946 r., rzut poziomy, w archiwum parafii pw. św. Michała Archaniola w Lublinie

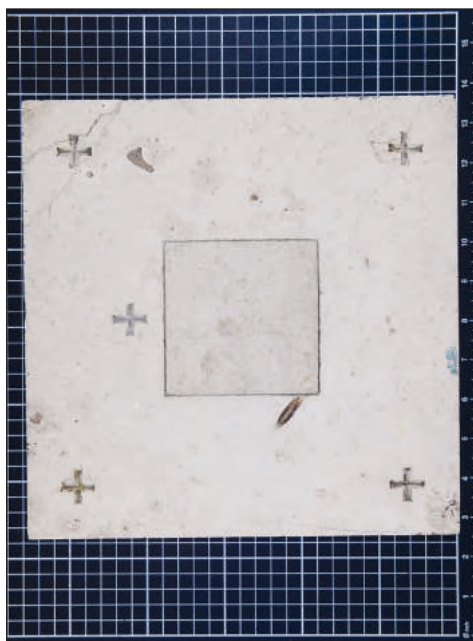
11. Autograf Ignacego Kędzierskiego

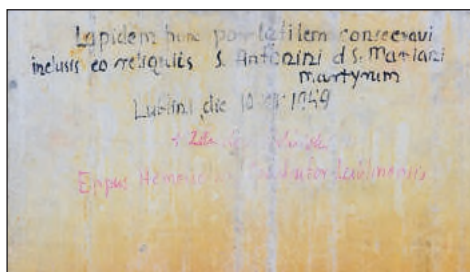
12. Ołtarz główny, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

13. Prezbiterium kościoła pw. Św. Michała Archaniola w Lublinie, fotografia wykonana przed 1949 r. z archiwum parafii pw. św. Michała Archaniola w Lublinie

14. Portatyl, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

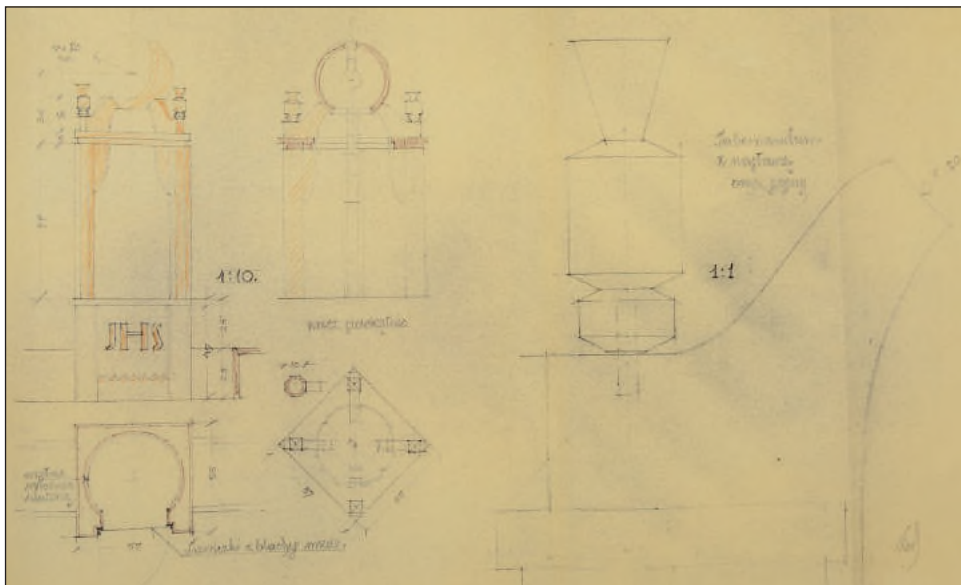
15. Portatyl, odwrocie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

16. Ołtarz główny przed 1965 r., fotografia z archiwum parafii pw. św. Michała Archanioła w Lublinie

18. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem zw. Łaskawą, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

17. Tron z ołtarza głównego kościoła pw. Św. Michała Archanioła w Lublinie, projekt I. Kędzierskiego w archiwum parafii pw. św. Michała Archanioła w Lublinie

19. Wota do obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

20. Obraz Świętej Rodziny z Krępcą, fot. K. Tur-Marciszuk, 2017 r.

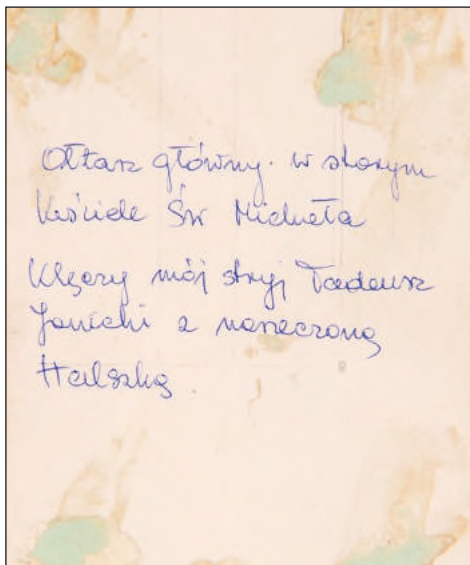
21. Ołtarz główny z Kazimierzówki, fot. K. Tur-Marciszuk, 2017 r.

22. Ołtarz boczny I z kaplicy w Krępcu, fot. K. Tur-Marciszuk 2017 r.

23. Oltarz boczny II z kaplicy w Krępcu, fot. K. Tur-Marciszek, 2017 r.

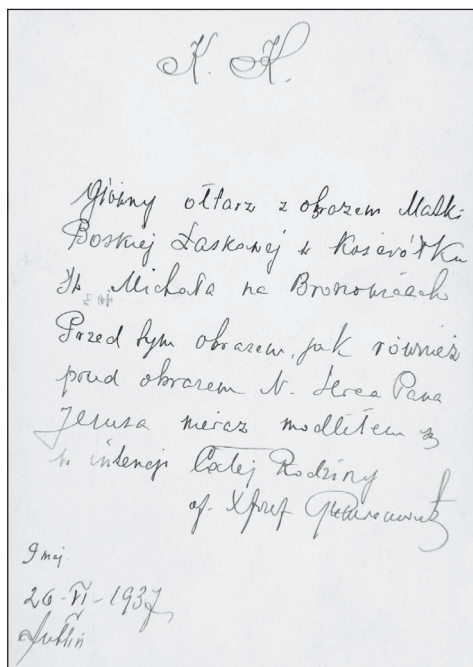
25. Odwrocie fotografii prezbiterium kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, przed 1947 r., fotografia z archiwum parafii.

24. Prezbiterium kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie przed 1947 r., fotografia z archiwum parafii.

26. Fotografia obrazu Matki Boskiej zw. Łaskawą w oltarzu drewnianego kościoła na Bronowicach w archiwum parafii pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, zap. 1937 r.

27. Odwrocie fotografii obrazu Matki Bożej zw. Łaskawą w ołtarzu na Bronowicach w archiwum parafii pw. św. Michała Archanioła w Lublinie, zap. 1937 r.

29. Obraz Anioł Stróż z kaplicy w Krępcu, fot. K. Tur-Marciszek, 2017 r.

30. Misa chrzcielna, fot. I. Marciszek, 2018 r.

28. Obraz Anioł Stróż z kościoła pw. św. Michała Archanioła w Lublinie, fot. I. Marciszek, 2018 r.

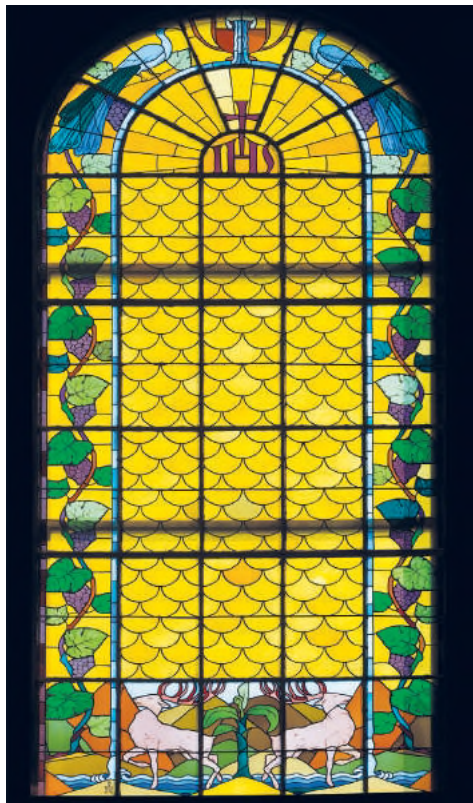
31. Ołtarz sprowadzony z ziem zachodnich, fotografia w archiwum parafii pw. św. Michała Archaniola w Lublinie

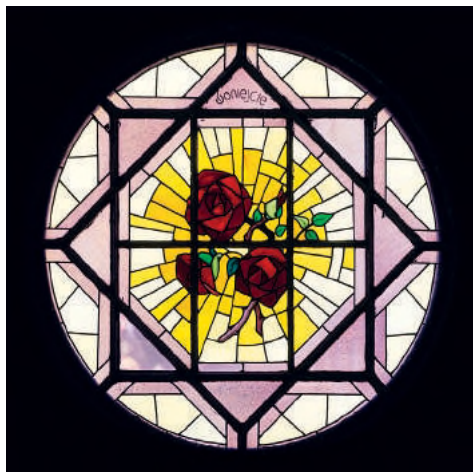
33. Witraż „św. Michał Archaniol” w oknie prezbiterium kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

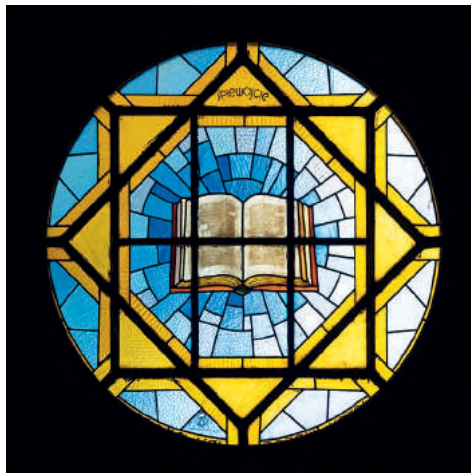
32. Nowy ołtarz chrzcielny, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

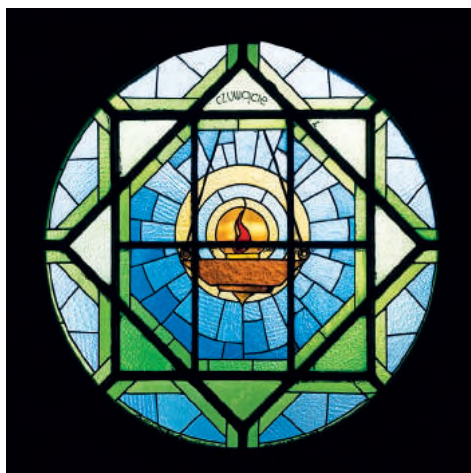
34. Witraż z 1936 r. w oknie transeptu kościoła św. Michała Archaniola w Lublinie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

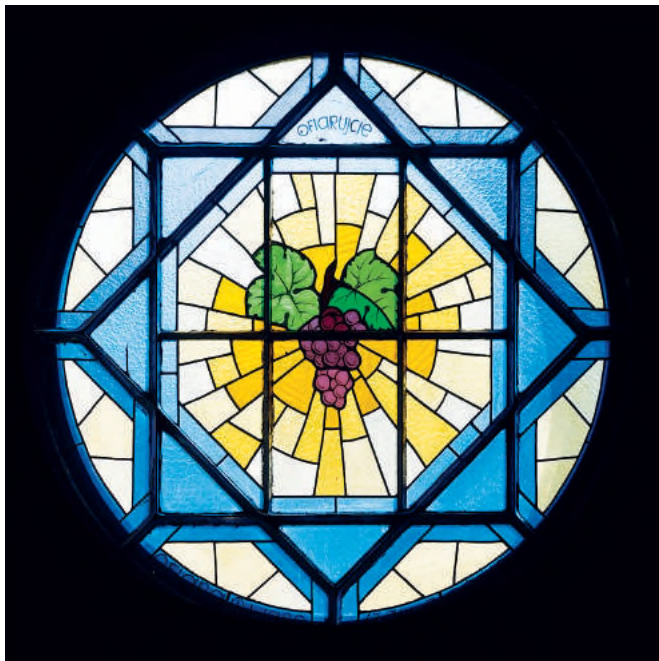
35. Witraż „wonejcie” w oknie nawy bocznej kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

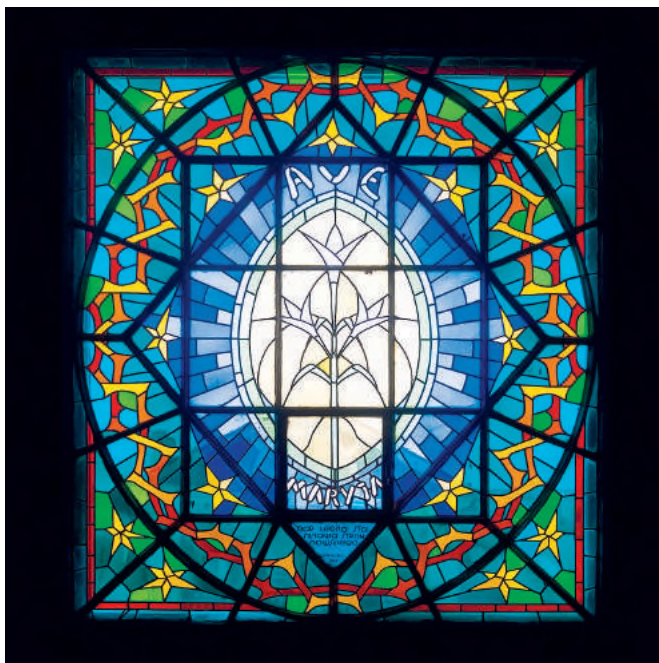
36. Witraż „śpiewajcie” w oknie nawy bocznej kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

37. Witraż „czuwajcie” w oknie nawy bocznej kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

38. Witraż „ofiarujecie” w oknie nawy bocznej kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, fot. I. Marciszuk, 2018 r.

39. Witraż „Ave Maryja” z 1930 r. w oknie kaplicy kościoła pw. św. Michała Archaniola w Lublinie, fot. I. Marciszuk 2018 r.

POMNIKI ZASŁUŻONEGO LUBLINIANINA JANA REINBERGERA

Odkrywanie zapomnianych historii miejsc i osób można czasami porównać do wymyślonej przez Johna Spilsbury w 1766 r. formy rozrywki, w której połączenie różnych elementów ujawnia logiczną całość. Zestawiając ze sobą jak puzzle pozornie przypadkowe informacje, przedmioty i miejsca można odtworzyć minione wydarzenia i przywrócić pamięć o tych, którzy już odeszli. Pozornie niezwiązane ze sobą zabytki epigrafiki z początku XIX wieku stanowiły pretekst do rozwikłania zagadkowej fundacji epitafium z lubelskiego kościoła OO. Kapucynów i odnalezienia informacji o zmarłym, którego upamiętnia tablica nagrobna na tutejszym cmentarzu przy ul. Lipowej. Była to również okazja do przypomnienia zapomnianej postaci zasłużonego Lublinianina – Jana Reinbergera (1773-1858). Trzeba wyjaśnić, że występujące nie tylko w dokumentach archiwalnych różnice w pisowni nazwiska bohatera niniejszego artykułu nie mają znaczenia, ponieważ na podstawie pogłębionej kwerendy potwierdzono, że wskazywany w dokumentach źródłowych jako: „Reinberger”, „Reinbergier”, „Reimbergier”, „Rembergier”, „Remberger”, „Rejnbergier” jest w rzeczywistości tą samą osobą.

Tablica epitafijna z 1831 r. w kościele OO. Kapucynów w Lublinie

W lubelskim kościele OO. Kapucynów przy ul. Krakowskie Przedmieście 42, na wschodniej ścianie nawy bocznej, po prawej stronie wejścia do neogotyckiej kaplicy pw. Niepokalanego Serca NMP, znajduje się tablica z 1831 r. Jest ona poświęcona zmarłym rodzicom i żonie anonimowego fundatora, którego dotychczas nie określono w żadnym z opracowań poświęconych zabytkowej świątyni. Tablica stanowi element wystroju architektonicznego kościoła wpisanego do rejestru zabytków, wraz z wyposażeniem wnętrza, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z 14 maja 1971 r. (numer w rejestrze zabytków: A/498). Posiada ona kartę ewidencyjną zabytku ruchomego i na tej podstawie została włączona do wojewódzkiej ewidencji zabytków¹.

Na prostokątnej (47 x 56 cm), marmurowej tablicy w brązowym kolorze wyryto połączane napisy ku czci zmarłych Jana i Anny z Jelińskich małżonków Reinbergerów (†1780 i †1831) oraz Honoraty Głuskiej (†1820). Starannie wypracowane kształty liter o regularnym dukcie przypominają ozdobne pismo odręczne. Napisy uzupełnia skromna dekoracja w postaci prostej bordiury i wycinków rozet w jej narożnikach. Wydaje się, że tablica pozostaje na swoim pierwotnym miejscu w kościele. Tą samą lokalizację wskazał już w 1887 r. Władysław Kornel Zieliński w *Monografii Lublina*: „W kościele OO. Kapucynów pw. Św. Piotra i Pawła w Lublinie, przy wejściu do kaplicy pw. Niepokalanego Serca Maryi w kościele (1857-1860), po prawej stronie marmurowa tablica z napisem: „Janowi/ i Annie z Jelińskich/ Reinbergerom/ zmarłym w roku 1780 i 1831./ pamiątkę tę kładzie przywiązany Syn/ a/ zarazem Mąż swej Żonie/ Honoracie z Głuskich/ zmarłej

¹ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie, Karta ewidencyjna zabytku ruchomego: *Tablica pamiątkowa Reinbergerów...*, oprac. C. Kocot, 1983.

w roku 1820². Na podstawie przywołanej inskrypcji trudno jest ustalić, kim był bliżej nie określony syn i mąż zmarłych z rodziny Reinberger, a zarazem fundator epitafium. Z dat umieszczonych na epitafium wynika, że powstało ono w 1831 r., czyli w czasie obowiązywania przepisów zabraniających chowania zmarłych w podziemiach kościołów i na cmentarzach przykościelnych. Na mocy zarządzenia Komisji Policji Obojga Narodów z 18 lutego 1792 r. – *Uniwersału do Miast Wolnych względem cmentarzy i szlachtuzów*, w całej Polsce trwała akcja delokalizowania cmentarzy poza obszary zamieszkałe. Nie był to łatwy proces ponieważ w ówczesnej świadomości obszar cmentarza przykościelnego traktowany był jako miejsce święte, natomiast pogrzeb poza jego terenem budził opór przed grzebaniem zwłok w nie poświęconej ziemi i wzbudzał niepokój, że zmarły zostaje „odłączony” od kościoła. Przekonanie takie było tym silniejsze, ponieważ jedynymi cmentarzami jakie do końca XVIII wieku pozostawały poza murami miejskimi były cmentarze żydowskie oraz przeznaczone dla skazańców, samobójców, a także tych, którzy zginęli w bitwach lub zmarli na choroby zakaźne. Z tego powodu w Lublinie jeszcze do końca XVIII stulecia chowano zmarłych w podziemiach istniejących kościołów i na cmentarzach przykościelnych³. I chociaż w 1792 r. zostało wydane pozwolenie na przeniesienie pierwszego cmentarza poza mury miasta Lublina, to nie jest wiadomo, gdzie zostali pochowani Reinbergerowie upamiętnieni na epitafium⁴. Jego umieszczenie na ścianie kościoła klasztornego może się bowiem wiązać z praktykowanym wówczas zwyczajem nakazanego w testamencie umieszczenia tablicy pamiątkowej w miejscu innym niż dokonany pochówek. Z całą pewnością przywilej umieszczenia tablicy epitafijnej w świątyni należał wyłącznie do osób wpływowych i zamożnych. Odpowiedzi na pytanie kim był fundator epitafium zmarłych należało szukać w dostępnych aktach stanu cywilnego lubelskich parafii.

Potwierdzeniem umieszczonej na tablicy, rocznej daty śmierci Honoraty z Głuskich jest akt jej zgonu, w którym odnotowano, że zmarła ona 5 stycznia 1820 r. w wieku 35 lat, pozostawiając po sobie córkę i męża Jana Reinbergera⁵. Odnaleziony akt urodzenia córki Reinbergerów potwierdza, że urodziła się ona 13 marca 1816 r. w Lublinie i otrzymała imiona Methylda Pelagia Józefa⁶. Jej rodzicami byli Jan Reimbergier, kasjer Departamentu Lubelskiego, lat 43 i Honorata z Głuskich, lat 32⁷. Na podstawie aktu małżeństwa z zawartego 3 maja 1815 r. w Garbowie można ustalić, że Honorata Głuska, panna miecznikówna lubelska, w Jastkowie zamieszkała, córka Franciszka i Katarzyny

² Władysław Kornel Zieliński, *Monografia Lublina*, t. 2 (cz. 1), Warszawa 1887, rkps nr 1785, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, mps w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Lublinie [dalej: W. K. Zieliński], s. 242.

³ M. Gmiter, B. Kotowski, K. Kucharska, B. Laskowska, L. Popek, *Cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Lipowej w Lublinie*, Lublin 1990 [dalej: M. Gmiter i in.], s. 11-12.

⁴ W 1792 r. wydane zostało pozwolenie na przeniesienie cmentarza kościoła parafialnego pw. Św. Michała na teren znajdujący się przy kościele i klasztorze zgromadzenia dominikanów obserwantów (obecnie kościół akademicki pw. Św. Krzyża). W 1794 r. został założony cmentarz na gruntach klasztoru brygidek, tzw. Rurach (obecnie cmentarz przy ul. Lipowej).

⁵ Akt zgonu nr 6 z 1820 r., *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Michała w Lublinie*. Baza indeksów metrykalnych Lubelszczyzny dostępna na Portalu genealogicznym Lubelskie Korzenie: <http://regesty.lubgens.eu/news.php> [dalej: Portal genealogiczny Lubelskie Korzenie].

⁶ Według późniejszych aktów stanu cywilnego: „Matylda Pelagia Józefa”.

⁷ Akt urodzenia nr 64 z 1816 r., *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Michała w Lublinie*. Dostępne na: Portal genealogiczny Lubelskie Korzenie.

z Blombergów Głuskich, lat 31, tego dnia wstąpiła z związek małżeński z Janem Reinbergerem – kasjerem dochodów stałych Departamentu Lubelskiego, kawalerem, szlachetnie urodzonym, synem Jana Reinbergera i Anny z Jelińskich, zamieszkałym w Lublinie, lat 42⁸. Po zestawieniu informacji dostępnych w wyżej wymienionych aktach stanu cywilnego możemy stwierdzić, że fundatorem opisywanej tablicy epitafijnej w kościele OO. Kapucynów był Jan Reinberger z Lublina, urodzony w 1773 r., syn Jana i Anny, pochodzenia szlacheckiego, w 1815 i 1816 sprawujący obowiązki kasjera dochodów stałych Departamentu Lubelskiego.

Tablica nagrobkowa z 1858 r. na elewacji dawnej kaplicy – obecnym kościele rektoralnym, na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lipowej w Lublinie.

Brak jest jakichkolwiek informacji, że tego samego fundatora epitafium z kościoła OO. Kapucynów upamiętnia istniejąca tablica nagrobna z 1858 r. na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lipowej w Lublinie. Publikacje o historii Lublina nie zawierają wiadomości na temat działalności Jana Reinbergera, a autorzy opracowania *Cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Lipowej w Lublinie* z 1990 r. również nie podają jego biogramu⁹.

Tablica nagrobna Jana Reinbergera z 1858 r. stanowi obecnie integralny element elewacji kaplicy pogrzebowej, wpisanej do rejestru zabytków jako element zespołu cmentarza miejskiego, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z 29 stycznia 1985 r. (numer w rejestrze zabytków: A/889). Opisywana tablica znajduje się na północnej elewacji kaplicy – obecnie kościoła rektoralnego. Posiada ona identyczną kompozycję jak opisane powyżej epitafium z 1831 r. Na prostokątnej płycie z piaskowca (150 x 97 cm) wyryto napisy z zastosowaniem kroju liter o podobnych cechach graficznych i niemalże takiej samej dekoracji w postaci szrafowanej bordiury z wycinkami rozet w jej narożnikach. Z powodu zniszczeń nie można już odczytać fragmentów inskrypcji poświęconej zmarłemu. Cały napis został udokumentowany na pochodzącej z lat 60. XX w. fotografii autorstwa Anatoliusza Czerepińskiego. Upamiętniony w ten sposób zmarły, to: „JAN REINBERGIER/ Poborca Kassy Głównej b. Woje/wództwa Lubelskiego Emeryt/ urodzony w roku 1773/ zmarły dnia 18 Czerwca 1858 roku”¹⁰. Potwierdzeniem tożsamości fundatora epitafium z 1831 r. i zmarłego zidentyfikowanego na tablicy nagrobnej z 1858 r. jest zachowany akt zgonu w którym odnotowano, że w dacie jego śmierci: „stawili się Feliks Bieczyński Inżynier Gubernialny lat pięćdziesiąt ośm i Apolinary Władich Rachmistrz Wydziału Administracji Rządu Gubernialnego lat czterdzieści liczący, oba z Lublina i oświadczyli: że w dniu ósmnastym bieżącego miesiąca o godzinie drugiej po południu umarł Jan Rejnbergier, były Poborca byłej Kassy głównej Województwa Lubelskiego, tu w Lublinie zamieszkały, lat ośmiesziesiąt pięć liczący, wdowiec, syn Jana i Anny małżonków Rejnbergierów z Lublina”¹¹.

⁸ Akt małżeństwa nr 48 z 1815 r. *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Garbowie*. Portal genealogiczny Lubelskie Korzenie. W dokumencie pisownia: „Jedlińskich”. Ojcem Honoraty był Franciszek Głuski herbu Ciołek – miecznik lubelski w latach 1784-1786, wojski mniejszy lubelski w latach 1779-1784, skarbnik lubelski w 1779 roku, członek Lubelskiej Komisji Boni Ordinis w 1780 roku.

⁹ M. Gmitter i in.

¹⁰ P. Dymmel, R. Litwiński, *Cmentarze Lubelskie*, Lublin 2015, s. 72, fot. 65.

¹¹ Akt zgonu nr 233 z 1858 r. *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Katedralnej św. Jana w Lublinie*. Portal genealogiczny Lubelskie Korzenie.

Pomnik Reinbergera, którego pozostałością jest opisywana tablica nagrobna został wymieniony w *Spisie pomników, znajdujących się na starym rzymsko-katolickim parafialnym w Lublinie*, sporządzonym przez Stanisława Ostrołęckiego według stanu na dzień 28 lipca 1901 r.¹² Miejsce jego lokalizacji w połowie lat 60. XX w. (tj. sektor III) zostało wskazane w publikacji *Cmentarze Lubelskie* z fotografiami A. Czerepińskiego¹³. Jest to obszar położony w bezpośrednim sąsiedztwie obecnego kościoła. Z powyższego wynika, że umieszczona na elewacji tego kościoła tablica z 1858 r. jest pozostałością usuniętego nagrobka. Jego likwidacja wiązała się z pracami otoczeniu kaplicy pogrzebowej, która została wybudowana ponad dwadzieścia lat wcześniej przed śmiercią Jana (w 1837 r.). Obecnie dawna kaplica w swoim pierwotnym zarysie pełni rolę prezbiterium kościoła rektoralnego pw. Wszystkich Świętych. W 1989 r. zmieniono oryginalny kształt budynku, zastępując nową nawą główną przedsionek kaplicy i jej ścianę wschodnią z dobudowaną do niej przed 1970 r. wiatą. Budowa nawy wiązała się z koniecznością przeniesienia trzech tablic wmurowanych w ściany zburzonego przedsionka – w tym opisywanej tablicy nagrobnej z 1858 r., która znajdowała się na ścianie północnej tego przedsionka. W trakcie prac nastąpiła zamiana przewidywanych miejsc przeniesienia tablicy nagrobnej Jana Reinbergera i tablicy epitafijnej z 1881 r., upamiętniającej Józefa Szejna (†1830)¹⁴. Z tych informacji wynika, że likwidacja grobu Jana musiała nastąpić po dacie wykonania wspomnianego zdjęcia z lat 60. XX w. i przed dokonaną w 1989 r. rozbudową kaplicy.

Wskazane powyżej miejsce dawnej lokalizacji nieistniejącego już nagrobka Reinbergera w sektorze stanowiącym najbliższe otoczenie kaplicy dowodzi, że zmarły musiał mieć uprzywilejowaną pozycję wśród ówczesnych mieszkańców Lublina. Miejsca wokół kaplicy oraz przy alejkach należały do najważniejszych stref cmentarza i były przeznaczone na pochówki przede wszystkim osób zasłużonych dla miasta lub zamożnych, których rodziny było stać na zakupienie koncesji pod grób stały i wykonanie nagrobka. Groby stałe z nagrobkami stanowiły wówczas znikomą część wszystkich grobów na cmentarzu, a posiadanie nagrobka z inskrypcją upamiętniającą zmarłego było miarą prestiżu, pozycji społecznej i posiadanego majątku¹⁵. Wryta na tablicy nagrobnej Reinbergera informacja, że był on urzędnikiem Komisji Województwa Lubelskiego wpisuje się w ten kontekst.

Potwierdzeniem przynależności Reinbergera do określonej grupy społecznej są również nieprzypadkowi świadkowie ważnych wydarzeń rodzinnych w jego życiu, którzy zostali wymienieni w przywoływanych aktach stanu cywilnego parafii rzymskokatolickich. Ich obecność w trakcie tych wydarzeń można tłumaczyć powiązaniami towarzyskimi i rodzinnymi Jana, a zajmowane przez nich stanowiska w administracji państwowej świadczą o kręgu osób skupionych wokół niego. W 1816 r. świadkami chrztu jego córki byli Demetry Władich – Sędzia Trybunału Cywilnego pierwszej instancji Departamentu Lubelskiego i Franciszek Zabielski – Sekretarz prefektury Departamentu Lubelskiego¹⁶.

¹² S. Ostrołęcki, *Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w Lublinie*, Warszawa 1902, s. 35.

¹³ Podpis pod fotografią A. Czerepińskiego. P. Dymmel, R. Litwiński, jw., s. 72.

¹⁴ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie [dalej: WUOZ], T. Michalak, *Projekt techniczny rozbudowy Kaplicy na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lipowej 13/15 w Lublinie*, Lublin 1989 r., s. 4, 7, rys. nr 7; Protokół wizytacji obiektu zabytkowego. Lublin – kaplica cmentarna z datą 20.10.1987 r., znak: 5342/6/87.

¹⁵ M. Gmitter i in., s. 20.

¹⁶ Akt urodzenia nr 64 z 1816 r., jw.

Ślub Jana i Honoraty z Głuskich w 1815 r. odbył się w obecności tego samego Demetrego Władicha oraz Walentego Zielińskiego – Kapitana Wojsk Polskich¹⁷. Oświadczenie o zgonie Jana w 1858 r. zostało oznajmione przez Feliksa Bieczynskiego – Inżyniera Gubernialnego oraz Apolinarego Władicha – Rachmistrza Wydziału Administracji Rządu Gubernialnego¹⁸. Natomiast jeśli przejrzymy dostępne akta stanu cywilnego dotyczące wyżej wymienionych Władichów okazuje się, że Jan Rainberger, były kasjer Kasy Wojewódzkiej dnia 2 marca 1830 r. składał oświadczenie o śmierci Demetrego Władicha, wówczas prezesa Sądu Kryminalnego Województwa Lubelskiego i Podlaskiego, pozostawiającego po sobie zmarłą żonę – Annę z Reinbergerów. Był również świadkiem chrztu synów Demetrego Władicha i Anny z Reinbergerów: Apolinarego Wincentego Ignacego (1817) i Konstantego Józefa (1811)¹⁹. Natomiast zmarła w 1820 r. żona Jana pochodziła ze znanej niegdyś rodziny Głuskich herbu Ciołek, posiadającej liczne majątki w Lubelskiem i opisywanej przez Adama Bonieckiego i Seweryna Uruskiego²⁰.

Wyjaśnienie powodów uprzywilejowanej lokalizacji grobu Jana Reinbergera znajduje się w dokumentach archiwalnych.

Kwerenda archiwalna i bibliograficzna

Pozycja społeczna Reinbergera wiązała się z zajmowanymi przez niego stanowiskami w służbie publicznej. Postanowieniem namiestnika Królestwa Polskiego z 16 stycznia 1816 r. wprowadzono nowy podział administracyjny zastępując dotychczasowe departamenty województwami, a prefektury – komisjami wojewódzkimi, stanowiącymi wykonawczą władzę administracyjną na terenie tych województw²¹. Z tego okresu pochodzą przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie akta osobowe poborcy wojewódzkiego Jana Reinbergiera z lat 1809-1842²². Wśród nich znajduje się *Lista Stanu Służby po koniec 1827 roku Jana Reinbergera Poborcy Kassy Głównej Woiewództwa Lubelskiego – przedstawienie stanu służby na koniec 1827 r.*, podpisana przez niego samego z datą 21 czerwca 1829 r. Będący kompletnym *curriculum vitae* dokument zawiera następujący opis kolejno zajmowanych przez Reinbergiera stanowisk w służbie publicznej przez okres 39 lat i 9 miesięcy:

- służył w Wojsku Polskim od 1 kwietnia 1788 r. do czasu bitwy pod Maciejowicami w październiku 1794 r., po której z powodu odniesionych ran został przeniesiony

¹⁷ Akt małżeństwa nr 48 z 1815 r., jw.

¹⁸ Akt zgonu nr 233 z 1858 r., jw.

¹⁹ Akt zgonu nr 72 z 1830 r., *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Katedralnej św. Jana w Lublinie*, Akty urodzenia: nr 51 z 1813 r., nr 221 z 1817 r. *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Michała w Lublinie*

²⁰ Rodzina wywodząca się z miejscowości Głusko Wielkie. R. Sarzyńska-Janczak, *Rozpoznania wartości kapliczek i figur przydrożnych w związku z planowanymi z urzędu postępowaniami administracyjnymi w sprawach wpisów do rejestru zabytków przyczynkiem do badań historii miejscowości i regionu*, (w:) *Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego. Rok 2016*, t. XIX, Lublin 2017, s. 255. A. Boniecki, *Herbarz polski*, Warszawa 1899 t. VI, s. 123-125. S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa 1907 t. IV, s. 202-203.

²¹ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. I, s. 115-120.

²² Archiwum Państwowe w Lublinie, zesp. nr 115 *Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski* [dalej: APL – KWL i RGL], jedn. 1595: *Akta osobowe Jana Reinbergier poborcy wojewódzkiego 1809-1842*.

do lazaretu i opuścił go po wyleczeniu, w ostatnim dniu sierpnia 1795 r. (służba wojskowa trwała 7 lat i 5 miesięcy);

- w czasie zaboru austriackiego wstąpił do służby publicznej jako asystent Biura Buchalterycznego w Lublinie (w okresie od 1 września 1795 do 20 kwietnia 1796), następnie na podobnym stanowisku przy Kasie Egzekucyjnej Opatowskiej (21 kwietnia 1796 – 18 stycznia 1797) i Kasie Cyrkularnej Łukowskiej (19 stycznia 1797 – 7 kwietnia 1804), a po przyłączeniu jej do Kasy Cyrkularnej w Siedlcach (do 12 lipca 1807). Został nominowany 12 lipca 1807 r. na oficera Kasy Cyrkularnej Lubelskiej, w której pozostawał do czasu wkroczenia wojsk polskich do dnia 10 maja 1809 (służba trwała 13 lat 8 miesięcy i 10 dni);
- w kolejnym okresie służby (trwającym 18 lat, 7 miesięcy i dwadzieścia dni), w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego: po wkroczeniu wojsk polskich sprawował urząd kasjera Administracji Powiatu Lubelskiego do 10 sierpnia 1810 r. (1 rok i 3 miesiące), następnie awansował na kasjera Kasy Departamentowej Lubelskiej dochodów stałych (6 lat 4 miesiące 20 dni), od 1 stycznia 1817 r. mianowany poborcą Kasy Głównej poborów Województwa Lubelskiego (5 lat), a od 1 stycznia 1822 r. poborcą Kasy Głównej Województwa Lubelskiego – do końca 1827 r. (6 lat). Ponadto w aktach osobowych Jana Reinbergera odnotowane zostały informacje, że:
- w Wojsku Polskim służył w Regimentie 4 pieszym Buławy Wielkiej Koronnej przez 4 lata, a następnie przeniósł się do Regimentu 7go pieszego Potockiego Starosty Szczyrzeckiego i służył w niej do „Maciejowieckiej Batalij na której 4 rany prawie śmiertelne poniósł”²³;
- służąc w wojsku poniósł sześć ciężkich ran i dostał się w niewolę; czynnie uczestniczył w bitwach pod Dubienką, Chełmem, Gólkowem, podczas oblężenia Warszawy oraz w bitwie pod Maciejowicami w 1794 r.²⁴ Ze względu na powyższe starał się o pensję dożywotnią. Przeszedł na emeryturę w 1830 r.;
- w czasie pełnionej służby wykazał się „gorliwością w dopełnianiu swoich obowiązków, wiernością w zachowaniu powierzonego sobie grosza publicznego, porządkiem i regularnością w składaniu rachunków i wszelkich przepisanych czynności odznaczył się tak iż na zadowolenie zwierzchników swoich, i na zalety zupełnie moralnego i wzorowego urzędnika zyskał”²⁵.

Mając na uwadze powyższe zasługi Jana Reinbergera nie budzi zdziwienia fakt, że jeszcze jako kadet w regimencie pieszym buławy Wielkiej Koronnej, 12 września 1791 r. otrzymał herb szlachecki Trójstrzał²⁶. Z tego właśnie powodu we wspomnianych aktach stanu cywilnego jest on określany jako „szlachetnie urodzony”.

Bohater niniejszego artykułu był niegdyś osobą powszechnie znaną. Stanisław Małachowski-Łempicki wymieniał Reinbergera, poborcę Kasy Głównej Województwa Lubelskiego jako członka lubelskiej loży wolnomularskiej Świątynia Równości. W 1817 r. Jan Reinberger wraz z Pawłem Wagnerem dokonali w imieniu Towarzystwa Wolnych

²³ Regiment Pieszzy Potockiego był oddziałem piechoty armii koronnej wojska I Rzeczypospolitej. Uczestniczył w 1792 w VII wojnie polsko-rosyjskiej toczony w obronie Konstytucji 3 Maja.

²⁴ Dubienka: 3 czerwca 1794, Chełm: 8 czerwca 1794, Gólków: 9 lipca 1794, Warszawa: 13 lipca – 6 września 1794, Maciejowice: 10 październik 1794.

²⁵ APL – KWL i RGL, jedn. 1595: *Akta osobowe Jana Reinbergier* ...

²⁶ Dostępne na: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Tr%C3%B3jstrza%C5%82_\(herb_szlachecki\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Tr%C3%B3jstrza%C5%82_(herb_szlachecki)); http://www.agad.gov.pl/pomoce/KK_98.xml

Mularzy zakupu budynków znajdujących się przy ulicy Podwale w Lublinie z przeznaczeniem na siedzibę loży²⁷. W ten sposób Reinberger (członek loży Świątynia Równości) i Wagner (członek loży Wolność Odzyskana) zostali fikcyjnymi właścicielami nieruchomości, która w rzeczywistości należała do dwóch łóż. Po zniesieniu wolnomularstwa ukazem cara Aleksandra II z dnia 1 sierpnia 1822 r. i likwidacji lubelskiej loży, w 1824 r. rząd rosyjski wymógł na Reinbergerze i Wagnerze zrzeczenia się prawa własności tych nieruchomości w hipotece, po czym tytuł własności został przepisany na Rząd Królestwa Polskiego²⁸. Według Małachowskiego-Łempickiego lubelscy masoni byli bardzo bogaci, ale w chwili likwidacji loży zeznali, iż żaden majątek po nich nie pozostał, a posiadane fundusze przed zamknięciem loży z woli całego zgromadzenia rozdane zostały ubogim i potrzebującym wsparcia – co do ostatniego grosza. Reprezentujący ich między innymi Reinberger zeznał, że przy rozwiązaniu loży posiadane przez nie sprzęty zostały sprzedane, a gotówka uzbierana w ten sposób „pomiędzy nieszczęśliwych rozdzielona została”²⁹. Pomijając powody likwidacji organizacji wolnomularskich w Lublinie, niezaprzeczalnymi dokonaniem pozostaje ich działalność społeczna, w której niewątpliwie udział miał Jan. W 1812 r. z inicjatywy wolnomularzy założony został w Lublinie Instytut Bibliopoliczny, zawiązany na zasadach towarzystwa akcyjnego, a następnie w 1815 r. Towarzystwo Dobroczynności i w 1816 r. Towarzystwo Przyjaciół Muzyki³⁰.

W 1837 r. został powołany społeczny *Komitet Kierujący Urządzeniem Ogrodu Publicznego* złożony z prominentnych obywateli, na czele którego stał inżynier gubernialny Feliks Bieczyński³¹. Do obowiązków Komitetu należało prowadzenie rachunków związanych z zakładaniem ogrodu oraz składanie kwartalnych i rocznych sprawozdań rządowi gubernialnemu. Miał on też czuwać nad całością wykonywanych prac. Na pierwszym jego zebraniu (31 marca 1837 r.), wśród powołanych członków znalazł się Jan Reinberger, któremu powierzono funkcję kasjera. Prowadzący kasę i rachunkowość Reinberger dopiero w 1848 r. z powodu podeszłego wieku i osłabienia wzroku zdał swoje funkcje na Henryka Hoenege³². Założony wówczas ogród miejski, nazwany potem Saskim, okazał się najlepszą i najtrwalszą inwestycją miejską tej epoki i służy do dzisiaj mieszkańcom Lublina. Chociaż większość prac związanych z jego zakładaniem i konserwacją wykonywał Bieczyński, to pewnym ułatwieniem w nich była działalność Komitetu złożonego z osób najbardziej zaangażowanych w jego powstanie. W ich gronie znalazł się Jan Reinberger.

Kolejnym polem działalności Jana Reinbergera była praca w *Dozorze Kościoła i Cmentarza Katedralnego i św. Michała*, zarządzającym należącymi do parafii budyn-

²⁷ Numer hipoteczny nieruchomości: „149”, numery policyjne: „217” i „218”. Obecnie siedziba Kurii Metropolitarnej przy ulicy Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2 w Lublinie. Więcej informacji na ten temat w moim artykule: *Kaplica przy pałacu biskupa w Lublinie na tle materiałów archiwalnych*, opublikowanym w niniejszym tomie *Wiadomości Konserwatorskich Województwa Lubelskiego*.

²⁸ S. Małachowski-Łempicki, *Wolne Mularstwo na Lubelszczyźnie 1811–1822*, Lublin 1933, s. 118–120.

²⁹ Jw., s. 124, 126.

³⁰ T. Radzik, W. Śladowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin. Dzieje miasta, tom 2: XIX i XX wiek*, Lublin 2000 [dalej: T. Radzik i in.], s. 21; T. Mencil, *Dzieje Lubelszczyzny*, Warszawa 1974, t. I., s. 524–525.

³¹ T. Radzik i in., s. 57. E. Targońska, *Najstarszy ogród w mieście – Ogród Saski w materiałach archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Lublinie*, (w:) P. Dymmel i R. Jop (red.), *Lublin w kulturze, kultura w Lublinie. Dziedzictwo kulturowe miasta od średniowiecza do współczesności*, Lublin 2018, s. 171–180.

³² J. Willaume, *Początki Ogrodu Miejskiego w Lublinie*, (w:) *Kalendarz Lubelski*, Lublin 1961. E. Targońska, jw., s. 173.

kami kościelnymi oraz cmentarzem rzymskokatolickim na Rurach, zwanym później „Pod Lipkami” (obecnie przy ul. Lipowej). Z dokumentów archiwalnych wynika, że Reinberger pełnił obowiązki prezesa Dozoru przez dwie kadencje (ponownie wybrany na to stanowisko w 1848)³³. Był to co prawda tytuł honorowy, ponieważ prezes nie otrzymywał wynagrodzenia za swoją pracę i nie miał innych szczególnych praw, ale ciążyły na nim obowiązki związane z funkcjonowaniem Dozoru i utrzymaniem należących do parafii nieruchomości. Lubelski Dozór Kościelny, złożony z osób cywilnych i duchownych został powołany na podstawie rozporządzenia Namiestnika Królestwa Polskiego z 14 sierpnia 1821 r. W gronie jego członków wybieranych na sześcioletnią kadencję znaleźli się między innymi przedstawiciele tutejszych parafii: św. Michała, św. Mikołaja i św. Trójcy (w tym: emeryt Reinberger)³⁴. Według Kodeksu Dozoru (ustanowionego 12 lutego 1839 r.), do jego obowiązków należało przede wszystkim pobieranie opłat od pokładnego i karawanów, opłacanie podatków, organizowanie przestrzeni cmentarza (w tym: powiększanie jego obszaru), wyznaczanie miejsca pod groby stałe i czasowe (bez pomników). W zakresie jego zadań mieściło się również dbanie o estetykę cmentarza, budowa i utrzymanie parkanu, bram, alei oraz nasadzenia drzew i kwiatów. Celem utrzymania stałej czystości i porządku na cmentarzu Dozór zatrudniał ogrodnika i stróża³⁵. Wieloletnia działalność Jana Reinbergera w opisywanej instytucji, w tym pełnienie obowiązków jego prezesa były niewątpliwie jednym z powodów lokalizacji jego grobu w pobliżu dawnej kaplicy.

Aby przechować pamięć zasłużonych ludzi

Tablica epitafijna z 1831 r. i tablica nagrobna z 1858 r. to charakterystyczne dla przełomu XVIII i XIX wieku zabytki epigrafiki, z napisami nawiązującymi do pisma kaligraficznego. Są to również dzieła sztuk plastycznych posiadające wartości artystyczne, dokumentujące klasycyzujące trendy w sztuce oraz historyczne, zawierające personalia zmarłych osób związanych z ówczesnym Lublinem. Dokonane po raz pierwszy (na potrzeby niniejszego artykułu) ustalenia na temat zapomnianej działalności Jana Reinbergera uzupełniają wiedzę na temat grona osób zmarłych, pochowanych na zabytkowym cmentarzu przy ulicy Lipowej. Według Zygmunta Glogera pojęcie „pomnik” oznacza nie tylko przedmiot, wystawiony dla upamiętnienia jakiejś osoby lub wydarzenia (monument), ale również sposób uwieczniania ważnych wydarzeń i zasłużonych ludzi w celu uczczenia i przechowania ich pamięci³⁶. W tym kontekście jedynymi już pomnikami Jana Reinbergera zasłużonego Lublinianina, którego pamięć jest godna zachowania, pozostaje tablica nagrobna z nagrobka wzniesionego na jego pamiątkę oraz umieszczone w lubelskim kościele dla pamięci jego bliskich epitafium.

³³ APL – KWL i RGL, seria 2.3 Wydział Administracyjny, jedn.: 744 – *AS w Lublinie cmentarza budowa i reperacja (1839-1844)*: Pismo Jana Reinbergera do Urzędu Muncypalnego Miasta Gubernialnego Lublina z 2/14 lutego 1842 r., *Instrukcja dla dozoru Kościoła i Cmentarza Parafialnego S. Michała w mieście Lublinie pod względem uporządkowania Cmentarza, zarządzeniem funduszami oraz utrzymywania Rachunków z przychodów i wydatków* z datą 18/30 grudnia 1841 r., protokół z 11/23 grudnia 1848 r.

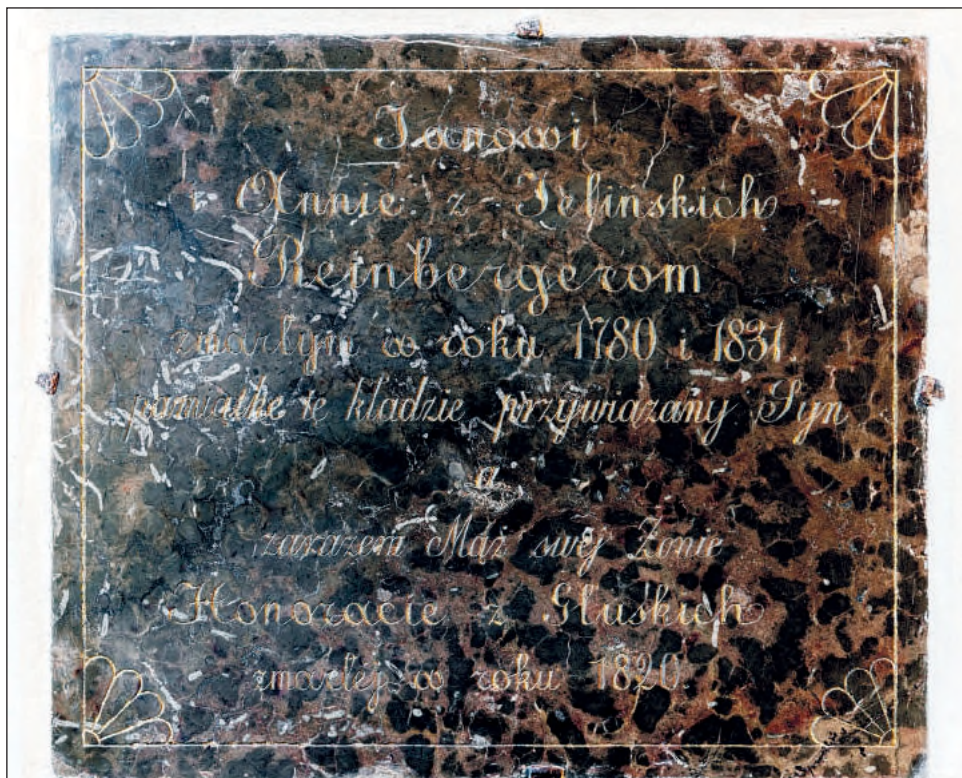
³⁴ Jw., protokół z 11/23 grudnia 1848 r.

³⁵ M. Gmiter i in., s. 13-15.

³⁶ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1972, t. IV, s. 73.

SUMMARY

Discovery of forgotten histories of places and people can sometimes be compared to a form of entertainment, devised by John Spilsbury in 1766, in which a combination of various elements reveals a logical whole. Juxtaposing seemingly random pieces of information, objects and places, just like puzzles, we can reconstruct past events and bring back memory of those who passed away. The historical epigraphs from the beginning of the 19th c, seemingly not connected to each other, provided a chance to solve the mystery of foundation of the 1831 epitaph from the Capuchin Friars church in Lublin and to find information about the deceased person commemorated with a tombstone from 1858, fixed into the wall of the Roman-Catholic chapel in the cemetery at Lipowa street. Moreover, this was an opportunity to recall a forgotten distinguished citizen of Lublin – Jan Reinberger bearing the Trójstrzał coat of arms (1773-1858). On the basis of available vital records of Lublin parishes and queries in archives and libraries, it was found out that he had served in the Polish Troops until the Battle of Maciejowice (1794) during which he was wounded. He participated in the battles of Dubienka, Chełm, Gołków and at a siege of Warsaw. Since the time of the Austrian occupation (1875), throughout the period of the Duchy of Warsaw and the Kingdom of Poland, he was connected with the public service and held consecutive positions in the state administration. He retired in 1830 as a collector of the Chief Fund of the Lublin Province. He was a member of the Freemasonry on behalf of which, together with Paweł Wagner, he purchased real estate in 1817 for the seat of the lodge (currently allocated for the seat of the administrative authorities of the Lublin diocese). In the years 1837-1848 he was a member of a social committee, consisting of prominent citizens, whose goal was to establish a municipal park, later known as the Saxon Garden. Furthermore, Jan Reinberger fulfilled the function of the head of the Supervisory Body of the Cathedral Church and Cemetery and Saint Michael Church which managed the church buildings belonging to the parish and the Roman-Catholic cemetery in Rury district (currently at Lipowa street). The epitaph founded by Jan Reinberger in 1831 and his tombstone from 1858 are historical epigraphic objects, typical of the turn of the 18th c and 19th c. These are also works of art, of historical and artistic value, containing personal details of the deceased people connected with Lublin at that time. The findings about the forgotten accomplishments of Jan Reinberger, made for the first time, broaden our knowledge of the deceased people buried in the historical cemetery at Lipowa street. The tombstone commemorating Jan Reinberger and the epitaph from the Lublin church in honour of his family are the monuments to this distinguished citizen of Lublin.

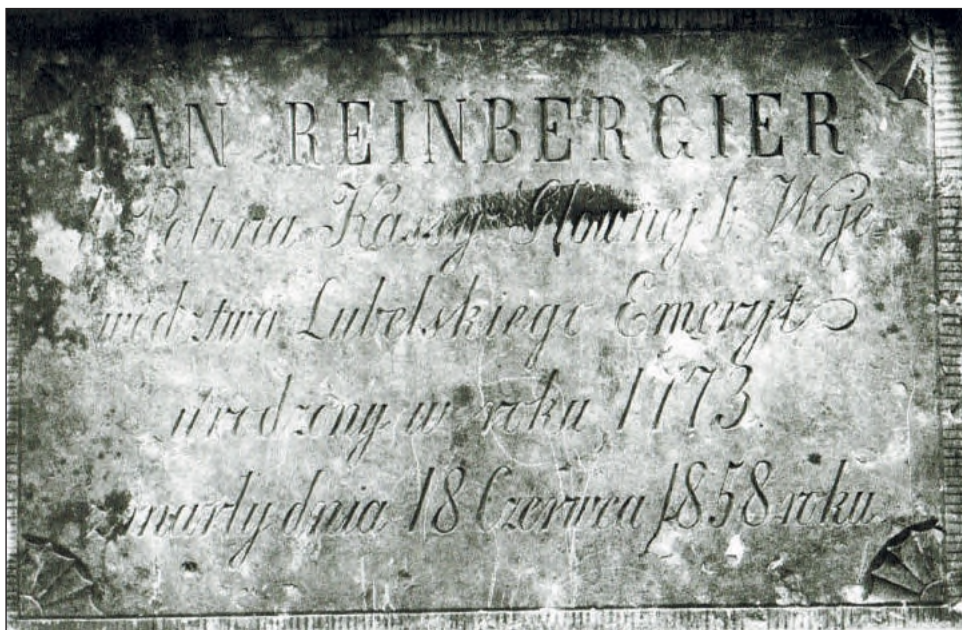
1. Tablica epitafijna z 1831 r. w kościele OO. Kapucynów w Lublinie, fot. P. Maciuk.

A photograph of a handwritten signature in dark ink on a light-colored, slightly aged piece of paper. The signature is "Jan Reinberger" written in a highly stylized, cursive script. Above the signature, the date "Lublin dnia 21 Czerwca 1829 r." is written in a similar cursive hand.

2. Podpis Jana Reinbergera z datą 21 czerwca 1829 r. w dokumencie znajdującym się w *Aktach osobowych Jana Reinbergiera poborcy wojewódzkiego 1809-1842*. Archiwum Państwowe w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski, jedn. 1595.

3. Herb Trójstrzał nadany Janowi Reinbergerowi w 1791 r.

4. Skan fotografii nagrobka Jana Reinbergera wykonanej przez Anatoliusza Czerepińskiego w połowie lat 60.XX w., opublikowanej w: P. Dymmel, R. Litwiński, *Cmentarze Lubelskie*, Lublin 2015 r., s. 72, fot. 65.

5. Tablica nagrobkowa z 1858 r. na elewacji dawnej kaplicy na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lipowej w Lublinie, fot. P. Maciuk.

**„OD UNII LUBELSKIEJ DO UNII EUROPEJSKIEJ”.
OBCHODY 450-LECIA UNII LUBELSKIEJ W LUBLINIE.
KOMUNIKAT**

Lublin, długi czas położony na peryferiach Rzeczypospolitej, stał się w państwie polsko-litewskim ważnym miastem na szlaku łączącym Kraków i Wilno. Akt Unii Lubelskiej z 1569 roku, który wyniósł Lublin do tej roli, przygotowywany był długo i wiązał się z niełatwą historią. W tym kontekście wspomnieć trzeba układ w Krewie z 1385 roku, ustalający warunki małżeństwa Jagielly i Jadwigi Andegaweńskiej oraz objęcia przez Jagiellę tronu polskiego. Jednym z jego postanowień, była obietnica włączenia ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego. W rzeczywistości jednak program integracyjny nie został zrealizowany, a państwo litewskie nie przestało istnieć. W myśl ugody Jagielly z Witoldem Kiejstutowiczem, tego ostatniego nazywano wielkim księciem, Jagiellę zaś – księciem najwyższym. Traktat wileńsko-radomski z 1401 roku, nazywany też unią, otworzył serię układów obustronnych, określających więzi między obu państwami. Po licznych sporach, ustalono na dłuższy czas zasadę unii dynastycznej, w ramach której Jagiellonowie obierani byli na królów Polski, zatrzymując w swych rękach przysługujące im dziedziczenie stanowisk i władzy wielkiego księcia. Niezwykle ważnym elementem, który od początku był znaczącą przyczyną zbliżenia polsko-litewskiego – było zagrożenie zewnętrzne, zwłaszcza ze strony Rosji, Danii i Szwecji (w kontekście wojny o Inflanty).

Na 23 grudnia 1568 roku król Zygmunt August zwołał do Lublina oba sejmy – polski i litewski. Obrady otwarto dopiero 10 stycznia 1569 roku. W zasadzie sejmy: koronny i litewski obradowały osobno, zbierały się razem tylko dla spraw najważniejszych. W polskiej izbie poselskiej frakcja ekstremistyczna żądała włączenia Litwy do Polski, a nawet nazwania jej Nową Polską. Ze strony litewskiej większość była przeciwna ściślejszej unii. Konieczny więc był kompromis, chodziło bowiem przede wszystkim o partnerstwo, równowagę, a więc np. o zachowanie centralnych urzędów litewskich wbrew opinii stanów polskich. Spory dotyczyły także tego czy obok wspólnego sejmku polsko-litewskiego miały pozostać osobne sejmy. Litwini żądali też, by wybór władcy odbywał się na granicy przy odrębnym obwoływaniu osoby króla i wielkiego księcia. Styczeń i luty nie doprowadziły do uzgodnienia stanowisk. 1 marca Litwini opuścili potajemnie Lublin. Król i stany podjęli wówczas kroki, które wzburzyły stronę litewską tak, że rozważano wręcz wypowiedzenie wojny. W marcu włączono do Korony Podlasie i Wołyń, obszary sporne między obu stronami, co więcej na początku czerwca na wniosek posłów wołyńskich przyłączono do Królestwa Kijowszczyznę i wschodnie Podole. Dla Wielkiego Księstwa oznaczało to stratę ponad połowy terytorium, co pomniejszało zdecydowanie jego międzynarodową pozycję i zmieniało proporcje w relacjach z Koroną Polską. W efekcie końcowym wola szlachty litewsko-białoruskiej doprowadzenia do unii okazała się silniejsza. W końcu marca sejm litewski obradujący w Wilnie ułożył własny projekt unii i przesłał go do Lublina. Na początku czerwca Litwini wrócili do Lublina i w ciągu tego miesiąca doprowadzono do kompromisu. Ostatecznie, pomimo dramatycznych okolicz-

ności, 1 lipca sejmy litewski i koronny przyjęły uroczyste akt Unii; król Zygmunt August uczynił to 4 lipca. Szczegółowe postanowienia prowadziły do federacji Korony i Wielkiego Księstwa – jako równoprawnych państw ściśle ze sobą związanych. Korona i Wielkie Księstwo zachowały własne urzędy centralne – kanclerza, hetmana itd., wojsko oraz skarb. Kompromis osiągnięty z tak wielkim trudem, okazał się zdumiewająco trwały.

W 2019 roku przypada 450. rocznica zawarcia Unii Lubelskiej. Rok ten został uznany uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej z 20 lipca 2018 roku – rokiem Unii Lubelskiej. Obchody rocznicowe m.in. w Lublinie, trwać będą cały 2019 rok, a jedną z ich części były uroczystości i sesje historyczne zorganizowane przez Urząd Miasta Lublin w dniach 13-15 maja. Obchody zaszczylił swą obecnością m.in. JE Eduardas Borisovas – Ambasador Republiki Litewskiej w Rzeczypospolitej Polskiej, a także wielu znakomitych naukowców, w tym; prof. Jūratė Kiaupienė z Litewskiego Instytutu Historycznego w Wilnie, prof. Robert Frost z Uniwersytetu w Aberdeen, prof. Zigmuntas Kiaupa z Uniwersytetu Wileńskiego, prof. Didier Francfort z Uniwersytetu w Nancy, doc. Natalia Biłous z Instytutu Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie, doc. Hienadz Sahanovich z Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego w Wilnie, Stasys Eidrigėvičius, artysta malarz, dr Kristina Sabaliauskaitė, historyk sztuki, pisarka (Wilno, Londyn), a także grono polskich naukowców. W ramach uroczystości zorganizowano m.in. debaty w ramach Okrągłego Stołu, pt. „Rzeczpospolita Obojga Narodów obciążeniem czy zobowiązaniem? Unia Lubelska w historiografii litewskiej”. Częścią trzydniowej sesji była również wizyta studyjna w Archiwum Głównym Akt Dawnych, powiązana z prezentacją oryginałów dokumentów Unii Lubelskiej i Konstytucji 3 Maja oraz konferencja zorganizowana przez Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z udziałem politologów i polityków. Konferencja składała się z sesji „Europa w brutalnym świecie” oraz „Samorządowe tradycje dwóch Unii”. Po sesjach odbyła się dyskusja na temat historii samorządów w Polsce i na Litwie oraz przekształceń samorządów w państwach Europy Środkowej i Wschodniej oraz obecnej kondycji i problemów.

Uroczystościom towarzyszyły wizyty studyjne poświęcone Znakowi Dziedzictwa Europejskiego (zorganizowane przez Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków), którym wyróżniono kaplicę Trójcy Świętej na wzgórzu zamkowym, kościół i klasztor ojców dominikanów oraz pomnik Unii Lubelskiej w obrębie Placu Litewskiego, wystawiony w 1826 roku staraniem Stanisława Staszica. Prof. Gerald Wagenhofer z Wiednia omówił kwestie projektów europejskich – jako szanse tworzenia sieci współpracy miast i miejsc oznaczonych ZDE.

Częścią obchodów 450. lecia Unii Lubelskiej była też sesja naukowa pt. „Lublin z czasów Unii lubelskiej”. zorganizowana przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Oddział Lubelski Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Wystąpienia lubelskich naukowców i przedstawicieli środowiska konserwatorskiego dotyczyły malarskich przedstawień gotyckiego Lublina w kamienicy Lubomelskich, historii kaplicy Trójcy Świętej pomiędzy średniowieczem i nowożytnością, kościoła bernardynów w Lublinie przed 1569 rokiem, Jagiellońskiej fundacji świątyni brygidów i brygidek lubelskich, gotyckiej przeszłości fary św. Michała, późnogotyckiego wystroju malarskiego bazyliki dominikanów w świetle nowych odkryć, oraz obszaru Krakowskiego Przedmieścia w okresie średniowiecza.

Bibliografia:

1. Kłoczowski J., Unia Lubelska. Lublin – miasto Unii, Pracownia Badań nad Instytutem Literackim w Paryżu, UMCS, Lublin 2019
2. Materiały prasowe UM Lublin

SUMMARY

King Sigismund II August summoned both parliaments – Polish and Lithuanian – to meet in Lublin on 23 December 1568. In spite of dramatic circumstances, the Union of Lublin was signed on 1 July 1569, and King Sigismund II August approved the act on 4 July. Detailed provisions of the act established the federation between the Crown of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania as equal, closely related states. In 2019 we celebrate the 450th anniversary of the Union of Lublin. Therefore, 2019 was pronounced the year of the Union of Lublin by the resolution of the Polish Sejm of 20 July 2018. The anniversary celebrations have taken place throughout the year 2019 also in Lublin and have comprised e.g. the festivities and historical sessions held by the City Office of Lublin on 13-15 May. A part of the celebrations was a scientific session entitled “Lublin at the Time of the Union” organized by the Historic Preservation Officer of the Lublin Province and the Lublin Branch of the Restorers’ Society.

The papers by the scientists and representatives of the restorers’ environment in Lublin referred to: painted representations of Gothic Lublin in the tenement house of the Lubomelski

Family, history of the Holy Trinity chapel between the Middle Ages and the modern times, the Bernardine Friars church in Lublin before 1569, the Jagiellonian foundation of the Brigittine Monks and Sisters in Lublin, the Gothic past of Saint Michael parish church, late Gothic paintings in the Dominican Friars church in the light of the new discoveries, as well as the area of Krakowskie Przedmieście Street in the Middle Ages.

1. Sesja konserwatorska, fot. P. Maciuk.

2. Sesja konserwatorska, wręczenie medalu I. Rolskiej, fot. P. Maciuk.

3. Sesja konserwatorska,
wystąpienie A. Frejlicha,
fot. P. Maciuk.

4. Sesja konserwatorska,
wystąpienie D. Kopciowskiego,
fot. P. Maciuk.

5. Sesja konserwatorska,
wystąpienie K. Muchy, fot.
P. Maciuk

ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ POPRAZ WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW „A” WOJ. LUBELSKIEGO W 2018 ROKU

W 2018 roku rejestr zabytków nieruchomych województwa lubelskiego wzbogacił się o następujące zabytki:

1. Wodociągowa wieża ciśnień usytuowana na działce nr 2/8 przy Alejach Racławickich 42 w Lublinie obejmująca: elementy murowanej zabudowy: budynek wieży ciśnień (z wyłączeniem jego współczesnego wyposażenia, tj. metalowego zbiornika wodnego oraz instalacji i urządzeń związanych z funkcjonowaniem wodociągu), dawny domek dozorczy, ogrodzenie z dwiema bramami i źródłem publicznym, oraz teren w granicach ogrodzenia (nr w rejestrze zabytków A/1664; wpis z urzędu, decyzja uzyskała prawomocność w lutym 2018 roku).

Zespół budowlany określany w dokumentach archiwalnych od czasu budowy jako wodociągowa wieża ciśnień powstał w latach 1925-1929. Historia tego zabytku opisana została szczegółowo w artykule Renaty Sarzyńskiej-Janczak „*Lubelska realizacja ulenowska: wieża ciśnień przy Alejach Racławickich 42*”, zamieszczonym w 19 tomie „Wiadomości Konserwatorskich”.

2. Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Marcina, cztery kapliczki procesyjne w ogrodzeniu kościoła, oraz otoczenie ww. zabytków obejmujące obszar w granicach działki geodezyjnej nr 176 przy ul. Krężnickiej 136 w Lublinie (nr w rejestrze zabytków A/1666; wpis z urzędu).

Kościół pw. św. Marcina zlokalizowany jest pośrodku założenia dawnej wsi Zemborzycze, od 1989 roku stanowiącej południową dzielnicę miasta Lublin. Istnienie parafii w Zemborzycach wzmiankowane jest w źródłach od 1429 roku. Następujące po sobie kościoły były drewniane. Po wzniesieniu istniejącego obecnie murowanego kościoła stara świątynia została w 1918 roku przeniesiona do Motycza. Murowaną zakrystię rozebrano. Pozostały z niej fragmenty murów, pokryte obecnie kopcem ziemnym z krzyżem, znajdujące się poza ogrodzeniem kościoła, na terenie ogrodu przy domu parafialnym.

Obecny kościół pw. św. Marcina wzniesiono w latach 1906-1907. Wybór stylu architektonicznego nie był przypadkowy. Po powstaniu styczniowym „gotycyzm” miał wyrażać nie tylko religijność ale także polskość wiernych. Jednak na Lubelszczyźnie masowa budowa kościołów neogotyckich mogła rozpocząć się dopiero po wydaniu w 1905 r. tzw. ukazu tolerancyjnego. Nowy kościół otrzymał wezwanie św. Marcina, które było kontynuacją wezwania poprzednich świątyń. Projekt sporządził August Załuski, architekt z Radomia, czyniąc to jak podkreślono w kronice parafialnej – bezinteresownie. Budowę sfinansowali w całości parafianie. Nadzór nad realizacją sprawował architekt Ksawery Drozdowski, autor projektów neogotyckich kościołów w Wąwolnicy, Gościeradowie, Melgwi. Projekt kościoła był inspirowany wcześniejszym o trzynaście lat projektem konkursowym Stefana Szyllera na kościół w Dłutowie. Pierwotna forma architektoniczna kościoła uległa

pewnym zmianom w wyniku prac remontowych przeprowadzonych w latach 30. XX w. Publikowane w „Tygodniku Ilustrowanym” w 1908 roku fotografie wykonane bezpośrednio po ukończeniu budowy, wykazują, iż fasada była zwieńczona wyższym niż obecnie szczytem, a szczyt między nawą a prezbiterium miał pięć wieżyczek. Otynkowane obecnie partie kościoła w elewacji frontowej, elewacjach bocznych, prezbiterium oraz górnych części wież, pierwotnie posiadały lico ceglane. Po II wojnie światowej wymieniono pokrycie dachów z dachówki na blachę i odbudowano zniszczone helmy wież.

Kościół jest trójnawowy, halowy, z prezbiterium nieznacznie węższym od nawy głównej, zamkniętym poligonalnie, do którego po obu stronach przylegają pomieszczenia o funkcji kaplicy i zakrystii. Fasada zwieńczona jest schodkowym szczytem. Podobne szczyty wieńczą boczne otwory wejściowe. Dwie wieże zwieńczone ostrosłupowymi helmami, podkreślają wertykalizm budowli. Pozostawione w surowej cegle elewacje korpusu nawowego, prezbiterium, zakrystii, kaplicy oraz górnych części wież, kontrastują z otynkowanymi szczytami, gzymsami, skarpami, obramieniami otworów i blendami. Cechy stylowe świątyni znajdują wyraz w wielokrotnym użyciu motywu ostrołuku w wykrojach i obramieniach otworów drzwiowych, okiennych oraz blend.

We wnętrzu trójnawowy układ tworzony jest przez dwie pary ośmiobocznych filarów. Forma łuku ostrego powtarzalna jest w układach sklepień, wykroju, arkady z partią chóru muzycznego, oraz wszystkich otworów i ich dekoracji. Sklepienia prezbiterium i nawy posiadają dekorację z tłem w typie gwiazdzystego nieba i motywami ornamentalnymi na gurtach. Głowice filarów i pilastrów ozdabiają tarcze herbowe. Ściany prezbiterium pokrywa dekoracja malarska o drobnych formach w charakterze wzoru tapetowego. W nawie zachowana jest jednolita dawna posadzka z płyt ceramicznych, z dwoma szerokimi pasami ornamentalnymi. W kościele zachowana jest w większości oryginalna stolarka drzwiowa.

Przedmiotem analiz było także ogrodzenie kościoła, które jest niejednorodne pod względem materiału, formy i czasu powstania. Nie zachowało ono neogotyckiego charakteru znanego z fotografii z 1908 roku. Z tego dawnego ogrodzenia zbudowanego w latach 1906-1907, zachowały się cztery narożne kapliczki procesyjne, otynkowane, zwieńczone schodkowymi szczytami. Od strony kościoła otwarte są ostrołukowo zamkniętymi niszami, w których znajdują się mensy ołtarzy procesyjnych. Od strony zewnętrznej kapliczki posiadają ostrołukowe blendy z krzyżem łacińskim wykonanym w tynku.

3. Cmentarz żydowski, położony na działce nr ew. 718 w Piaskach, gm. Piaski, pow. świdnicki. Granice wpisu do rejestru zabytków odpowiadają granicom działki nr ew. 718. (nr w rejestrze zabytków A/1667; wpis z urzędu).

Lokacja prywatnego miasta Piaski nastąpiła przed 1456 rokiem. Źródła odnotowują zamieszkałą w Piaskach ludność żydowską od 2 poł. XVI wieku. W 1785 roku właściciel miasta zezwolił na budowę murowanej synagogi i mykwy i prawdopodobnie w tym okresie wytyczono cmentarz w miejscu obecnego placu targowego przy ul. 500-lecia (cmentarz zw. „starym”). W latach 80. XIX wieku gmina żydowska w Piaskach była liczna. Powstały wówczas dwie nowe bej-ha-midrasze: jeden w pobliżu synagogi, drugi na Starym Rynku, ówczesnie zabudowywanym. Od końca 1940 r. do listopada 1943 r. istniało w Piaskach getto przejściowe. Po jego likwidacji zniszczone zostały wszystkie obiekty gminy żydowskiej.

Przedmiotowy cmentarz był drugim z kolei cmentarzem żydowskim w Piaskach. Założony na przełomie XIX i XX wieku, pierwotnie ogrodzony był kamiennym murem (pozostałości znajdują się na granicy od strony północnej). Położony jest w kierunku południowo – zachodnim od rynku. Graniczy z ulicą A. Mickiewicza i polami uprawnymi, a od wschodu z nową zabudową mieszkalną. Teren jest gęsto zadrzewiony i porośnięty samosiewami. Zachowane są nieliczne nagrobki i ich fragmenty, wykonane z wapienia lub z piaskowca białego, opatrzone inskrypcjami. Zidentyfikowano 14 stel w różnym stanie zachowania (niektóre przemieszczone) oraz fragmenty stel. Niektóre posiadają opracowane plastycznie motywy symboliczne. Kilka stel z lat 30.XX wieku pochodzi z zakładu Sz. Tenenbauma w Lublinie. Najstarsza zachowana i odczytana data uwidoczniła na nagrobku pochodzi z 1825 roku.

Na terenie znajdują się także – obecnie nieczytelne, masowe groby ludności żydowskiej z okresu funkcjonowania i likwidacji getta w Piaskach, m.in. z listopada 1942 roku

W ramach działań ukierunkowanych na ochronę zabytków poprzez wpis do rejestru zabytków, należy dodać, że w 2018 roku kontynuowano wszczęte w roku ubiegłym postępowania w sprawach wpisów: miejsca upamiętniającego wydarzenia historyczne, tj. piwnic kamienicy przy ul. Chopina 18 w Lublinie, zespołu budowlanego koszar carskich w Zamościu, budynku dworca kolejowego wraz z otoczeniem w Bedlnie Radzyńskim, oraz budynku Gimnazjum Sejmikowego w Radzynie Podlaskim.

SUMMARY

In 2018 the Historic Preservation Officer of the Lublin Province issued the decisions to enter the following historical monuments into the register "A" of immovable monuments: 1) the water tower at Aleje Racławickie 42 in Lublin which comprises: elements of brick buildings: the water tower building (excluding its contemporary equipment, that is a metal water tank, as well as fixtures and fittings connected with the functioning of the waterworks), a former watchman's house, a fence with two gates and a public drinking fountain, and the area inside the fence, 2) Saint Martin Roman Catholic church, four procession chapels in the church fence and the surroundings of these historical monuments at Krężnicka Street no. 136 in Lublin, 3) Jewish cemetery located in the plot no 718 in Piaski. The decisions were preceded by research in archives, library queries and field surveys. The interesting history of the Lublin water tower was described in detail by Renata Sarzyńska-Janczak in an article: "An Investment Based on a Loan from Ulen & Company: the Water Tower at Aleje Racławickie 42 in Lublin", published in the 19th volume of the "Restoration News".

1. Lublin, źródło uliczny w ogrodzeniu wodociągowej wieży ciśnień, fot. A. Frąckiewicz, 2017

2. Lublin, fragm. ogrodzenia wodociągowej wieży ciśnień, fot. A. Frąckiewicz

4. Lublin, kościół pw. św. Marcina, widok od strony apsydy, fot. A. Frąckiewicz, 2018.

5. Lublin, kościół pw. św. Marcina, nawa główna, fot. A. Frąckiewicz, 2018.

3. Lublin, dawny domek dozorczy przy wodociągowej wieży ciśnień, fot. A. Frąckiewicz, 2016

6. Lublin, kapliczka procesyjna przy kościele pw. św. Marcina, fot. A.Frąckiewicz, 2018

7. Piaski, cmentarz żydowski, fot. A. Frąckiewicz, 2018.

8. Piaski, cmentarz żydowski, fot. A. Frąckiewicz, 2018.

9. Piaski, cmentarz żydowski, upamiętnienie, fot. A. Frąckiewicz, 2018P6210039.

ZABYTKI RUCHOME OBJĘTE OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ POPRAZ WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW „B” WOJ. LUBELSKIEGO W 2018 ROKU

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał w 2018 r. sześć decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych i objął w ten sposób 63 obiekty ochroną prawną. Postępowania były prowadzone na wniosek właścicieli zabytków. Poniżej na podstawie decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych zostały omówione zagadnienia dotyczące wpisów.

Goraj

Elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Bartłomieja Apostoła

Na wniosek ks. Tadeusza Bastrzyka, proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Bartłomieja Apostoła w Goraju 7 maja 2018 r. zostało wszczęte postępowanie o wpis do rejestru zabytków ruchomych drewnianej rzeźby Chrystusa Ukrzyżowanego (il. 1), pierwotnie polichromowanej, wykonanej w XVIII wieku. W toku postępowania dokonano oględzin wnioskowanej rzeźby i stwierdzono, że nie jest objęta ochroną prawną decyzją znak: KL.5330/9/83 z 25 czerwca 1983, ani decyzją znak: KL.IV.5330/26/84 wydaną 9 listopada 1984 r.

Krucyfiks, w dniu wydania decyzji o wpisie do rejestru zabytków czyli 10 maja 2019 r. znak: IR.5140.9.1.208, znajdował się w złym stanie zachowania: drewno wykazujące ogniska żeru owadów, ułamane ramię, brak tytułu oraz korony cierniowej. Rzeźba była pierwotnie polichromowana, a w dniu wpisu miała znaczny procent ubytku polichromii. Krucyfiks został odnaleziony w tzw. skarbczyku nad zakrystią kościoła. Pierwotnie, przymocowany do podłoża z desek (il. 2) był zamontowany we wnęce w ścianie kaplicy. Obrazowanie wnętrza stanowiła malowana iluzjonistycznie oprawa, tworząca kompozycyjnie z krucyfiksem retabulum ołtarzowe. W momencie, w którym dla kaplicy ufundowano w pocz. XIX wieku ołtarz pw. św. Mikołaja, krucyfiks wraz z odeskowaniem został usunięty z wnętrza i przestał pełnić funkcje sakralne. Nowy ołtarz zasłonił całość wnętrza, a malowidła na ścianie zostały zamalowane. Obecnie całość wystroju malarskiego kaplicy została poddana konserwacji i wyeksponowana. Odnaleziony krucyfiks po przeprowadzeniu prac konserwatorskich będzie mógł powrócić do kultu, jako zabytek należący do XVIII-wiecznego, barokowego wyposażenia kościoła.

Na podstawie zebranych materiałów i oględzin obiektów stwierdzono, że Krucyfiks stanowi materialny przekaz historii świątyni z czasu jej pierwotnego wyposażenia. Historycznie związany z wnętrzem kościoła posiada walory historyczne, artystyczne i naukowe, uzasadniające objęcie go ochroną prawną poprzez wpisanie do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego.

Horodyszcze

Elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Najświętszego Serca Jezusowego

Drewniany kościół z Horodyszcza został translokowany w latach 90. XX wieku do Białki, natomiast na jego miejscu parafia rzymskokatolicka pw. Najświętszego Serca Jezusowego wybudowała nową świątynię. Pozostały w niej pamiątki bezpośrednio związane z kultem Matki Bożej (il. 3) oraz część wyposażenia z 1 połowy XX wieku. Kult związany jest z objawieniami, które, jak głosi tradycja, miały miejsce 17 maja 1550 roku. Na lipie objawiła się „Matka Najświętsza”. Po wybudowaniu kościoła czczono w nim obraz Matki Bożej, będący kopią obrazu z sanktuarium w Żyrowicach. Historię parafii i obrazu opisał ks. Zdzisław Młynarski w publikacji „Dzieje parafii i kultu Maryjnego w Horodyszczu”, wydanej w 2002 roku. Jak wskazuje autor pierwsza wzmianka o obrazie w ołtarzu głównym pochodzi z 1775 roku z wizytacji dziekańskiej. Opis wskazuje, że obraz Matki Bożej Horodyskiej jest stylizowaną kopią większych rozmiarów cudownego obrazu matki Bożej żyrowickiej (z klasztoru bazylianów w Żyrowicach) (il. 4), której pierwsze wyobrażenie jest płaskorzeźbą wykonaną w jaspisie. Żyrowice były w XVIII w. bardzo znanym miejscem pielgrzymkowym, sławnym w całej Rzeczypospolitej, do którego udawali się Litwini, Polacy i Rusini. Początki sanktuarium w Żyrowicach, według opisu ks. Młynarskiego, sięgają 1470 roku.

W związku z powyższym ks. Andrzej Głaska, proboszcz parafii rzymskokatolickiej pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Horodyszczu wystąpił 6 kwietnia 2018 r. z wnioskiem do Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpisanie do rejestru zabytków woj. lubelskiego 29 wot, które pozostały z czasów żywego kultu maryjnego oraz epitafium Basilia Wysiekińskiego (z 1807 r.) i osiemnastowiecznego krzyża procesyjnego.

Obraz w Horodyszczu otaczano wielką czcią i nazwano go „Matka Boska Horodyska Cudowna” (il. 5). Wisiało przy nim wiele wotów złożonych w podziękowaniu za otrzymane liczne łaski (il. 6-11). Gdy w 1874 roku cerkiew unicką w Horodyszczu zamieniono na prawosławną, pozostał w niej obraz. w 1915 roku dwóch duchownych prawosławnych wraz z żołnierzami zabrało obraz i wywiozło do Rosji, początkowo był w soborze michajłowskim w Kijowie. W latach 1874-1915 została utworzona parafia prawosławną. Kiedy w 1905 roku car Mikołaj II wydał ukaz o wolności religijnej, wówczas parafianie horodyscy przeszli na obrządek łaciński i zaczęli przynależć do parafii w Wisznicach. W roku 1907 mieszkańcy prosili biskupa lubelskiego Franciszka Jaczewskiego o założenie parafii, gdyż na 1100 mieszkańców było tylko 38 prawosławnych, którzy używali cerkiew unicką. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości prośbę ponowiono w 1919 roku. W tym samym roku utworzono parafię rzymskokatolicką w Horodyszczu. Podjęte próby rewindykacji obrazu z Rosji zakończyły się niepowodzeniem. Ks. Młynarski stwierdził, że w miejsce cudownego obrazu umieszczono w ok. 1923 roku w ołtarzu obraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, malowany na płótnie. Natomiast w roku 1927 przerobiono ołtarz główny, w którym umieszczono figurę Najświętszego Serca Jezusa, a obraz MB Nieustającej Pomocy umieszczono w lewym ołtarzu bocznym. W roku 1930 wyremontowano ołtarz oraz pani Horodyska wymalowała i ofiarowała do kościoła obraz z przedstawieniem „Św. Teresy od Dzieciątka Jezus”. W roku 1932 ponowiono próby odzyskania cudownego obrazu Matki Bożej, ale uzyskano informację z Kijowa, że nie ustalono jego miejsca przechowywania. Wymienione przez ks. Zdzisława Młynarskiego

obrazy znajdują się również obecnie na wyposażeniu kościoła. W roku 1969 odbyło się uroczyste wprowadzenie do kościoła obrazu Matki Bożej w nowym wizerunku, ale wykonanym według starego wzoru przez Halinę Hryniewicz (zmarła w trakcie pracy) i Hannę Przywalską, na desce o wymiarach: 130 x 105 cm. Ten obraz znajduje się obecnie w kościele parafialnym w Horodyszczu. W gablotach wokół obrazu i na ścianie prezbiterium zgromadzone zostały najstarsze wota związane z kultem obrazu uzupełnione późniejszymi. Wota te wymienione zostały również w opisie kościoła w Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce, t. VIII, z. 18 – powiat włodawski. Krzyż procesyjny (il. 12) oraz epitafium Basilia Wysiekińskiego z 1807 r. (il. 13), wymienione w decyzji stanowią materialny przekaz historii parafii unickiej i rzymskokatolickiej. Na podstawie zebranych materiałów i oględzin stwierdzono zasadność wpisania wnioskowanych obiektów do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego.

Jeleniec

Elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Anny

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek ks. Stanisława Kluska proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. św. Anny w Jeleniu, dokonano rozpoznania przedmiotu wpisu i oględzin zabytków zgłoszonych do wpisu. W wyniku rozpoznania, stwierdzono, że dotychczasowym wpisem do rejestru zabytków ruchomych nie zostały objęte zabytkowe przedmioty zgłoszone do wpisu lub rozpoznane w trakcie oględzin. Wymienione w sentencji zabytki dotychczas nie były rozpoznane na stanie, gdyż były przechowywane poza wnętrzem kościelnym, z uwagi na stan zachowania lub usunięte z wnętrza w 2 poł. XX wieku, podczas prac remontowych. W inwentarzu Fundi Instructi kościoła i beneficjum w Jeleniu znajduje się informacja o namalowaniu dla kościoła w Jeleniu czterech nowych obrazów przez artystę malarza z Siedlec. W. Turewicza (il. 14-18). Fakt ten potwierdzają podpisy-sygnatury autorskie, występujące na dwóch przedstawieniach Ewangelistów oraz data powstania w 1915 roku. Obrazy miały powstać w miejsce dawnych obrazów, które znajdowały się na ścianie prezbiterium. Obrazy autorstwa Turewicza zostały dostosowane formatami do miejsca tj. lunet otworów okiennych. Dostępne słowniki jak również muzeum regionalne w Siedlcach nie posiadają bliższych danych dotyczących artysty. Przedstawienia Ewangelistów są wykonane według tego samego wzoru według którego zostały namalowane obrazy dla kościoła Św. Ducha w Lublinie przez Władysława Barwickiego w 1912 r. Chrzcielnica (il. 19), rzeźba Zmartwychwstałego (il. 20, 21) i podstawa świecznika (il. 22) to obiekty o charakterze barokowym, należące do pierwotnego wyposażenia barokowego wnętrza kościoła z okresu funkcjonowania świątyni jako kościoła zakonnego bernardynów. Zabytki związane są z historią założenia klasztoru, parafii i samej świątyni, stanowią materialny i artystyczny przekaz jej uposażenia w ciągu wieków. Ich walory historyczne, artystyczne i naukowe uzasadniają objęcie ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Olchowiec

Elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Małgorzaty

Na wniosek ks. Roberta Drzewieckiego, proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. św. Małgorzaty w Olchowcu przeprowadzono postępowanie o wpis do rejestru zabytków ruchomych wyposażenia kościoła. Stwierdzono, że obecny drewniany kościół parafial-

ny w Olchowcu został wzniesiony w latach 1788-91, jako kolejna świątynia parafialna. Część wyposażenia kościoła została wpisana do rejestru zabytków wcześniejszymi decyzjami z 1985 i 1991 roku. Dotychczasowym wpisem nie objęto zabytków wymienionych częściowo wskazanych w Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce w t. VIII, zeszyte 5, powiat chełmski. Są to: ołtarz główny z końca XVIII w. (il. 23), rzeźby św. Wojciecha (il. 24) i św. Stanisława (il. 25) z 1 ćw. XX w., wykonane z metalu, dwie drewniane rzeźby puttów z 2 poł. XIX w., tabernakulum ołtarza głównego z końca XVIII w. oraz antependium z 1 ćw. XX w. (il. 28). Wszystkie stanowiące części ołtarza głównego. Ponadto ołtarz przytęczowy lewy (il. 30) z rzeźbami puttów z końca XVIII w., ołtarz boczny lewy w nawie z końca XVIII w. z dziewiętnastowiecznymi obrazami „Przemienienie Pańskie” (il. 27) i „Św. Walenty”, ambona (il. 31) z rzeźbą św. Tekli (il. 32) na baldachimie z końca XVIII w., feretrony z obrazami: „Matka Boska Szkaplerzna” (il. 35) i „św. Tekla”, „św. Antoni” i „Ecce Homo” (il. 34), z rzeźbą „Matka Boska z Lourdes” i rzeźbą „Matka Boska Niepokalanego Poczęcia” (il. 33).

Żeszczynka

Nagrobek na cmentarzu i dwa obrazy z kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek złożony przez ks. Roberta Bartosika, proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Żeszczynce wpisano do rejestru zabytków ruchomych nagrobek ks. Pawła Łonckiego i Olgi Lisockiej posiadający formę obelisku z marmuru ustawionego na poziomej płycie z piaskowca (il. 36).

Dla założenia cmentarnego opracowana została karta cmentarza, która stanowi zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków. Z danych zawartych na karcie wynika że cmentarz założony został w 1 poł. XIX wieku i pełnił pierwotnie funkcje sepulkralne dla miejscowej ludności unickiej. W roku 1875 cerkiew unicka przekazana została prawosławnym, a w roku 1918 utworzono w Żeszczynce parafię rzymskokatolicką. Założony cmentarz służył jako miejsce pochówków wszystkim wyznawcom. Na karcie cmentarza zawarto informację, że najstarszy nagrobek na cmentarzu pochodzi z 1894 roku i na podstawie zamieszczonej fotografii można stwierdzić, że jest to marmurowy nagrobek z inskrypcją odnoszącą się do zmarłej młodo gimnazjalistki Olgi Lisockiej (1877-1894). Pozioma uszkodzona płyta z piaskowca (il. 37), upamiętnia osobę duchowną (symbole w górnej części) Pawła Łonckiego (1831-1903), proboszcza parafii w Żeszczynce od 1882 roku, jednocześnie ojca Olgi. Ks. Paweł Łoncki objął parafię w Żeszczynce po swoim ojcu Ludwiku Łonckim na własną prośbę. Tradycja pełnienia funkcji duchownego w tej rodzinie sięgała dwóch wieków wstecz. W okresie pełnienia funkcji proboszcza parafii w Żeszczynce przeprowadził remont cerkwi, dzwonnicy i plebanii. Pracował również jako nauczyciel w Żeszczynce i Bokince oraz zarządzał szkołami w Przechodach i Lipnikach. Za swoją działalność otrzymał szereg godności i odznaczeń w tym: order św. Anny III stopnia, Krzyż pamiątkowy – wojna krymska, medal Aleksandra II i znak Czerwonego Krzyża. Zasługi na polu edukacyjnym oraz proboszcza parafii zyskały uznanie w oczach lokalnej społeczności oraz w obszernym nekrologu zamieszczonym w wiadomościach prawosławnej diecezji chełmsko-warszawskiej z 1903 roku.

Historia wskazuje, że kamienny nagrobek jest najstarszym historycznie zachowanym elementem sztuki sepulkralnej na cmentarzu w Żeszczynce. Forma nagrobka, nawiązuje do

stylistyki tego okresu, natomiast marmur jako materiał jest rzadko stosowany w sztuce sepulkralnej, jako materiał importowany głównie z Włoch. Płyta wykonana z rodzimego piaskowca została artystycznie zakomponowana zarówno w symbolice jak i w liternictwie. Powyższe wartości historyczne, artystyczne i naukowe uzasadniają objęcie ochroną nagrobka

Obecny kościół w Żeszczynce, jako drewniana cerkiew greckokatolicka wybudowany został ok. 1720 roku. Od 1875 funkcjonował jako świątynia obrządku prawosławnego, a od 1918 roku jako kościół rzymskokatolicki. Wyposażenie kościoła zostało wpisane do rejestru zabytków decyzją z 2004 roku. Wpisem objęto 36 pozycji wyszczególnionych w wykazie, sporządzonym na podstawie oględzin w kościele. Obecnie wnioskowane do wpisu obrazy Matka Boska Bolesna (il. 38) i św. Józef z Dzieciątkiem (il. 39) zostały odnalezione na terenie zabudowań parafialnych. Prawdopodobnie obrazy nie stanowiły bezpośrednio wyposażenia kościoła lecz związane są generalnie z funkcjonowaniem parafii rzymskokatolickiej w Żeszczynce. Analiza wskazuje, że obrazy wykonane zostały przez jednego autora. Wykazują poprawność kompozycyjną i swobodę w ujęciu artystycznym. Wzorowane są na kompozycjach XIX wiecznych w sposobie ujęcia ikonograficznego, dostosowane zostały do mniejszych kompozycji portretowych. Związane historycznie z parafią i posiadające wartości artystyczne obrazy zostały komisyjnie zakwalifikowane do objęcia ochroną prawną.

SUMMARY

In 2018 the Historic Preservation Officer of the Lublin Province issued 6 decisions on entry in the register of movable monuments and thus provided the following 63 objects with legal protection: 2 objects from the furnishings of Saint Bartholomew the Apostle Roman Catholic church in Goraj; votive offerings connected with the worship of the Virgin Mary of Horodyszcze, the procession cross and the epitaph of Basil Wysiekiński from the Most Sacred Heart of Jesus parish church in Horodyszcze; 7 elements of the furnishings from Saint Anne parish church in Jeleniec; 21 elements of the furnishings from Saint Margaret church in Olchowiec; the tomb of Rev. Paweł Łoncki and Olga Lisocka consisting of a horizontal sandstone slab and a vertical marble obelisk with inscriptions, and two paintings from the Exaltation of the Holy Cross parish church in Żeszczynka. The decisions on entry in the register of movable monuments were prepared by Barbara Stolarz and Katarzyna Tur-Marciszek.

1. Goraj, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła, rzeźba krucyfiks, fot. B. Stolarz, 2018

2. Goraj, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła, odeskowanie wnęki, w której był umieszczony krucyfiks, fot. B. Stolarz, 2018

3. Horodyszcze, kościół Najświętszego Serca Jezusowego, obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, fot. B. Stolarz, 2018

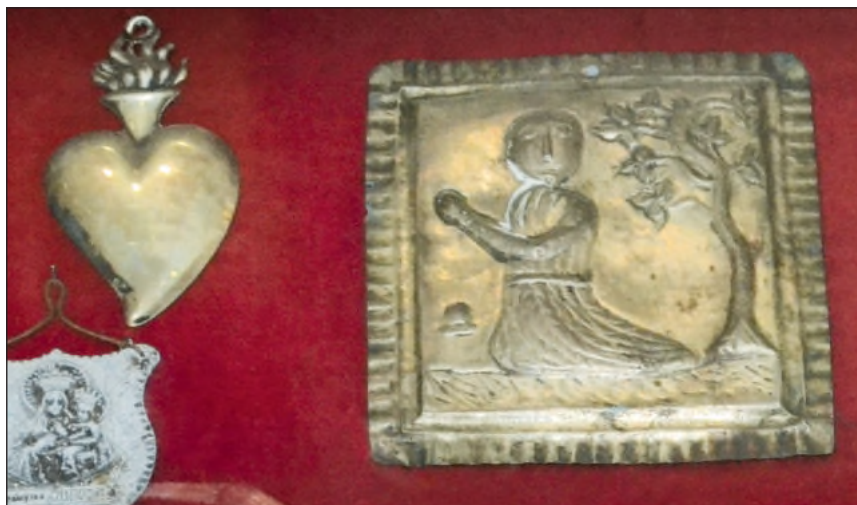

4. Kopia obrazu Matki Boskiej Żyrowieckiej, wikipedia.pl

A collection of jewelry and accessories displayed on a red background. At the top is a white glove with a gold cuff. Below it is a crown. A necklace with a large heart-shaped pendant is visible. Other items include a brooch, a small crown, and various pendants. The items are arranged in a vertical line, with some hanging from the top and others placed on the surface.

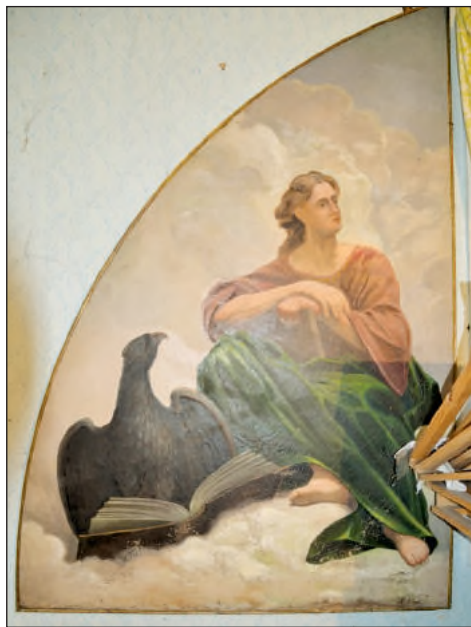
284

8-11. Horodyszcze, kościół Najświętszego Serca Jezusowego, wota związane z kultem Matki Boskiej, fot. B. Stolarz, 2018

12. Horodyszcze, kościół Najświętszego Serca Jezusowego, krzyż procesyjny, fot. B. Stolarz, 2018

14. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, obraz św. Jan Ewangelista, fot. B. Stolarz, 2018

13. Horodyszcze, kościół Najświętszego Serca Jezusowego, epitafium Basilia Wysiekińskiego, fot. B. Stolarz, 2018

15. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, obraz św. Mateusz Ewangelista, fot. B. Stolarz, 2018

16. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, autograf malarza W. Turewicza z Siedlec, fot. B. Stolarz, 2018

17. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, obraz św. Łukasz Ewangelista, fot. B. Stolarz, 2018

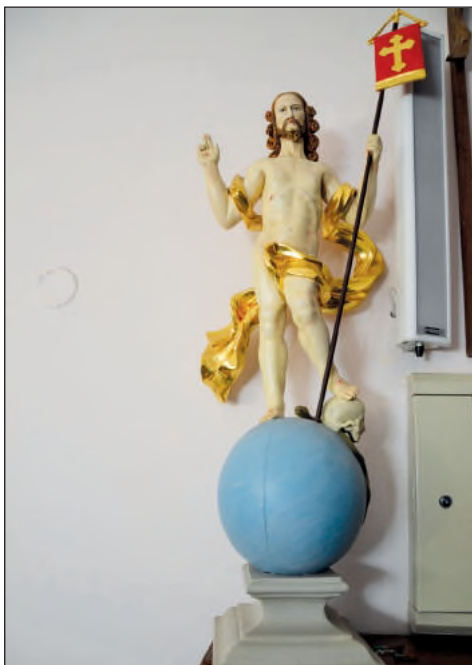
18. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, obraz św. Marek Ewangelista, fot. B. Stolarz, 2018

19. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, chrzcielnica, fot. B. Stolarz, 2018

21. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, rzeźba Chrystus Zmartwychwstały, fragment, fot. B. Stolarz, 2018

20. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, rzeźba Chrystus Zmartwychwstały, fot. B. Stolarz, 2018

22. Jeleniec, kościół pw. św. Anny, podstawa świecznika pod paschał, fot. B. Stolarz, 2018

23. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, prezbiterium z ołtarzem głównym, fot. B. Stolarz, 2018

24. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, rzeźba św. Wojciech z ołtarza głównego, fot. B. Stolarz, 2018

26. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, obraz Matka Boska z ołtarza głównego, fot. B. Stolarz, 2018

25. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, rzeźba św. Stanisław z ołtarza głównego, fot. B. Stolarz, 2018

27. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, ołtarz boczny lewy z obrazem Przemienienie Pańskie, fot. B. Stolarz, 2018

29. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, ołtarz przytęczowy I, fot. B. Stolarz, 2018

28. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, antepedium ołtarza głównego, fot. B. Stolarz, 2018

30. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, ołtarz przytęczowy II, fot. B. Stolarz, 2018

31. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, ambona, fot. B. Stolarz, 2018

33. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, feretrony z rzezbami Matki Boskiej z Lourdes i Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia, fot. B. Stolarz, 2018

34. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, obraz Ecce Homo z feretronu, fot. B. Stolarz, 2018

32. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, rzeźba św. Tekli z baldachimem ambony, fot. B. Stolarz, 2018

35. Olchowiec, kościół pw. św. Małgorzaty, obraz Matki Boskiej Szkaplerznej z feretronu, fot. B. Stolarz, 2018

37. Żeszczynka, płyta nagrobna poświęcona ks. Pawłowi Łonckiemu, fot. B. Stolarz, 2018

36. Żeszczynka, nagrobek ks. Pawła Łonckiego i Olgi Lisockiej, fot. B. Stolarz, 2018

38. Żeszczynka, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, obraz Matki Boskiej Bolesnej, fot. B. Stolarz, 2018

39. Żeszczynka, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, obraz św. Józefa, fot. B. Stolarz, 2018

III. Realizacje

Barbara Stolarz

WYSTRÓJ MALARSKI KOŚCIOŁA PW. WNIEBOWZİĘCIA NMP W KRAŚNIKU

Kolejny artykuł dotyczący kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Kraśniku poświęcony jest dekoracji malarskiej wnętrza, i zawiera odniesienia się do wyników odkryć po wykonanym zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich do końca roku 2018. Niniejszy tekst nie dotyczy wystroju i wyposażenia kaplicy południowej, której program stanowi zamkniętą całość.

Według danych historycznych zawartych w monografii kościoła kraśnickiego, w roku 1657 podczas najazdu szwedzkiego kościół został zrabowany i częściowo spalony¹. Wówczas zawaleniu uległ gotycki szczyt nad nawą główną. Kościół został szybko odbudowany i wyposażony na nowo, ale już w duchu barokowym. Wystawiono wtedy barokowy szczyt i zmieniono wystrój wewnętrzny świątyni. Przypuszczalnie inicjatorem odbudowy był III ordynat Jan Sobiepan Zamoyski. Odsłonięte w latach 50. i 60. XX wieku dekoracje w prezbiterium, ścianach tarczowych nawy głównej, a później w kaplicach grobowych kościoła, potwierdzały informacje lecz nie dawały odpowiedzi co do zakresu występowania polichromii i ich ikonografii. Należało więc dokonać rozpoznania dekoracji sklepienia i ścian w pozostałych częściach kościoła.

Zakrystia

Prace przy wystroju malarskim wnętrza kościoła kraśnickiego rozpoczęto od zakrystii i przeprowadzono je w latach 2008-2009. Pomieszczenie, sklepione krzyżowo-żebrowo, stanowiło w ostatnich stuleciach „przedsionek” niewielkiego pomieszczenia wydzielonego z dawnego skarbcza i przeznaczonego na zakrystię. Wykonane przez zespół konserwatorski Marka Trochy rozpoznanie ścian i sklepienia potwierdziło występowanie szeregu nawarstwień występujących na gotyckim tynku, pierwotnie pokrytym pobiałą. Autorzy badań stwierdzili: *„W trakcie prac napotkano na istotne utrudnienia przy wypreparowaniu poszczególnych warstw...”* natomiast *„przedstawione w raporcie ustalenia mają charakter ogólny i mogą wymagać uściślenia w toku dalszych prac”*.² Ustalono występowanie trzynastu warstw technologicznych i dziecięciu chronologicznych. Dopiero w czwartej warstwie natrafiono na ślady dekoracji malarskiej, która występowała również w gładach okien, w gamie kolorystycznej ugrów, czerwieni, zieleni

¹ E. Piondło, B. Winiarczyk, W. Boruch, J. Studziński, Kościół parafialny w Kraśniku/architektura/, 1991, msszp w archiwum WUOZ w Lublinie.

² K. Czerlunczakiewicz, M. Stolecki, Dokumentacja prac konserwatorskich pomieszczenia zakrystii kościoła parafialnego pw. NMP w Kraśniku, 2010 r., msszp w archiwum WUOZ w Lublinie, s. 11.

i brązów oraz bieli i czerni.³ Pomimo odnalezienia śladów kolorystyki na żebrach sklepiennych, wykonanych w profilowanej cegle i pokrytych zaprawą, konserwatorom nie udało się rozpoznać pierwotnej koncepcji estetycznej. Dekoracja zachowana szczątkowo na ścianach wschodniej i północnej zakrystii została wyeksponowana jako kolejne nawarstwienie zaznaczone w grubości tynku. Zachowane fragmenty dekoracji o charakterze barokowym stanowiły ornamentalne dopełnienie architektury poprzez m.in. wypełnienie obramienia glifów okiennych i ścian tarczowych poniżej sklepienia. Na ścianie zachodniej pomieszczenia odsłonięta została scena figuralna, przedstawiającą Alegorię Wiary. Na trójdzielnej kompozycji ukazano: w części centralnej – personifikację Wiary, jako kobietę w czerwonej sukni, trzymającą kielich i krzyż, symbol eucharystycznej ofiary Chrystusa. Powyżej przedstawiono Tróję Świętą. U stóp kobiety umieszczono scenę Chrztu. Wśród towarzyszących postaci można rozpoznać postać kanonika regularnego, ubraną w czarno-biały habit. Prawą stronę malowidła zajmuje niezidentyfikowana scena grupowa, gdzie wyróżnić można twarze w turbanach. Lewą stronę zapełniają postacie świętych, męczenników, zbawionych, ponad nimi scena ofiary Abrahama. W dolnej części malowidła odnaleziono zachowany w znikomym stopniu napis, którego pełne brzmienie podano w dokumentacji na podstawie analogii do obrazu Apoteoza Wiary Świętej z kościoła Świętych Piotra i Pawła w Pucku.⁴ Przedstawienie puckie datowane jest na 2 połowę XVII wieku, co pozwala przybliżyć datowanie sceny w zakrystii kościoła kraśnickiego. Przekaz teologiczny sceny oddaje ducha kontrreformacji, walczącej z heretykami i schizmatykami, co potwierdza tłumaczenie napisu na przedstawieniu podane przez Ewę Zapolską w brzmieniu: „*Wiara jest darem Boga i światła/które w czasie chrztu wlane/przez które Kościół człowieka mocą pobudza/ Z prawdy usuwa naukę/ Tu święci nad śmiercią triumfują/Abraham podoba się Bogu./ Tu niebo drogę słońcu pokazuje/ idąc prowadzi, jeśli miłosierdzie rozjaśnia siedzących/ którym ma pozwolić pójść drogą szczęścia i z niewiernymi heretykami i schizmatykami w drodze ciemności.*”⁵ XVII-wieczne malowidło wykonane w technice fresku mokrego, poddano pracom konserwatorsko-restauratorskim w zakresie zabezpieczenia oryginału i konserwacji zachowawczej. Analogicznie postąpiono z pozostałymi dekoracjami ornamentalnymi oraz powierzchniami wykonanymi w gładkim tynku z pobiałami. Prace wykonał zespół konserwatorów dzieł sztuki Marka Trochy i Michała Stoleckiego.

Prezbiterium

Po wykonaniu prac w zakrystii pojawiła się możliwość uzyskania przez parafię funduszy unijnych. Projektem objęto prezbiterium z uwzględnieniem wystroju sklepienia i ścian oraz elementów wyposażenia.

W katalogu zabytków⁶ przy opisie wystroju prezbiterium odnotowano: „...wokół okien malowane draperie i ornamenty rokokowe ok. poł. w. XVIII, przemaalowywane...”⁷ Informacja wskazuje, że przed rokiem 1961 (kiedy wydany został katalog) ściany pre-

³ J.w. s. 12.

⁴ K. Czerlunczakiewicz, M. Stolecki, Dokumentacja prac konserwatorskich pomieszczenia zakrystii kościoła parafialnego pw. NMP w Kraśniku, 2010 r., mszp. w archiwum WUOZ w Lublinie.

⁵ E. Zapolska, Cnoty teologalne i kardynalne, Kraków 2000, s. 142-143, za K. Czerlunczakiewicz, M. Stolecki j.w.

⁶ Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. VIII, z. 9, powiat kraśnicki, 1961 r., s. 16.

⁷ Katalog zabytków, dz. cyt., s. 16.

zbiterium były tylko fragmentarycznie dekorowane wokół okien. Można domniemywać, że był to analogiczny rodzaj dekoracji, jak w sąsiadującej z prezbiterium zakrystii. Malowidła ze scenami figuralnymi na ścianach prezbiterium zostały odkryte w roku 1965 i poddane zabiegom konserwatorskim przez zespół krakowskich plastyków i konserwatorów pod kierunkiem dr Władysława Ślesieńskiego. W sprawozdaniu z prac pojawiła się informacja o datowaniu dekoracji na około 1630 rok, co potwierdzać miała stylistyka malowideł, technika ich wykonania i ikonografia. Analiza sposobu malowania sceny z figuralnym przedstawieniem zakrystii wskazuje na analogie; również stan zachowania oryginału jest podobny. Potwierdzają to fotografie wykonane po odsłonięciu malowideł w prezbiterium przez zespół krakowski. Niewątpliwie wspólny jest przekaz moralny i wydźwięk teologiczny przedstawień. Propagowanie wiary w walce z heretykami ukazane symbolicznie w scenie z zakrystii, zostało rozwinięte na ścianach prezbiterium. W rozumieniu współczesnej teologii moralnej należałoby je odnieść do propagowania cnót Boskich, nadprzyrodzonych (wiara, nadzieja i miłość), pochodzących z daru łaski Bożej. Dotyczą one uczestnictwa w życiu samego Boga poprzez Kościół – mistyczne Ciało Chrystusa i symboliczne przedstawienia: po stronie południowej Melchizedecha z chlebem i winem jako kapłana namaszczonego przez Boga, po stronie prawej: Chrystusa Dobrego Pasterza, zapowiadającego koniec świata, Matki Boskiej z kielichem i komunią, jako zapowiedzi ofiary Syna Odkupiciela, Trójcy Świętej z symbolicznie ukazanymi Wiarą, Nadzieją i Miłością. Sceny te oddają duchowość kanoników regularnych, propagujących kult Najświętszego Sakramentu, Eucharystię z której rodzi się i ku której zmierza cała pobożność kościoła. Celem ostatecznym życia jest Królestwo Boże, a w dążeniu do jego osiągnięcia należy kierować się cnotami naturalnymi (kardynalnymi) tj. roztropnością, umiarkowaniem, męstwem i sprawiedliwością. Personifikacje tych cnót umieszczono w dolnym pasie prezbiterium. Dopelniają je postacie dwóch Ewangelistów: św. Mateusza i św. Jana od strony ołtarza głównego, oraz św. Augustyna, patrona kościoła, wybitnego filozofa, teologa i doktora kościoła, znanego jako doktor Łaski. Uzupełnieniem scen są zachowane szczątkowo napisy łacińskie podkreślające przekaz teologiczny.

W ramach przeprowadzonych w 1965 roku prac przy dekoracji prezbiterium wykonano zabiegi związane z odsłonięciem, doczyszczaniem polichromii z resztek narzutu i szarówek oraz pobiał, utrwaleniem, korektą wcześniejszych uzupełnień, uzupełnieniem kolorystyki.⁸ Od ostatniej konserwacji dekoracja uległa przede wszystkim silnym zabrudzeniom, pojawiły się powierzchniowe spękania i miejscowe odspojenia podłoża i ubytki w obrębie warstwy malarskiej. Konserwacja obejmowała usunięcie wtórnych nawarstwień, wykonanie technicznych zabezpieczeń malowideł oraz scalenie i retusz kolorystyczny. Doczyszczanie powierzchni przedstawień figuralnych w roku 2011 i porównanie efektów z fotografiami wykonanymi po odsłonięciu malowideł w 1965 roku, ujawniło błędne odczytanie niektórych napisów lub zmiany atrybutów świętych podczas prac wykonanych w roku 1965. Podczas obecnych prac dokonano korekty jedynie w zakresie możliwym nie budzącym wątpliwości z ze stanowiska konserwatorskiego.

Trójęprześłowe prezbiterium przykryte zostało sklepieniem gwiazdzystym ze zwornikami na osi w formie plaket ozdobionych rozetami, oraz herbami Topór, Korczak,

⁸ W. Ślesieński, Sprawozdanie z prac konserwatorskich przy malowidłach ściennych w prezbiterium kościoła parafialnego w Kraśniku Lubelskim, 1965, mszp. w archiwum WUOZ w Lublinie, b. s.

Jelita i Leliwa. Herby ze sklepienia prezbiterium są analogiczne z herbami w kruchcie, z wyjątkiem jednego. W przypadku prezbiterium brak jest herbu Rawicz, natomiast występuje herb Jelita. Wydaje się, że herby należałoby przypisać Janowi Rabsztyńskiemu (fundatorowi rozbudowy kościoła, wraz ze sprowadzeniem kanoników do Kraśnika) i jego herbowym po kądzieli. Herb Leliwa należał do matki Jadwigi z Książa, Korczak – do babki Anny z Goraja, zaś herb Jelita należał do prababki Beaty z Bożegodaru. Nie należy raczej wiązać herbu Jelita z rodziną Zamoyskich, którzy przejęli Kraśnik dopiero w 1604 roku. Wsporniki żeber sklepiennych wykonano w formie dekoracji roślinnej oraz główek. Adolf Szyszko-Bohusz w publikacji na temat kościoła kraśnickiego⁹ twierdzi bez wątplenia, że sklepienie sieciowe prezbiterium nie jest pierwotne, gdyż nie odpowiada układowi dawnych okien. W przypadku zworników, jako najstarszy gotycki element wymienia monogram „M” z koroną, umieszczony nad wielkim ołtarzem, a jako później dodane, wymienia herby Jelita, Topór (w kształcie z XVI wieku, z orłem cesarskim), Leliwa i Korczak. Nad ołtarzem głównym znajduje się zwornik z monogramem maryjnym, dalej z herbami Topór, Jelita, Topór (czteropolowy), Leliwa i Korczak (przed pracami obecnymi) w odmianie z półksiężycem, po pracach pozostawiono tylko zarys półksiężyca, jako wtórny. Nawet jeżeli sklepienie prezbiterium pochodzi z okresu późniejszego, kiedy podwyższono koronę murów na całości kościoła po wybudowaniu naw i ozdobiło herbem Topór z orłami, to powstać ono mogło w wieku XVI – po 1527 roku. Ksiądz kanonik Kazimierz Łatak odnalazł w archiwum umowę zawartą przez prepozyta Jana z Bytomia dnia 1 marca 1491 roku z murarzami lubelskimi na dostawę kamienia do budowy naw.¹⁰ Dokument ten wskazuje początek rozpoczęcia budowy naw kościoła kraśnickiego od roku 1491, więc 23 lata od fundacji kanoników w Kraśniku. Podjęcie budowy, a raczej rozbudowy kościoła kraśnickiego trwało kilkadziesiąt lat, pomimo fundacji z lat 1468-69, zatwierdzonej przez papieża w 1487 i wspieranej materialnie przez Jana Tęczyńskiego Rabsztyńskiego. Odnaleziony podczas obecnych prac remontowych depozyt w niszy podstawy ołtarza gł. z aktem poświęcenia kościoła i ołtarza z 1506 roku (choć nie uwierzytelniony) i jednocześnie nadania odpustu wskazuje na zakończenie prac przed tą datą. Informacja ta może wskazywać, że kościół nie musiał być wykończony w całości, zwłaszcza we wnętrzu ale oddany do sprawowania liturgii wobec przedłużającego się procesu budowlanego. Według informacji ks. Łataka, Jan z Bytomia zrezygnował z funkcji prepozyta choć była to funkcja dożywotnia, czy powodem rezygnacji były względy materialne lub organizacyjne trudno przesądzać, ale rezygnacja zbieżna jest z rokiem 1499 tj. datą śmierci Jana Rabsztyńskiego, fundatora budowy oraz zniszczeniami Kraśnika spowodowanymi najazdem Tatarów. Czas od założenia prepozytury, jako samodzielnej jednostki w Kraśniku do czasu rozbudowy kościoła i przystosowania świątyni do potrzeb kanoników, to prawie czterdzieści lat. Drugim prepozytem, który dokończył budowę był Michał (1499-1515). Na ścianie za ołtarzem głównym znajduje się malowana inskrypcja gotycka z datą „1512”. Z powodu nie odczytania tekstu pisanego gotykiem jest to jedynie domniemanie upamiętnienia bliżej nie określonego wydarzenia, którym może być np. wykonanie sklepień nad prezbiterium. Przemawiać może za tym

⁹ A. Szyszko-Bohusz, Maryan Sokołowski, Trzy kościoły halowe: Olkusz, Kraśnik, Kleczków (w:) Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce, T.IX, z.1 i 2, 1913, s.158-210.

¹⁰ Ks. prof. dr hab. K. Łatak, Konwent kraśnicki i jego aktywność od fundacji do kasaty, referat wygłoszony na konferencji naukowej „Klasztor kanoników regularnych w Kraśniku-rola kulturowa i cywilizacyjna w mieście i regionie” w dniach 12-14 czerwca 2015 r. w Kraśniku.

dość wysokie umieszczenie napisu na ścianie na wysokości glorii obecnego ołtarza, chyba że inskrypcja umieszczona była dokładnie nad ołtarzem poprzednim. Niewątpliwie od początków XVI wieku nastąpił rozwój prepozytury kraśnickiej kanoników, co potwierdzają zachowane archiwalia, kroniki, nekrologii informujące o składzie osobowym, zgonach i pochówkach oraz ich działalności kaznodziejskiej.

W 2010 roku, w czasie przystąpienia do prac przy wystroju prezbiterium, sklepienie posiadało żebra malowane na ciemny fiolet, z jasnymi wysklepkami. Wystrój sklepienia nie był poddany specjalistycznym pracom w latach 60. XX wieku. Natomiast katalog zabytków podawał informację, że polichromia na sklepieniu pochodzi z roku 1949.¹¹ Na zdjęciach archiwalnych widoczne są zarysy takiej wtórnej dekoracji. Monochromatyczna warstwa w odcieniu ciemnego fioletu pokrywała całość żeber, które odróżniały się od szarości wysklepek. Elementy zworników były podkreślone złoconymi szlag-metalem. Przeprowadzone rozpoznanie nawarstwień ujawniło występowanie dekoracji jodelkowej na kamiennych żebrach, bogatą kolorystykę zworników oraz monochromatyczne wyprawy w wysklepkach. Wysklepki posiadały narzuty tynku od kilku milimetrów do kilku centymetrów. Narzut wyrównujący spowodował „zatopienie” żeber sklepienia. Głębsze odkrywki wykonane w tynku pozwoliły ustalić, że na wysklepkach występują fragmenty dekoracji malarskiej w formie wici oplatającej zworniki. Po konsultacjach z udziałem rzeczoznawcy prof. Andrzeja Kossa stwierdzono zasadność usunięcia wtórnych nawarstwień z wysklepek i wyeksponowanie pierwotnej wyprawy gotyckiej z dekoracją malarską wraz z ekspozycją późniejszej dekoracji „jodelkowej” na żebrach. Usunięcie wtórnych wypraw na wysklepkach pozwoliło wyeksponować kamienne żebra w całej ich grubości, co wzmocniło plastykę sklepienia. Jednocześnie stwierdzono bardzo zły stan techniczny konstrukcyjnych elementów mocowania kamiennych elementów żeber na sklepieniu. Opracowana przez Janusza Fronczyka ekspertyza dała podstawy do wykonania zabezpieczeń i wzmocnienia konstrukcji sklepienia od dołu i od strony strychu, gdzie wykonano dodatkowe docieplenie. Po wykonaniu prac techniczno-konstrukcyjnych wykonana została restauracja elementów dekoracji sklepienia. Prace przy dekoracji malarskiej prezbiterium wykonał konserwator dzieł sztuki Roland Róg z zespołem.

Dawny skarbczyk

Równolegle do prac objętych projektem unijnym prowadzone były prace w innych częściach wnętrza kościoła. Jak wspomniano, prace przy wystroju pierwszej zakrystii potwierdziły występowanie polichromii. Realizacja prac w prezbiterium, analiza inwentaryzacji i architektonicznych przekształceń na obiekcie, potwierdziły że pierwotny tzw. skarbczyk, przylegający do prezbiterium od strony północnej został wewnętrznie przekształcony. W wyniku podziału powstały dwa pomieszczenia. Jednym była kaplica z nowo wybudowanym ołtarzem Ukrzyżowania na zakończeniu nawy północnej, drugim pomieszczenie pełniące wtórnie funkcję zakrystii. W części przynależnej do kaplicy pozostawiono sklepienie krzyżowe, natomiast w przypadku zakrystii zmieniono układ sklepienia na kolebkowe. Wykonane odkrywki od góry dawnego skarbczyka (w poziomie posadzki pomieszczenia nad nim tzw. oratorium) potwierdziły, że pierwotnie

¹¹ Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. VIII, z. 9, powiat kraśnicki, 1961 r., s. 16.

skarbczyk był jednoprzestrzenny, przekryty sklepieniem krzyżowo-żebrowym o formie gotyckiej, z dekoracją żeber w układzie jodełkowym.

Uzyskana wiedza pozwoliła na podjęcie kolejnej ważnej decyzji o przywróceniu historycznego układu pomieszczenia. Rozbiórka wtórnego sklepienia kolebkowego i ścianki działowej potwierdziła późnogotycki układ pomieszczenia z dekoracją jodełkową na żebrach oraz fragmentami dekoracji figuralnej i ornamentalnej na ścianach, stylistycznie nawiązującej do pierwszej zakrystii i wystroju żeber sklepienia prezbiterium. Pomieszczenie bez ściany działowej, jest podzielone malarsko na dwie części przez całą powierzchnię ścian i sklepienia. Pierwsza od strony zakrystii posiada dekorację ornamentalną ze stylizowanych wici roślinnych oddzielonych bordiurą od strony nawy północnej, gdzie zostały umieszczone sceny figuralne. Na połowie ściany tarczowej od strony prezbiterium występuje scena modlitwy Chrystusa w Ogrójcu, któremu ukazuje się Anioł trzymający krzyż, drugą ręką podający kielich. Na sklepieniu po tej stronie zachowane zostały fragmentarycznie w spływach żeber postacie Aniołów wyłaniających się z obłoków, z berłami w dłoniach i podpierające się na klepsydrach. Centralnie na sklepieniu znajduje się fragment z postacią Anioła, trzymającego w jednej ręce pochodnię, a w drugiej otwartą księgę. Zachowane fragmenty odnoszą się do odkupieńczej misji Chrystusa na ziemi, którego śmierć wyzwala człowieka z grzechu. Taka kompozycja dekoracji zdaje się sugerować, że pomieszczenie zostało podzielone wcześniej niż nastąpiło wstawienie ołtarza Ukrzyżowania, określonego jako XIX-wieczny. Malowidło na ścianie ze sceną modlitwy Chrystusa w Ogrójcu stanowi dopełnienie teologiczne sceny Ukrzyżowania w ołtarzu. Z uwagi na obecną funkcję pomieszczenia wykonano tylko rekonstrukcje brakujących fragmentów żeber oraz konserwację zachowawczą fragmentów dekoracji malarskiej z jej uczytnieniem, bez większych uzupełnień bądź rekonstrukcji. Ołtarz w kaplicy zinwentaryzowano i rozebrano. Planowane jest przeniesienie ołtarza do kaplicy przedpogrzebowej. Prace przy dekoracji malarskiej skarbczyka wykonała konserwator dzieł sztuki Monika Konkolewska z zespołem.

Kruchta wieży zegarowej

Wykonany wcześniej zakres prac dał wyobrażenie o bogactwie wystroju wnętrza kościoła kraśnickiego. Fakt dekorowania całości wnętrza potwierdził wykonany w 2013 roku remont kruchty wieży zegarowej przy kościele. Kruchta należąca do gotyckiej bryły kościoła, została nadbudowana w pocz. XX wieku. Wykonane prace konserwatorskie potwierdziły, że kościół w swej gotyckiej bryle został całkowicie wymalowany, najprawdopodobniej w XVII wieku z fundacji Zamoyskich.

Prace przy dekoracji kruchty zostały poprzedzone robotami budowlanymi podłoża. Zdemontowano posadzkę, wykonano zabezpieczenia fundamentów, dokonano korekty wielkości współczesnego przeszklenia „wiatrołapu” przy wejściu do kruchty (różnice wynikały z obniżenia terenu przy kościele do historycznego poziomu). W kruchcie odnaleziona została dekoracja sklepienia o motywie jodełkowym na żebrach oraz scena figuralna udzielania jałmużny (na ścianie zachodniej), nawiązująca stylistycznie do malowideł w zakrystiach. Na obrazie postać ubrana w strój kapłański, klęczy przed krucyfiksem, obok którego klepsydra i dzwonek zwiastujące kres życia ludzkiego. W ręce trzyma sakiewkę, którą wręcza klęczącemu żebrakowi. Poniżej zachowały się fragmenty rąk i dłoni wyciągniętych po jałmużnę. Niewątpliwie przekaz dotyczy czynienia jałmużny, jako jednego z warunków zadośćuczynienia za grzechy. Miejsce przedstawienia sceny

jest adekwatne do jego funkcji – kruchta wejścia bocznego do świątyni, gdzie zbierali się żebrzący. Ponadto przedsionek kościelny (kruchta, babiniec jak w tym przypadku) był miejscem, w którym załatwiano świeckie interesy. W południowej ścianie kościoła lokalizowano wejścia do kościołów.

Dodatkowo w tym miejscu należy wspomnieć o ciekawym symbolice prawej i lewej ręki. Lewa była zła (łac. sinistra – lewa), ale także szkodliwa, nieżyczliwa, niepomyślna, feralna, wroga. Na przedstawieniu z udzielaniem jałmużny, zakonnik podaje jałmużnę prawą ręką, zaś w lewej trzyma trzos. Pieniądz sam w sobie nie jest dobry, ale jeżeli używamy go w dobrym celu to jego wymiar nabiera pozytywnych treści. Jest to kolejny dowód, jak bogaty jest program ikonograficzno-stylistyczny dla całości wnętrza kościoła w Kraśniku, który będzie można w pełni ocenić i przeanalizować po odsłonięciu wszystkich fragmentów dekoracji. W czasie prac w roku 2013 odsłonięto spod nawarstwień historyczny wystrój malarski wnętrza kruchty, który następnie został poddany zabiegom konserwatorsko-restauratorskim. W trakcie prac okazało się, że wnętrze kruchty było dekorowane w całości, wraz z kamiennym gotyckim portalem prowadzącym z kruchty do nawy, podkreślonym kolorystycznie i obwiedzionym dekoracją „falową” wychodzącą na ścianę. Drewniane drzwi z bednarką w portalu były zamontowane wtórnie, w sposób niszczący kamieniarkę. Zostały one zostały zdemonstrowane, a po wykonaniu prac przy dekoracji ścian zastąpione drewnianymi, montowanymi w sposób bezkolizyjny dla dekoracji. Dawne drzwi zdeponowano na terenie kościoła. Prace przy dekoracji malarskiej kruchty wykonała konserwator dzieł sztuki Monika Konkolewska z zespołem.

Nawa główna – sklepienie

Wykonanie prac w kruchcie, potwierdziło po raz kolejny, że całość wnętrza kościoła została pokryta dekoracją malarską. Dzięki tym odkryciom usystematyzowano i doprecyzowano historię obiektu, który swą gotycko-renesansową bryłę zawdzięcza rodowi Tęczyńskich, a dekorację wnętrza w duchu renesansowo-barokowym rodowi Zamoy-skich. Rozpoznanie to pozwoliło na przyjęcie założeń programowych uwzględniających wyeksponowanie dekoracji w pozostałych częściach wnętrza.

W 2010 r. wykonano wstępne badania sondażowe warstw malarskich w korpusie głównym kościoła, które wskazały na występowanie polichromii i wypraw barwnych.¹² Rozpoznanie to oraz dotychczas zrealizowany zakres prac w prezbiterium, zakrystii, skarbczyku i kruchcie, pozwoliły na przyjęcie założeń programowych do kontynuacji prac w nawie głównej. W roku 2014 do realizacji przewidziano prace konserwatorskie na sklepieniu nawy głównej. Trójnawowe, pseudohalowe wnętrze czteroprzęsłowego korpusu nawowego, oddzielone jest od prezbiterium ostrołukowym łukiem tęczowym. Nawa główna otwarta jest do naw bocznych czterema parami ostrołukowych arkad wspartych na filarach. Pracami w roku 2014 objęto łuk tęczy i pierwsze przeszło sklepienia nawy od strony prezbiterium. W odniesieniu do dekoracji malarskiej nawy, katalog zabytków¹³ podaje, że są to polichromie powstałe zapewne na śladach z XVI wieku, kilkakrotnie gruntownie przemalowywane, ostatnio w 1949 roku. Sceny figuralne to w partii ponad tęczę – Sąd Ostateczny, a na ścianach tarczowych nad arkadami do naw bocznych – Zwiastowania, Zesłania Ducha Świętego, Nawiedzenia (po stro-

¹² M. Wiciejowska-Stankiewicz, Badania sondażowe na obecność polichromii w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kraśniku, 2010, archiwum WUOZ w Lublinie.

¹³ Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. VIII, z. 9, powiat kraśnicki, 1961 r., s. 16.

nie południowej), Pokłonu Trzech Króli, Ucieczki do Egiptu, Chrystusa nauczającego w świątyni (po stronie północnej), uzupełnione o postacie dwunastu Apostołów. Tematyka przedstawień w nawie głównej odnosi się do wątku chrystologicznego, nowotestamentowego, w odróżnieniu od symboliczno-teologicznych przedstawień prezbiterium. Motywem łączącym są postacie Apostołów. Czytelność przedstawień z uwagi na silne zabrudzenia była znikoma, a bliższe rozpoznanie potwierdziło wspomniane gruntowne przemalowania po wcześniejszych śladach. Konserwator dzieł sztuki Andrzej Komodziński przy opracowywaniu historii świątyni wskazał, że najwięcej „szkód” w kościele powstało w roku 1949, kiedy przemalowano na olejno polichromie w nawie głównej, przeźrocza kaplic grobowych, stalle kanonickie oraz nagrobek Andrzeja Kośli. Powołuje się przy tym na protokół z wizyty w kościele prof. Bogdana Marconiego z 1950 r.¹⁴ Właśnie to przemalowanie malowideł w 1949 roku miało zdecydowanie zły wpływ na stopień zachowania oryginału, odsłoniętego w I. 60 XX wieku spod przemalowań olejnych.

Zakres prac przy figuralnych przedstawieniach ograniczono na tym etapie do łuku tęczowego ze sceną Sądu Ostatecznego wraz z dekoracją podłusza, którą stanowiły aniołki na tle krzewu różanego. Poniżej łuk zamykają pełnopostaciowe przedstawienia: Św. Łukasza i Św. Marka, jako dopełnienie przedstawień Ewangelistów z prezbiterium: św. Jana i św. Mateusza (od strony ołtarza głównego). Ponadto pracom poddano sklepienie I przęsła nawy od strony prezbiterium. Malowidło łuku wykonane w typie fresku suchego na tynku wapienno-piaskowym, było wielokrotnie przemalowane grubymi warstwami trudnej do usunięcia olejnej farby. Wysklepki wykonane były z cegły, otynkowane zaprawą wapienno-piaskową i polichromowane. Następnie wyprawa została pokryta warstwą szlichty i pobiałą. Żebra sklepienne zostały wykonane z narzutu, czyli odmiennie niż w prezbiterium, gdzie wykonano je z kamienia. Gotowe formy żeber zamontowano na kotwach i wyrównawczo otynkowano cienką zaprawką. W wyniku usunięcia przemalowań odsłonięto wzór jodełkowy na żebrach, polichromię w kolorze niebieskim z żółtymi gwiazdami na wysklepkach oraz ornament geometryczny na łuku łuku tęczowego. Pod spodem zlokalizowano wcześniejszą warstwę szarą i ugrową pobiałą. Na zwornikach odkryto pierwotną warstwę polichromii: „cynobrowe” kwiaty otoczone plecionką w kolorze ugru złotego. Zwornik skierowany w kierunku północnym posiada monogram chrystologiczny IHS. Centralne pole sklepienia przęsła o układzie żeber w romby zostało podkreślone zielenią szmaragdową, na żebrach w formie jodełki.

Również w przypadku dekoracji sklepienia nawy dyskutowana była koncepcja estetyczno-kolorystyczna oparta o wyniki badań. Ostatecznie przyjęto, że motyw jodełki na żebrach odnaleziony w pozostałych częściach kościoła, będzie wyznacznikiem dekoracji żeber również w nawie. Dekoracja zworników, jak w przypadku sklepienia prezbiterium została odsłonięta do pierwszej późnogotyckiej warstwy. Natomiast dekorację wysklepek odsłonięto do drugiej warstwy – błękitnej z gwiazdkami, łączącej się z motywem jodełkowym na żebrach, dość dobrze zachowanej. Nie odsłaniano wcześniejszej gładkiej późnogotyckiej warstwy, jak w przypadku prezbiterium. Po wstępnym usunięciu powierzchniowych zabrudzeń, wykonano prace techniczno-konstrukcyjne tj. zszycie pęknięć konstrukcyjnych (pręty nierdzewne w systemie Helifix), wypełnienie iniekcyjne spękań wypraw i muru. Następnie doczyszczono powierzchnię polichromowaną i usu-

¹⁴ A. Komodziński, Dokumentacja opisowa, Konserwacja późnorenansowego kamiennego nagrobka dziecięcego usytuowanego w prawej nawie kościoła parafialnego pod wezwaniem Wniebowstąpienia NMP w Kraśniku, 1985 r., mps w archiwum WUOZ w Lublinie, s. 31.

nięto przemalowania. Podklejono odspojenia wypraw tynkowych i impregnację osłabionych fragmentów. Uzupełniono ubytki w tynkach, pobiałach i polichromii, a następnie scalono kolorystycznie.¹⁵

Najbardziej problematyczna z punktu estetycznego była restauracja sceny figuralnej na łuku i podłuczu tęczy z powodu mocnych przemalowań i złego stanu zachowania oryginalnych wypraw. W przypadku podłucza korygowano dekorację na podstawie fotografii z konserwacji w 1965 roku. Natomiast korekta sceny Sąd Ostateczny, dotyczyła tylko niuansów kolorystycznych, nadanych przedstawieniu podczas ostatnich konserwacji, z uwagi na szczątkowo zachowany oryginał i brak podstaw ikonograficznych do zmian.

W kolejnym 2015 roku wykonano konserwację sklepienia dwóch kolejnych przęseł nawy głównej. Problematyka konserwatorska była powtarzalna. Przy czym należy zwrócić uwagę, że dekoracja malarska w formie jodełki została zróżnicowana kolorystycznie, tj. naprzemiennie stosowano odcienie brązów i zieleni szmaragdowej. Prace przy dekoracji malarskiej sklepienia nawy wykonał zespół pod kierunkiem konserwatorów dzieł sztuki Anety i Macieja Filip.

Chór muzyczny

W roku 2016 rozpoczęto prace w obrębie chóru muzycznego i dokonano kolejnych odkryć. Sklepienie chóru nie odróżnia się od nawy w rozpoznanej koncepcji artystycznej, tj. dekoracja jodełkowa na żebrach i kolor niebieski na wysklepkach ze złotymi gwiazdkami. Natomiast na ścianach tarczowych po obu stronach chóru, odnaleziono zamalowane sceny figuralne, których nie odsłonięto i nie poddano konserwacji w roku 1949 i 1965. Było to cenne odkrycie oryginału dekoracji malarskiej, umożliwiające określenie jej pierwotnej kolorystyki. Na ścianie od strony południowej chóru znajduje się scena przedstawiająca Ofiarowanie Jezusa w świątyni a po stronie północnej scena Obrzezania. Scena Ofiarowania stanowi kontynuację z nawy głównej po stronie południowej maryjnego charakteru przedstawień figuralnych. Według prawa Mojżeszowego każda kobieta przez 40 dni po urodzeniu chłopca pozostawała nieczysta i nie mogła wchodzić do świątyni. Było to wypełnienie przez Maryję nakazanego prawem obowiązku. Święto Ofiarowania Pańskiego, zwane dawniej świętem Oczyszczenia NMP, przez polską wieś zostało nazwane świętem Matki Bożej Gromnicznej. Zapalona świeca jest symbolem Chrystusa – Światłości świata. Zapalone świece występują w scenie z Kraśnika. Scena po drugiej stronie, związana z wątkiem chrystologicznym, ukazuje obrzezanie Jezusa, czyli inaczej nadanie mu wybranego imienia. Obie sceny zostały obwiedzione malowanymi ramami o ornamentyce roślinnej. Sceny wypełniają przestrzeń górną ścian tarczowych. Poniżej poza ramami od strony nawy przedstawiono postaci aniołów, grające na różnych instrumentach muzycznych. Motywy ornamentalne występują w glifie okna. Rozpoznana została także dekoracja kamiennej balustrady chóru w postaci marmoryzacji, z płaskorzeźbami, również malowanymi. Odkryty wystrój kolejnej części kościoła potwierdził jego kompleksowe wymalowanie.

Prace przy dekoracji malarskiej chóru muzycznego wykonał zespół pod kierunkiem konserwatorów dzieł sztuki Anety i Macieja Filip.

¹⁵ A. Filip, M. Filip, Dokumentacja konserwacji i restauracji polichromii pierwszego przęsła nawy głównej (z wyłączeniem ścian tarczowych) w kościele pw. Wniebowzięcia NMP oraz Św. Augustyna w Kraśniku, 2014 r., archiwum WUOZ w Lublinie, s. 11.

Nawa północna

W latach 2017-2018 rozpoczęto prace przy wystroju sklepienia i ścian nawy północnej, na zakończeniu której znajduje się pierwotny skarbczyk, a powyżej oratorium. W pierwszym etapie wykonano prace przy dwóch przęsłach sklepienia od strony wschodniej. Rozpoznanie w obrębie dekoracji potwierdziło występowanie analogicznej w koncepcji i zróżnicowanej kolorystycznie dekoracji malarskiej żeber i wysklepek. W przypadku ścian i filarów rozpoznano dekorację malarską nawiązującą w detalu i podziałach płaszczyzn do skarbcza, zakrystii i prezbiterium. Są to motywy geometryczne, draperie i iluzjonistyczne fragmenty architektury oraz monogram IHS na ścianie od strony skarbczyka, obwiedziony ramą o ornamentyce roślinnej, tak jak sceny na chórze muzycznym i w skarbcu. Stan zachowania dekoracji był zróżnicowany, od lepiej zachowanych fragmentów z motywami geometrycznych plecionek, przez słabiej zachowane malowane podziały architektoniczne, po fragmenty o znikomym stopniu zachowania, oraz płaszczyzny na dole pozbawione dekoracji. Przy opracowaniu estetycznym dekoracji przyjęto zasadę naśladownictwa i analogii z motywami występującymi w kościele, również w zakresie nasycenia kolorystycznego.

Planowana kontynuacja prac przy wystroju i wyposażeniu kościoła kraśnickiego, dostarczy zapewne jeszcze wielu ciekawych odkryć i danych historycznych dotyczących obiektu, tak intensywnie przekształcanego w ciągu wieków i w gruncie rzeczy tak słabo rozpoznanego przed przystąpieniem do prac w roku 2008. Stworzy to możliwość dalszych analiz i pełniejszego rozpoznania artystycznego, ikonograficznego i teologicznego.

SUMMARY

The article is focused on the historical, iconographic and restoration analysis of wall polychromes, including vaults, covering the interior of the Canons church in Kraśnik. The analysis refers to the period from the commencement of the first works in 2008 in sacristy through the works carried out until the end of 2018 in yearly stages within the chancel, the central nave with the gallery, the southern porch, the treasury and the northern nave. The existence of polychromes covering the interior of the church was confirmed by the restoration works carried out in the 1940s and the 1960s when certain fragments of the decoration were uncovered. The works on the painted décor, completed so far, demonstrate that the interior with the adjacent parts such as sacristy, treasury, porch and tomb chapels were entirely decorated. Successive stages of the works were carried out by various contractors, which is pointed out in the article. The restoration comprised: uncovering of polychromes from under the secondary layers, conservation of the ground, protection of the original, and unification of colour based on the original fragments and comparative analyses of the whole interior. At the aesthetic processing of the decoration, the rule of imitation and analogies with the motifs present in the church was adopted, also with respect to colour saturation. The planned continuation of works on the décor of the church in Kraśnik will certainly bring many more interesting discoveries and historical data concerning the object, so intensely transformed throughout the centuries,

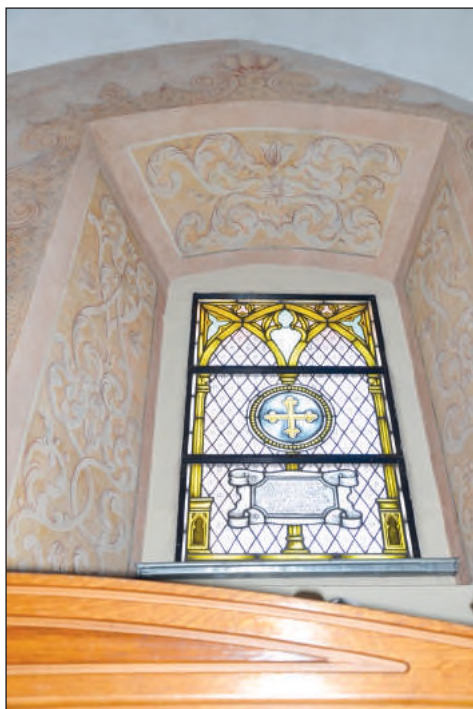
but actually so little examined before the commencement of the works in 2008. This will provide an opportunity for further analyses and more extensive artistic, iconographic and theological surveys.

1. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie zakrystii po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

3. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – scena figuralna zakrystii po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

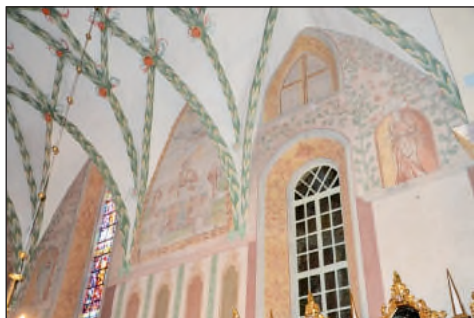
2. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – ściana zakrystii po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

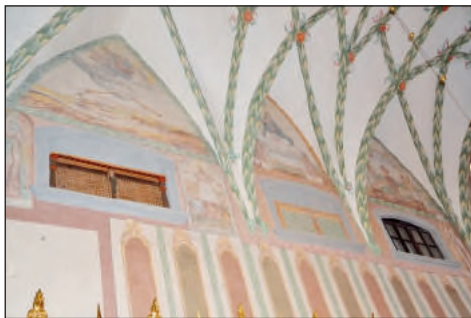
4. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie prezbiterium przed konserwacją, fot. archiwum WUOZ w Lublinie.

5. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie prezbiterium po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

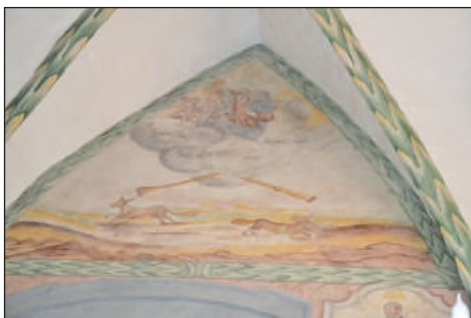
6. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – ściana pd. prezbiterium po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

7. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – ściana pn. prezbiterium po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

8. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – scena ściany pn. prezbiterium po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

9. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – scena ściany pn. po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

10. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – fragm. polichromii ściany pd. po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

12. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie nawy gł. przed konserwacją fot. B. Stolarz 2014

11. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie z łukiem tęczowym pomiędzy prezbiterium a nawą gł. po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

13. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie przęsła nawy głównej po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

14. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie przęseł nawy gł. po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

16. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie nawy gł. po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018 r.

15. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie nawy gł. po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

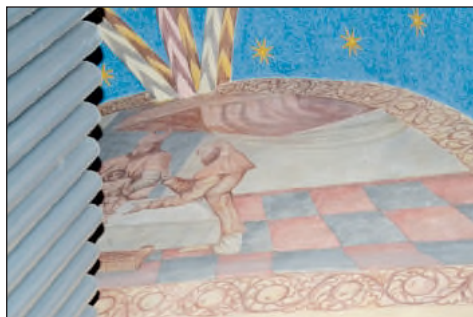
17. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – chór muzyczny po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

18. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – fragm. polichromii chóru muzycznego po konserwacji, fot. M. Filip 2018

20. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – polichromii kruchty pd. po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

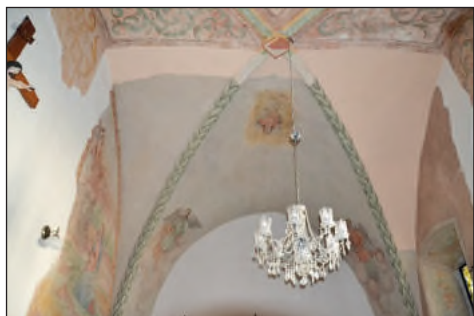
19. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – fragm. polichromii chóru muzycznego po konserwacji, fot. M. Filip 2018

21. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie kruchty pd. po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

22. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – scena w kruchcie pd. po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

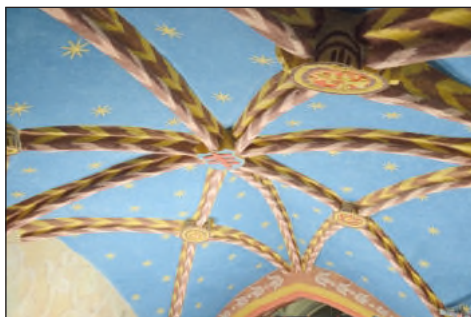
23. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – polichromia skarbcza po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

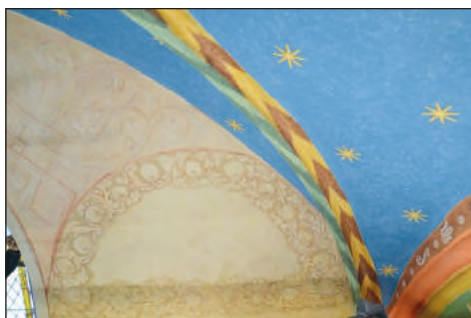
24. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – sklepienie skarbcza po konserwacji, fot. B. Stolarz 2018

25. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – ściana skarbcza ze sceną po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

26. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – fragm. sklepienia nawy pn. po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

27. Kraśnik, kościół pw. Wniebowzięcia NMP – fragm. polichromii ściennej nawy pn. po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

REALIZACJA PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH PRZY WYPOSAŻENIU I WYSTROJU KAPLICY MATKI BOŻEJ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. WNEBOWZIĘCIA NMP W KRAŚNIKU

Władający kościołem w Kraśniku, kanonicy laterańscy na co dzień żyli duchowością oraz rozwijali między innymi kult Najświętszej Marii Panny, zakładając przy swoich klasztorach bractwa. W Kraśniku bractwo maryjne istniało już od XVI wieku, a 10 października 1609 roku zostało przemianowane na Bractwo Różańcowe, zatwierdzone 16 grudnia 1609 roku przez biskupa Piotra Tylickiego. Z tą datą wiąże się erygowanie kaplicy na zakończeniu nawy południowej kościoła, wybudowanej i uposażonej z funduszy członków bractwa. Zawiązane bractwo posiadało swoją organizację, stroje oraz zasady wykonywania służby, prowadziło rozliczenia z pozyskanych zapisów i darowizn przeznaczonych na zakup i zamówienia obiektów kultu religijnego. Kaplica styka się bezpośrednio ze ścianą boczną prezbiterium i powstała w okresie i stylistyce wczesnobarokowej. Pierwotne wezwanie kaplicy zostało zmienione w XIX wieku na Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, co wiązało się z wprowadzeniem do ołtarza kopii kultowego obrazu Najświętszej Marii Panny Nieustającej Pomocy. Pierwowzór ikony ukazującej Matkę Boską z Dzieciątkiem, adorowaną przez archaniołów Gabriela i Michała, powstał pomiędzy IX a XII wiekiem. Oryginał przechowywany w Rzymie w kościele Św. Alfonsa, po koronacji w 1867 roku został w kopiach (certyfikowanych przez papieża) rozpowszechniony w świecie katolickim. Jedna z kopii trafiła do Kraśnika, gdzie została umieszczona w ołtarzu kaplicy południowej. Według informacji historycznych we wnęce ołtarza do tego czasu funkcjonował obraz Matki Bożej Śnieżnej *Salus Populi Romani*.

Ołtarz wypełnia wschodnią ścianę kaplicy. Architektoniczny, dwukondygnacyjny, manierystyczny obiekt tworzy bogatą kompozycję rzeźbiarsko-malarską ze złoceniami i srebrzeniami laserowanymi. W predelli centralnie znajduje się malowane przedstawienie tronującej Madonny z Dzieciątkiem, za którą w tle widoczne postacie świętej Agnieszki i świętej Apolonii. Aniołowie przedstawiają Matce Bożej i Jezusowi osobę św. Augustyna. Po bokach przedstawienia: po stronie lewej św. Marcin, któremu ukazuje się z nieba Chrystus Zmartwychwstały, po stronie prawej św. Mikołaj, który widzi w niebie Matkę Bożą i jej syna. Obrazy predelli ukazują osoby święte, które swoim życiem zasłużyły na odpuszczenie grzechów i niebo. Stylistycznie obrazy nawiązują do twórczości Dolabelli, autora innych prac malarskich dla kościoła kraśnickiego.

Powyżej, we wnęce głównej retabulum mieści wspomniany obraz Najświętszej Marii Panny, flankowany po bokach piętrowymi niszami z rzeźbami: po lewej stronie św. Róży z Limy i św. Jana Ewangelisty, po prawej – św. Jana Chrzciela i św. Dominika. Na skrzydłach retabulum malowane przedstawienia: po lewej św. Katarzyny Sieneńskiej w koronie cierniowej, z Chrystusem objawiającym się w obłokach (tzw. czarna noc duszy), po prawej św. Teresa z Avili, w ujęciu widzenia Matki Bożej, która wręcza świętej koronę.

Belkowanie oddzielające retabulum od dwukondygnacyjnego zwieńczenia posiada centralnie umieszczoną tarczę z symbolem bractwa, podtrzymywanym przez dwa anio-

ły. Na pierwszym poziomie zwieńczenia znajduje się obraz Koronacji NMP, gdzie Bóg Ojciec i Chrystus trzymają koronę nad młodszą Maryją, a nad nimi Duch Święty w postaci gołębic. Po lewej stronie obrazu w niszy rzeźba św. Jadwigi Śląskiej, po prawej św. Kazimierza Królewicza. Po bokach kondygnacji rzeźby biskupów. Druga kondygnacja zwieńczenia oddzielona została gzymsem z wolutowymi konsolami, na których postacie leżących aniołów, powyżej centralnie umieszczony w tondzie obraz św. Dominika, nad którym pełnopostaciowa rzeźba Anioła. Tematyka przedstawień i osób świętych, przedstawionych w ołtarzu, podkreśla jego teologiczny charakter związany z modlitwą różańcową. W formie artystycznej ołtarz kaplicy stanowi pomniejszoną wersję ołtarza głównego kościoła kraśnickiego. Bogactwo detali i poziom artystyczny sprawia, że jest dziełem wysokiej rangi, co świadczy o dobrym guście zamawiających oraz możliwościach finansowych bractwa. Zapewne znaczą rolę w tym względzie odegrali ordynaci Zamoyscy, korzystający z usług własnych artystów i mający wpływ na poziom artystyczny zamawianych do kościoła dzieł sztuki.

Na podstawie rozpoznania konserwatorskiego można stwierdzić, że ołtarz poddawany był pracom konserwatorskim przynajmniej dwukrotnie. W trakcie pierwszego remontu całkowicie wymieniono złocenia wraz z gruntami. Na żadnym fragmencie ołtarza nie udało się odnaleźć fragmentów oryginalnych złocen lub srebrzeń ani gruntów pod złocenia. Niewielkie fragmenty gruntów pierwotnych zachowały się pod karnacjami. Grunty wtórne pod złocenia założone były dosyć niestarannie – rysunek zalany gruntem, nieprecyzyjny. Wtórne grunty w wielu miejscach były zdegradowane i odspojone; na całej powierzchni pokryte silnie rozbudowaną siatką spękań.

Druga konserwacja prezentowała daleko niższy poziom wykonawczy. Polegała głównie na uzupełnianiu (flekowaniu) przetartych (być może podczas zabiegu oczyszczania) powierzchni złocen. Przetarcia obejmowały głównie partie polerowane. Fleki założone niestarannie, bez scalania z pozostałą powierzchnią, bardzo się wyróżniały. W wielu miejscach na strukturze ołtarza zamiast złota użyto płatków szlagentu, położonego na mixtion. Partie srebrzone przemalowane zostały „srebrną” farbą. Na powierzchniach „srebrzonych” wykonano wymalowania laserunkowe czerwienią i zieleń. Laserunki położono bez zdejmowania aplikacji snycerskich. Laserunki wykonano prawdopodobnie w technice klejowej z zawiesiną nielaserunkowych pigmentów. Taka technika powodowała ściekanie farby i nierównomierne rozmieszczenie pigmentów, a w efekcie powierzchnia laserunków była szorstka i matowa. Dodatkowo warstwa ta bardzo silnie pociemniała.

Stan zachowania obrazów ołtarzowych, wykonanych na deskach, był stosunkowo dobry. W przeszłości obrazy zostały poddane przynajmniej jednej konserwacji. Zostały zdublowane płótnem lnianym na kłajster i przymocowane do desek, umożliwiających zamocowanie ich w ołtarzu. Na licach zostały założone kity dosyć szeroko poza zasięg ubytków. Obrazy zostały scalone kolorystycznie ale nie naśladawczo po śladach lecz przemalowane po formie. Cała powierzchnia obrazów pokryta była pociemniałym i pożółkłym werniksem oraz bardzo zabrudzona.

Namalowany na płótnie obraz „Św. Walenty”, autorsko był wykonany na podłożu złożonym z pięciu kawałków płótna, których krawędzie nie były spasowane i autorsko zdublowane na kłajster. Ogólny stan obrazu był stosunkowo dobry.

Wszystkie rzeźby ołtarzowe były w stanie średnim, ze śladami dawnego ataku drewnojadów. Powierzchnia w stu procentach była przemalowana i pokryta nowym gruntem

pod złoceń i wtórnie przezłoczone. Grunty pod złoceńmi były miejscowo splekane, odspojone, z tendencją do odpadania ale z małą ilością ubytków. Pod warstwą wtórnej polichromii widoczne były także splekania oryginalnych gruntów.

Celem prac konserwatorskich było przede wszystkim przywrócenie obiektowi walorów estetycznych. Wykonano zabiegi techniczne związane z zabezpieczeniem i wzmocnieniem konstrukcji i elementów snycerskich. Dokonano wymiany na nowe zniszczonych gruntów wtórnych. Przetarte i flekowane złoceńia „na poler” wykonane zostały na nowo, w miarę możliwości na zachowanych w jak największym stopniu gruntach. Partie matowe zostały oczyszczone i uzupełnione. Srebrzenia wykonano w technice nakładania płatków aluminium na mixtion. Według konserwatorów dzieł sztuki – wykonawców, technika ta zapewniała większą trwałość niż srebro, a powierzchnię spatynowano tak, aby w jak największym stopniu imitowała srebro. Odtworzono laserunki w technice olejno-żywicznej. Konserwacji technicznej i estetycznej poddano rzeźby i obrazy ołtarzowe. Obraz na zasuwie wyposażono w elektryczny mechanizm opuszczania.

Dopełnieniem przekazu ikonograficznego ołtarza i całej kaplicy jest iluzjonistyczna polichromia ścienna, pokrywająca całe wnętrze. Czas powstania dekoracji malarskich ścian i kopuły kaplicy Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w kościele pw. Wniebowzięcia NMP i św. Augustyna w Kraśniku określany jest na pierwszą połowę XVIII wieku. Są to malowidła iluzjonistyczne nieznanego autorstwa wykonane w technice „al secco”. Późniejsze retusze i rekonstrukcje wykonane zostały w technikach klejowych.

Sceńy figuralne z przedstawieniami świętych zostały umieszczone w kopule i tamburze, natomiast ściany poniżej zaaranżowano w formie podziałów płycinowych z dekoracją architektoniczno-roślinną. Kompozycja polichromii kopuły oparta jest na podziałach wertykalnych i horyzontalnych zaakcentowanych przy pomocy iluzjonistycznych elementów architektonicznych takich jak kolumny, pilastry i gzymsy. W utworzonych w ten sposób polach umieszczone zostały przedstawienia świętych. W dolnej części, w płytkich niszach utworzonych przez pojedyncze kolumny i belkę rozbudowanego gzymsu rozdzielającego kopułę na dwie kondygnacje, znajdujemy przedstawienia czterech Ojców Kościoła: św. Augustyna, św. Grzegorza Wielkiego, św. Hieronima i św. Ambrożego, umieszczone na przekątnych kaplicy, nad jej narożnikami. Pomiędzy św. Augustynem a św. Grzegorzem, nad ołtarzem namalowana jest cela z oknem, a w niej stojący Św. Walenty z ręką uniesioną w geście błogosławieństwa. Naprzeciw niego, na ścianie zachodniej, nad przejściem do nawy, obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w iluzjonistycznej, złożonej ramie podtrzymywanej przez cztery anioły. Na ścianach południowej i północnej, po obu stronach okien, grupy aniołów ukazanych w półpostaci, trzymających girlandy i kwiaty. Górna część kopuły podzielona została na osiem trapezowych pól za pomocą malowanych pilastrów, pokrytych dekoracyjnymi aplikacjami utworzonymi z wstęg, girland, kwiatów, kampanuli i liści. W każde z pól wpisano przedstawienie świętych: Agnieszki, Apolonii, Katarzyny Aleksandryjskiej, Barbary, Dominika, Matki Boskiej, Antoniego i Katarzyny Sieneńskiej, w iluzjonistycznych, złożonych ramach. Nad ramami wymalowano rockaille'owe kartusze z imionami świętych, a powyżej stylizowane konchy. W szczycie kopuły namalowana została ośmiookienna, iluzjonistyczna latarnia.

Kompozycja polichromii pokrywającej ściany kaplicy oparta jest na podziałach wertykalnych. Na płasko położonym jasnym, szaro-ugrowym tle namalowane zostały ozdoby

nie wycinane wysmukłe płyciny, obwiedzione płasko modelowaną listewką w kolorze ugru. Płyciny umieszczone są w dwóch poziomych pasach, a ich wnętrze wypełniają krótkie złożone paski. Płyciny stanowią tło dla malowanego schematycznie ornamentu okuciowego. Tak samo modelowane są ornamenty umieszczone w glifach okiennych, które dodatkowo obwiedziono malowaną, profilowaną listwą. Na powierzchni tła, w polach utworzonych przez płyciny, występowały wtórne dekoracje patronowe w postaci rozet i girland kwiatowych. Dolną partię ścian zamyka cokół oddzielony profilowaną listwą sztukatorską, pomalowany na olejno. W arkadzie przejścia do kaplicy – płaskie jednolite wymalowanie i lamperia. Kolorystyka malowideł jest stonowana i ograniczona – przeważają odcienie brązów i ugrów uzupełnione „złamanymi” zieleńiami i szarościami.

Datowane na I połowę XVIII wieku dekoracje malarskie ścian i sklepienia kaplicy nie mają ustalonego autorstwa. Podobnie jak ołtarz dekoracje sklepienia poddane były pracom konserwatorskim co najmniej dwukrotnie. Dekoracje ścian poddano liczniejszym naprawom i przemalowaniom. Ostatnie prace konserwatorskie w latach 60-tych XX wieku wykonał zespół pod kierownictwem prof. Władysława Ślesiańskiego. Dekoracje patronowe na ścianach powstały jeszcze w późniejszym okresie.

Polichromie sklepienia i ścian kaplicy wykazywały silnie zabrudzenia, wyraźne zacieki i wypłamienia spowodowane przez wodę, powodujące mocne pociemnienie i utratę czytelności przedstawień malarskich. Ponadto na ścianach występowała duża ilość kołków, gwoździ, bloczków, kotew i linek służących do montażu dekoracji okolicznościowych, oraz poprowadzonych na powierzchni instalacji elektrycznych. W dolnych partiach ścian część instalacji została wkuta w ściany i zakitowana. Na podstawie rozpoznania konserwatorskiego, stwierdzono że dekoracja malarska ze względu na ogrom zniszczeń spowodowanych nietrwałą techniką wykonania oryginału (który został prawdopodobnie w uszkodzony podczas poprzednich renowacji) jest przemalowana praktycznie w stu procentach. Wtórna warstwa malarska była nanoszona stosunkowo grubo, a przemalowania wykonane w technice klejowej, pudrowały się i osypywały. W dolnej, cokołowej partii ściany południowej występowały ponadto silne zawilgocenia i degradacja tynków spowodowana krystalizacją soli.

Celem prac konserwatorsko-restauratorskich było przywrócenie walorów artystyczno-estetycznych dekoracji malarskiej. Wiązało się to z próbą usunięcia wtórnych przemalowań i reperacji, wykonywanych w przeszłości w kolejnych etapach renowacji kaplicy, i w miarę możliwości odsłonięciem pierwotnych malowideł. W tym celu, po oczyszczeniu wykonano pełen zakres zabiegów konserwacji technicznej poprzez wzmocnienie osłabionych partii, wykonanie iniekcji podtynkowych, konsolidację tynku z podłożem, odsolenie, uzupełnienie ubytków zaprawy naśladowczo w stosunku do faktury oryginalnych tynków. Przetarcia, ubytki i rekonstrukcje warstwy malarskiej uzupełniono kropką w partiach przedstawieniowych, natomiast ornamenty, partie architektoniczne, płaszczyzny tła i rekonstrukcje – metodą naśladowczą. Wykonane prace konserwatorskie potwierdziły wtórne niewłaściwe reperacje, przemalowania, zmiany kompozycyjne i domalowanie nowych przedstawień lub detali.

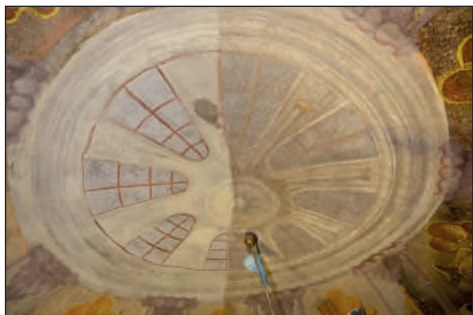
Wyposażenie i wystrój kaplicy poddany został pracom konserwatorskim i restauratorskim przez zespół pod kierunkiem konserwatora dzieł sztuki Anny Trocha w latach 2017-2018.

Literatura:

1. Karpińska Renata, Matka Boża prowadzi nas do Chrystusa (w:) Pani Kraśnicka nr 24, s. 10.
2. Trocha Anna, Dokumentacja prac konserwatorskich, Ołtarz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Kraśniku, Lublin 2019.
3. Trocha Anna, Dokumentacja prac konserwatorskich, Malowidła ściennie w kaplicy Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Kraśniku, Lublin 2019.

SUMMARY

The Canons Regular of the Lateral, who were in charge of the church in Kraśnik, engaged in spirituality every day and developed the worship of Holy Virgin Mary by establishing fraternities at their monasteries. The Saint Mary Fraternity in Kraśnik existed already since the 16th c. On 10 October 1609 it was renamed as the Rosary Fraternity and approved by bishop Piotr Tylicki on 16 December 1609. This date is associated with the foundation of the chapel at the end of the southern nave of the church, built and furnished from the funds of the Fraternity members. The chapel is directly adjacent to the side wall of the chancel and was created in the early Baroque period and style. The original dedication of the chapel was changed in the 19th c to Our Lady of Perpetual Help, which was connected with the introduction of a copy of a cult painting of Our Lady of Perpetual Help into the altar. Originally, the painting of Our Lady of the Snows: Salus Populi Romani had been placed in the niche of the altar. The altar fills in the eastern wall of the chapel. The architectural, two-level, Mannerist object has a rich composition consisting of sculptures and paintings, with gilding and silvering in the glaze technique. It has pictures painted on wood and a later picture painted on canvass. The iconographic presentation of the altar and the whole chapel is complemented with the illusionist wall polychrome covering the whole interior. It is estimated that the painted decoration of the walls and the dome of Our Lady of Perpetual Help chapel in the Kraśnik church was created in the first half of the 18th c. These are illusionist paintings in the "al secco" technique by an unknown author. Later retouching and reconstructions were made in the glue painting technique. On the basis of the restoration survey it can be claimed that the altar and the painted decoration of the chapel underwent restoration works at least twice. The repair works had caused loss of the original aesthetics and had introduced compositional and technological changes to the original version. The primary goal of the restoration and conservation works was to bring back the historical aesthetic values to the altar and the painted decoration. The furnishings and décor of the chapel underwent conservation and restoration works carried out by the team under the guidance of Anna Trocha, an art conservator, in 2017-2018.

1. Kraśnik, kaplica MB NP – dekoracja ścienna latarni w trakcie prac, fot. A. Trocha, 2017.

2. Kraśnik, kaplica MB NP – dekoracja ścienna latarni po pracach, fot. A. Trocha, 2017.

3. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ściennej kopuły w trakcie prac, fot. A. Trocha, 2017.

4. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ściennej kopuły po pracach, fot. A. Trocha 2017.

5. Kraśnik, kaplica MB NP – dekoracja ścienna kopuły po pracach, fot. K. Tur-Marciszek, 2019.

7. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ściennej tamburu kopuły po pracach, fot. A. Trocha, 2017.

6. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ściennej tamburu kopuły w trakcie prac, fot. A. Trocha, 2017.

8. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ściennej tamburu kopuły w trakcie prac, fot. A. Trocha, 2017.

10. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ściennej tamburu kopuły po pracach, fot. A. Trocha, 2017.

11. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ścian kaplicy w trakcie prac, fot. A. Trocha, 2018.

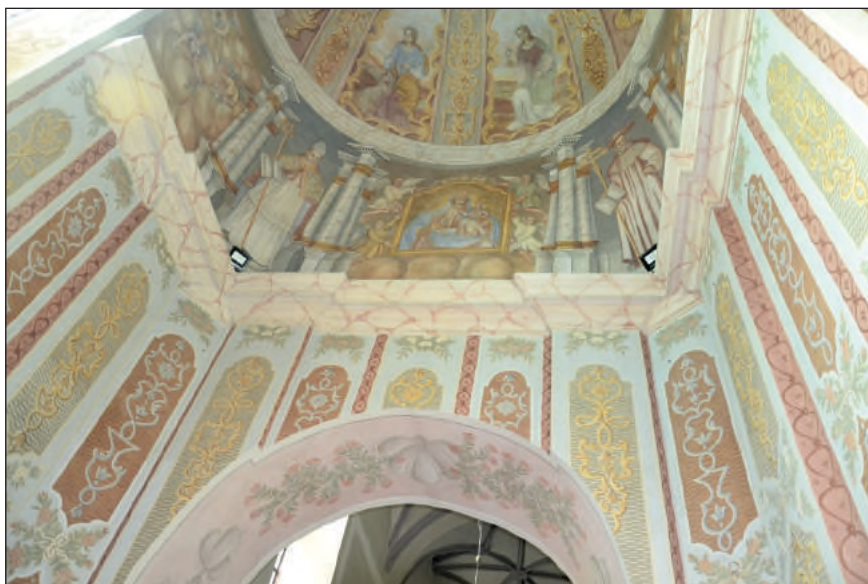
9. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ściennej tamburu kopuły po pracach, fot. A. Trocha, 2017.

12. Kraśnik, kaplica MB NP – fragm. dekoracji ścian kaplicy po pracach, fot. K. Tur-Marciszek, 2019.

14. Kraśnik, kaplica MB NP – ołtarz kaplicy po pracach, fot. K. Tur-Marciszek, 2019.

13. Kraśnik, kaplica MB NP – dekoracja ścian i kopuły kaplicy po pracach, fot. K. Tur-Marciszek, 2019.

**„STAROŻYTNA” POLICHROMIA W SALI GIMNASTYCZNEJ
W ZESPOLE POBRYGIDKOWSKIM (OBECNIE SIÓSTR URSZULANEK)
PRZY UL. NARUTOWICZA 8-10 W LUBLINIE**

Zespół klasztorny wzniesiono z fundacji Władysława Jagiełły w latach 1420-32. Zabudowę przekształcono w XVI w. poprzez dobudowę skrzydła wschodniego i zachodniego. Dalsze przebudowy miały miejsce w poł. XVII w., w latach 1660-87 po zniszczeniach w czasie potopu szwedzkiego. Po kasacie zakonu brygidek w 1819 r. remont i adaptację prowadziły wizytki oraz po 1882 r. m.in. dla potrzeb gimnazjum męskiego. W 1981 r. klasztor przejęły urszulanki, które w 1924 r. podjęły kolejne remonty i rozbudowę klasztoru z przeznaczeniem jego części dla potrzeb gimnazjum żeńskiego. Funkcja oświatowa zachowana została po dzień dzisiejszy.

W latach 2017-2018 prowadzono remont wschodniej części parteru klasztoru powizytkowego z adaptacją pomieszczeń dla szkoły podstawowej, prowadzonej przez siostry urszulanki. Zakres remontu zgodnie z dokumentacją i wydanym w styczniu 2017 r. pozwoleniem LWKZ obejmował m.in.: wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, remont i przystosowanie wnętrz dla potrzeb szkoły (sanitariaty, szatnie) wymianę posadzek i wszystkich instalacji.

W pozwoleniu LWKZ na realizację robót wprowadzono zastrzeżenie o prowadzeniu nadzoru architektonicznego nad pracami. Wśród ustaleń pomiędzy inwestorem, prowadzącym nadzór architektoniczny, przedstawicielami WUOZ oraz wykonawcą robót elektrycznych zalecono prowadzenie nowych instalacji elektrycznych w miejscach przebiegu starych tras kablowych.

Remont objął m.in. obszerne pomieszczenie w południowo-wschodnim narożniku, przeznaczone w projekcie na salę „fitness”. Przy usuwaniu starej instalacji elektrycznej, przebiegającej pod fasetą odpadł fragment tynku, pod którym ukazała się warstwa malatury w kolorze szmaragdowej zieleni. W innym miejscu był to ciemny błękit. W związku z tym roboty przerwano i przeprowadzono sondażowe badania tynków wraz z warstwą malarską. W ich wyniku ustalono, że na trzech ścianach pomieszczenia znajduje się fryz. Był on częściowo uszkodzony przez bruzdy, wykonane przy wcześniejszym układaniu instalacji elektrycznej.

Czwarta ściana, w obrębie której znajdował się przewód kominowy, pod nałożoną płytą gipsową była w bardzo złym stanie – posiadała silne spękania w strukturze muru i praktycznie niezachowane tynki. Natomiast odkryto w niej kamienne obramienie okienka, które zostało zakonserwowane.

W swoich archiwach siostry urszulanki znalazły zdjęcie z końca lat 20tych XX w., przedstawiające przedmiotowe pomieszczenie – salę gimnastyczną z wyposażeniem w przyrządy gimnastyczne i fryzem pod stropem. W związku z tym, a także dobrym stanem zachowania podjęto decyzję o pełnym odsłonięciu i konserwacji odkrytej dekoracji malarskiej.

Prace konserwatorskie prowadzone przez zespół pod kierunkiem mgr Moniki Konkolewskiej objęły: odsłonięcie polichromii, jej oczyszczenie, podklejenie odspojień,

wzmocnienie osłabionych partii tynku, uzupełnienie ubytków, w tym wymianę podłoża w obrębie fasety, założenie warstwy wyrównawczej z pobiałki wapiennej oraz rekonstrukcję ubytków malowideł metodą punktowania.

Odkryte malowidło ma budowę klasycznego fryzu, stosowanego w starożytności: pomiędzy tryglifami znajdowały się metopy – pola ze scenami figuralnymi. Pokazują one różne dyscypliny sportu, uprawianych przez dziewczęta ubrane w tuniki. Namalowano je na tle wyrazistych kolorów: karminowym, ciemnobłękitnym i zielonym.

Miejsce wykonania fryzu, sposób jego kompozycji oraz swoboda w przedstawieniu scen, a także technika wykonania fresku świadczą o znajomości sztuki antycznej i wysokich umiejętnościach ich autora – dotychczas nierozpoznanego.

Oryginalność odnalezionej polichromii stawia ją w rzędzie najciekawszych odkryć podczas prac konserwatorskich i remontowych na terenie Lublina.

W związku z odkryciem fryzu, salę wyposażono w urządzenia sportowe, analogiczne do widocznych na fotografii z pocz. XX w.

SUMMARY

The monastic complex was erected in the years 1420-32 by foundation of Władysław Jagiełło. The buildings were converted in the 16th, 17th and 19th c. In 1981 (1917) the monastery was taken over by the Ursuline Sisters who undertook further renovation and extension works in the monastery in 1924, and allocated one of its parts for the purposes of a secondary school for girls. The educational function has been kept until today.

In 2017-2018 the renovation of the eastern part of the ground floor of the post-Visitation monastery was carried out with adaptation of the rooms for a primary school. The repair works encompassed a room in the south-eastern corner, earmarked for a fitness hall. During removal of the old electrical system, fragments of polychrome were discovered. As a result of the surveys it was established that on three walls of the room there was a frieze presenting various sports. The frieze is in the style of ancient wall painting (fresco) of high artistic value.

In connection with the discovery of the frieze, the sports equipment placed in the room is analogous to the devices visible in a photograph from the beginning of the 20th c, found by the Ursuline Sisters.

1. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr UR), sala gimnastyczna, zdjęcie archiwalne, aut. nieznany

2. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR), sala gimnastyczna, zdjęcie archiwalne, fot. nieznany

3. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR), polichromia znajdująca się w sali gimnastycznej, przed konserwacją, fot. B. Stolarz, 2019

4. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR), polichromia znajdująca się w sali gimnastycznej, po konserwacji, fot. I. Palka, 2019

5. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR), scena przedstawiająca pływaczki, przed konserwacją, fot. B. Stolarz, 2019

6. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR), scena przedstawiająca pływaczki, po konserwacji, fot. I. Palka, 2019

7. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR), scena przedstawiająca hokeistki, przed konserwacją, fot. B. Stolarz, 2019

8. Lublin, klasztor pobrygidkowski (obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Urszulanek UR), scena przedstawiająca hokeistki, po konserwacji, fot. I. Pałka, 2019

PRACE KONSERWATORSKIE I RESTAURATORSKIE PRZY WYBRANYCH ELEMENTACH WYPOSAŻENIA KOŚCIOŁA KLASZTORNEGO DOMINIKANÓW W LUBLINIE

Na wyposażeniu kościoła klasztornego Dominikanów w Lublinie znajdują się następujące kubaturowe zabytki ruchome:

- ołtarz główny – drewniany, klasycystyczny,
- ołtarz w kaplicy paryskiej – murowano-drewniany – barokowy,
- ołtarz w kaplicy Ruszelskiej – drewniany, barokowy,
- ołtarz w kaplicy Ossolińskiej – drewniany – renesansowo-barokowy,
- ołtarz w kaplicy Firlejów – drewniany, renesansowo-barokowy,
- dwa ołtarze przy tęczowe – drewniane, barokowe,
- dwa ołtarze przy filarowe nawy głównej – drewniane, barokowe,
- sześć ołtarzy w kaplicach bocznych naw – drewniane, renesansowo-barokowe,
- ołtarz w zakrystii – murowany – klasycystyczny,
- ołtarz w krążgankach klasztornych – murowany – barokowy,
- dwie ambony – drewniane, barokowe.

Oprócz ołtarzy w kaplicach naw bocznych pozostałe zabytki poddane zostały dotychczas pracom konserwatorskim i restauratorskim w pełnym lub ograniczonym zakresie (np. w przypadku ołtarza głównego, dokonano jedynie uzupełnienia złocień), podczas realizacji prac w ramach dwóch projektów, dofinansowywanych z funduszy unijnych. Pierwszy projekt zakończono w 2012 roku, wykonując m.in. ekspozycję muzealną na krążgankach, włączając w nią realizację prac przy ołtarzu z krucyfiksem autorstwa lwowskiego rzeźbiarza Jana Jerzego Pinsla, o którym pisałam w 13 tomie Wiadomości Konserwatorskich.

W ramach drugiego projektu, którego realizacja zakończona została do połowy roku 2018 wykonano prace m.in. przy ołtarzach w kaplicach: Paryskiej, Firlejów, Ossolińskiej, Ruszelskiej, ołtarzach przy tęczowych i przy filarowych oraz ambonach chórze muzycznym. Wykonanie prac konserwatorskich i restauratorskich przyniosło szereg ciekawych odkryć, głównie w odniesieniu do opracowania estetycznego struktur tych zabytków. Przed przystąpieniem do prac wszystkie posiadały powłoki malarskie wykonane białą farbą olejną ze złoceniami, wtórnie uzupełnianymi brązem.

Ołtarz w kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP zw. paryską – wymurowany na ścianie absydy kaplicy, powtarza podziały architektoniczne jej wnętrza, poprzez pilastry, kolumny i gzymsy. Dopełnienie murowanej struktury ołtarza stanowią drewniane złożone elementy snycerskie. Pod warstwami olejnej farby białej została odsłonięta pierwotna malatura, imitująca kamień – marmur w odcieniu piaskowym z ciemniejszym użyleniem oraz różowo-szarym w przypadku pilastrów i kolumn. Zróżnicowanie kolorystyczne ołtarza pogłębia wrażenie głębi. Pierwotna marmoryzacja zachowana była w dużym procencie i wymagała jedynie niewielkich uzupełnień i retuszy.

Ołtarze w kaplicach Ossolińskiej i Firlejów – grobowe mauzolea rodowe, posiadają ołtarze wielokubaturowe zajmujące centralne ściany wnętrza obu kaplic. Wielkość

ołtarzy – forma mniej rozbudowana w przypadku kaplicy Ossolińskiej (jednoprzęsłowe retabulum) lub bardziej rozbudowana w przypadku kaplicy Firlejów (trójprzęsłowe retabulum), została dostosowana do gabarytów kaplic. Różnice wynikały również z faktu, że w kaplicy Firlejów historycznie i obecnie przechowywane są relikwie Drzewa Krzyża Świętego. Kaplica Ossolińskiej nie była przeznaczona do przechowywania relikwii, natomiast jej przedsiónek stanowił prawdopodobnie w średniowieczu miejsce najwcześniejszej kaplicy dla relikwii. Dodatkowo kaplica Ossolińskiej nosiła później inne wezwania: Różańcowej, św. Jacka i Matki Bożej Trybunalskiej, od obrazów, które były wymieniane w ołtarzu.

W przypadku obu ołtarzy z kaplic pod warstwami kilku przemalowań odnaleziono zostały fragmenty malatury w odcieniach ciemnego brązu, imitującego czerń drewna hebanowego. Dopelnieniem czarnego tła struktur są złożone detale rzeźbiarsko-snycerskie. Analogiczne rozwiązanie estetyczne posiada ołtarz główny w archikatedrze lubelskiej i kościele parafialnym w Modliborzycach.

Ołtarz w kaplicy Ruszłowskiej – kaplica zlokalizowana przy prezbiterium nosiła pierwotnie wezwanie św. Andrzeja, nadane od fundatora kaplicy Andrzeja Jełowickiego, który wystawił kaplicę jako mauzoleum dla siebie i żony. Drugie wezwanie kaplica otrzymała po wstawieniu do ołtarza, słynącego cudami obrazu Matki Bożej z Dzieciątkiem, czczonej przez O. Pawła Ruszła. Kapłan zakonu Dominikanów Paweł Ruszel, wielkiej świątobliwości zakonnik, miał według tradycji za życia przechowywać ten obraz w swojej celi i modląc się przed nim doświadczył wielu łask i pociech duchowych. Ruszel był teologiem i autorem kilku publikacji m.in. o św. Jacku Odrowążu oraz historii relikwii Drzewa Krzyża Świętego. Po śmierci zakonnika obraz, początkowo przechowywano w skarbcu zakonnym, a następnie został umieszczony w ołtarzu kaplicy św. Andrzeja. Od tego momentu przedstawienie uzyskało dodatkowe wezwanie Matki Bożej Ruszelskiej, a sama kaplica Ruszłowskiej. Obecny ołtarz do kaplicy powstał w latach 1767-1768 w warsztacie Johanna Praxella. Stanowi kubaturową oprawę dla cudownego obrazu, który został umieszczony centralnie we wnęce w złożonej ramie, podtrzymywanej przez dwa aniołki. Pod przemalowaniami odnaleziona została historyczna warstwa malarska w odcieniach zieleni, naśladowanej kamienną marmoryzację, która została odsłonięta i uzupełniona. Dopelnieniem kolorystyki ołtarza są złożenia detalu snycersko-rzeźbiarskiego. W przypadku tego ołtarza nastąpiła zmiana jego lokalizacji. Historycznie ołtarz umieszczony był na ścianie wschodniej kaplicy. W wyniku zmian komunikacyjnych i potrzeby podniesienia dostępności kościoła dla osób niepełnosprawnych, ołtarz został przeniesiony na ścianę zachodnią, zaś w ścianie wschodniej wykonano przejście umożliwiające komunikację z prezbiterium kościoła.

Dwa ołtarze przy łuku tęczowym – drewniane ołtarze umieszczone na ścianach po obu stronach łuku tęczowego, oddzielają przestrzeń nawy od prezbiterium. Ołtarze powstały w roku 1761 w warsztacie Sebastiana Zeisela, który był nadwornym rzeźbiarzem księcia Augusta Czartoryskiego w Puławach. Ołtarze jednoprzęsłowe ustawione pod skosem na ścianach tęczowych posiadają po dwa obrazy we wnękach centralnych i po jednym w zwieńczeniach. Od obrazów centralnych ołtarz południowych nosi wezwanie Pana Jezusa (obrazy z przedstawieniami Dzieciątka Jezus i na zasuwie – Ob-rzezania), w zwieńczeniu występuje obraz Matki Bożej Szkaplerznej ze św. Małgorzatą Węgierską. Ołtarz północny noszący wezwanie Matki Bożej, posiadał obraz ze sceną Zwiastowania (usunięty z ołtarza). Obecnie centralne przedstawienie stanowi obraz Mat-

ki Boskiej tzw. z gruszką, a w zwieńczeniu Matki Bożej Szkaplerznej ze św. Dominikiem. Ołtarze przy tęczy nawiązują do dominikańskiej tradycji powstania i propagowania modlitwy różańcowej. Aranżacji obu ołtarzy dopełniają rokokowe złożone rzeźby świętych, alegorii i aniołów. Pod warstwami wtórnych przemalowań osłonięta została historyczna kolorystyka w odcieniach zieleni marmoryzowanej na strukturze oraz odcieni różu we fragmentach płycin, obramionych złożonym detalem snycerskim.

Dwa ołtarze przy filarach – filary oddzielające nawę główną od bocznych posiadają ołtarze pochodzące również z warsztatu Sebastiana Zeisela, a kompozycja ich powtarza aranżację ołtarzy przytęczowych. Ołtarz południowy nosi wezwanie św. Jacka, a północny św. Wincentego Ferreriusza. W przypadku obrazu z przedstawieniem św. Wincentego Ferreriusza, stwierdzono przemalowanie i zmianę kompozycji przedstawienia, m.in. zamalowanie historycznego atrybutu świętego w postaci skrzydeł. Usunięto więc przemalowania z wyjątkiem karnacji twarzy. Na strukturze odnaleziono kolejne odcienie zieleni w postaci marmoryzacji, odmiennej niż w przypadku ołtarzy przy tęczy. Według przekazów historycznych pierwotnie na stanie kościoła było cztery ołtarze przy wszystkich filarach nawy głównej. Pod koniec XIX wieku ołtarze z ostatniej pary filarów od strony chóru muzycznego zostały usunięte. Jeden z ołtarzy został zakupiony do kościoła par. pw. św. Mikołaja na lubelskim wzgórzu Czwartek. Fakt ten potwierdzają wykonane prace konserwatorskie i restauratorskie przy ołtarzu z kościoła św. Mikołaja, na kilka lat przed pracami przy ołtarzach dominikańskich. Odkryta została dekoracja malarska na strukturze w odcieniach zieleni. W ten sposób dwa niezależne zespoły konserwatorskie potwierdziły zastosowanie jednej koncepcji estetycznej dla ołtarzy przy filarach kościoła dominikańskiego.

Dwie ambony w łuku tęczowym – obie ambony powstały również w warsztacie puławskim. Odsłonięta kolorystyka struktur potwierdza jednorodność koncepcji estetycznej wyposażenia kościoła, zgodnie z zasadą zastosowania zieleni marmoryzowanej na strukturze ze złoconymi elementami rzeźbiarsko – snycerskich.

Przyjęcie jednolitej estetyki kolorystycznej XVIII-wiecznej, tj. zieleni marmoryzowanej ze złoconymi, dla pozostałych elementów wyposażenia kościoła pozostałych Dominikanów w Lublinie potwierdzają również prace przeprowadzone przy balustradzie chóru muzycznego oraz ramach obrazów o wcześniejszej proveniencji. Wstępne odkrytki sondażowe na strukturach ołtarzy w nawach bocznych kościoła dominikańskiego, wskazują również na zastosowanie zieleni na strukturach.

Można przypuszczać, że Sebastian Zeisel otrzymał większe zlecenie od przeora klasztoru Dominikanów nie tylko dotyczące wykonania większości ołtarzy i ambon ale również opracowania estetycznego już zastanych w kościele obiektów wyposażenia. Marmoryzacje malarskie naśladujące użycie szlachetnych kamieni, były rozwiązaniem tańszym, stosowanym przy wyposażeniu wielu kościołów. Stwarzały one również możliwości uzyskania pogłębionego efektu estetycznego poprzez zastosowanie dodatkowo złocen na strukturze, a zwłaszcza dodatkowych elementach rzeźbiarskich i snycerskich. Taka aranżacja w całości tworzy harmonijne, „lekkie” i przestrzenne formy artystyczno-religijnego wyrazu.

SUMMARY

The furnishings of the Dominican Friars monastic church in Lublin comprise the following large-sized movable historical objects: altars in chapels, in the central nave and the aisles, and the pulpits.

As part of the second project, completed by mid-2018, works were carried out at e.g. altars in the Paris chapel, the Firlej Family chapel, the Ossolińska chapel, the Ruszlowska chapel, chancel altars and pillar altars, pulpits and the gallery. The conservation and restoration works resulted in many interesting discoveries, mostly with respect to the aesthetic processing of the structures of these historical objects. Before the commencement of works, they all had painted layers made with white oil paint with gilding, later supplemented with bronze. The conservation and restoration works carried out confirmed that the structures of the aforementioned historical objects had the uniform aesthetic concept, based on imitation of stone veining (marbleization) on the structures, in green hues with gilding in the case of the altars in the main nave, pulpits, gallery and the altar in the Ruszlowska chapel. Marbleization in different colours was used on the altar in the so-called Paris chapel. On the other hand, the altars in the Ossolińska chapel and the Firlej Family chapel have structures in dark brown hues imitating ebony, with gilded details.

1. Ołtarz w kaplicy Paryskiej przed konserwacją, fot. M. Filip, 2016

2. Ołtarz w kaplicy Paryskiej po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

4. Ołtarz w kaplicy Ossolińskiej po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

3. Ołtarz w kaplicy Ossolińskiej przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

5. Ołtarz w kaplicy Firlejów przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

7. Ołtarz w kaplicy Ruszlowskiej przed konserwacją, fot. M. Filip, 2016

6. Ołtarz w kaplicy Firlejów po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

8. Ołtarz w kaplicy Ruszlowskiej po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

9. Portret Pawła Ruszla w kaplicy Ruszłowskiej po konserwacji, fot. M. Filip, 2018

11. Ołtarz przy tęczowy pd. po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

10. Ołtarz przy tęczowy pd. przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

12. Rzeźba św. Symeona z Dzieciątkiem w ołtarzu przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

13. Rzeźba św. Symeona z Dzieciątkiem w ołtarzu po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

14. Ołtarz przy tęczowy pn. przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

15. Ołtarz przy tęczowy pn. po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

16. Ołtarz przy filarowy pd. przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

17. Ołtarz przy filarowy pd. po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

18. Ołtarz przy filarowy pn. przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

19. Ołtarz przy filarowy pn. po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

21. Ambona pn. przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012 r

20. Obraz św. Wincenty Ferreriusz po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

22. Ambona pn. po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

23. Ambona pd. przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

24. Ambona pd. po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

25. Balustrada chóru muzycznego przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2004

26. Balustrada chóru muzycznego po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

27. Wyposażenie nawy głównej przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2012

28. Wyposażenie nawy głównej po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z WYMIANĄ POSADZEK PODCZAS REWALORYZACJI BAZYLIKI ŚW. STANISŁAWA W ZESPOLE OO. DOMINIKANÓW PRZY UL. ŻŁOTEJ 9 W LUBLINIE

Rewaloryzacja bazyliki pw. Św. Stanisława w latach 2015-2018 stanowiła kolejny etap remontu, prowadzonego w zespole klasztornym oo. dominikanów w Lublinie od 2006 r. Do roku 2014 wykonano wzmocnienie skarpy oraz zlokalizowanych na niej budynków, remont części klasztoru wraz z dziedzińcami (poza skrzydłem południowym i wnętrzem skrzydła zachodniego) oraz w latach 2010-2012 kompleksowy remont i konserwację kaplicy Tyszkiewiczów.

Omawiany okres objął kompleksowe roboty budowlane i prace konserwatorskie związane ze: wzmocnieniem konstrukcji murów bazyliki wraz z kaplicami, remontem kopuł i dachów kaplic, remontem i konserwacją wnętrza prezbiterium, naw bazyliki wraz z kaplicami, remontem elewacji, odtworzeniem pierwotnego wejścia do przedśionka kaplicy Paryskiej, konserwacją elementów wystroju i wyposażenia wnętrza oraz wykonaniem ogrzewania podłogowego na bazie kotłowni z gruntową pompą ciepła.

Nowy system grzewczy wiązał się wykonaniem otworów wiertniczych w obrębie zewnętrznego dziedzińca klasztoru oraz instalacji podziemnej (przyłączy poziomych), a także lokalizacji urządzeń i instalacji wewnątrz bazyliki wraz z nowymi warstwami związanymi z ogrzewaniem posadzkowym i nawierzchnią.

Urząd konserwatorski wyraził zgodę na wykonanie ogrzewania podłogowego i rozbiorę istniejących posadzek, ponieważ jedyna oryginalna posadzka w obrębie pomieszczeń bazyliki – ułożona z wapienia olandzkiego (tzw. „szwedki”) zachowała się w kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP (zw. „Paryską”) oraz fragmentarycznie w jej przedsionku. Pozostałe posadzki wymieniono podczas kolejnych remontów świątyni.

W prezbiterium podczas remontu w latach 70-tych XX w. położono posadzkę z prostokątnych płyt z marmuru „biała Marianna”. Historyczny materiał zachowano na stopniach ołtarza głównego (w tym „dębnik”) oraz w stopniu „komunijnym” prezbiterium.

W głównej nawie kościoła znajdowała się posadzka w układzie diagonalnym, z płyt kamiennych (wapień, marmur) w kolorystyce ciemnoszarej beżowej. Po bokach nawy zachowały się starsze płyty, w środku były one uzupełnione płytami o analogicznej wielkości, ale różniącymi się odcieniem. Pod ławkami pozostawiono wylewkę cementową.

W nawach bocznych posadzki wymieniono na płyty zróżnicowane pod względem materiału i wielkości – w tym płytki z granitu strzegomskiego.

W kaplicach – tak jak w prezbiterium – dominowały posadzki z prostokątnych płyt z „białej Marianny”.

Wg projektu budowlanego, „Remont i konserwacja elewacji, dachów oraz posadzek bazyliki OO. Dominikanów w Lublinie” autorstwa Artura Ostafijczuka oraz „Programu prac konserwatorskich” opracowanego przez Radomira Dawidziaka, stanowiących podstawę wydanych pozwoleń konserwatorskich wstępnie przewidziano demontaż istniejących posadzek i wykonanie nowych, kamiennych. Z odzyskanego materiału miały zostać ułożone nawierzchnie w kaplicach Firlejów i Ossolińskich. Na etapie

projektu trudno było ocenić jaka część płyt posadzkowych może zostać powtórnie wykorzystana.

Zespół współpracujący przy remoncie bazyliki, złożony z przeora klasztoru, prowadzących prace oraz przedstawicieli urzędu konserwatorskiego przyjął założenie, że przy wymianie posadzek należy odzyskać jak najwięcej materiału i powtórnie wykorzystać go przy nowej aranżacji posadzek. Dotyczyło to nie tylko historycznych płyt z wapienia olandzkiego, ale i innych materiałów, właściwych dla historycznego wnętrza (wapieni i marmurów). W związku z tym posadzki rozbierane były z największą ostrożnością, a odzyskany materiał starannie wybrano, oczyszczono i przygotowano do powtórnej użycia. Projekt był korygowany na etapie wykonawczym. Wykorzystano w maksymalnym zakresie kamień z rozbiórki, ustalając podczas komisji konserwatorskich rozwiązania dla posadzek w kolejnych pomieszczeniach bazyliki, która przez cały okres remontu pełniła funkcję liturgiczną.

Z zestawienia materiału, wyselekcjonowanego przez wykonawcę robót podczas rozbiórki wynikało, że do wtórnego użycia można było wykorzystać:

- wapień olandzki: łącznie ok. 42 m² oryginalnego materiału
- obramienie epitafium z czarnego dębnika 167x233 cm,
- trepy i podstopnice ołtarzy z dębnika i czerwonego marmuru,
- marmur (płyty 40x40 cm) ciemny – 50 m², jasny – 65 m²
- dębnik – 24m² (płyty 30x30x9 cm)
- marmur – płyty: jasne 30x30 cm oraz 30x30x6 cm 2 – 7m², ciemne – 45 m²,
- marmur – 30m² (40x40x3)
- marmur „Biała Marianna” – 9m² (30x30x7cm) i 21m².

Oryginalna XVIII-wieczna posadzka z wapienia olandzkiego w kaplicy Paryskiej i w jej przedsionku ułożona w kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP (zw. „Paryską”) uzupełniona była wylewką betonową. Zgodnie z historyczną techniką – płyty od spodu miały formę ostrosłupa, co przy ułożeniu na warstwie piasku pozwalało na ich stabilizację. Układane były w „szachownice” z płyt szarozielonkawych i czerwono-brązowych. Zarówno materiał, jak i sposób jego ułożenia był typowy dla tego okresu i stosowany w wielu świątyniach w Polsce.

Powierzchnia posadzki – w związku z wieloletnim użytkowaniem była odkształcona, a płyty zniszczone mechanicznie i zmatowiały.

W związku z tym, że zbyt mała ilość materiału nie pozwalała na odtworzenie posadzki w obszernej kaplicy Paryskiej, komisja podjęła decyzję o użyciu płyt z odzyskanej „szwedki” (z zachowaniem ostrosłupowej formy od spodu) w usytuowanej obok kaplicy Ruszłowskiej, o mniejszej powierzchni. W tym celu dokonano korekty warstw podposadzkowych poprzez dodanie dodatkowej warstwy do osadzenia nietypowej formy płyt. Powierzchnię posadzki wypolerowano, pozostawiając nieoszlifowane krawędzie płyt.

Natomiast dla kaplicy Paryskiej i jej przedsionka udało się sprowadzić z Olandii ten sam wapień, jaki był pierwotnie. Został on ułożony zgodnie z historycznym układem.

Podczas demontażu istniejących posadzek oraz warstw podsypki w obrębie bazyliki, poza licznymi kryptami (zinwentaryzowanymi przez prowadzących nadzór archeologiczny i architektoniczny i zabezpieczonymi podczas prowadzenia remontu) dokonano również odkryć wcześniejszych fragmentów posadzek. Jednakże ich znikoma ilość

i znaczny stopień zniszczenia nie pozwoliły na ich wykorzystanie przy budowie nowej posadzki.

W prezbiterium po zdjęciu wtórnych płyt marmuru odsłonięty został pierwotny poziom, podniesiony podczas remontu w latach 70-tych XX w. o ok. 15 cm. Decyzja o przywróceniu wcześniejszych rzędnych i obniżenie posadzki o jeden stopień – zgodnie ze stanem pierwotnym – poprawiła proporcje ołtarza głównego.

Przy projektowaniu nowej aranżacji wnętrza w prezbiterium i w nawach powtórzo-no układ posadzki – z płyt marmurowych o wym. 40x40 cm w kolorach białym i czarnym, w układzie diagonalnym.

Ponadto w nawie głównej odtworzono płytę nagrobną Zygmunta Rybińskiego wraz z napisem.

Najlepiej zachował się układ płyt w kaplicy Ossolińskich, gdzie odkryto praktycznie całą posadzkę z wapienia pochodzącą z 1740 r. Niestety, wszystkie płyty były popękane, materiał osłabiony, powierzchnia nierówna – co uniemożliwiło zachowanie posadzki. Jej najlepiej zachowany fragment pozostawiono „in situ” w południowej części kaplicy. Układ posadzki został zinwentaryzowany i powtórzony przy użyciu jasnego marmuru z odzysku. Pierwotne rozplanowanie płyt posadzki, z zastosowaniem węższych elementów tworzących rodzaj bordiury pozwoliło na „zgubienie” kształtu kaplicy – czworoboku o nierównoległych ścianach. Stopnie ołtarza w kaplicy wykonano z fragmentu odzyskanego obramienia stopnia w prezbiterium.

Dla kaplicy Firlejów o bogatym wystroju architektonicznym wybrano układ, stosowany we wnętrzach z XVII w. – z ośmiobocznych płyt ciemnego marmuru z małymi kwadratami w narożach. Zastosowano materiał z rozbiórki posadzek. Stopnie ołtarzowe również pochodziły z rozbiórki.

W południowych kaplicach: Pszonków (Św. Tomasza z Akwinu) i Szaniawskich (Św. Marii Magdaleny) po rozbiórce posadzek z lat 70-tych XX w. odkryto posadzki ceglane – pozapadane, odkształcone, niekompletne, z kruszącej się cegły. Pozostawiono „in situ” ich najlepiej zachowane fragmenty w obu kaplicach, natomiast nowe posadzki wykonano z odzyskanego materiału („Bolechowice”, „Morawica”).

W pozostałych kaplicach zastosowano czarny i biały marmur w układzie szachownicowym.

W kruchcie ze względu na jej znaczne obniżenie w stosunku do nawierzchni ulicy oraz narażenie na nasilone działanie soli i piasku – wykonano nawierzchnię z granitu.

Niewielkie fragmenty historycznych posadzek – z nieregularnych płyt wapienia odnaleziono również w warstwach zasypki po zdjęciu posadzek w kilku miejscach w nawie bazyliki. Zostały one umieszczone w krypcie pod kaplicą Tyszkiewiczów, podobnie jak odnalezione w trakcie remontu fragmenty kamieniarki. Do wyłożenia posadzek w kryptach użyto pozostałego materiału z rozbiórki, ułożonego w swobodnym układzie, na suchej zaprawie.

„In situ” pozostawiono ceglany podest i drewniane trepy wejścia na południową ambonę, odkrytego w trakcie prowadzenia remontu.

SUMMARY

During the renovation of the monastic complex of the Dominican Friars in Lublin in the years 2015-2018, comprehensive construction and restoration works were carried out, comprising installation of floor heating on the basis of a boiler room with a ground heat pump.

Installation of the heating entailed removal of the existing floors. The Office for the Protection of Monuments gave its consent for installation of floor heating and for removal of the existent flooring, because the only original floor in the Basilica, made of Öland limestone (so-called "Swedish"), was preserved in the chapel of Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived (so-called "Paris chapel") and – in fragments – within its vestibule. The historical material was preserved on the steps of the main altar (including dark limestone from Dębnik) and on the "Communion" step of the chancel.

Other floors were replaced during successive repair works in the temple.

In view of the above-mentioned circumstances, it was decided to recover as much material as possible at replacement of floors and to reuse it at new arrangement of flooring. Therefore, the original slabs of Öland limestone were placed in the Ruszlowska chapel, while equivalent material brought from Sweden was used in the Paris chapel and its vestibule.

The material from dismantling of the limestone and marble flooring was used in the Ossolińska chapel, the Firlej Family chapel, the Pszonka Family chapel and the Szaniawski Family chapel. Floors of black and white marble slabs were placed in other areas.

1. Lublin bazylika oo. dominikanów, płyty odkryte w zasypkach posadzki nawy, fot. M. Filip, 2018

2. Lublin bazylika oo. dominikanów, odkryta posadzka w kaplicy Ossolińskich, fot. M. Filip, 2018

5. Lublin bazylika oo. dominikanów, odkryta posadzka ceglana w kaplicy Szaniawskich, fot. M. Filip, 2018

3. Lublin bazylika oo. dominikanów, odtworzona posadzka w kaplicy Ossolińskich, fot. M. Filip, 2018

6. Lublin bazylika oo. dominikanów, posadzka w kaplicy Szaniawskich z wtórnie wykorzystanego materiału, fot. M. Filip, 2018

4. Lublin bazylika oo. dominikanów, odtworzone stopnie ołtarza w kaplicy Ossolińskich, fot. M. Filip, 2018

7. Lublin bazylika oo. dominikanów, nowa posadzka w kaplicy Szaniawskich z zachowanym fragm. ceglanej nawierzchni, fot. M. Filip, 2018

8. Lublin bazylika oo. dominikanów, odtworzona posadzka w kaplicy Paryskiej, fot. M. Filip, 2018

10. Lublin bazylika oo. dominikanów, odtworzona posadzka w nawie północnej fot. M. Filip, 2018

9. Lublin bazylika oo. dominikanów, posadzka w kaplicy Firlejów z odtworzonymi stopniami ołtarza, fot. M. Filip, 2018

LAUR KONSERWATORSKI 2019

Konkurs o Laur Konserwatorski organizowany jest w Lublinie od 2010 roku, pod patronatem Generalnego Konserwatora Zabytków, Wojewody Lubelskiego i Marszałka Województwa Lubelskiego. Jego celem jest wyłonienie realizacji konserwatorskich przy zabytkach, wyróżniających się dbałością o przywrócenie im dawnej świetności i utrwalenie ich wartości. Konkurs ma także na celu promocję dobrych wzorów realizacji prac konserwatorskich. Uroczystość wpisuje się w obchody Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków i powiązana jest z prezentacją zabytków o dużym znaczeniu dla tradycji kulturowej woj. lubelskiego, a także nagrodzeniem osób i instytucji, które przyczyniły się do ochrony zabytków. Przyznawane wyróżnienia są równorzędne, nie łączą się z korzyściami materialnymi. Dotychczas – do 2019 roku Laury Konserwatorskie wręczono 70 właścicielom i gospodarzom najlepiej odrestaurowanych zabytków. W edycji konkursu 2018, w dniu 17 kwietnia we wnętrzach Teatru Starego w Lublinie, wręczono kolejne cztery nagrody.

Nagrodę otrzymało **Muzeum Lubelskie za całokształt prac konserwatorsko-badawczych przy Kaplicy Trójcy Świętej**, w tym m.in. za wzmocnienie fundamentów kaplicy, prace przy ceglanych ścianach i schodach do krypty oraz przy ceglanych, gotyckich elewacjach. Kaplica Trójcy Świętej na wzgórzu zamkowym jest unikatowym w skali europejskiej zabytkiem sztuki średniowiecznej i najbardziej wymownym świadectwem średniowiecznego i jagiellońskiego Lublina. Stylistycznie należy do małopolskiego typu halowego, spokrewnionego z kaplicami Budy i Pragi, z nawą na planie kwadratu z jednym ośmiobocznym filarem oraz wydłużonym, zamkniętym wielobocznie prezbiterium.. W XVI wieku kaplica została przebudowana w duchu architektury renesansu. Specjalnym wyróżnikiem kaplicy pozostają freski powstałe z fundacji Władysława Jagiełły, wypełniające ściany i sklepienia. Prace przy nich trwały zapewne dwa lub trzy sezony letnie, a ich dzienną datą ukończenia jest 10 sierpnia 1418 roku. Wyróżnione prace konserwatorskie – obok wskazanych wyżej, objęły m.in. wnętrza parteru (dostępne z poziomu dziedzińca) i krypty – gdzie wykonano m.in. lokalne wzmocnienia osłabionych cegieł, odsolenia ścian pokrytych wykwitami soli, uzupełnienia wykruszonych spoin na bazie zachowanego oryginału, uzupełnienia ubytków, impregnację i dezynfekcję. W pomieszczeniach tych w oparciu o wcześniej przygotowany projekt, urządzono ekspozycję renesansowej i gotyckiej kamieniarki. Pracami konserwatorskimi objęto także ustrój więźby dachowej i pokrycie dachowe. Wymieniono także – wyprowadzając poza kaplicę – instalację klimatyzacyjną, zamontowano również specjalistyczne oświetlenie fresków. Wykonano pełny zakres prac konserwatorsko-restauratorskich powiązany z odsłonięciem ceglanego wątku pierwotnie ściany południowej elewacji kaplicy znajdującej się obecnie w przedścionku wejścia do kaplicy z poziomu II piętra, oraz konserwację polichromii odkrytych w gładzie drzwiowym i „stolarki okiennej” w odsłoniętym w trakcie prac rozglifionym otworze – dającym możliwość wglądu na poziom przyziemia kaplicy. Wykonano także prace konserwatorskie przy ceglanym wątku ścian: w południowej klatce schodowej łączącej prezbiterium z przyziemem kaplicy i we fragmencie północnej ściany w północ-

nej klatce schodowej. Prace polegały w szczególności na oczyszczeniu gotyckich cegieł (m.in. przy użyciu pary wodnej), strukturalnym wzmocnieniu i uzupełnieniu ubytków, uzupełnieniu i estetyzacji ubytków, zabezpieczeniu powierzchni posadzek i schodów. Przeprowadzono także prace konserwatorskie przy ceglanych i kamiennych elementach trzech mens ołtarzowych. Pracom konserwatorskim towarzyszyły m.in. badania geofizyczne (georadarowe) i endoskopowe we wnętrzu, mające na celu potwierdzenie istnienia podziemnych murowanych wnętrz oraz pomiary fotogrametryczne powiązane z wykonaniem wysokorozdzielczych fotografii cyfrowych wybranych części kaplicy. Prace konserwatorskie i badawcze w kaplicy są nieustannie prowadzone, co pozwala na stałe poszerzanie wiedzy o jednym z najcenniejszych zabytków w Polsce.

Kolejnym nagrodzonym jest **klasztor ojców dominikanów w Lublinie**, który otrzymał Laur **za kompleksową rewaloryzację bazyliki** – w tym prace konserwatorskie i restauratorskie przy elewacjach, w prezbiterium, nawie oraz kaplicach wraz z zabytkowym wyposażeniem.

Według dokumentów Polskiej Prowincji Dominikańskiej klasztor lubelski istnieje od 1253 r. Gotycki, murowany kościół został zbudowany z fundacji Kazimierza Wielkiego w 1342 r. w miejscu drewnianego oratorium. Architektura oraz dekoracja rzeźbiarska kościoła wraz z kaplicami są wynikiem późniejszych przekształceń przy udziale wybitnych budowniczych i artystów m.in. J. Wolffa, R. Negroniego, J. Cangerle, J. B. Falconiego. Wyposażenie stanowi zespół zabytków powstałych m.in. w kręgu J.M. Padovano, T. Dolabelli, S. Zeisla.

W trakcie prac dokonano cennych odkryć. W tym m.in. w obrębie prezbiterium odnaleziono odciski i fragmenty gotyckich żeber oraz dekorację malarską w formie motywów kwiatowych na sklepieniu, a także „zacheuszy” na ścianach. Prace w obrębie korpusu nawowego pozwoliły na dopełnienie informacji o wcześniejszej formie architektonicznej świątyni i wystroju malarskim jej wnętrza z okresu późnogotyckiego. W przestrzeniach międzyfilarowych odkryto i wyeksponowano fragmenty gotyckiego „laskowania”. Wyeksponowano także fragment ośmiobocznego, gotyckiego filara.

Na ścianach przytęczowych odkryto fragmenty wątku muru gotyckiego z pierwszej fazy budowy (ze starannie opracowaną spoiną). Odnaleziono też przedstawienie figuralne z Matką Bożą. To niezwykle cenne znalezisko po prawej stronie łuku tęczowego jest obecnie eksponowane dzięki przesunięciu ołtarza Dzieciątka Jezus.

W kaplicy Ossolińskich konserwatorzy odsłoniли barwną polichromię dekoracji ścian i kopuły. Kaplica Firlejów (znana także jako kaplica Relikwii Drzewa Krzyża Św.) również odzyskała zgodny z oryginałem wystrój. Doczyszczono powierzchnie jej ścian i kopuły z wtórnych nawarstwień. Oryginał zabezpieczono, uzupełniono i scalono kolorystycznie, podobnie jak elewację kaplicy od strony małego wirydarza. Na uwagę zasługuje także efekt przeprowadzonej konserwacji elementów wyposażenia kościoła, na który składają się m.in. dzieła sztuki rzeźbiarskiej i snycerskiej. Ołtarzom przytęczowym i z filarów nawy głównej z 2 poł. XVIII w., z ekspresyjnymi figurami z puławskiego warsztatu Sebastiana Zeisla, przywrócono pierwotną kolorystykę.

Trzeci Laur Konserwatorski otrzymała **parafia Św. Trójcy w Janowie Podlaskim za remont kościoła** wraz z konserwacją wnętrza, któremu przywrócono barokową stylistykę. Prace konserwatorskie objęły m.in. ołtarze, stalle, konfesjonały, a także kryptę pod prezbiterium, gdzie znajduje się m.in. sarkofag i pomnik biskupa, poety i historyka Adama Naruszewicza.

Budowę kościoła Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim rozpoczęto w 1714 r. z inicjatywy biskupa łuckiego Aleksandra Wyhowskiego. Prace prowadzono sumptem biskupów Joachima Przebędowskiego i Stefana Rupniewskiego. W 1735 r. dokonano aktu konsekracji świątyni. Już w 1741 r. janowski kościół podniesiono do godności kolegiaty, a w 1818 r. do godności katedry. Po kasacie diecezji w 1867 r. świątynia pozostała kościołem parafialnym. W dwusetną rocznicę utworzenia diecezji na mocy bulli papieża Franciszka kościół uzyskał tytuł bazyliki mniejszej. Zlokalizowany jest w miejscu dawnego, zniszczonego kościoła parafialnego, w zachodniej pierzei rynku. Przez ponad 10 lat kilka zespołów prowadziło kompleksowe prace konserwatorskie, przy kilkudziesięciu elementach wyposażenia i wystroju wnętrza. Kilka „sezonów” poświęcono pracom konserwatorskim przy ołtarzu głównym (poprzedzonych badaniami), w ramach których m.in. przywrócono pierwotną kolorystykę oraz zachowano XVIII-wieczne złoceń. Równie wnikliwego podejścia wymagały barokowe ołtarze boczne wraz z obrazami tytularnymi, rzeźbami i snycerką. Przeprowadzono także prace konserwatorskie przy stallach i tronie biskupim w prezbiterium kościoła, barokowej chrzcielnicy i ambonie. Nie pominięto prospektu organowego i organów, wykuszu w prezbiterium oraz epitafium bpa Franciszka Kobielskiego, a także pięciu rzeźb dekorujących balustradę chóru. Wnętrze świątyni przywrócono barokową stylistykę, wprowadzając w miejsce XX-wiecznej bieli, układ barw współgrający z barokowym wnętrzem. Gruntownymi pracami remontowymi objęto kryptę pod prezbiterium, przeprowadzając jednocześnie kompleksowe prace konserwatorskie przy trumnach spoczywających tu biskupów: Franciszka Antoniego Kobielskiego, Adama Naruszewicza, Józefa Twarowskiego, Antoniego Erazma Wołłowicza. Prace konserwatorskie przy wymienionych elementach wyposażenia kościoła poprzedzono badaniami stratygraficznymi, oraz badaniami spoiw i pigmentów.

Prace konserwatorskie przeprowadzono z pełnym poszanowaniem zabytkowego charakteru zabytku, a ich szeroki zakres umożliwił przywrócenie dawnemu kościołowi katedralnemu diecezji siedleckiej (w rocznicę 200-lecia jego powstania), historycznych i artystycznych wartości.

Laurem Konserwatorskim wyróżniona została też **parafia św. Bartłomieja Apostoła w Goraju – za prace konserwatorskie i restauratorskie w prezbiterium późnobarokowego kościoła parafialnego**. Kościół wzniesiony został w latach 1779-1782 z fundacji ks. Baltazara Dulewskiego, scholastyka zamojskiego, kanonika chełmskiego i zamojskiego.

Wnętrze świątyni jest rozczłonkowane pilastrami, sklepienie kolebką z lunetami na gurtach. Powierzchnię ścian i sklepienia wypełnia dekoracja malarska wykonana w 1928 roku przez Czesława Kielbińskiego (1908-1992), malarza pochodzącego z Zamościa (ucznia Stanisława Szukalskiego, założyciela grupy „Szczep Rogate Serce”). Dekoracja powstała z wykorzystaniem fragmentów wcześniejszych polichromii ocalałych z pożaru kościoła, który miał miejsce w 1795 r. Układ kompozycyjny dekoracji na sklepieniu tworzą owalne przedstawienia świętych, aniołków w obramieniach z motywów rocaille. Powierzchnię ścian zdobi dekoracja z podziałami podporządkowanymi architekturze kościoła (płyciny, obramienia, fryz). W prezbiterium na sklepieniu wysklepki zdobione są girlandami kwiatowymi oraz motywami eucharystycznymi w dekoracyjnych obramieniach roślinnych. Na ścianach w płycinach arkadowych znajdują się przedstawienia figuralne. W 1964 roku w trakcie prac malarskich wnętrza, dekoracja została w znacznym

stopniu przemalowana. Zrealizowane ostatnio prace konserwatorskie i restauratorskie objęły dekorację malarską w prezbiterium kościoła w zakresie: badań stratygrafii nawarstwień, usunięcia przemalowań i wtórnych nawarstwień, impregnacji, utrwalenia i zabezpieczenia warstw malarskich, usunięcia wadliwych technicznie i estetycznie uzupełnień tynku, podklejenia i wypełnienia odspojeń i rozwarstwień, uzupełnienia ubytków tynków i scalenia kolorystycznego. Wykonanie tych prac przyczyniło się do poprawy stanu technicznego, wpłynęło korzystnie również na estetykę wnętrza XVIII-wiecznego kościoła, poprzez przywrócenie zniekształconych walorów dekoracji.

SUMMARY

The ceremony of granting the “RESTORER’S LAUREL AWARD” took place on 17 April 2019 in the Old Theatre in Lublin. The contest is organized annually by the Historic Preservation Officer of the Lublin Province under the patronage of the General Historic Preservation Officer, the Governor of the Lublin Province and the Marshal of the Lublin Province. This year the media patron of the ceremony was TVP 3 LUBLIN.

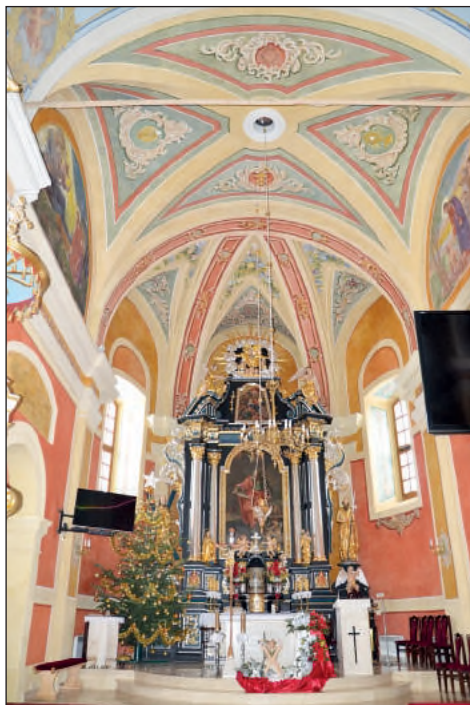
An occasional lecture “The Union of Lublin of 1569” given by Prof. Ryszard Szczygieł, PhD, referred to the celebrations of the 450th anniversary of the Polish-Lithuanian Union, announced by the resolution of the Sejm and the Senate.

In 2019 the “Laurel Awards” were granted to:

- 1. The Lublin Museum – for the entire restoration and research works at the Holy Trinity chapel, taking into account their stages completed in the recent years, that is the works at brick walls and stairs to the crypt, as well as the works at the southern and western part of the external walls.*
- 2. The Monastery of the Dominican Friars in Lublin – for extensive renovation comprising conservation and restoration works at elevations, chancel, nave and four chapels of the Basilica (Firlej Family chapel, Ossoliński Family chapel, the chapel of Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived /“Paris chapel”/ and Ruszlowska chapel) including their historical furnishings (altars, organ and gallery, paintings, tombstones).*
- 3. The Holy Trinity Roman Catholic Parish in Janów Podlaski – for renovation of the Holy Trinity parish church and conservation of the movable furnishings.*
- 4. Saint Bartholomew the Apostle Roman Catholic Parish in Goraj – for conservation and restoration works in the chancel of the parish church.*

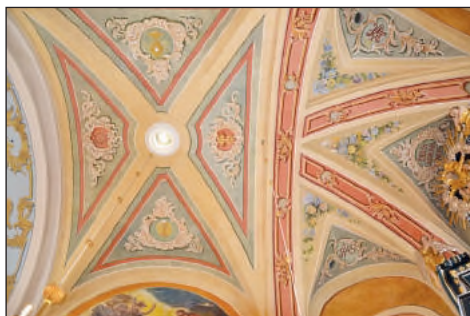
1. Goraj, wnętrze kościoła przed pracami konserwatorskimi, fot. B. Stolarz, 2017

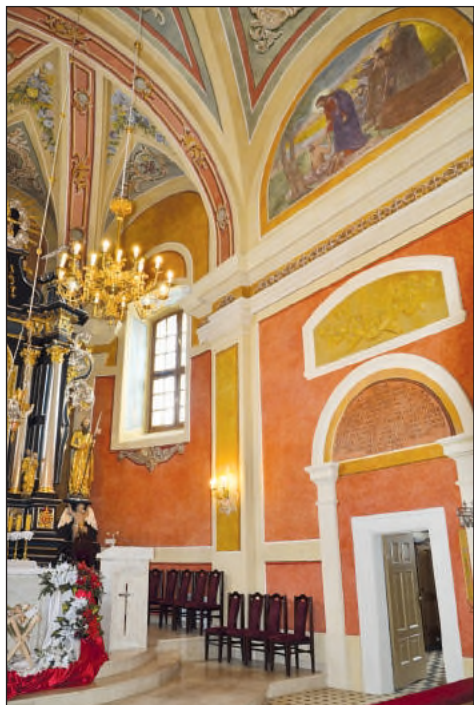
3. Goraj, prezbiterium kościoła po pracach konserwatorskich, fot. A. Frąckiewicz, 2019

2. Goraj, fragm. dekoracji ścian prezbiterium po pracach konserwatorskich, fot. A. Frąckiewicz, 2019

4. Goraj, sklepienie prezbiterium po pracach konserwatorskich, fot. A. Frąckiewicz, 2019

5. Goraj, dekoracja ścian prezbiterium po pracach konserwatorskich, fot. A. Frąckiewicz, 2019

7. Janów Podlaski – kościół parafialny, fasada po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

6. Janów Podlaski, kościół parafialny, fasada w trakcie prac, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

8. Janów Podlaski, kościół parafialny, odsłonięte malowidło ścienne za ołtarzem głównym, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

9. Janów Podlaski, kościół parafialny, ołtarz główny przed konserwacją, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

11. Janów Podlaski, kościół parafialny, epitafium bpa Kobielskiego, przed konserwacją, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

10. Janów Podlaski, kościół parafialny, ołtarz główny po konserwacji, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

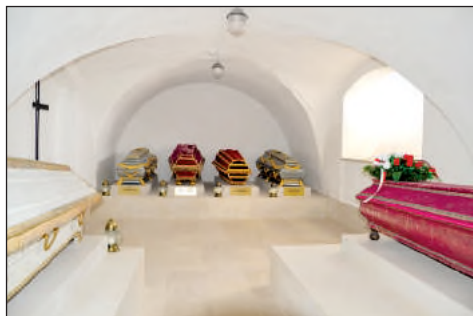
12. Janów Podlaski, kościół parafialny, epitafium bpa Kobielskiego po konserwacji, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

13. Janów Podlaski, kościół parafialny, nawa z widokiem na chór, po pracach, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

15. Lublin, kościół dominikanów, jedna z licznych komisji konserwatorskich, fot. A. Frąckiewicz, 2017

14. Janów Podlaski, krypta biskupów łuckich po remoncie i konserwacji, fot. J. Maraśkiewicz, 2018

16. Lublin, kościół dominikanów, kamienne obramienie okna kaplicy Firlejów, przed konserwacją, fot. A. Frąckiewicz, 2018

17. Lublin, kościół dominikanów, kamienne obramowanie okna kaplicy Fireljów po konserwacji, fot. B. Stolarz, 2018

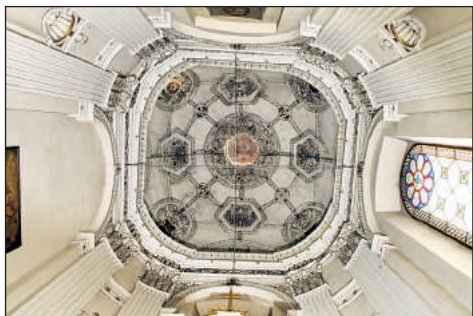
19. Lublin, kościół dominikanów, prace konserwat. w kopule kaplicy Ossolińskich, fot. P. Maciuk, 2018

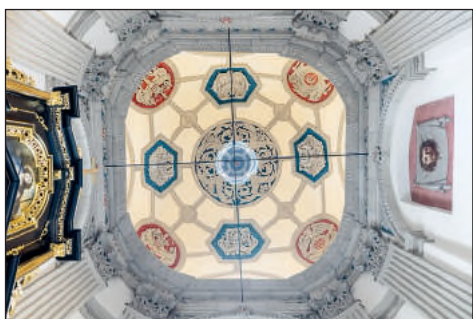
18. Lublin, kościół oo. dominikanów, widok nawy w kierunku chóru muz., fot. P. Maciuk, 2018

20. Lublin, kościół dominikanów, kopuła kaplicy Ossolińskich po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

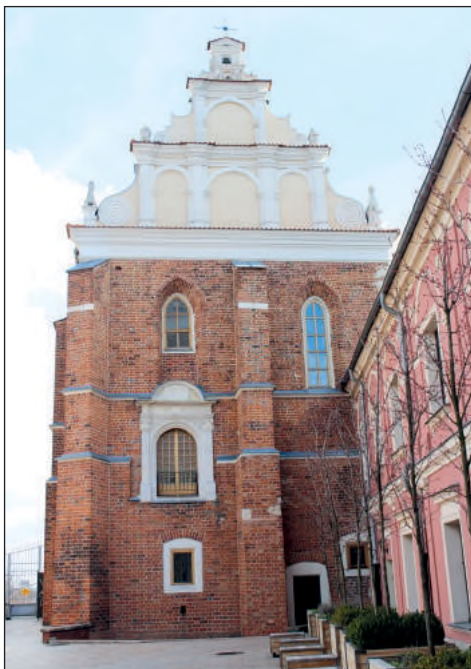
20. Lublin, kościół dominikanów, sklepienie kaplicy Firlejów przed konserwacją, fot. P. Maciuk, 2018

21. Lublin, kościół dominikanów, dekoracja kopuły kaplicy Firlejów po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

22. Lublin, kościół dominikanów, sztukateria kopuły kaplicy Firlejów po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2018

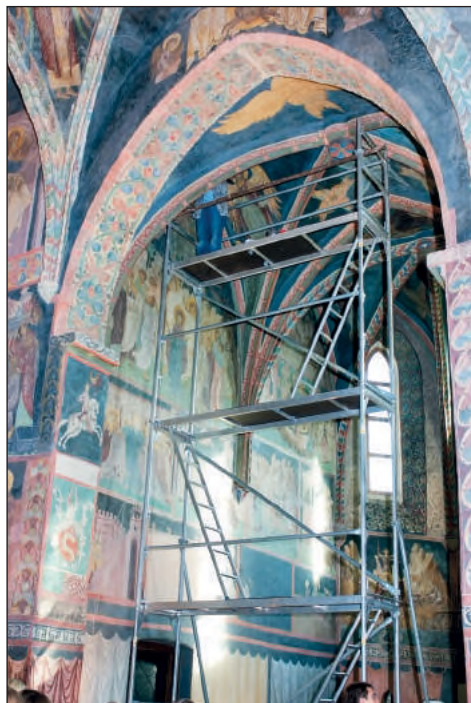
23. Lublin, kaplica zamkowa, fasada po pracach, fot. A. Stawinoga, 2019

24. Lublin, kaplica zamkowa, obramienie okna fasady, po pracach, fot. A. Stawinoga, 2019

25. Lublin, kaplica zamkowa, podziemia z ekspozycją, fot. A. Frąckiewicz, 2018

26. Lublin, kaplica zamkowa, prace konserwatorskie we wnętrzu, fot. Muzeum, 2008

27. Lublin, wnętrze kaplicy zamkowej, fot. Muzeum

28. Uroczystość Laur Konserwatorski, Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wita gości

29. Uroczystość Laur Konserwatorski, referat wygłasza prof. Ryszard Szczygieł, fot. P. Maciuk

30. Uroczystość Laur Konserwatorski, wystąpienie Wojewody Lubelskiego

31. Uroczystość Laur Konserwatorski, wystąpienie Dyrektora Departamentu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

32. Uroczystość Laur Konserwatorski, Wojewoda Lubelski wręcza nagrodę Ojcom Dominikanom

33. Uroczystość Laur Konserwatorski, Wojewoda Lubelski wręcza nagrodę dyrekcji Muzeum Lubelskiego

34. Uroczystość Laur Konserwatorski, wręczenie Laura Ks. Proboszczowi z Janowa Podlaskiego

35. Uroczystość Laur Konserwatorski, wręczenie Laura Ks. Proboszczowi z Janowa Podlaskiego

36. Uroczystość Laur Konserwatorski, wręczenie odznaki Monice Kurczewicz z WUOZ

37. Uroczystość Laur Konserwatorski, nagrodzeni złotymi odznakami Za opiekę nad zabytkami

38. Uroczystość Laur Konserwatorski, nagrodzeni srebrnymi odznakami Za opiekę nad zabytkami

Serwis fotograficzny wykonał (fot. od 28 do 38) p. P. Maciuk

IV. Kronika

KALENDARIUM WAŻNIEJSZYCH WYDARZEŃ Z UDZIAŁEM URZĘDU KONSERWATORSKIEGO – ROK 2018

4 stycznia

- Lublin, Politechnika Lubelska, spotkanie z pracownikami naukowymi PL i przedstawicielami Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym w sprawach zabezpieczania ruin zamku w Janowcu;

8 stycznia

- Łuków, dworzec kolejowy PKP, spotkanie w sprawie programu prac konserwatorskich;

9 stycznia

- Zahajki, Nadleśnictwo Międzyrzec Podlaski, organizacja badań archeologicznych;

10 stycznia

- Lublin, spotkanie z przedstawicielami Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie oraz Parafii św. Mikołaja w sprawie udziału naukowców w badaniach archeologicznym na wzgórzu Czwartek;

12 stycznia

- Kodeń, Zakon OO. Oblatów, spotkanie w sprawie programu prac w zespole zamkowym;

18 stycznia

- Biała Podlaska, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie programu prac w zespole zamkowym;

18 stycznia

- udział LWKZ w szkoleniu z zakresu spraw obronnych, w tym podsumowanie realizacji rządowego programu „Razem bezpiecznie” im. W. Stasiaka na lata 2018-2020 (edycja z 2018 r.);

22 stycznia

- Lublin, narada robocza w sprawach prac konserwatorskich w bazylice dominikanów przy ul. Złotej w Lublinie;

23 stycznia

- Lublin, narada robocza w sprawach prac konserwatorskich w kościele pw. św. Piotra Apostoła przy ul. Królewskiej 9 w Lublinie;

24 stycznia

- Żmudź, udział w komisji konserwatorskiej odbioru prac w kościele rzymskokatolickim pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (dawnej cerkwi unickiej);

30 stycznia

- Chelm, spotkanie z inwestorem i wykonawcą w sprawie prac remontowo-konserwatorskich przy kościele rzymskokatolickim pw. św. Stanisława Kostki (dawnej cerkwi prawosławnej) w Kosyniu;

31 stycznia

- Radzyń Podlaski, spotkanie u Burmistrza w sprawie programu prac w zespole pałacowym Potockich;

1 lutego

- Nałęczów, udział LWKZ w spotkaniu roboczym dotyczącym planowanym prac remontowo-konserwatorskich pałacu Małachowskich w Nałęczowie, w związku z przejściem zabytku przez nowego właściciela;

1 lutego

- Międzyrzec Podlaski, spotkanie u Burmistrza w sprawie programu prac remontowych i konserwatorskich w zespole pałacowym;

2 lutego

- Trzebieszów, parafia rzymskokatolicka, spotkanie w sprawie programu prac remontowych i konserwatorskich przy kaplicy cmentarnej oraz kościele parafialnym;

5 lutego

- Lublin, siedziba WUOZ, spotkanie poświęcone działalności Wojewódzkiej Grupy Roboczej ds. zwalczania przestępczości zorganizowanej przeciw zabytkom i przeciwpożarowego zabezpieczenia zabytków, przy udziale przedstawicieli KW PSP, KW Policji, Konserwatorów Diecezjalnych, w celu podsumowania działań w 2017 roku i wyznaczenia planów na 2018 rok;

6 lutego

- Lublin, siedziba WUOZ, spotkanie z przedstawicielami Parafii św. Anny w Lubartowie i zespołu projektowego poświęcone planowanym pracom przy ogrodzeniu zespołu kościelnego;

6 lutego

- Kraczkowa, komisja konserwatorska dot. prac przy obrazach i ołtarzy bocznym z Katedry zamojskiej;

6 lutego

- Chelm, Dubienka, udział w komisjach konserwatorskich zaawansowania prac remontowo-konserwatorskich przy cerkwiach prawosławnych;

8 lutego

- Milanów, Caritas Siedlce, spotkanie w sprawie programu prac remontowych i konserwatorskich w zespole pałacowo-parkowym;

8 lutego

- Włodawa, udział w komisji konserwatorskiej w sprawie prac remontowo-konserwatorskich budynków zespołu synagogałnego;

12 lutego

- Lublin, siedziba WUOZ, spotkanie z Bartoszem Skaldawskim Dyrektorem Narodowego Instytutu Dziedzictwa w celu omówienia bieżącej współpracy;

13 lutego

- Hanna, udział w komisji konserwatorskiej w sprawie prac remontowo-konserwatorskich przy zespole kościelnym;

2 marca

- Lublin, siedziba WUOZ, spotkanie w władzami samorządowymi Opola Lubelskiego w sprawie przygotowanego programu rewitalizacji centrum miasta;

2 marca

- Terespol, spotkanie z Burmistrzem i radnymi miasta w sprawie spotkanie w sprawie programu prac remontowych i konserwatorskich pomnika Traktu Brzeskiego;

2 marca

- Buśno, udział w komisji konserwatorskiej w sprawie prac remontowo-konserwatorskich przy kościele rzymskokatolickim pw. Wniebowzięcia NMP (dawnej cerkwi unickiej/prawosławnej);

9 marca

- Zamość, udział LWKZ, Zastępcy i Kierownika Delegatury zamojskiej w oględzinach kościoła franciszkanów w kontekście prowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich; komisja konserwatorska w trakcie prac przy sztukateriach i gzymsie oraz ołtarzu głównym w prezbiterium Katedry zamojskiej;

12 marca

- Lublin, siedziba Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego, udział LWKZ w konferencji poświęconej wdrażaniu ustawy dekomunizacyjnej i udziałowi służb konserwatorskich w procedurach;

19 marca

- Biała Podlaska, spotkanie z Siedleckim Diecezjalnym Konserwatorem Zabytków w sprawie ochrony zabytków sakralnych;

19-21 marca

- Kraków, udział LWKZ w 17. Europejskim Kongresie Informacji Renowacyjnej, powiązany z prowadzeniem jednej z sesji tematycznych;

21 marca

- Borki, Urząd Gminy, spotkanie z udziałem właścicieli zespołu pałacowo-parkowego w sprawie prac remontowo-konserwatorskich w zespole oraz w jego najbliższym otoczeniu;

22 marca

- Lublin, siedziba WUOZ, spotkanie przedstawicielami NID: Panem Maciejem Rymkiewiczem, koordynatorem prac w zakresie budowy bazy danych o cmentarzach żydowskich i Panem Janem Niedźwiedziem, Kierownikiem O. T. NID w Lublinie w sprawie budowy bazy danych o cmentarzach żydowskich (w związku z wytycznymi Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 8 grudnia 2017 r.);

28 marca

- Lublin, wykłady LWKZ dla kleryków VI roku Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie z zakresu ochrony zabytków sakralnych;

28 marca

- Hanna, udział w komisji konserwatorskiej z udziałem rzeczoznawcy MKiDN w sprawie odtworzenia historycznego pokrycia elewacji kościoła rzymskokatolickiego pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła (dawnej cerkwi unickiej/prawosławnej);

30 marca

- Terespol, Urząd Gminy, spotkanie w sprawie programu prac remontowych i konserwatorskich w obiektach fortecznych Twierdzy Brześć (Przedmoście Terespolskie) stanowiących własność gminy;

3 kwietnia

- Zamość, Centrum Kultury Filmowej, wykłady LWKZ i pracowników WUOZ dla proboszczów parafii rzymskokatolickich diecezji zamojsko-lubaczowskiej z zakresu ochrony zabytków sakralnych;

5 kwietnia

- Międzyrzec Podlaski, spotkanie z Burmistrzem w sprawie prac rewaloryzacyjnych w zespole pałacowo-parkowym;

6 kwietnia

- Biała Podlaska, spotkanie u Prezydenta Miasta w sprawie sposobów rewaloryzacji centrum miasta,

12 kwietnia

- Lublin, spotkanie z Rektorem kościoła pw. Św. Ducha w Lublinie w sprawie planowanych prac konserwatorskich w kościele;

16 kwietnia

- Krzywda, Urząd Gminy, spotkanie w sprawie prac rewaloryzacyjnych w zespole dworsko-parkowym;

16 kwietnia

- Chełm, spotkanie w sprawie planowanych prac konserwatorskich przy nagrobku Pyłypa Pyłypczuka, premiera rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej na emigracji;

18 kwietnia

- Zamość, obchody Międzynarodowego Dnia Zabytków z udziałem prof. Magdaleny Gawin Generalnego Konserwatora Zabytków, Bartosza Skaldawskiego p.o. Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa, LWKZ oraz Delegatury zamojskiej WUOZ;

20 kwietnia

- Biała Podlaska, spotkanie u Starosty Bialskiego w sprawie ochrony zabytków powiatu;

23 kwietnia

- Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, organizacja i prowadzenie uroczystości „Laur Konserwatorski 2018”, z wręczeniem nagród, z udziałem m.in. Magdaleny Gawin Generalnego Konserwatora Zabytków, Przemysława Czarnka Wojewody Lubelskiego, Anny Augustyniak Sekretarz Województwa Lubelskiego;

25 kwietnia

- Biała Podlaska, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie ochrony zabytków miasta;

26 kwietnia

- Biała Podlaska, Klasztor OO. Kapucynów, spotkanie w sprawie prac rewaloryzacyjnych w zespole kościelno-klasztornym;

27 kwietnia

- Kozłówka, Muzeum Zamoyskich, współorganizacja konferencji pt. „*Cień czasu*”, powiązanej z wystawą zegarów słonecznych;

7 maja

- Lublin, siedziba WUOZ, posiedzenie Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków, poświęcone planowanym inwestycjom na terenie Starego Miasta w Zamościu oraz w obrębie chronionego zespołu Kazimierza Dolnego;

8 maja

- Ostrów Lubelski, udział w oględzinach kościoła parafialnego w kontekście prowadzonych prac remontowo-konserwatorskich;

8 maja

- Biała Podlaska, Zakład Gospodarki Lokalowej, spotkanie w sprawie remontów obiektów zabytkowych zarządzanych przez ZGL;

10 maja

- Lublin, oględziny zabytkowych nagrobków (w szczególności nagrobka rodziny Gra-fów) na cmentarzu przy ul. Kleeberga, w kontekście zamiaru wpisu do rejestru zabytków;

14 maja

- Lublin, udział LWKZ w posiedzeniu Regionalnej Organizacji Turystycznej;

14 maja

- Kraków (Zabierzów), udział w komisji konserwatorskiej zaawansowania prac przy wyposażeniu kościoła rzymskokatolickiego pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła (dawnej cerkwi unickiej/prawosławnej);

15 maja

- Lublin, robocze spotkanie w sprawie prac trwających w kościele pw. św. Mikołaja;

16 maja

- Kodeń, Klasztor OO. Oblatów, udział w posiedzeniu komisji konserwatorskiej dotyczących sklepień kościoła;

18 maja

- Lublin-Urzędów, spotkanie z władzami samorządowymi Urzędowa w sprawie planowanej budowy pomnika upamiętniającego 100-lecie odzyskania niepodległości;

18 maja

- Chełm, Dubienka, Uhrusk, Włodawa, udział w komisji konserwatorskiej w sprawie zaawansowania prac remontowo konserwatorskich przy cerkwiach prawosławnych;

23 maja

- Chełm, udział w komisji konserwatorskiej w związku z rozpoczęciem prac remontowo-konserwatorskich przy kaplicy grobowej rodziny Bielskich na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lwowskiej;

24 maja

- Janów Podlaski, Stadnina Koni, spotkanie w sprawie programu prac w zespole stadniny;

25 maja

- Niedrzwica Duża, komisja konserwatorska dot. prac przy zabytkach ruchomych ze zbiorów Muzeum Katedralnego w Zamościu;

1 czerwca

- Kazimierz Dolny, udział LWKZ i pracowników WUOZ w naradzie dotyczącej prac remontowo-konserwatorskich prowadzonych w pięciu zabytkach przez Muzeum Nadwiślańskie;

6 czerwca

- Parczew, spotkanie z władzami powiatu w sprawie ochrony zabytków stanowiących własność powiatu parczewskiego;

7 czerwca

- Janów Podlaski, udział w uroczystościach „200 lat istnienia Diecezji Siedleckiej”;

12 czerwca

- Lublin, udział LWKZ w szkoleniu zorganizowanym przez LUW m.in. w zakresie RODO;

13 czerwca

- Radzyń Podlaski, spotkanie u Burmistrza w sprawie koniecznych remontów w zespole pałacowo-parkowym;

15 czerwca

- Goraj, kościół pw. św. Bartłomieja Ap., komisja konserwatorska w trakcie prac przy konserwacji polichromii w prezbiterium;

19 czerwca

- Chełm, spotkanie z Wójtem Gminy Siennica Różana i projektantem w sprawie planowanego remontu dworu i rewitalizacji zespołu dworsko-parkowego w Siennicy Różanej;

20 czerwca

- Powiat Biała Podlaska, Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, spotkanie w sprawie prac remontowych cerkwi w Terespolu, Dobratyczach oraz Jabłecznej;

26 czerwca

- Tomaszów Lubelski, kościół pw. Zwiastowania NMP, ustalenia konserwatorskie przy pracach związanych z konserwacją dekoracji malarskiej na sklepieniu i ścianach prezbiterium;

26 czerwca

- Chełm, wystąpienie w filmie dokumentalnym pt. „Dyrekcja – Nowe miasto w Chełmie” zrealizowanym przez TVP 3 Lublin dla TVP Historia;

3 lipiec

- Radzyń Podlaski, Urząd Gminy, spotkanie w sprawie zakresu i programu prac konserwatorskich w pałacu w Branicy Radzyńskiej;

4 lipca

- Zamość, spotkanie LWKZ, Zastępcy oraz Kierownika Delegatury zamojskiej z Prezydentem M. Zamość w celu omówienia bieżącej współpracy;

6 lipiec

- Czemierniki, Urząd Gminy, spotkanie w sprawie zakresu i programu prac konserwatorskich w pałacu w Belczącu;

12 lipca

- Zamość, Katedra, komisja konserwatorska w sprawie kolorystyki ołtarza głównego w związku z opracowanym projektem na podstawie badań konserwatorskich;

16 lipca

- Lublin, Politechnika Lubelska, spotkanie LWKZ i Kierownika Delegatury Zamojskiej z prof. B. Szmyginem w sprawie bieżącej współpracy;

24 lipca

- Chełm, bazylika pw. Narodzenia NMP (dawna katedra unicka) – udział w komisji konserwatorska w sprawie badań archeologicznych i prac konserwatorsko-restauratorskich w kryptach świątyni;

27 lipca

- Krasnobród, kościół pw. Nawiedzenia NMP, komisja konserwatorska w sprawie rozwiązań architektonicznych i kolorystyki elewacji kościoła;

31 lipca

- Chełm, Uhrusk, Dubienka, udział w komisjach konserwatorskich w sprawie prac remontowo konserwatorskich przy cerkwiach prawosławnych z udziałem JE Abła, Prawosławnego Arcybiskupa Lubelskiego i Chełmskiego;

3 sierpnia

- Radzyń Podlaski, spotkanie z Burmistrzem w sprawie remontu elewacji zachodniej pałacu Potockich;

7 sierpnia

- Borki, zespół dworsko-parkowy, spotkanie w sprawie rewaloryzacji parku i pałacu oraz budowy zespołu budynków oświatowo-hotelowych;

8 sierpnia

- Żmudź, udział w komisji konserwatorskiej odbioru prac w kościele rzymskokatolickim pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (dawnej cerkwi unickiej);

22, 24 sierpnia

- Lublin, siedziba WUOZ, spotkanie z inicjatorami budowy pomnika bł. ks. Emiliana Kowcza w sąsiedztwie niemieckiego obozu zagłady na Majdanku;

23 sierpnia

- Sawin, udział w komisji konserwatorskiej w sprawie prac remontowo-konserwatorskich dawnego przytułku przy kościele rzymskokatolickim pw. Przemienia Pańskiego;

24 sierpnia

- Radzyń Podlaski, spotkanie z Burmistrzem w sprawie zagospodarowania zespołu pałacowego Potockich;

29 sierpnia

- Radzyń Podlaski, udział LWKZ i Kierownika Delegatury bialskiej w oględzinach (przy udziale Burmistrza) postępu prac remontowych pałacu Potockich;

4 września

- Biała Podlaska, Urząd Miasta, udział w posiedzeniu Komisji Urbanistycznej;

20 września

- wydanie pozytywnej opinii (po roboczych konsultacjach) do wniosku Dyrektora Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowego Instytutu Badawczego w Puławach o uznanie zespołu pałacowo-ogrodowego w Puławach – za POMNIK HISTORII;

28 września

- Biała Podlaska, udział w uroczystym posiedzeniu Rady Miasta oraz sesji popularno-naukowej z okazji „Dni Białej”,

29 września

- Janów Podlaski, Stadnina Koni Arabskich, spotkanie w sprawie remontu zespołu stajni;

29 września

- Chełm, wystąpienie z referatem na I Konferencji Chełmskiej „Góra Katedralna w Chełmie. Pomiędzy współczesnością, historią i archeologią”;

9 października

- Tomaszów Lubelski, kościół pw. Zwiastowania NMP, ustalenia przy pracach związanych z konserwacją dekoracji malarskiej przy sklepieniu nawy głównej;

9 października

- Czemierniki, zespół zamkowy, zespół kościoła parafialnego, spotkanie w sprawie programu zakresu i programu prac remontowych w zespołach;

9 października

- Biała Podlaska, „Koło Białczan”, spotkanie w sprawie organizacji kwesty na cmentarzu katolickim w Białej Podlaskiej na rzecz ratowania zabytkowych nagrobków;

12 października

- Warszawa, komisja w ramach nadzoru nad pracami konserwatorskimi tkanin liturgicznych ze zbiorów Muzeum Katedralnego w Zamościu;

17-19 października

- Lublin, Muzeum Lubelskie, udział LWKZ w konferencji z okazji 600-lecia powstania fresków kaplicy zamkowej, powiązany z wygłoszeniem referatu „Jagiellońska przeszłość kościoła Brygidów i brygidek lubelskich”;

18 października

- Chełm, Uhrusk, Dubienka, udział w komisjach konserwatorskich w sprawie prac remontowo konserwatorskich przy cerkwiach prawosławnych;

26 października

- Dołhobyczów, udział LWKZ, Zastępcy i Kierownika delegatury zamojskiej w oględzinach zespołu pałacowo-parkowego w Dołhobyczowie, powiązane ze spotkaniem w Wójtę Gminy;

29 października

- Biała Podlaska, „Kółko Białczan”, spotkanie w sprawie organizacji kwesty na cmentarzu katolickim w Białej Podlaskiej na rzecz ratowania zabytkowych nagrobków;

1 listopada

- Chełm, cmentarz rzymskokatolicki i prawosławny przy ul. Lwowskiej, udział w kwestie na konserwację zabytkowych nagrobków;

5 listopada

- Goraj, kościół pw. św. Bartłomieja Ap., komisja odbioru prac konserwatorskich przy polichromii prezbiterium;

5 listopada

- Zamość – odsłonięcie pomnika Marszałka Józefa Piłsudskiego przed klubem Batalionowym (na terenie koszar);

6 listopada

- Tarnogród, kościół pw. Przemienienia Pańskiego, odbiór prac konserwatorskich przy polichromii przeszły nawy północnej;

14 listopada

- Lublin, siedziba WUOZ, spotkanie z Wójtem Gminy Kurów w celu omówienia bieżącej współpracy;

14 listopada

- Biała Podlaska, podsumowanie kwesty na rzecz ratowania nagrobków na cmentarzu katolickim;

15 listopada

- Biała Podlaska, Urząd Miasta, udział w posiedzeniu Komisji Urbanistycznej;

15 listopada

- Zamość, komisja konserwatorska w sprawie prowadzonych prac we wnętrzu kościoła pw. Zwiastowania NMP OO Franciszkanów w zakresie chóru muzycznego, wejścia gł. i kolorystyki obiektu;

16 listopada

- Warszawa, Dariuszowi Kopciowskiemu (LWKZ) wręczono medal im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego, przyznany przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Celem nagrody jest wyróżnienie osób, których praca dla ochrony zabytków przynosi istotne rezultaty, a równocześnie upamiętnienie dwojga wybitnych przedstawicieli służb konserwatorskich. Nagrodę otrzymać może osoba zasłużona dla ochrony zabytków o wieloletnim stażu pracy, przy uwzględnieniu m.in. postawy etycznej oraz praktycznej działalności w zakresie ochrony zabytków;

19 listopada

- Lublin, Trybunał Koronny, organizacja i prowadzenie sesji „Ochrona historii i materii. Wybrane realizacje konserwatorskie na Lubelszczyźnie. Sesja z okazji setnej rocznicy powstania administracji konserwatorskiej w Polsce”;

26 listopada

- Lublin, zespół potrynitarski (Browar Vetterów), udział w spotkaniu branżowym na temat metod ocieplania od wewnątrz obiektów zabytkowych, zorganizowanym przez wydawcę czasopisma „Renowacje i zabytki”;

27 listopada

- Tomaszów Lubelski, kościół pw. Zwiastowania NMP, odbiór prac konserwatorskich przy sklepieniu nawy głównej;

28 listopada

- Branew, komisyjne oględziny kościoła parafialnego w związku z planowanym remontem;

28 listopada

- Chełm, spotkanie z Zastępcą Prezydenta Miasta Chełm w sprawie rewitalizacji Skweru Świętego Ducha przy ul. Mickiewicza w Chełmie i upamiętnienia skrzypaczki Idy Haendel pomnikiem-laweczką;

3 grudnia

- Lublin, spotkanie z przedstawicielami NID i Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie, w kontekście odsłonięcia tablicy informacyjnej na murze starego cmentarza żydowskiego przy ul. Kalinowszczyzna;

5 grudnia

- Kosyń, udział w komisji odbioru zakończonych prac remontowych przy kościele rzymskokatolickim pw. św. Stanisława Kostki (dawnej cerkwi prawosławnej) w Kosyniu;

7 grudnia

- komisja w sprawie prac konserwatorskich i restauratorskich przy obrazach z Katedry zamojskiej;

17 grudnia

- Radzyń Podlaski, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie zakresu prac w zespole pałacowym Potockich (dziedziniec);

18 grudnia

- Warszawa, udział LWKZ w spotkaniu Rady Programowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa;

19 grudnia

- Lublin, Politechnika Lubelska, udział w seminarium „Historyczne ruiny” zorganizowanym przez Wydział Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej, w partnerstwie z Oddziałem Lubelskim SKZ;

21 grudnia

- Dąbrowica, udział LWKZ w odbiorze prac remontowo-konserwatorskich przy baszcie pozostałej z zamku Firlejów.